

CAMÍ DE RONDA

L'ESCALA: HISTÒRIA, VIDA I PATRIMONI

CEDRHE (Centre de Documentació i Recerca Històrica de l'Escala)

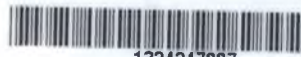
núm. 4 - juny 2013 - 7 €

Dossier

MORBO ASIÀTIC A L'ESCALA

EL CÒLERA DE 1885

SLPC. Biblioteca de L'Escala



1324247007

L'entrevista
Moisès Broggi i Vallès

El nostre mar
El mero

Camí d'Empúnies
El paisatge de l'entorn...

Els valors naturals del paratge
de les Planasses - Salpatx

Introducció a l'evolució històrica
de Montgó entre els ss. XIV i XVIII

Situacions meteorològiques
de risc a l'Escala



Editorial



L'article central d'aquest quart número de *CAMÍ DE RONDA*, el *Dossier*, està dedicat a l'epidèmia de còlera que va patir l'Escala el 1885, un interessant treball de recerca en el qual el seu autor, Jordi Bruguera, aporta dades inèdites fins ara sobre aquesta epidèmia que causà un elevat nombre de víctimes mortals al nostre municipi i al conjunt de les comarques gironines.

A banda de les seccions tradicionals, n'encetem dues de noves. *El nostre mar*, a cura d'Ariadna Armas, amb l'objectiu de posar a l'abast de tothom aspectes diversos de la nostra vida marinera i pescadora, i *Hemeroteca*, en la qual rescatarem articles i publicacions més o menys antics sobre l'Escala i els escalencs.

Volem donar compte, també, de dos projectes nous que estem treballant per al futur. El primer és una línia editorial que permeti la publicació de llibres i monografies sobre l'Escala. El segon té a veure amb una efemèride. El 2016 farà quaranta anys de la famosa Marxa de la Llibertat de 1976, en la qual el nostre poble en va ser protagonista a l'iniciar-s'hi el recorregut d'una de les seves columnes, la

Tramuntana. Pretenem fer una sèrie d'actes que recordin aquest fet, especialment una exposició fotogràfica a partir del treball del reconegut fotoperiodista Paco Elvira, malauradament desaparegut de manera tràgica fa uns mesos. Si algun lector disposa de documentació, fotografies, etc., d'aquest esdeveniment, pregaríem que ens ho fes saber.

A part de la revista *Camí de Ronda*, les activitats dutes a terme pel *Centre de Documentació i Recerca Històrica de l'Escala* (CEDRHE) al llarg de l'any 2012 varen ser diverses.

Al voltant de la figura del fotògraf Jacques Leonard, traspasat a l'Escala l'any 1994, varem dur a terme una sèrie d'activitats, en les quals comptàrem amb la

indispensable col·laboració del seu fill, l'amic Santi Leonard: la projecció del documental *Jacques Leonard, el payo chac*; l'exposició de fotografies *La Barcelona gitana de Jacques Leonard*, de l'Arxiu Fotogràfic de la ciutat de Barcelona, i una taula rodona sobre l'obra fotogràfica de Leonard a càrrec de l'Agrupació Fotogràfica del CER. També, ja entrat l'any 2013 i en col·laboració amb la llibreria Vitella, es presentà el llibre *Mitad payo, mitad gitano*, de Jesús Ulled.

L'excursió anual consistí en la visita guiada al Museu de Prehistòria de Talteüll i al castell càtar de Querbús, que deixà un molt bon record a totes les persones que ens acompanyaren.

CONSELL DE REDACCIÓ

FOTO DE LA PORTADA:

L'antic carrer del Tint, actual carrer Maranges.

Autor: Josep Esquirol, Arxiu Històric de l'Escala (AHE). Imatge retocada digitalment per Idefons Clos.

FE D'ERRATA:

Josep Lluís Sánchez és copastor i no diaca, com figura al peu de foto de la pàgina 28 de l'article *Història dels baptistes a l'Escala* a l'edició de *Camí de Ronda* de 2012.

Camí de Ronda

Coordinació

Rafel Bruguera Batalla

Administració i secretaria

Albert Pons Ramos
Jordi Bruguera Batalla

Arxiu i documentació

Lluís Colomeda Sastre
Jordi Gallegos Córdoba

Consell de redacció

Rafel Bruguera Batalla
Albert Pons Ramos
Lluís Colomeda Sastre
Jordi Gallegos Córdoba
Joaquim Teixidor Poch
Jordi Bruguera Batalla
Idefons Clos Roca
Josep Ximinis Casadevall
Dídac Piñero Costa

Publicitat i subscripcions

Idefons Clos Roca
Laia Bruguera Bahí

Recuperació i tractament d'imatges

Joaquim Teixidor Poch
Idefons Clos Roca

Disseny gràfic

Pomona estudi creatiu

Impressió

Impremta Aubert

Tiratge

600 exemplars

Dipòsit legal

GI-750-2010

Sumari

Editorial i Sumari	02 - 03
Dossier <i>Morbo asiàtic a l'Escala</i>	04 - 19
Ronda dibuixada	20 - 21
L'entrevista <i>Moisés Broggi i Vallès</i>	22 - 25
Gent nostra <i>Josep Esquirol i Pérez (1873-1931)</i>	26 - 31
Imatges amb història <i>Els onze pilons de l'Escala</i>	32 - 35
El nostre mar <i>El mero</i>	36 - 39
La prestatgeria	40 - 43
Ara fa...	44 - 46
Camí d'Empúries <i>El paisatge de l'entorn d'Empòrion</i>	48 - 55
Documents històrics <i>Els Pomells de Joventut</i>	56 - 57
Per col·leccionar	58 - 59
El museu de ronda <i>Els masos de l'Escala</i>	60 - 69
Hemeroteca històrica <i>La Escala</i>	70 - 71
<i>Els valors naturals...</i>	72 - 79
<i>Cinema rodat a l'Escala</i>	80 - 85
<i>Evolució històrica de Montgó...</i>	86 - 93
<i>Miratges de pertinença</i>	94 - 101
<i>Situacions meteorològiques...</i>	102 - 105
<i>1701: l'Escala mira cap al cel</i>	106 - 117
<i>El misteriós encàrrec...</i>	118 - 119
<i>Passejant vora la mar de l'Escala</i>	120 - 135



Redactor - Editor



Patrocinadors



Centre Esportiu i
Recreatiu l'Escala



Diputació de Girona
221 municipis

Morbo asiàtic a l'Escala



EL CÒLERA DE 1885

CONSELL MUNICIPAL BIENNI 1885-1887

Alcalde:	Pere Ramos i Donjó	Regidor 1:	Silvestre Sastre i Ximinis
1er Tinent d'Alcalde:	Miquel Sureda i Buixó	Regidor 2:	Pere Sala i Privat
2on Tinent d'Alcalde:	Miquel Callol i Serrats	Regidor 3:	Josep Mas i Callol
Regidor Síndic:	Jaume Sastre i Torrent	Regidor 4:	Francesc Ballesta i Ramis
Interventor:	Josep Guri i Ros	Regidor 5:	Francesc Callol i Juli

El dimecres 1 de juliol de 1885, a les 10 del matí, es reuní a la sala capitular de l'ajuntament de l'Escala el Consell Municipal presidit per l'alcalde, Pere Ramos i Donjó, per procedir al traspàs de poders cap al nou govern escollit en les eleccions municipals celebrades entre els dies 3 i següents del mes de maig. Del consistori sortint cessaren el primer tinent d'alcalde, Josep Sureda i Buixó, el segon tinent d'alcalde Ramon Fornés, i el regidor Josep Bofill. L'alcalde sortint, Pere Ramos i Donjó, que ja havia estat el candidat més votat en les eleccions del mes de maig, fou reescollit alcalde en la votació posterior entre els regidors escollits. Posteriorment, es configurà el Consell Municipal de la vila de l'Escala per al bienni 1885-1887. Dels 9 membres del Consell Municipal en repetiren 5, entre els quals l'alcalde.

El diumenge 5 de juliol es reuní per primera vegada el nou Ajuntament. La primera tasca que emprengué fou nomenar els alcaldes de barri dels 4 barris de l'Escala (barri del Mar, de la Font, d'Empúries i de les Corts), que ja havien ocupat aquesta responsabilitat en l'anterior etapa, i fixar el número de comissions permanents amb els membres que configurarien cada Comissió. Un cop realitzada aquesta tasca obligatòria, les primeres decisions que es varen prendre foren de caràcter sanitari. La primera fou ratificar que s'havien fet les obres pertinents, ordenades per l'Ajuntament precedent, de fer passar la sèquia per on passava anteriorment perquè sinó *"...de no hacerlo podría ser un foco de infección perjudicando por tanto a la salud pública (...) de este modo arrastraría a su paso, todo lo que procedente del abrevadero y fuente pública allí se estaciona evitando por*

consiguiente que se convierta en un foco de infección". Després es prengueren una sèrie de mesures de control de l'ús de l'escorxador municipal. Es declarà que es faria la subhasta dels drets de l'escorxador i que, mentrestant, *"el Inspector de Carnes que de cuenta diaria de las reses que se sacrifiquen en el Matadero hasta haber celebrado la referida subasta"* i també l'alcalde va donar compte *"de haber hecho construir una portadera para el Matadero Público al objeto de depositar en ella los intestinos y demás restos de las reses que se sacrifiquen para luego ser arrojadas al mar y hacia el sitio conocido como La Creu"*¹. Totes aquestes mesures preses demostren que hi havia una preocupació creixent en les nostres contrades per l'estat sanitari general a diferents regions de la península, especialment a la zona de València, i es prenen en consideració les recomanacions fetes des del Govern Civil de la província que havien anat arribant a través de la publicació de circulars i instruccions al Butlletí Oficial de la Província².

Unes setmanes abans, el 30 de maig, l'alcalde Pere Ramos i Donjó havia adreçat al Governador Civil una carta on donava fe de les ternes elegides pel consistori escalenc per tal que el Govern Civil procedís a la tria dels membres que configurarien la Junta Local de Sanitat, juntament amb els dos metges de la vila (Rossend Pi i Puig i Rafel Juli i Sureda), els dos veterinaris (sabem el nom d'un d'ells, Ramon Sentena i Romañach), els dos farmacèutics (Joan Martí i Arbusí i Joan Forn i Ferran) i el mossèn (Jaume Rovira). Aquesta comunicació es va fer després que en diferents

JUNTA LOCAL DE SANITAT PER AL BIENNI 1885-87

	VOCALS	SUPLENTS
PRIMERA TERNA	Pere Sureda i Puig Manel Brugués i Estrada Joan Cuero i Maranges	Jaume Callol i Oriol Joan Autet i Oliveras Ramon Fornés i Flaqué
SEGONA TERNA	Josep Pascual i Sureda Martí Andreu i Sureda Josep Sureda i Buixó	Pere Pascual i Sureda Baudili Tasis i Cané Martí Callol i Juli
TERCERA TERNA	Josep Maria Dubé i Martí Josep Maranges i Puig Antoni Tasis i Juli	Josep Bofill i Colomeda Pere Sureda i Dalfó Joan Dalfó i Alsina
METGES	Rossend Pi i Puig Rafel Juli i Sureda	
VETERINARI	Ramon Sentena i Romañach	
FARMACÈUTICS	Joan Martí i Arbusí Jaume Forn i Ferran	
MOSSÈN	Jaume Rovira	

circularsi ordres de sanitat s'hagués anat insistint, des del Govern Civil de la província, en la immediata i obligatòria configuració de la Junta de Sanitat local de cada poble.⁵ Segons la circular de Sanitat número 228, havien de formar part de la Junta de sanitat *"... las personas más visibles, ilustradas y activas de la población y sus afueras para que puedan secundar y ampliar, con arreglo a las condiciones de cada localidad, las disposiciones generales que tenga a bien tomar la Junta Provincial"*.

Com podem veure, hi havia una certa urgència en prendre mesures de precaució de tipus sanitari i de configuració de les Junes Locals de Sanitat. Totes aquestes mesures es van emprendre mitjançant una bateria de circulars de sanitat i ordres del Governador Civil enviades als ajuntaments a través del BOP malgrat que, fins aquell moment, ni a l'Escala ni a cap poble de la província de Girona s'havia documentat cap cas de còlera. Per què es donava tota aquesta situació?

EL CÒLERA DE 1885. ANTECEDENTS

A mitjan juny de 1884 havia arribat la notícia, a través de premsa, dels primers casos de còlera a França, en concret al port de Toulon i a Marsella. Arrel d'aquests primers casos a França es va iniciar una gran activitat legislativa que es resumeix, principalment, en la circular de sanitat número 228, publicada al BOP número 102 el dilluns 25 d'agost de 1884, i que fou el referent legislatiu en matèria sanitària al qual s'haurien d'acollir tots els pobles. En concret són 14 punts d'obligat compliment que es poden resumir en configurar Junes Locals de Sanitat en els pobles on encara no existissin; reforçar l'operativitat d'aquestes Junes augmentant-ne el nombre de vocals; en què les Junes Locals de Sanitat havien de fer desaparèixer dels pobles tots els focus de putrefacció procurant una escrupulosa neteja de carrers i places; calia fer visites diàries a les cases de les viles per comprovar que no s'hi acumulessin deixalles o es criessin animals domèstics; s'havien de fer una rigorosa inspecció als cementiris i escorxadors públics; calia examinar de manera rigorosa l'estat i condició dels aliments i begudes destinats al consum de la població, així com també inutilitzar les fonts públiques i pous que no reunissin les condicions mínimes de potabilitat; s'havia d'evitar també l'acumulació de persones en locals que no estiguessin ben sanejats i ventilats; calia habilitar un local als afores de la població per tal de ser usat com a hospital de colèrics en el cas que hi hagués algun cas de còlera entre la població. Les Junes Locals també havien de garantir un servei mèdico-farmacèutic gratuït per a les classes pobres de la població, i s'establí que els metges de la seva zona d'influència tinguessin l'obligació de comunicar a aquesta Junta i a l'ajuntament qualsevol cas que sospitessin que pogués ser un afectat per còlera, amb l'obligació de comunicar-ho immediatament al Governador de la província.

També, entre juliol i agost del 1884, més disposicions legislatives establien l'acordonament de la frontera, la prohibició de l'entrada de bestiar i la quarantena de les mercaderies procedents de França, d'Itàlia i d'aquells països que tenien una actitud laxa envers el comerç amb França i les seves colònies.

Totes aquestes mesures que es prenen estaven destinades a evitar que el còlera arribés a l'Estat espanyol i no es va donar cap cas de còlera fins a principi de setembre de 1884, quan es van documentar els primers casos a Alacant. Tot i això, el balanç d'aquest brot colèric va ser molt modest, ja que només va afectar 8 municipis de les províncies d'Alacant, Lleida i Tarragona, i van morir una mica més de 5 centenars de persones, essent l'últim cas documentat

el dia 12 d'octubre. Cal destacar també que, mentrestant, l'ajuntament de Barcelona havia enviat el doctor Jaume Ferran Clua a Marsella com a comissionat de l'ajuntament per estudiar in situ l'epidèmia. En aquest viatge el doctor Ferran va recollir cultius i va iniciar els estudis de laboratori que el van portar a descobrir la vacuna del còlera l'any següent.

La política sanitària que s'havia seguit havia estat l'aïllament, l'extinció dels focus i l'acordonament. Es tractava d'una política sanitària clàssica i que ja havia estat usada anteriorment en les epidèmies de còlera sorgides en el decurs del s. XIX. Aquesta política sanitària començava a ser contestada per especialistes en salut pública, que consideraven que els resultats que s'havien donat eren més fruit del fet que l'epidèmia va començar a principi de setembre (per tant, els mesos de calor més rigorosa ja havien passat) que no pas per l'efectivitat de la política sanitària del govern. D'altra banda, es coneixia, per l'experiència acumulada en anteriors epidèmies, que els gèrmens colèrics podien estar enquistats durant l'hivern i podien reaparèixer amb les primeres calors de la primavera. Malgrat tot això, l'atenció al còlera i la seva prevenció es va relaxar pel fet que la resposta al brot del 1884 va ser considerada un èxit per part del govern i pel fet que la preocupació social i sanitària es va traslladar a les províncies de Granada i Màlaga, davant el terratrèmol que va tenir lloc en aquestes terres poc abans de Nadal.

Al final de març de 1885 els diaris parlaven de casos sospitosos de ser còlera a Xàtiva i València. Davant d'aquests rumors, la Junta Provincial de Sanitat de València va encarregar estudiar aquests casos als doctors Gimeno i Candela. Aquests metges van arribar a la conclusió que es tractava de còlera morbo asiàtic. Les primeres mesures que s'adoptaren van ser habilitar l'antiga estació de ferrocarrils com a hospital d'*invadits* i avisar el doctor Ferran que, l'any anterior, havia estudiat el còlera a Marsella i acabava de rebre, feia un mes, un informe favorable de l'Acadèmia de Medicina de Barcelona. El doctor Ferran, acompanyat del doctor Paulí, anaren a Xàtiva i començaren a col·laborar amb els doctors Gimeno i Candela no només atenent els infectats i treballant al laboratori contra el còlera, sinó també a través de la tribuna mèdica. Des del govern, però, no es parlava obertament de còlera, es parlava de casos sospitosos, malgrat que es començaven a establir cordons sanitaris interiors i quarantenes, i, alguns governs, adoptaven mesures contra les mercaderies que provenien de l'Estat espanyol. A l'inici de maig la premsa tornava a parlar del còlera i començava a donar suport a les investigacions i a les tesis del doctor Ferran, considerant vacuna les substàncies que ell preparava. Per contra, el Ministeri de Governació, de qui depenia la Direcció General de Beneficència, no es pronunciava sobre la malaltia i parlava encara de sospita de còlera. La premsa favorable al govern no participava del debat, i quan ho feia, només era per demanar prudència i donar suport al ministre Romero Robledo. Aquí es va iniciar una polèmica mèdica que, de seguida, va agafar un ressó nacional entre els defensors de les tesis de Ferran i la seva vacuna, contra els defensors de les tesis del govern i la política quarentenària. S'inicià una forta polèmica que, primer, fou purament mèdica per a passar després a ser política i que va agafar un abast nacional. Aquesta polèmica va provocar la dimissió del ministre de Governació el 12 de juliol de 1885 quan en aquestes dates el còlera ja havia fet acte de presència a més de 500 municipis de 25 províncies diferents i estava en la fase més àlgida de l'epidèmia, fase que va durar fins al final d'agost.⁶

ELS PRIMERS CASOS A LA PROVÍNCIA

“La permanencia del cólera en algunas provincias de la Península, y en lo más crudo del invierno, da motivo a sospechar que en cuanto llegue a cierta altura el calor atmosférico, volverá a ejercer sus estragos en otras provincias (...).” Així inicia el doctor Rossend Pi i Puig el seu treball sobre l'epidèmia de còlera de 1885 a l'Escala, que es va publicar l'any següent. Per tant, tots aquests antecedents (el còlera del 1884, les disputes a la premsa sobre el còlera-no còlera i sobre la vacuna Ferrán, el paper del govern en tot aquest procés i la gran quantitat d'ordres i disposicions de caire sanitari que arribaven a l'ajuntament a través de circulars i a través del BOP van fer que existís una profunda preocupació en l'ajuntament i en la població en general, que Rossend Pi verbalitzava en les primeres frases d'introducció que citades a l'inici d'aquest paràgraf. No obstant això, el cert era que, tot i que encara no s'havia produït cap cas a la província de Girona, el sentiment que hi havia entre els responsables sanitaris locals i provincials era que, tard o d'hora, el còlera arribaria a les comarques gironines. Es lluitava, a nivell provincial, per minimitzar-ne la força i, a nivell local, per impedir-ne l'entrada a cada població. D'aquesta manera, en el ple del 12 de juliol de 1885 es dona compliment al que s'havia ordenat en la circular de sanitat número 2287 amb la publicació de *“(...) un bando recordando a estos vecinos el más exacto cumplimiento a lo que a las ordenanzas municipales se prescribe sobre limpieza pública. (...)”* ⁸; també es creava una comissió de l'ajuntament que, juntament amb una comissió de la Junta Local de Sanitat, fes inspeccions a l'escorxador de la vila per tal que es respectessin les ordres dictades sobre higiene que afectaven l'escorxador; també es demanava que es reunís la Junta Local de Sanitat per tal de triar un local *“(...) fuera de poblado, para someter a rigurosa inspección facultativa, por el tiempo que los médicos designen, a las personas que lleguen a esta localidad de puntos en que la existencia del cólera ha sido declarada oficialmente, y las procedentes de zonas sospechosas, aunque no haya recaído la citada declaración. (...)”* ⁹ També s'instava a prevenir a tothom qui allotgés un foraster a casa seva, de la necessitat de comunicar aquest fet a les autoritats locals. També, en aquest mateix ple, es discutia sobre si calia suspendre els exàmens generals de les escoles públiques, els quals ja estaven programats, per la situació tan calorosa que es vivia, així com també suspendre les classes de tarda. Finalment, es va decidir que els exàmens es farien el dia 16 de juliol a l'escola de nens i el 19 de juliol a l'escola de nenes en un horari entre les 7 i les 10 del matí, i s'instava a suspendre les classes de tarda fins a nova ordre. Evidentment, a més de la forta calor, el que es tenia molt en compte era la recomanació de la circular número 228 (de la qual s'ha parlat anteriorment) d'evitar l'acumulació de persones en locals que no estiguessin ben sanejats i ventilats.

En el ple del 19 de juliol es va donar fe que s'havien fet els exàmens generals a les escoles de nens i a les escoles de nenes i que les notícies que es rebien referents *“(...) al cólera morbo asiático son poco tranquilizadoras”* ¹⁰.

Quan en el ple del 19 de juliol es deia que les notícies referents al còlera eren poc tranquilitzadores era perquè des de feia uns dies es sospitava que el còlera havia atacat la veïna població de Torroella de Montgrí. Rossend Pi va tenir confirmació que els casos que s'estaven produint a Torroella eren clarament còlera el dia 20 de juliol, quan el seu amic i també metge Casimir Valentí i Artigas, que exercia a Torroella de Montgrí, li comunicava aquesta circumstància ¹¹. Finalment, el còlera és confirmat i declarat oficialment a Torroella de Montgrí el dia 24 de juliol de 1885. El primer cas, del que posteriorment es va saber que era còlera, va ser el dia 7 de juliol i l'epidèmia a Torroella de Montgrí s'allargà fins el 22 d'agost ¹².

EL CÒLERA ARRIBA A L'ESCALA

Mentrestant a l'Escala, el 23 de juliol l'alcalde, Pere Ramos i Donjó, va convocar el ple de l'Ajuntament en sessió extraordinària per prendre les mesures sanitàries per evitar que el còlera que atacava Torroella de Montgrí i l'Estartit arribés a l'Escala. Es van prendre les següents mesures: *“Primero: Acordonar la villa, para impedir la entrada a todo individuo y efectos que procedentes de dichos puntos y en general de todo aquel que se sepa esté infectado (...) Segundo: Acordar destinar como lazareto o edificio destinado a observación de viajeros el edificio conocido por ‘Convento’(...) y tercero: Hacer fuegos en los sitios públicos de sustancias que purifiquen la atmósfera, costeando de fondos municipales todos los gastos que ocasione el llevar a estos acuerdos (...)”* ¹³. Aquestes mesures que s'establien quan encara no s'havia donat cap cas de còlera a l'Escala seguien la circular de sanitat número 228 publicada al BOP número 102 de 25 d'agost de l'any 1884 amb una important excepció: en cap instrucció rebuda es parlava d'acordonar la vila. Aquesta mesura era molt controvertida a l'època. Era una mesura clàssica que les autoritats locals s'afanyaven a prendre per atacar les epidèmies que s'havien donat fins aquell moment al llarg del segle XIX i que en un context com el d'aleshores (una població que encara no havia tingut cap cas de còlera però se sentia assetjada per una epidèmia que ja atacava a poblacions veïnes) era una mesura molt popular perquè era la primera que demanava la població. Aquesta resolució, però, era fortament contestada per l'opinió mèdica més avançada, ja que considerava que era ineficaç sanitariament i, a més, provocava que s'aturés el comerç i, per tant, a més dels problemes que ocasionava a la gent que vivia d'aquesta activitat econòmica, feia que, en cas d'una situació epidèmica que s'allargués en el temps, provoqués una situació contraproductiva si les principals mercaderies (menjar, medicines, etc.) s'anaven acabant. L'edifici que es va destinar com a hospital de colèrics se suposa que era l'antic convent dels servites d'Empúries. Reunia la principal condició per exercir com a llazaret, que era ésser un edifici situat a fora vila.

Aquell mateix dia 23, el doctor Pi fou cridat a atendre un majordom d'un masia situada a uns dos quilòmetres de l'Escala, *“(...) a quién encontré con diarrea profusa, vómitos, calambres, pequeñez del pulso, hundimiento de las facciones, enfriamiento de la piel y voz algo afónica. Supe por su familia que tres días antes había estado en Torroella(...)”* ¹⁴. El 25 de juliol el doctor Pi va atendre a Pere Juli i Andreu de 58 anys i veí de l'Escala, a qui descriu així: *“(...) de pobre constitución, ocupábase en recoger estiércol de los prados inmediatos a la referida casa de campo; y sin haber tenido comunicación directa ni indirecta con el enfermo, ni haber bebido agua de los canalitos de riego que, como procedente del Ter, hubiera podido descifrar el enigma de la importación; es decir, sin que hubiera una causa manifiesta que hubiese podido explicar el contagio, contrajo la enfermedad, siendo el primer caso que se observó en la población (...)”* ¹⁵ El doctor Pi considerà que aquest fou el primer cas a l'Escala. L'anàlisi que en va fer és que va contraure la malaltia per infecció de l'atmosfera. Va descriure els símptomes i el decurs de l'atac epidèmic de la següent manera: *“(...) Le encontré con diarrea, de aspecto bilioso, pero sin calentura, sin vómitos, sin calambres, sin ninguno de los desórdenes característicos de la invasión colérica. Al anochecer del mismo día, parecióme que la postración ocasionada por la diarrea pasaba los límites de lo que acostumbra verse en la diarrea biliosa o catarral; y como el enfermo de la casa de campo se hallaba en cama aún, y había presentado síntomas por demás sospechosos, por vía de precaución le prescribí una poción fuertemente*

laudanizada y cargada de subnitrate de bismuto, procurando, además, el abrigo y demás cuidados accesorios encaminados a conservar el calor de la piel. Al siguiente día, fui llamado muy de mañana por la familia del paciente, a causa del cambio extraordinario que se había operado en él. Las cámaras se habían hecho más frecuentes y serosas; había calambres, vómitos, ansiedad precordial; ojos hundidos, voz apagada, piel fría, ardor interior, agitación, disnea y pulso imperceptible; de modo, que en el transcurso de pocas horas había pasado el mal a su periodo asfíctico. Todo cuanto se hizo para excitar la reacción fue inútil. El enfermo sucumbió en la tarde del mismo día” ¹⁶.

Aquell mateix dia 25 es va donar el següent cas en un jove flequer, de 19 anys d'edat, que va caure desmaiament mentre estava treballant. Segons sembla, tot i patir un violent atac, el fet de ser jove i valent va influir en el fet que l'atac colèric no representés la seva mort. El 28 de juliol va morir la nena de 8 mesos Caterina Callol i Curós a qui considerarem la segona víctima de l'epidèmia. És un cas que no es descriu en el llibre del doctor Pi. Es desconeix la raó, pot ser que el cas, pel fet de ser un albat, fos més complexa, o bé que fos un cas que hagués atès el seu col·lega, el doctor Rafel Juli i Sureda. En canvi sí que parla de la tercera mort ocorreguda el 30 de juliol. Es tracta d'Isabel Jofra i Callol, de 24 anys, “(...) a quién encontré presa de una gran sofocación, con vómitos repetidos, deyecciones profusas, frecuentes y blanquecinas, piel fría, pulso filiforme, calambres dolorosos, etc (...) la muerte fue la consecuencia de ataque tan brusco, muerte que sobrevino cuatro horas después de haberse iniciado el periodo algido”¹⁷. En aquest moment ja no hi havia cap dubte que l'Escala estava patint un atac colèric. Els casos s'anaven succeint i arribaven notícies que el còlera també tenia presència a Bellcaire d'Empordà i a Verges.

El dijous 30 de juliol es va reunir el ple de l'ajuntament en sessió extraordinària, juntament amb la Junta Local de Sanitat i els escalencs considerats els “majors contribuents”. L'objectiu d'aquesta trobada fou recaptar fons per poder fer front a l'atac epidèmic. El motiu que donà l'alcalde, Pere Ramos i Donjó, en la seva exposició fou que l'Ajuntament tenia un pressupost molt ajustat i no tenia cap partida establerta per calamitats públiques. En aquest moment s'inicià una discussió en què van intervenir també “els primers contribuents del districte” que donà com a resultat “(...) por unanimidad teniendo en cuenta todo lo expuesto por el Sr. Presidente y después de una detenida discusión acerca el inminente peligro que amenazaba a estos vecinos y la necesidad de reunir con toda urgencia los fondos indispensables, acordó obter por la suscripción voluntaria, la que inició en el acto el Sr. Presidente, habiendo dado por resultado a los pocos minutos la suma de 1608 pesetas”¹⁸. Es nomenaren 2 comissions formades per escalencs dels considerats “majors contribuents” i representants de l'autoritat local perquè a partir de l'endemà recorreguessin els carrers de l'Escala per completar, el més aviat millor, aquesta subscripció popular recentment iniciada. També es va decidir que es constituís una comissió permanent a la casa consistorial formada per un membre de l'Ajuntament i 2 membres de la Junta Local de Sanitat, auxiliats per membres del grup de majors contribuents per a fer les tasques que calguessin en relació a l'atac epidèmic. Es declarava que aquesta comissió seria rellevada cada 12 hores. Se sap que Lluís Albert Parareda, diputat provincial, va formar part d'aquesta comissió permanent en diversos moments i va contribuir econòmicament en la subscripció popular. Ramon Sentena Romañach, veterinari de professió, i membre de la Junta Local de Sanitat durant l'epidèmia de còlera a l'Escala,

va descriure el paper de Lluís Albert Parareda durant el còlera de 1885 en un article necrològic publicat el 28 de febrer de 1890 al número 79 de *La Tomasa*, setmanari català. En concret explicava que Albert amortallà una de les primeres víctimes quan el pànic per l'arribada de l'epidèmia s'havia apoderat de la majoria de la població¹⁹. D'aquest episodi també se n'havia fet ressó la premsa de l'època, en concret el conegut periòdic figuerenc *El Ampurdanés* del dia 9 d'agost de 1885²⁰.

MÀXIM APOGEU DE L'EPIDÈMIA

Entre els dies 3 i 16 d'agost és el període que és considerat de màxima activitat de l'epidèmia a l'Escala²¹. Moriren en total 20 persones²². El dia 9 de juliol, en el ple ordinari²³, es donà constància de l'estat sanitari de la població. Fins aquell moment es declarava que havien mort 7 persones sospitoses de tenir còlera, 4 de les quals mortes de còlic-biliós i 3 de còlera epidèmic. També s'informava que el dia 6 deixava d'expedir-se la patent de sanitat neta i es comunicava al Governador Civil de la província l'estat de la salut pública i la declaració oficial de trobar-se l'Escala envaïda pel còlera. Malgrat aquesta declaració, sorprèn que des del Govern Civil, no s'enviés ajuda a l'Escala. Repassant la documentació del llibre de sessions de la Comissió Provincial; el llibre d'actes de la Diputació Provincial i altres lligalls de documents de la Diputació i del Govern Civil d'aquesta època, que es troben a l'Arxiu Històric de Girona, no s'ha trobat cap informació que deixi constància de l'enviament de productes farmacèutics per atendre la població o d'una partida econòmica per ajudar els afectats sense recursos de l'Escala, malgrat que, en aquesta mateixa documentació, sí que es troba informació d'aportacions en aquest sentit a diferents pobles. Per exemple, en els primers dies de l'epidèmia, es concediren a l'Ajuntament de Torroella de Montgrí 1000 pessetes per a atendre els afectats²⁴; a Bellcaire d'Empordà s'hi envià un metge, el doctor Narcís Detrell; a l'Ajuntament de Verges es concediren 300 pessetes i a l'Ajuntament d'Ogassa, 200 pessetes²⁵. És més estrany encara pel fet que Lluís Albert i Parareda era diputat provincial en aquesta època. L'única explicació plausible és que la carta que va enviar l'ajuntament de l'Escala no va arribar amb la celeritat necessària.

En el ple ordinari del dia 16 d'agost es van llegir una circular i una Reial Ordre publicades al BOP número 94 del dia 7 d'agost (cal fer esment que el BOP no havia arribat per ser tractat en el ple de la setmana anterior del dia 9). En la circular número 256 del Govern de la província, el Governador Civil instava als ajuntaments a promoure, a través de reunions de majors contribuents, subscripcions públiques per tal de dotar-se dels recursos necessaris per fer front a l'epidèmia. I en la Reial Ordre del Ministeri de Justícia es donaven instruccions pel tractament que calia fer de les víctimes mortals i el seu trasllat i exhumació als cementiris de cada poble²⁶. En el ple s'informava que s'havien comunicat al Governador Civil les mesures preses per l'Ajuntament i la Junta Local de Sanitat per lluitar contra la invasió colèrica. Entre aquestes mesures s'informava al Govern Civil que ja s'havien avançat a les instruccions de la circular 256 i que entre els dies 30 de juliol i 1 d'agost ja s'havia fet una subscripció pública que havia donat com a resultat la recaptació de 2.635'02 pessetes. S'informava també del fet que, fins aquell moment, no s'havia arribat a gastar ni la meitat d'aquesta quantitat, per la qual cosa guardaven, per a una millor ocasió i en el cas que les circumstàncies ho exigissin, la confecció del repartiment en subscripció pública suggerit en aquesta circular. En aquest mateix ple, la Junta Local de Sanitat informava a l'Ajuntament de l'estat sanitari de la població. Deien que des de la declaració formal de població envaïda pel còlera (6 d'agost) fins al dia actual (16 d'agost) havien mort 10 persones (14

si mirem el llibre d'òbits de la parròquia). També el ple i la Junta Local de Sanitat acordaven les mesures de desinfecció específiques que calia fer en les cases afectades per algun cas de còlera. En concret, després d'una desinfecció general, es demanava que s'acumulessin totes les peces de roba considerades brutes i que s'anessin a netejar a la sèquia del Molí, en el tall que anava des del desguàs de les aigües sobrants de la font pública fins al mar²⁷.

Aquest mateix dia, 16 d'agost, en el moment més dur de l'epidèmia, l'alcalde Pere Ramos i Donjó adreça una carta a la Junta Provincial de Sanitat demanant que "La Junta de Sanidad de esta villa en sesión del día de hoy y en vista de que los dos médicos que tiene la misma están cansados y rendidos por la infinidad de visitas diarias que han de practicar y que en el desgraciado caso de caer enfermo uno de ellos sería la calamidad mayor que podría tener esta población; ha acordado poner una comunicación a esa Comisión provincial, suplicando se sirva dar las órdenes oportunas a fin de poder facilitar un médico a esta población a la brevedad posible al objeto de prestar los auxilios facultativos y aliviar en lo posible el continuo trabajo que a todas horas han de practicar los de esta villa, los cuales no pudiendo descansar un momento es muy fácil que caiga enfermo alguno de los dos, lo que daría por resultado un aumento extraordinario de invasiones y defunciones debidas al espanto que ocasionaría, la falta de visitas médicas, a los vecinos de esta villa los cuales hasta ahora se han portado admirablemente tanto a los auxilios que se prestan a los enfermos como en la suscripción que se hizo en los primeros momentos que se presentó"²⁸. Aquesta és l'única carta enviada per l'Ajuntament de l'Escala que s'ha localitzat entre els diferents lligalls de documentació de l'Arxiu Històric de Girona. No es té constància que la petició de l'alcalde fos atesa. Aquesta carta demostra la preocupant situació sanitària que patia la població en aquell moment en el punt culminant de l'epidèmia. El cert és que a partir d'aquell moment i, sobretot a partir del dia 20, el nombre d'atacs colèrics va anar disminuint fins el dia 5 de setembre, que és quan es documentà l'última mort per l'epidèmia de còlera a l'Escala.

RETROCÉS I ERADICACIÓ DE L'EPIDÈMIA

A partir del dia 17 d'agost fins el 5 de setembre, en què es dona l'últim cas, morien 13 persones més, segons consta al llibre d'òbits de la Parròquia de l'església de Sant Pere de l'Escala. El cert és, però, que el ritme d'atacs colèrics havia anat disminuint alhora que disminuïa la preocupació general per la situació epidèmica. Així, per exemple, en el ple de l'Ajuntament del dia 22 i en el del dia 23 d'agost no es parlava ja de còlera, sinó de quintes. Tot i així, en el ple del dia 25 d'agost l'alcalde Pere Ramos i Donjó informava que, a causa de l'estat sanitari de la població, no creia convenient reclamar als contribuents la quota corresponent al primer trimestre de la contribució, i també demanaven a l'Administrador d'Hisenda Provincial una pròrroga per a la realització dels treballs de repartiment dels consums entre els contribuents escalencs. En el ple del dia 30 d'agost, malgrat que la situació ja no era tan crítica com uns dies abans, s'aprovava per unanimitat suspendre la festa major que s'havia de celebrar els propers dies 2 i 3 de setembre. (La data en què s'havia de fer la festa major del 1885 es decidiria quan l'Escala quedés alliberada de l'epidèmia colèrica). Finalment, el dia 13 de setembre, ja amb l'Escala lliure de l'atac epidèmic, es declarava l'obertura de les escoles públiques de la vila i es nomenava Pere Rius i Juli mestre interí en substitució de Félix Rigau i Casals, mort el 8 d'agost víctima del còlera. També es declarava que els dies 24 i 25 d'octubre es celebrés la festa major de la vila suspesa el dia 30²⁹. Segons deixa escrit el doctor Rossend Pi en el seu

llibre sobre el còlera a l'Escala, l'últim cas de víctima mortal per còlera es donà el 5 de setembre de 1885³⁰. Es tractava de l'escalenca de 44 anys Maria Sagaró i Maynegré.

EL LLIBRE DEL DOCTOR PI

"(...) No creo indiferente que cada profesor que se haya encontrado en una localidad contaminada saque a la luz sus investigaciones, ya en beneficio del lugar donde ha prestado su asistencia, ya para contribuir a esclarecer algunos puntos litigiosos, referentes a la génesis y profilaxia de la enfermedad. (...)"³¹. Amb aquestes paraules Rossend Pi i Puig va descriure el sentiment que el portà a iniciar la redacció d'aquest llibre, publicat el mes de febrer de 1886. Aquest sentiment, segurament, venia provocat pel fort impacte que havia causat en general l'epidèmia de còlera en la vida de l'Escala. Es tracta de l'última gran epidèmia que va viure la vila i és un fet que restà en la memòria popular dels escalencs al llarg de diverses generacions.

Aquella epidèmia de còlera, però, tenia unes connotacions que la feren molt interessant per les ments inquietes de l'època. La gran polèmica generada al voltant de l'epidèmia, tan a nivell mèdic com polític, especialment amb el debat al

ROSSEND PI I PUIG (PALS, 1845 – BARCELONA, 1935)

Va ser un personatge, molt inquiet i apreciat per la població. Tenia grans inquietuds culturals. Estava molt interessat per l'arqueologia, activitat que va practicar en les seves finques que tenia a Empúries, reunint amb el pas del temps una important col·lecció de peces. Va ser membre de la Junta Delegada de les excavacions d'Empúries, mà dreta de Josep Puig i Cadafalch i va ser un dels impulsors del primer museu local l'any 1910. Va exercir com a metge a l'Escala durant 60 anys, activitat en la qual va excel·lir. A més de la seva vessant com a metge, va tenir gran interès per la difusió dels seus coneixements i experiències mèdiques. L'any 1883 va escriure *La Escala y su término. Memoria médico topográfica*, obra que va obtenir el primer accésit de l'Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Barcelona aquell mateix any. En aquesta obra trobem les següents reflexions que donen exemple de com entenia i exercia la medicina: "Cada población debe tener hecho un inventario de si misma; debe conocer su constitución, su temperamento, y su idiosincracia, si así vale expresarse; debe saber sus buenas condiciones y sus defectos, para perseverar en las primeras y emmendar las segundas".

D'aquesta obra es va publicar parcialment la part corresponent a les malalties dels bussos *Enfermedades de los buzos* (La Revista de Ciencias Médicas, 1887). L'any 1886 va escriure i publicà *El cólera en la villa de La Escala. Breve reseña de la epidemia ocurrida en el verano de 1885* (Barcelona, 1886) on explica les seves experiències mèdiques en la lluita contra l'epidèmia i que ha estat peça de referència en la redacció d'aquest article.



El metge Rossend Pi en la primera visita de Josep Puig i Cadafalch a Empúries. D'esquerra a dreta trobem: J. Puig i Cadafalch, Joan Pijoan, vocal de la Junta de Museus de Barcelona, Rossend Pi i Josep Poch, membres de la Junta Delegada de l'Escala.

Foto: Josep Esquirol. Fons Emili Gandia, MAC-Empúries.

voltant de la vacuna Ferrán i amb el debat paral·lel de caire polític que va acabar amb la dimissió del Ministre de Governació el 12 de juliol. Fou una epidèmia àmpliament debatuda en premsa, cosa que va fer que tingués un gran ressó popular. Tot això féu que el doctor Pi escrivís aquest llibre i no va ser un fet gens singular. En els anys immediatament posteriors a l'epidèmia apareixeren un munt de memòries locals, com la del doctor Pi, de les quals, sense anar gaire més lluny, n'és un bon exemple la que va escriure i va ser publicada per l'amic del doctor Pi i també doctor en medicina, Casimir Valentí i Artigas, intitulada *El cólera. Preservación y curación*, en la qual analitzava l'epidèmia de còlera a la veïna població de Torroella de Montgrí.

L'ENIGMA DE LA PROPAGACIÓ DE L'EPIDÈMIA. COM ARRIBA EL CÒLERA A L'ESCALA?

Per entendre com arriba el còlera a l'Escala cal parar atenció en el primer focus colèric que, com ja he comentat abastament, es dóna a Torroella de Montgrí. Segons dos estudis realitzats a Torroella de Montgrí, en aquesta població es donaren un seguit de condicions que afavoriren la germinació i la difusió de l'epidèmia. Durant l'hivern, fortes pluges havien provocat l'embassament d'aigua a la plana del Baix Ter. Aquestes aigües embassades es convertiren en putrefactes quan a l'estiu es va donar una situació d'elevades temperatures. De totes maneres, el principal agent de difusió de l'epidèmia fou el riu Ter. La població, tant de Torroella com de l'Estartit, feia servir l'aigua del Ter de manera regular per a beure, cuinar o rentar-se la roba. L'aparença externa de l'aigua era bona i no feia la impressió que pogués estar contaminada. Aquest agent, el riu, va ser amb tota seguretat el que va portar el còlera a Torroella de Montgrí i a l'Estartit. Reforça aquesta afirmació el fet que la veïna població d'Ullà, que aquell any no feia servir l'aigua del Ter perquè disposava d'una important deu d'aigua provinent del Montgrí, no patí cap cas de còlera. D'altra banda, a les illes Medes (hi vivien unes 30 persones) tampoc s'hi va donar cap cas de còlera. Ja que la gent bebia aigua plujana^{32 33}. Hem d'entendre, per tant, que el còlera arriba a l'Escala a través de les aigües del Ter (pel rec del Molí)? El doctor Pi creu que no. En el cas escalenc, després d'haver analitzat el còlera que afectà la nostra població, el doctor Pi va entendre que *"No pueden invocarse aquí las aguas potables como agentes de difusión del principio, específico, ni tampoco las letrinas, ni*

*ninguna influencia telúrica (...)"*³⁴. Per tant, segons el doctor Pi, la propagació de l'epidèmia escalenca és diferent de la que es dóna a l'altra banda del Montgrí. El còlera és d'origen parasitari i, per tant, cal considerar-la una malaltia infecciosa que, en unes determinades condicions atmosfèriques, es pot transmetre per via aèria a petites distàncies. A l'Escala, al voltant del 23 de juliol de 1885, es produïren aquestes condicions atmosfèriques que el doctor Pi va descriure d'aquesta manera: *"... el calor atmosférico, que osciló entre 25° y 30° centígrados, y la quietud del aire, que si admitimos la infección de la atmósfera representa un principal factor de acrecentamiento de toda epidemia colérica"*. De totes maneres considerà que, juntament amb aquestes causes de tipus atmosfèric que ajuden a explicar el ràpid increment dels casos, *"las causas determinantes de éstas fueron: el miedo, los abusos en la alimentación, reprimidos, sin embargo por el temor que dominaba a todo el mundo; los enfriamientos, y, algunas veces, era muy probable que la propagación del mal reconociese por causa del contagio directo"*³⁵.



Casimir Valentí i Artigas.

Autor: desconegut. Cedida pel CdD del Montgrí, les Illes Medes i el Baix Ter.

Per tant, seguint la seqüència dels fets descrita en la ressenya³⁶, el doctor Pi considerà que el còlera arribà a l'Escala de Torroella de Montgrí. El 23 de juliol va atendre el cas d'un majordom d'un mas situat a 2 quilòmetres de l'Escala que diagnosticà com a sospitos de ser còlera. Per la família del malalt va saber que, tres dies abans, ja estava afectat de diarrea i que va anar a Torroella. Per tant, era un individu que ja patia un estat de debilitat (diarrea) i que visità una zona afectada on va contraure el germen, segurament bevent aigua d'alguna font o en la casa

on s'havia allotjat. Després de 3 dies d'incubació, es manifestà el dia 23 de juliol. Mentrestant, Pere Juli i Andreu de 58 anys estava recollint fems en uns camps al costat d'aquesta masia. El doctor Pi el descriví com un individu de pobre constitució, fet que afavoreix el contagi, que es trobava a pocs metres d'un focus d'infecció en una situació atmosfèrica d'altres temperatures i màxima quietud de l'aire. El doctor Pi va descartar que el contagi es pogués manifestar per haver begut aigua en mal estat del Ter perquè quan ho va preguntar al malalt, aquest li va dir que no va beure aigua dels canals de rec dels camps on treballava. El cas de Pere Juli i Andreu és considerat el primer cas de còlera a l'Escala i a través d'ell, segons Pi, arribà a l'Escala. En total es produïren a l'Escala 239 casos colèrics. El doctor Pi diu que dels 239 casos, 192 foren de l'anomenat forma clàssica del còlera (que afectà a 79 homes i 113 dones) i 47 de la forma medul·lar del còlera (8 homes i 39 dones). En total moriren, entre el dia 26 de juliol i el 5 de setembre, 39 persones.

En conclusió, el doctor Pi considera que el còlera arribà a l'Escala per contagi i afavorit per unes condicions atmosfèriques que en faciliten la propagació. Aquesta afirmació es basa en la resposta negativa que li dóna Pere Juli i Andreu a la seva pregunta de si havia begut aigua dels canals de rec dels camps on recollia fems. Així ho deixa escrit en la seva monografia. Actualment, però, se sap que el còlera no és una malaltia contagiosa sinó que és una malaltia infecciosa intestinal aguda causada per la ingestió d'aliments o d'aigua contaminats. En aquella època aquesta discussió era font de debat de tipus científic entre els professionals mèdics i el còlera com a malaltia infecciosa intestinal aguda encara no havia estat acceptada de manera unànime. I, el doctor Pi, coneixent aquesta discussió científica, a partir de les respostes obtingudes dels pacients va concloure com a fet principal del contagi la via aèria reforçada per unes condicions atmosfèriques molt especials. *"Esta cuestión del contagio directo ha sido siempre el caballo de batalla entre los dos bandos en que se hallan divididos los higienistas, porque, en efecto, todos los casos de transmisibilidad que se citan pueden tener diversas interpretaciones. Hoy, la mayor parte de los médicos reconocen en el cólera un origen parasitario, y, por consiguiente, califican la enfermedad de contagiosa, admitiendo, sin embargo, que el*

germen específico se mezcla con el aire ambiente, y que puede transmitirse por él á pequeñas distancias. (...) Si he de juzgar por el resultado de mis observaciones, la contagiosidad del cólera me parece innegable”³⁷.

El doctor Pi, per tant, s'alineja en el bàndol del higienistes que entenen el còlera com una malaltia infecciosa que, a més de pel mal estat de l'aigua i/o aliments, es pot transmetre per via aèria a petites distàncies afavorida per unes condicions atmosfèriques molt particulars.

D'altra banda, l'amic del doctor Pi i metge resident a Torroella de Montgrí, Casimir Valentí, s'alineja en l'altre bàndol i entén el còlera com una malaltia infecciosa intestinal aguda causada per haver begut aigua o aliments contaminats. Així ho descriu en el seu llibre: “Visitaba yo durante los meses de Julio y Agosto varias familias en las que había un colérico, pero que el segundo, el tercer ó cuarto día, había dos ó tres ó toda la familia atacada de la misma enfermedad. Parecía de momento que todos habían sido contaminados del primero, pero preguntados que clase de aguas usaban, decían que bebían aguas del Ter sin preparación alguna, y como en estas había la materia infectante, naturalmente, todos debían padecer la misma enfermedad más ó menos pronto, según el mayor ó menor uso que hacían de dichas aguas y según el grado de resistencia ó predisposición de cada individuo. Ligeramente examinados estos hechos é impresionados por el presente, parece que el contagio es lo que ha obrado pero meditados con calma y deduciendo de todos los datos presentes y pasados, la consecuencia lógica, se vé con certeza que es un medio común á la familia lo que produjo su epidemia”³⁸.

El doctor Valentí, en el seu llibre, descriu diversos casos per provar que el còlera no és contagiós per via aèria, sinó que el realment perillós és no destruir les dejeccions dels colèrics “(...) pues que con estas se importa el microbio en todas partes, constituyendo diferentes focos infecciosos que pasan un tiempo más ó menos largo en incubación, para explotar mas tarde en aquellas localidades que se creían libres; porque el contacto de los atacados, no pudo contaminarles, el pasado año. La razón cree convenientemente la explicación racional que eminencias médicas dan del modo de propagarse el microbio colérgeno. Por ejemplo. Llega en una población limpia un individuo huyendo de la peste, teniendo ya la diarraea premonitoria ó colérica; hace sus



Rentadors del Rec del Molí.
Foto: J. Esquirol. Arxiu Històric de l'Escala.

deposiciones allí donde mejor le parece, en el suelo, en la letrina, en el lebrillo; etc., estas deyecciones las arrojan al estercolero, del estercolero van al campo; con las lluvias ó con el riego, se filtran las sustancias del estercolero y van á parar á los pozos quedando sus aguas infectadas; o bien arrestados por las aguas van á parar á las acequias ó á los rios quedando estas tambien infectadas, ó con el germen nocivo. En estas hay materia orgánica que favorece la multiplicación del microbio siempre que no falten las condiciones de calor y otras que no están determinadas todavía, y ha bastado una mínima cantidad de germen, para crear un gran peligro á los habitantes de una población, de una comarca, provincia etc., si utilizan aquella agua para la bebida”³⁹.

Actualment es sap que l'explicació de la propagació de l'epidèmia s'acosta més a la versió del doctor Valentí que a la versió del doctor Pi. De totes maneres és fàcil, si contextualitzem el moment que els toca viure, entendre l'error de diagnòstic en què cau el doctor Pi pel fet que el debat en aquells anys era encara molt intens i, per exemple, com s'ha dit, el doctor Ferran descobrí la vacuna aquell mateix any 1885 o, per exemple, Robert Koch havia identificat el bacteri *Vibrio cholerae* com a causant del còlera 2 anys abans, l'any 1883. La sospita que l'aigua és el principal agent en la propagació de l'epidèmia provoca, per exemple, que es vulgui arreglar els

rentadors del Rec del Molí per evitar que l'aigua que es fes servir per netejar la roba quedés estancada. Aquesta obra s'acaba 2 anys després el 1887.

DOS TIPUS DE CÒLERA⁴⁰

Si ens cenyim al treball del doctor Pi, que ha estat una de les bases en què es sustenta aquest article, es va poder veure que va distingir entre dos tipus diferents de còlera que identificà en la simptomatologia dels diferents afectats. D'una banda parlà del còlera clàssic, que descriví de manera molt breu, i del còlera medullar.

El còlera clàssic el va descriure així: “(...) precedida de la diarrea premonitoria, y cuyo último término era la algidez (...) El cólera unas veces era benigno, quedando reducido a la simple diarrea precursora (...) otras veces ofrecía una tendencia invasora, con catarro e intolerancia gástricas, y síntomas reflejos de la médula y gran simpático; y, cuando por no haber atacado el mal oportunamente, o por su mayor gravedad, no podían contenerse los trastornos gastro-intestinales, sobrevenía el periodo de colapso, que casi siempre se inició por la noche, con los fenómenos tan conocidos de las deyecciones profusas, serosas y riciformes, los vómitos incoercibles, la sed, la ansiedad y dolor epigástricos, el frecuente gorgoteo, la supresión de la orina, los calambres dolorosos, presentándose, por fin, la algidez con todos sus fenómenos característicos”.

D'aquest còlera clàssic se'n produïren 192 casos, dels quals 113 afectaren a dones i 79 a homes. Els casos de còlera clàssic que acabaren amb la mort de l'infectat es donaren quan el malalt havia resistit el període àlgid de la malaltia, però no tenia la potència orgànica indispensable per a la reacció.

El còlera medullar es donà principalment entre individus adults d'una edat que oscil·lava dels 20 als 45 anys i afectà 39 dones i 18 homes. *"La forma medular fue como un remedo del cólera fulminante. Tuvo fenómenos precursoros (...) Eran de dos clases: unos tenían su asiento en el tubo digestivo, consistiendo ya en una sensación indefinible de malestar en el estómago, ya en alguna arcada o vómito, dolores abdominales, diarrea, etc. y otros en los centros de inervación, que se traducían por paresias o rigideces musculares, y más principalmente por una sensación de calor y ardor ascendentes (...)"* Aquests fenòmens precursors eren a vegades tan insignificants que els trastorns apareixien de cop, de manera terrible. Aquests trastorns, malgrat no ser greus, eren tan inesperats i intensos que foren els que més van contribuir a difondre el pànic entre la població. Per tant, els principals símptomes eren l'aparició brusca de l'atac, els trastorns motrius i sensitius, la dismnèsia, la concentració vital i la reacció favorable. Un cop passada la fase aguda, es donaven altres trastorns com parèsia de braços o cames, vertigen, trastorns respiratoris i trastorns gastrointestinals com vòmits, diarrees, etc.

LA LLUITA CONTRA EL CÒLERA. AJUNTAMENT I JUNTA LOCAL DE SANITAT

Quan el primer de juliol de 1885 es va constituir el nou Ajuntament, sabia que tenia una espasa de Damocles que l'amenaçava, que era l'epidèmia de còlera que atacava diverses zones de la península Ibèrica i de França. En la situació geogràfica en què es troba el nostre poble és evident que aquesta amenaça no havia de ser ignorada per l'Ajuntament recentment constituït. Ja des del primer ple, després de la constitució del nou cartipàs municipal, es començaren a prendre mesures de prevenció en la línia de les que es prenién en la majoria d'ajuntaments de la província. Aquesta política preventiva venia marcada per les instruccions i circulars que arribaven des del Govern Civil i de la Junta Provincial de Sanitat, de les quals n'era la màxima expressió la circular de sanitat número 228, publicada al BOP núm. 102 de 25 d'agost de 1884. Totes aquestes mesures foren àmpliament seguides i reconegudes des d'un punt de vista sanitari i no oferien cap tipus de discussió des d'un punt de vista de prevenció. No obstant això, aquesta circular també deixà oberta la porta per a que els ajuntaments prenguessin totes aquelles mesures que consideressin oportunes, juntament amb la Junta Local de Sanitat, per evitar l'arribada de l'epidèmia. Aquesta condició obrí la possibilitat que els pobles poguessin prendre mesures de tancament sanitari per a protegir-se d'una epidèmia que atacava els pobles veïns. Es tractava de la controvertida política de l'acordonament.

Totes les mesures que es prengueren des de l'Ajuntament abans que l'amenaça fos vista com a real i pròxima foren de caire preventiu. En el primer ple, després d'haver-se constituït el govern, el dia 5 de juliol, les mesures preses, com ja he explicat abans, tenien a veure amb la millora del Rec del Molí, per evitar que les aigües que des d'aquest canal arribaven al poble poguessin quedar estancades, i també amb millorar el control sobre l'escorxador per evitar focus de putrefacció. En el ple del 12 de juliol s'insistí en les mesures sanitàries i també es demanà que tothom que allotgés un foraster ho havia de comunicar a les autoritats locals. Es va demanar, també, que es reunís la Junta de Sanitat (i ho feren el dia 16) per triar el local per ser usat com a hospital de colèrics i també es prengué la mesura de tancar les dues escoles en els horaris de màxim rigor atmosfèric. Totes aquestes mesures, preses quan encara l'amenaça era latent però no es veia pròxima, s'accentuaren quan, el dia 23 de juliol, es va tenir coneixement que el còlera era present a Torroella de Montgrí. En aquell moment l'amenaça era ja a les portes de casa. En el ple del 23 de juliol es passà a l'acció i de les mesures purament preventives es passà a mesures més directes que foren les següents: *"Primero: Acordonar la villa, para impedir la entrada a todo individuo que procedentes de dichos puntos y en general de todo aquel que se sepa esté infectado, por más que vengan con cédula de sanidad limpia. Que desde hoy se establezca un servicio de vigilancia entre los vecinos para impedir la entrada de los viajeros de que se habla en el primer párrafo. Segundo: Acordar destinar como lazareto o edificio destinado a observación de viajeros el edificio conocido por "Convento" (...). Tercero: Hacer fuegos en los sitios públicos, de sustancias que purifiquen la atmósfera (...)"*⁴¹. Tots aquests acords s'aprovaren per unanimitat per l'Ajuntament i per la Junta Local de Sanitat, segons quedà reflectit en el llibre de plens de l'ajuntament. De ben segur que l'edifici que es designà com a hospital de colèrics conegut com a "Convento" era l'antic convent dels servites a Empúries.

Com s'ha vist, es passà de la prevenció a l'acció. I la primera i principal acció aprovada fou acordonar el poble amb l'objectiu d'evitar que l'epidèmia arribés a la vila. Aquesta era una mesura àmpliament debatuda en premsa i que no agradava gaire a la comunitat científica més avançada.



Convent dels Servites.

Foto: Josep Esquirol. Fons Emili Gandia, MAC-Empúries.

Sense anar més lluny, el doctor Pi, un cop vist el resultat d'aquesta mesura i després de comparar-lo amb altres experiències que s'havien donat prou, en qüestionava l'eficàcia: " (...) *La Junta de Sanidad, y, como es natural, la primera cuestión que se sometió a su aprobación fué la del acordonamiento. Por votación, casi unánime, se resolvió en sentido afirmativo, lo cual nada tiene de extraño sabiendo lo arraigada que está esa forma de preservación epidémica; y, sin embargo, la aparición del cólera en La Escala ha venido a demostrar cuan ilusorias suelen ser las medidas restrictivas higiénicas inspiradas siempre por el pánico, y extremadas muchas veces por los pueblos, hasta el punto de olvidar los deberes más elementales de la sociedad cristiana, que nos mandan acoger y cuidar a los enfermos y no a mirarles como a un objeto de horror. (...) ¿no tiene sus peligros la cuarentena? Esos lazaretos provisionales, que no reúnen ninguna de las condiciones que recomienda la higiene, ¿no pueden convertirse en focos de infección o de contagio? (...).*"

A partir d'aquí descriví com caldria que fossin aquests llatzerets i com caldria fer una desinfecció eficient de les matèries que provinguessin de llocs infectats, però conclou que això només s'aconseguiria amb un servei higiènic preparat i que es pogués prendre la seva tasca amb molt de zel, cosa que era impossible si la mesura es prenia de manera urgent i improvisada. Finalment conclouia "(...) *Y si no fueran bastantes las razones aducidas para probar su ineficacia, todavía hay un motivo poderoso que debiera hacérmolas desechar y que demuestra la supremacía de la higiene sobre las medidas restrictivas. No hay más que fijarse en el itinerario que siguen las epidemias coléricas y se verá que muchas veces las poblaciones que más tráfico tienen con las apestadas son las que quedan*

*indemnes. (...) En esta misma comarca hemos visto que la ciudad de Figueras ha tenido las puertas abiertas para todo el mundo; se refugiaron allí gran número de fugitivos de Torroella, y no obstante, se libraron de la epidemia. Sin ir tan lejos, aquí tenemos el lugar de Ampurias, que se halla dentro de nuestro distrito municipal, cuyos vecinos estuvieron en comunicación constante con La Escala y tampoco sufrieron un solo caso de cólera. Los mejores métodos de preservación colectiva no son, pues, los acordonamientos, sino la limpieza, los sanos alimentos, los aires puros, la tranquilidad de espíritu; (...) Por el camino de los acordonamientos, -dice un aventajado publicista,- se llega a la persecución del apestado, al abandono del enfermo, sin alcanzar el bello ideal que se proponen sus partidarios, cual es de cortar o evitar la epidemia"*⁴².

Posteriorment, en el ple del 30 de juliol, quan l'epidèmia ja havia fet acte de presència a l'Escala i davant de la crisi sanitària que atacava la vila, es reuní el ple de l'Ajuntament, la Junta Local de Sanitat i els majors contribuents del poble per tal de dotar al consistori i a la Junta dels recursos econòmics necessaris per a fer front a l'amenaça. Aquesta fou una mesura que aconseguí reunir, entre el 30 de juliol i el 2 d'agost, 2635'02 pessetes. Era una mesura singular, que no venia marcada ni recomanada pel Govern Civil o per la Junta Provincial de Sanitat. Fou l'expressió màxima de l'unió d'un poble que es preparava per a lluitar contra una amenaça en forma de crisi sanitària. També es va prendre l'acord de crear una comissió permanent, que tindria la seu a l'Ajuntament, formada per un membre del govern i dos membres de la Junta Local de Sanitat auxiliats per membres dels considerats majors contribuents, amb l'objectiu d'ajudar la Junta en les tasques que sorgissin a partir d'aquell

moment. Aquesta comissió havia de ser rellevada cada 12 hores.

En el ple del dia 9 d'agost s'informà que, com que s'havia donat un increment dels casos de còlera, ja no es podia retardar més la declaració oficial de poble envaït pel còlera, cosa que s'havia fet el passat dia 6 seguint les recomanacions dels metges Pi i Juli. Aquesta fou l'última gran mesura de caire institucional presa en la lluita contra el còlera. Posteriorment, es va prendre la decisió de suspendre la Festa Major del poble, que s'havia de celebrar els dies 2 i 3 de setembre, fins que la situació sanitària del poble així ho aconsellés. Aquesta mesura fou presa també a Castelló d'Empúries i a Roses tal com ho reflectí la premsa de l'època.⁴³

Per tant, des de l'inici l'Ajuntament liderà la resposta a l'epidèmia, sempre amb l'assessorament de la Junta Local de Sanitat, especialment a partir que l'epidèmia es féu present i evident al poble. No obstant això, quan anaren maldades, el poble hi col·laborà notablement. En fou un exemple la recaptació extraordinària que inicià l'Ajuntament i que ràpidament rebé el suport dels majors contribuents del poble i d'altres veïns de la vila de manera anònima en els posteriors dies. Un altre exemple fou la Comissió Permanent que es constituï per a coordinar les tasques necessàries per donar una resposta ràpida als embats de l'epidèmia. En definitiva, la major part del poble s'organitzà per fer front a l'epidèmia i respongué de manera solidària. Així ho destacà el doctor Pi en el seu llibre: "*Organizose un servicio sanitario, con objeto de instalar al lado de los enfermos pobres el número correspondiente de asistentes, que, al paso que atendieran al cuidado que reclamaba la enfermedad, procurasen desinfectar cuidadosamente los vómitos y las cámaras, las ropas, y cuando pudiera difundir gérmenes*



coléricos (...) En la casa adonde ocurría alguna defunción, la desinfección se hacia cerrando herméticamente los aposentos, colgando en ellos las ropas y quemando la cantidad conveniente de azufre en el interior. (...) El público, en general, secundó nuestras miras, tanto en lo que se refiere a desinfección como en la cuestión bromatológica; pues, a pesar de los escasos medios con que cuentan estos vecinos, es bien seguro que jamás se han proporcionado una alimentación mejor, más sustanciosa y más sana, lo que contribuyó eficazmente a mantener al vientre en buen estado, y a reducir, por consiguiente, el número de invasiones. (...) las dos boticas que existen en esta villa, no sólo estuvieron abundantemente surtidas de cuantos medicamentos podían hacer falta, sino que permanecieron abiertas día y noche durante todo el curso de la epidemia, (...) También, por disposición de la Junta, tuvimos a nuestra disposición un depósito de hielo, agente indispensable para combatir uno de los accidentes más terribles de la enfermedad.”⁴³. En el llibre del doctor Pi, principal font per acostar-nos al dia a dia de l'epidèmia (ja que no és possible tenir accés a altres testimonis directes de l'epidèmia), es dóna a entendre que la resposta a l'epidèmia que es dissenyà des de l'Ajuntament i la Junta Local de Sanitat fou àmpliament seguida i, probablement, permeté que els percentatges de mortalitat en relació als afectats de la malaltia fossin força més baixos que els que es donaren en altres poblacions veïnes, com Torroella de Montgrí, Bellcaire d'Empordà o Jafre.

EL DOCTOR DETRELL.

CÒLERA A BELLCAIRE, VERGES I JAFRE

Mentrestant, el còlera, a part de Torroella de Montgrí i de l'Escala, s'havia anat estenent per la província. Així, el primer d'agost, es va reunir la Comissió Provincial sota la presidència del Governador on es llegiren els informes enviats pels ajuntaments de Verges, Bellcaire d'Empordà i Ogassa sobre l'estat sanitari d'aquests pobles. Un cop es van donar les xifres respectives del nombre d'invasits i de morts de cada poble, es va decidir donar 300 pessetes a l'Ajuntament de Verges i 200 al d'Ogassa per atendre les necessitats del brot epidèmic i també es donà l'ordre al metge de l'Hospital Provincial, el doctor Narcís Detrell, que es desplaçés al poble de Bellcaire d'Empordà per fer-se càrrec de la situació.⁴⁴ Així, efectivament, segons consta en l'informe que va presentar el dia 6 d'agost al Governador, el mateix dia 1 d'agost a les dues de la tarda el doctor Detrell sortí de Girona en direcció a Bellcaire d'Empordà. Pel camí s'aturà a Verges on va donar a l'Alcalde les 300 pessetes que la Comissió Provincial havia adjudicat a l'ajuntament. Posteriorment, prosseguí el camí cap a Bellcaire on va arribar a mitja tarda i, immediatament, va reunir l'Ajuntament, la Junta Local de Sanitat i el mossèn “(...) exponiéndoles las órdenes que llevábamos de la Comisión Provincial; animados los indicados Señores puesto que el pánico que en ellos se pintaba era aterrador, pasamos las correspondientes visitas a los enfermos coléricos que eran en número de 15 y después de haberles prestado asistencia facultativa y tratamiento que en el caso requería se pasó y ordené al practicante Sr. Campos que a presencia nuestra verificase la desinfección de los hábitos y ropas de los coléricos fallecidos en aquel mismo día y en días anteriores; acto seguido se pasó a la desinfección de balsas por medio del cloro y sulfato de hierro, se dieron bandos para hacer desaparecer las charcas (...)”⁴⁵. També convocaren tot el poble a la Plaça del Castell a les 5 de la matinada per donar instruccions a la gent.

Ja uns dies abans, al ple del 12 de juliol es féu compliment del nomenament de la Junta Municipal de Sanitat per part del Governador Civil. Foren nomenats com a membres de la Junta

Local de Sanitat els senyors Miquel Puig, Jordi Mallol, Josep Puig i Sixte Blanch. En aquell moment, quan es sospitava que el còlera atacava la veïna població de Torroella de Montgrí, es deia que a aquests senyors “(...) se hacia preciso participarles de su nombramiento para desde luego funcionarían en el cargo conferido ya que nada nos asegura librarnos de la enfermedad reinante sino sea la adopción de rigurosas medidas sanitarias.(...)”⁴⁷. Així mateix, l'endemà 13 de juliol, es reuní l'Alcalde amb la Junta Local de Sanitat i, després de llegir l'estat sanitari en què es trobaven molts pobles del país i escoltar la lectura per part del secretari de diferents circulars sanitàries enviades des del Govern Civil amb instruccions per evitar que el còlera es propagués, la Junta Local de Sanitat va acordar: “En las casas en su interior estén lo más limpias y aseadas posible y que en las cuadras y excusados haya todo lo menos posible de abonos por constituir esas inmundicias focos de infección así cómo también se desequen todas las balsas que contengan estercoles o aguas pudridas. Que las calles se barran o rieguen por lo menos dos veces al día una por la mañana y otra por la tarde y que entre las seis de la mañana y las nueve de la noche no puedan transportar letrinas por las calles ni tampoco se depositen estercoles en las vías públicas. Que tan pronto como se presente en la casa de cualquier vecino persona o efectos que procedan de puntos infectados ya declarados oficialmente o en otros que se tenga presunciones de que existe el cólera morbo asiático aunque no oficialmente haya sido declarados deberán inmediatamente y antes de cobijarles en el seno de la familia dar parte al presidente de la Junta a fin de que este tome con los forasteros las precauciones que la ciencia aconsejan. (...)”⁴⁸

Com podem veure, l'ajuntament de Bellcaire d'Empordà tingué un comportament semblant al de l'Escala. Fins i tot les dates coincideixen: el 12 de juliol l'ajuntament de l'Escala llegí les circulars de sanitat rebudes des del Govern Civil i es donaren instruccions sanitàries a la població, cosa que féu també l'ajuntament de Bellcaire just l'endemà el 13 de juliol, només un dia després d'haver-se constituït la Junta Local de Sanitat. Per tant, les presses i la urgència semblen força evidents i aquesta coincidència en el temps en dos pobles veïns dóna peu a pensar l'alarma social que començava a estendre's. També sembla bastant evident que devien haver arribat instruccions de les autoritats provincials convidant als ajuntaments a prendre mesures sanitàries.

No va ser, però, fins el 30 de juliol quan, en reunió extraordinària de l'Ajuntament i la Junta Local de Sanitat de Bellcaire d'Empordà, es demanà ajut al Govern Civil. Aquell dia l'Alcalde Baudili Sellerés s'adreçava als regidors i a la Junta Local de Sanitat en els següents termes: “(...) Compañeros desgraciadamente ha venido a visitarnos uno de los más terribles enemigos que hasta hoy conoce la ciencia médica este es el Cólera morbo asiático robándonos en el transcurso de veinte y cuatro horas cuatro de nuestros convecinos sin que las medidas sanitarias adoptadas hayan podido detenerlo en su camino de invasión ya que durante el mismo periodo son seis los atacados también. Todos sabéis que este pueblo carece de asistencia propia facultativa lo cual es otra de las ca(la)midades más tristes que pueden ocurrir en una localidad azotada por la enfermedad reinante: A par de lo expuesto no tenemos desinfectante alguno con que atacar los focos de infección donde fuere que se hallasen. Por todo lo expuesto y en las tristes circunstancias porque atravesamos creo de imprescindible necesidad dirigirme al sr. Gobernador Civil de la provincia impetrando su paternal auxilio a favor de este pueblo para que ordene a un facultativo se constituya en este pueblo a fin de que los enfermos puedan tener la

necesaria asistencia por durante los espantosos dias de la epidemia ya que todos nos dejan sin este consuelo tan necesario y saludable: Que remita desinfectantes necesarios para atajar la enfermedad todo con cargo al capítulo de calamidades consignado en el presupuesto provincial ya que en los municipales no hay cantidad asignada por este concepto (...)"⁴⁹.

Com podem veure, la súplica demanant ajuda va ser immediatament atesa, i tal com ja hem vist anteriorment, es reuní en sessió extraordinària el dia 1 d'agost l'Ajuntament, la Junta Local de Sanitat i el Mossèn amb el doctor Detrell, recentment arribat a Bellcaire per ordre del Govern Civil. L'Alcalde ho exposà al Ple de la següent manera: "Que en virtud de lo acordado en la sesión anterior el MDS Gobernador Civil haciéndose cargo de la súplica dirigida por estas corporaciones y haciéndose cargo del estado sanitario de este pueblo había remitido con fecha de anteayer los desinfectantes siguientes: Cloruro de sal, Sulfato Ferroso, ácido Fénico y Azufre. También acaba de llegar a este pueblo designado por el MIS Gobernador Civil el médico D Narciso Detrell con su auxiliar D José Campos practicante de dicho Sr Detrell.(...) dicho Sr delegado expuso con breves palabras que el objeto de haberse apersonado en este pueblo era el auxilio a los enfermos y practicar cuantas medidas sanitarias fueran necesarias fueran convenientes y exterminar cuantos focos de infección existieran en el pueblo (...). Que lo que procedía desde luego era la desinfección de las casas de los fallecidos y atajar los focos que en los mismos pudieran existir y luego visitar a todos los atacados (...)"⁵⁰

L'endemà, diumenge dia 2 d'agost, a les 6 del matí el doctor Detrell acompanyat del practicant senyor Campos anaren a visitar els malalts que fins aquell moment hi havia hagut a la població. El doctor Detrell destacà en el seu informe que van visitar 4 malalts nous, dels quals 2 tenien un pronòstic greu. Posteriorment, després d'haver convocat tot el poble a una reunió a la Plaça del Castell, van explicar als bellcairencs les regles higièniques que s'havien de seguir per tal d'evitar contraure la malaltia i combatre-la millor. Després, desinfectaren el cementiri de la vila. Un cop acabades aquestes tasques van desplaçar-se a Verges on es reuniren amb els metges, l'Alcalde i alguns membres de l'Ajuntament i de la Junta Local de Sanitat. Després visitaren els malalts que, segons el seu informe, eren 49. S'establiren unes normes sanitàries i s'ordenà que cada malalt pobre tingués accés a les medicines necessàries i a caldo, sopa o gallina, que anaven a buscar a casa del Sr. Albert amb una recepta signada pel metge.

El dilluns dia 3 d'agost es desplaçaren a Torroella, ja que havien rebut notícies que a l'Estartit hi havia còlera i no hi havia cap metge per atendre aquella barriada de Torroella des de feia 3 dies. D'aquesta manera anaren a casa del senyor Pompeu Quintana, diputat provincial, a fi d'oferir-se per ajudar. Immediatament, en una tartana cedida per l'ajuntament, es desplaçaren a l'Estartit on visitaren 27 malalts de dies anteriors i alguns malalts nous en el campament on s'havien instal·lat molts veïns de la vila fugint de l'epidèmia. Un cop acabades

les visites a l'Estartit, tornaren a Torroella i després de seguida a Bellcaire on visitaren nous afectats. En aquest informe es destaca que, durant la seva estada, no va morir cap malalt. Malauradament a Bellcaire no es pot contrastar aquesta informació amb les dades que s'haurien pogut trobar en el llibre de difunts de la Parròquia perquè els llibres d'òbits, de casaments i de naixements van ser cremats durant la Guerra Civil.

El dimarts dia 4 d'agost, després de visitar els malalts de Bellcaire, anaren a Verges on acompanyaren el metge doctor Martí a visitar alguns malalts. També donaren ordres de fumigar les cases i les robes dels vergelitans morts des de l'inici de l'epidèmia per fer desaparèixer possibles focus d'infecció i, per tant, per evitar nous contagis. També assenyalaren els punts on els vergelitans es podien proveir d'aigua per a beure.

Finalment, el dimecres dia 5 d'agost, després de visitar els pocs malalts que quedaven a Bellcaire (8 segons l'informe) i veient que els atacats nous de còlera ho eren de molt poca intensitat, s'acomiadaren de les autoritats municipals i marxaren cap a Verges i d'allà, un cop van parlar amb el doctor Martí, es desplaçaren a Jafre on visitaren 24 malalts que ja feia uns dies que patien la malaltia i 3 casos nous. Acompanyats pel batlle de Jafre, pel mossèn i per altres membres de l'Ajuntament, anaren al cementiri on dictaren les ordres necessàries per desinfectar-lo. Posteriorment, "Se les indicó la manera de utilizarlos (els desinfectants) y se les dieron los medios necesarios para que atajaran la epidemia de la manera que la ciencia aconseja en casos desesperados, indicando al vecindario las horas de trabajo y alimentación que debían seguir; analizando el agua de que debían surtirse y privándoles las que se consideraron nocivas a la salud."⁵¹

Arrel d'aquesta visita, el dia 6 d'agost s'enviaren a la població de Jafre des del Govern Civil els desinfectants necessaris per a la població.

Uns dies més tard, el 16 d'agost, malgrat que el còlera ja havia remès, el ple de l'Ajuntament de Bellcaire d'Empordà acordà multar amb 100 pessetes el marquès de Setmenat, exigint-li que fes desguassar la finca coneguda com a "Casa nova" per tal "(...) de evitar todo foco de infección ya que antes que todo es la salud de los pueblos (...)"⁵².



La Casa Nova. / Foto: J. Esquirol. Arxiu Històric de l'Escala.

POR I PSICOSIS, EL CÒLERA EN LA POBLACIÓ. EL CAS DE PALAFRUGELL.

Després de 127 anys és obvi que hem perdut l'accés a la gent que va viure aquesta epidèmia. Per tant, les fonts que tenim per estudiar com reacciona la població davant els embats de l'epidèmia no poden ser trets de l'entrevista directa i, cal fer parlar la documentació que ens ha arribat i els estudis que s'han realitzat. El llibre de Juan José Fernández Sanz⁵⁴ explica de manera clara què podia representar per la gent l'arribada del còlera a la seva població. Fa diverses descripcions en què, segurament, agafa els exemples més dramàtics per il·lustrar què passava quan el còlera entrava en una població. Així parla de població que abandona el seu poble, de gent rica marxant a altres poblacions on no hi ha epidèmia i de gent més pobre marxant als boscos propers, vinyes o barraques. També parla d'abandó per part d'autoritats locals o fins i tot de metges deixant la població a la seva sort. De pobles que pensaven que el poble veí havia enverinat les aigües potables. També explica casos de morts que no eren enterrats perquè no hi havia ningú que volgués assumir aquesta tasca. I tants altres casos. Es varen donar casos així a les nostres contrades? Segur que alguns sí. N'explicaré algun que he pogut trobar enmig de la documentació que he estudiat.

Sabem que el poble de l'Escala es va organitzar raonablement bé i que la intervenció de les autoritats va ser decisiva perquè l'epidèmia no fes més estralls dels que va fer. Quan comentí les xifres de l'epidèmia en el darrer apartat ja explicaré la incidència d'aquesta intervenció. Malgrat tot, algun cas de psicosis i por es va donar, sobretot en els primers moments de l'epidèmia. De fet el mateix doctor Pi en la seva ressenya parla de la por com una de les causes de la propagació de l'epidèmia⁵⁴. En la descripció de casos de còlera explica que *“Los fenómenos precursoros eran muchas veces tan insignificantes, que los transtornos aparecieron bruscos, inesperados, terribles; de suerte que, sin ofrecer una gravedad extraordinaria, merced al grado de fuerzas en que se hallaban á los atacados, fueron los que más contribuyeron á difundir el pánico en la población (...)”*⁵⁵. El mateix doctor Pi explica que en el moment de màxim increment de l'epidèmia *“(...) creí de buena fe que los tales ataques eran más bien hijos del pánico que reinaba en la población que de una verdadera intoxicación virulenta; y lo creí, por ser las mujeres las que dieron*

*un contingente considerablemente mayor á la epidemia, por la causa determinante de origen moral que casi siempre reconocían, y por tener dichos ataques alguna semejanza con ciertos accesos de histerismo”*⁵⁶. També és ben conegut, sobretot perquè va sortir posteriorment publicat en premsa, el cas de l'enterrament del primer mort. Se sap que ningú el volia enterrar fins que, finalment, va ser Lluís Albert Parareda qui va assumir aquesta trista tasca. Així ho explicaven, com ja he dit abans, el 20 d'agost de 1885 al conegut diari figuerenc *El Ampurdanés* i ho explicava també Ramon Sentena Romañach en l'escrit d'homenatge que feu glossant la figura de l'Albert, en el moment de la seva mort, en el número 79 de *La Tomasa*, setmanari català, el 28 de febrer de 1890. Cal entendre aquest episodi. Estem parlant del primer cas que es produeix a l'Escala. Es tracta d'un poble que, malgrat l'esforç de les autoritats per preparar-se per l'arribada de l'epidèmia, quan aquesta finalment arriba sorprèn a la població que reacciona amb por. Posteriorment sabem que la població de l'Escala es va organitzar i va poder afrontar l'epidèmia d'exemplar manera.

A Torroella de Montgrí sabem, perquè el doctor Valentí ho va deixar escrit, que la meitat de la població abandonà la vila quan va quedar clar que el còlera era el mal que l'atacava. Així ho explica el doctor Valentí en la seva monografia: *“En ese día empezó la huida de sus habitantes y en poco tiempo más de dos mil personas abandonaron sus casas, y quedamos otras dos mil guardando la villa, asistiendo a los enfermos y enterrando a los muertos.(...)”*⁵⁷ També explica que 3 dels quatre metges que hi havia a Torroella abandonaren la població. Així ho descriu: *“La experiencia me ha enseñado que escasean los médicos cuando la enfermedad arrecia; y así sucedió en esta villa, pues que al empezar la epidemia el 7 de Julio del pasado año éramos cuatro médicos, y que al llegar en su apogeo quedé solo cuando más falta hacia la asistencia facultativa(...)”*⁵⁸.

Aquests exemples serveixen per mostrar el paper que jugava la psicosis i la por en aquestes circumstàncies. Per acabar de mostrar el paper que tenien en una població aquests agents explicaré el cas de Palafrugell que, per la qualitat i l'excepcionalitat de les fonts escrites que he trobat permeten fer una aproximació a com devia viure la població el temor de l'arribada d'una epidèmia com la que assetjava l'estiu del 1885 tots els pobles de la província.

D'entrada explicaré que Palafrugell no va patir el còlera. Va ser una població que, almenys en el seu terme municipal, no va patir els embats de l'epidèmia. No s'ha documentat que es donessin casos de còlera entre la població de Palafrugell. Ara bé, això no significa que el temor a l'arribada del còlera no jugués un paper entre les autoritats de Palafrugell i la seva població. En aquest sentit les autoritats municipals de Palafrugell van actuar de manera similar a com actuaven les autoritats municipals d'altres poblacions gironines davant l'amenaça de l'arribada de l'epidèmia. Així, a mesura que els BOP i les circulars procedents del Govern Civil anaven arribant, l'Ajuntament anava redactant bans i edictes per traslladar a la població les ordres sanitàries que arribaven del Govern Civil. Però no és fins que arriben les notícies que el còlera havia començat a fer estralls en la veïna població de Torroella de Montgrí que l'activitat normativa municipal no s'incrementa. Així, el dia 26 de juliol, l'alcalde de Palafrugell, Josep Sagrera Marqués, signa un ban municipal en què en el primer punt es declaren brutes les mercaderies que poguessin venir de Torroella de Montgrí i de qualsevol altre punt que estigués o es sospités que estigués atacat pel còlera. Per tant, com a tants altres pobles, la primera mesura que es pren és en la direcció de l'acordonament: les autoritats locals pretenen tancar la població per tal que el còlera no arribi a la població. Aquesta és una mesura clàssica, probablement la més popular de les mesures que una població pot prendre, malgrat que, entre la comunitat científica, és una mesura fortament contestada perquè és considerada poc efectiva, ja què es considera que els mitjans que té una població com Palafrugell o qualsevol altra de la província no permeten implementar una política d'acordonament realment eficient. En altres paraules, és una mesura presa més per tranquil·litzar la població i evitar les pors més atàviques, que no pas per la seva eficàcia. També es prohibeix que s'acullin persones que arribin de poblacions afectades per l'epidèmia. S'insta, també, als establiments públics que desinfectin diàriament les latrines. També es demana als metges de la població que informin de qualsevol cas que sigui sospitós de còlera *“(...) para proceder enseguida a su aislamiento y desinfección (...)”*⁵⁹ Altre cop l'aïllament, l'acordonament com a màxima preocupació. En aquest mateix ban, però, es pren una original mesura de qüestionable eficàcia que dóna als historiadors interessats per aquest tema una font important per

resseguir la incidència que la por al còlera va tenir entre la població. L'Ajuntament va instal·lar "(...) en la entrada de la Casa Capitular un buzón en el cual podrán depositar los vecinos, bajo el anónimo, avisos o infracciones referentes a lo que se ordena en este bando (...)”⁶⁰. O sigui, l'Ajuntament de Palafrugell va posar a disposició de la població una bústia per tal que aquesta s'impliqués en la vigilància sanitària. En aquell context d'intentar implementar una política sanitària d'acordonament era una pràctica solució a causa dels pocs mitjans que podia disposar un poble per realitzar aquesta política. Aquest fet ha permès que els historiadors tinguem una eina de primera mà per treballar la reacció de la població davant l'amenaça imminent de l'epidèmia. La realitat és que aquesta bústia va tenir un cert èxit. En total va rebre 11 escrits, alguns anònims i altres signats amb noms i cognoms. Aquests escrits permeten constatar la preocupació existent entre la població per les notícies que arribaven a través de premsa de la resta de l'Estat i, més recentment, d'altres poblacions veïnes de la província. Cal recordar que quan s'implementa aquesta bústia, Palafrugell no ha estat atacada per l'epidèmia i que al llarg de l'estiu de 1885 el còlera no atacarà els seus ciutadans. D'aquests 10 escrits n'hi ha 8 que tenen un patró comú. Criden l'atenció a les autoritats sanitàries locals de l'estat en què es troben algunes finques/cases de la població. Es queixen, per exemple, de l'estat en què es troben "(...) los establecimientos de enseñanza privada. Después de no tener algunos de ellos las condiciones de salubrida apetecidas y que la ley previene, (...) En el lamentable estado sanitario en que se halla nuestra comarca, estos centros son, a no dudar, uno de los mejores medios de propagación de la epidemia, desde los primeros momentos que se presente”⁶¹. Els anònims es queixen també d'altres cases sospitoses de no complir les mesures sanitàries proposades per les autoritats. "Los vecinos de la calle Jada se quejan de una comuna que existe en casa Morató que exala un olor insoportable, le suplico a los Sres de la Junta de Sanidad se dignen pasar una visita para corregir dicho abuso.

Pasese también una visita a casa Cols de la calle caridad cuya casa huele mal”⁶². Un altre cas seria per exemple el següent "hay en esta Villa almacenes de trapos viejos procedentes de distintos puntos, tal vez los hay que vienen de estos mismos pueblos infestados, que pueden ser perjudiciales a la salud pública de esta villa. Uno de estos almacenes se halla en la calle de Vilar nº 30 y el otro en la calle de Palamós en las casitas del difunto Sr. Sagrera”⁶³.

Aquests anònims són un bon exemple que ens ha quedat escrit de com devia percebre la població l'amenaça de l'epidèmia. Davant la por, la precaució i l'actuació devia ser alertar o directament denunciar cases o finques veïnes que no tenien la mateixa percepció del perill que podia tenir un mateix. Segur que aquestes pràctiques es donaven en tots els pobles, potser de forma oral i, per tant, no han deixat testimoni, en canvi, a Palafrugell, aquesta bústia ha permès conservar aquest testimoni de la por atàvica davant la possible arribada del còlera.

Juntament amb aquests anònims es conserven tres cartes signades. La primera d'aquestes cartes és com els anònims que ja he explicat en què el senyor del Pi (signat) es queixa al senyor alcalde de l'estat de la casa nova de casa Melanima on hi ha un corral de gallines al carrer Sayada, dins de Palafrugell. En una segona carta, el senyor Joaquín Garriga i la senyora Carmen Dausá, el dia 14 d'agost, s'ofereixen a la junta de Sanitat per realitzar qualsevol tipus de tasca relacionada amb l'epidèmia en cas que finalment el còlera atacés la població. La tercera d'aquestes cartes és la més interessant. Es tracta d'una carta signada per sis persones. Signen José Gich

(farmacèutic), Juan Rocas (possiblement es tractava d'un "americano" que havia tornat a Palafrugell el 17 d'abril de 1878), Tomás Girbal, José Maspera, el doctor José Martí y Vintró i una sisena signatura que resulta intel·ligible. És una carta en què, suposo, 6 ciutadans benestants de Palafrugell el 4 de setembre de 1885 adrecen una carta a l'alcalde de Palafrugell per demanar la creació d'una Junta de "(...) socorros y auxilios, la cual actuará desde su toma de posesión hasta que la epidemia reinante haya desaparecido de España o cuanto menos de las provincias de Gerona y Barcelona(...) 2º Esta Junta podrá componerse del Alcalde, un Teniente de Alcalde o un concejal; del Cura-Párroco o un delegado suyo por sacerdote; otro de la Beneficiencia; de todos los médicos o farmacéuticos de la villa; y de un individuo de la Junta de Gobierno de cada una de las sociedades o casinos de la misma, a fin de que la Junta de Socorros y auxilios sea la representación genuina del vecindario y merezca la aprobación y confianza de todos los habitantes de Palafrugell. 3º las atribuciones de la sobredicha Junta consistirían en todas aquellas comprendidas en los ramos de beneficencia y sanidad (...)”⁶⁴. L'explicació de la proposta de creació d'aquesta Junta la trobaríem per una banda, en la preocupació d'un grup de notables de la vila de Palafrugell sobre com s'estaria portant la política sanitària de la població en uns moments tan sanitàriament convulsos i, per altra banda, en l'intent d'aixecar la moral del poble de Palafrugell, tal com s'explica en el darrer paràgraf "Si esta digna corporación, como es de esperar, aprueba este proyecto, creen los firmantes que bastará este acto por si solo para levantar el espíritu público, llevando al animo del vecindario la tranquilidad y la calma, potentes y supremos remedios para combatir la epidemia que nos amenaza, y único fin a que aspiran los recurrentes”⁶⁵. En aquesta carta es constata el fet que 6 notables de Palafrugell (entre ells un metge i un farmacèutic) tenen reserves fundades sobre la política sanitària de la població, malgrat que el còlera no hagi fet acte de presència. I també constaten que la percepció de la població també era de preocupació per la pròpia amenaça i per les actuacions que es duïen a terme des de l'Ajuntament. El cert és que, després d'analitzar el llibre d'actes de l'ajuntament, la preocupació a Palafrugell sembla menor que la de Bellcaire, Torroella i l'Escala. A Palafrugell es prenen les mesures que es reclamen des del Govern Civil, mentre que en els pobles de l'Escala, Bellcaire i Torroella la preocupació per l'epidèmia porta a fer passos més clars per enfrontar-se al còlera. Cal recordar, però, el còlera no va arribar a atacar la població de Palafrugell.

BALANÇ DE L'EPIDÈMIA. EL CÒLERA EN XIFRES

Per fer l'anàlisi de la incidència del còlera a l'Escala tenim al nostre abast diferents dades. Les dues més fiables i que donen uns resultats similars són les dades que el doctor Pi deixa escrites en la seva ressenya i les dades que es publiquen al BOP número 54 de 5 de maig de 1886 sobre l'epidèmia de còlera que havia afectat a diferents pobles de la província. Aquests dos tipus de dades diferents són interessants perquè ens donen dades de gent que ha patit el còlera (en concret apareixen en les fonts com a envaïts) i de les defuncions. Com ja explicaré, són dades similars que donen uns resultats percentualment gairebé idèntics. Tenim també les dades que trobem al llibre d'òbits de la parròquia, que només ens parla de defuncions i que ens dóna un número molt similar al número que dóna el doctor Pi. Per tant, les dades del llibre d'òbits de la parròquia avalen documentalment les dades que el doctor Pi dóna en el seu llibre. També tenim unes dades parcials que es troben al llibre d'actes dels plens de l'ajuntament. Aquestes dades no s'assemblen a cap de les anteriors i, per tant, després d'analitzar-ne les circumstàncies, caldria descartar-les. Tot seguit passaré a analitzar totes

aquestes dades. Abans, però, m'agradaria acotar el període amb unes dates que són importants per entendre les dades de les quals us acabo de parlar.

El 26 de juliol de 1885 es produeix la primera víctima mortal producte d'una malaltia que, uns dies més tard, se sabrà amb tota certesa que és còlera. Es tracta de Pere Juli Andreu de 58 anys. La segona data important és la de l'última invasió de còlera, el 5 de setembre. Aquell dia mor Maria Sagaró Maynegre de 44 anys. La tercera data que crec que és important ressaltar per entendre les xifres de l'epidèmia és la del 6 d'agost, que és el primer dia que l'Ajuntament i la Junta de Sanitat Local deixen d'expedir el certificat de patent de sanitat neta, s'informa al Governador Civil de l'estat de la salut pública i es fa la declaració oficial de població envaïda pel còlera. El 6 d'agost, doncs, és la data que marca el començament del còlera a l'Escala en les dades de què disposa el Govern Civil.

Per tant, en les dades que dóna el doctor Pi en la seva ressenya⁶⁶ el còlera s'inicia el dia 26 de juliol i acaba el 5 de setembre. Són un total de 42 dies. Parla, el doctor Pi, de 239 casos de còlera, dels quals 192 pertanyen a la forma clàssica del còlera (79 homes afectats i 113 dones) i 47 a la forma medullar (8 homes i 39 dones). El nombre de defuncions és de 39. Aquestes dades les podem comparar amb el llibre d'òbits de la parròquia. En concret per aquest període de 42 dies hi ha comptabilitzats 40 morts. Per tant, les dades són gairebé coincidents. De totes maneres és estrany considerar que en un període de 42 dies gairebé tothom morís per la mateixa circumstància. En canvi, les dades del Govern Civil⁶⁷ parlen que en el període comprès entre el 6 d'agost i el 6 de setembre, 32 dies, hi ha 135 casos de còlera dels quals 21 acaben amb la mort del malalt. En el llibre d'òbits de la parròquia durant aquest període es comptabilitzen 28 defuncions. Què explicaria aquesta diferència en les dades? Podria ser que, donades les dificultats de comunicació, algun dels certificats emesos per l'ajuntament de l'Escala no arribés al Govern Civil, o bé, no s'hagués enviat, o bé, algun dels morts que apareix al llibre d'òbits de la parròquia no hagués mort a causa de còlera? Ara per ara és impossible respondre als enigmes que deixen les xifres absolutes aportades per les diferents fonts. Crec que és oportú, en aquest treball, deixar constància d'aquestes contradiccions per si en treballs posteriors, si es poden afegir més dades que ara no s'han trobat, es pugui arribar a afinar més en les dades absolutes i a resoldre les contradiccions que aquestes xifres absolutes deixen sobre la taula. Aquesta contradicció en les dades és difícil de contrastar en els casos d'altres pobles com Belcaire, Verges o Jafre perquè, en aquests pobles, no hi ha un llibre com el del doctor Pi sinó que, únicament, tenim les dades del Govern Civil, que sempre són unes dades que comencen quan el poble en qüestió dóna notícia que està atacat pel còlera, en el cas de Belcaire, el 30 de juliol (l'1 d'agost ja es desplaça a Belcaire el doctor Detrell). A Belcaire el còlera s'allarga fins el 12 de juliol, 14 dies, en el transcurs dels quals es documenten 28 casos de còlera dels quals moren 9 persones. A Jafre es donen 84 casos dels quals moren 15 persones entre el 21 de juliol i el 10 d'agost. A Verges, segons les dades del Govern Civil es donen 208 casos dels quals moren 32 dels malalts entre el 25 de juliol i el 31 d'agost. Només en el cas de Verges he trobat unes dades absolutes que es poden comparar amb aquestes que tenim provinents del BOP número 54 de 5 de maig de 1886. Es tracta d'una anotació que el vergelità Pere Martí i Font (1845-1904) va escriure en el seu diari personal que transcriu seguidament: "1885. El cólera morbo asiático dio principio el día 23 de Julio cesando el día 20 de Septiembre falleciendo dentro de dicho período entre párbulos y adultos Cincuenta personas. El

medicamento en general fue el Lenidano. En esta enfermedad perdió su hija niña de ocho años llamada Dolores (signatura de Pere Martí)"⁶⁸

A l'inici d'aquest apartat també he parlat d'unes dades parcials que es troben al llibre d'actes de l'ajuntament de l'Escala, en concret del dia 9 d'agost⁶⁹. Aquestes dades parlen de 7 morts entre el dia 30 de juliol i el dia 9 d'agost. 15 són els morts que apareixen en el llibre d'òbits de la parròquia en el mateix període. Aquestes dades, per al nostre anàlisi, caldria descartar-les perquè una diferència tan gran en els números es pot explicar fàcilment en el fet que aquestes dades són dades escrites sense un anàlisi previ, producte de la informació que es maneja en un moment determinat a l'inici d'un ple. No són dades contrastades com les que fa un professional de la medicina en una ressenya científica o les dades oficials que diàriament emet un ajuntament i que remet a l'autoritat superior (Govern Civil).

En les xifres relatives, en canvi, els números són bastant més semblants. En el BOP número 54 de 5 de maig de 1886 es dóna una xifra de 15,56% de defuncions sobre el nombre de casos donats de còlera. Si fem la mateixa operació en les dades aportades pel doctor Pi en la seva ressenya dóna un percentatge de 16,32% de defuncions segons el nombre de casos de còlera. Com podem veure, les xifres relatives que relacionen casos amb defuncions són molt més coincidents en les dues fonts documentals que no pas les xifres absolutes. Seguint les dades del BOP número 54 de 5 de maig de 1886 Torroella de Montgrí dóna un percentatge d'un 42,47%, Verges d'un 15,38%, la Tallada d'un 44,44%, Gualta d'un 31,58%, Belcaire d'un 32,14% i Jafre d'un 17,85%.

Voldria també fer esment d'una última dada que trobem al BOP número 54 de 5 de maig de 1886 en què podem comparar la incidència de la mortalitat per còlera en relació amb la població i es constata que a l'Escala moren el 0,81% dels 2.607 habitants que té el poble en el cens. En la mateixa taula surten uns percentatges de 3,27% a Torroella de Montgrí, 2,75% a Verges, 0,85% a la Tallada, 1,29% a Gualta, 1,78% a Belcaire i 2,74% a Jafre. Aquestes xifres a nivell local permeten constatar que, segurament, la resposta que van donar les autoritats locals a l'epidèmia va ser molt bona ja que, en comparació amb poblacions del nostre voltant també afectades per l'epidèmia, el nombre de morts percentualment va ser molt menor.

Aquestes xifres serien també molt interessants per treballs posteriors en un àmbit més provincial que, potser, permetrien estudiar la seqüència de la importació del còlera i el protagonisme que podria haver jugat el riu Ter com a via de transport de l'epidèmia.



**LLUÍS PRETEL I HEREDIA
JARDINER**

- Construcció, manteniment i neteja.
- Manteniment de piscines

Tel. 629 18 47 66

NOTES PEU DE PÀGINA

- 1 Arxiu Històric de l'Escala (AHE). Llibre d'Actes de l'Ajuntament de l'Escala exercici econòmic 1885-1886.
- 2 Arxiu Històric de Girona (AHG). Butlletí Oficial de la Província: núm. 102 de 25 d'agost de 1884; número 45 de 15 d'abril de 1885; número 60 de 20 de maig de 1885; número 69 de 10 de juny de 1885; número 72 de 17 de juny de 1885; número 76 de 26 de juny de 1885.
- 3 Ídem: AHG. BOP: núm. 102 de 25 d'agost de 1884; núm. 45 de 15 d'abril de 1885; núm. 60 de 20 de maig de 1885.
- 4 Inserida al AHG. BOP: núm. 102 de 25 d'agost de 1884.
- 5 Per més informació vegeu Fernández Sanz, Juan José. 1885: *El año de la vacunación Ferrán. Trasfondo político, médico, sociodemográfico y económico de una epidemia*. Fundación Ramon Areces, Madrid, 1990.
- 6 Pi, Rossend, *El cólera en la villa de La Escala. Breve reseña de la epidemia ocurrida en el verano de 1885*. Establecimiento tipográfico de Fidel Giró, Barcelona, 1886, pàg. 5.
- 7 AHG. BOP 82 de 10 de juliol de 1885.
- 8 AHE, opus cit.
- 9 AHG. BOP 82, 10 de juliol de 1885.
- 10 AHE, opus cit.
- 11 Pi, Rossend, opus cit, pàg. 5.
- 12 Arbusé i Bellapart, Narcís, "El cólera", al *Llibre de la Festa Major de Torroella de Montgrí*, agost 2010, pàg. 113 a 116.
- 13 AHE, opus cit.
- 14 Pi, Rossend, opus cit., pàg. 7.
- 15 Ídem, pàg. 7.
- 16 Íbidem, pàg. 7.
- 17 Ídem, pàg. 9.
- 18 AHE, opus cit.
- 19 "...díganlo también los habitantes todos de esta villa, que en la época colérica de 1885, vieron al señor Albert amortajar a una de las primeras víctimas que causó el cólera en La Escala, por no haber quién quisiese auxiliar de momento a la casa que sufría la desgracia, por el pánico que se apoderó del vecindario poco acostumbrado a sufrir los terribles efectos de la epidemia...".
- 20 "En La Escala ha hecho también su aparición el terrible huésped, produciéndose en aquel pueblo, según se nos ha dicho, un pánico tan espantoso que no había quién se atreviera a colocar en el ataúd la primera víctima del mal, habiendo tenido que ayudar en esa triste faena nuestro querido amigo el rico propietario de aquella población, D. Luís Albert".
- 21 Pi, Rossend, opus cit. pàg. 10.
- 22 Llibre d'òbits de la parròquia de Sant Pere de l'Escala.
- 23 AHE, opus cit.
- 24 AHG. Llibre d'Actes de la Comissió Provincial. 24/07/1885.
- 25 AHG. Llibre d'Actes de la Comissió Provincial. 01/08/1885.
- 26 AHG. BOP: núm. 94 de 7 d'agost de 1885.
- 27 AHE, opus cit.
- 28 AHG. Acords Comissió Provincial i Correspondència Alcaldes.
- 29 AHE, opus cit.
- 30 Pi, Rossend, opus cit, pàg. 10.
- 31 Ídem, pàg. 5.
- 32 Peiris, Cristina, "L'any del cólera (1885)".
- 33 Arbusé i Bellapart, Narcís, opus cit.
- 34 Pi, Rossend, opus cit, pàg. 10.
- 35 Ídem, pàg. 10.
- 36 Íbidem, pàg. 10.
- 37 Pi, Rosend, opus cit, pàg. 10-11
- 38 Centre de Documentació del Montgrí, les Illes Medes i el Baix Ter (CdD MIMBT), Valentí, Casimir, *El cólera. Preservación y curación*. Imprenta de la Casa P. De Caridad, Barcelona, 1886, pàg. 18 i 19.
- 39 Ídem, pàg. 19 i 20.
- 40 Pi, Rossend, opus cit., pàg. 12, 13, 14, 15, 16 i 17.
- 41 AHE, opus cit.
- 42 Ídem, pàg. 19, 20, 21 i 22.
- 43 Biblioteca Pública de Figueres (BPF). Hemeroteca. *El Ampurdanés*, 09/08/1885, pàg 3.
- 44 Pi, Rossend, opus cit.
- 45 AHG. Llibre d'Actes de la Comissió Provincial. 01/08/1885.
- 46 AHG. Acords Comissió Provincial i Correspondència Alcaldes. Informe del doctor Detrell de 06/08/1885.
- 47 Arxiu Comarcal del Baix Empordà (ACBE), Llibre d'actes de l'Ajuntament de Bellcaire, 12/07/1885.
- 48 Ídem 13/07/1885.
- 49 Íbidem 30/07/1885.
- 50 Ídem 01/08/1885.
- 51 AHG. Acords Comissió Provincial i Correspondència Alcaldes. Informe del doctor Detrell de 06/08/1885.
- 52 ACBE, opus cit. 16/08/1885.
- 53 Fernández Sanz, Juan José. 1885: *El año de la vacunación Ferrán. Trasfondo político, médico, sociodemográfico y económico de una epidemia*. Fundación Ramon Areces, Madrid, 1990, pàg. 209 a 241.
- 54 Pi, Rossend, opus cit, pàg. 10.
- 55 Pi, Rossend, opus cit, pàg. 13.
- 56 Pi, Rossend, opus cit, pàg. 18.
- 57 CdD MIMBT, Valentí, Casimir, *El cólera. Preservación y curación*. Imprenta de la Casa P. De Caridad, Barcelona, 1886, pàg. 18.
- 58 CdD MIMBT, Valentí, Casimir. Opus cit., pàg 6.
- 59 Arxiu Històric de Palafrugell (AHP), Correspondència Ajuntament, 26-07-1885.
- 60 AHP, Ídem.
- 61 AHP, Íbidem.
- 62 AHP, Ídem.
- 63 AHP, Íbidem.
- 64 AHP, Ídem.
- 65 AHP, Íbidem.
- 66 Pi, Rossend, opus cit, pàg. 19.
- 67 AHG. BOP núm. 54, 5 de maig de 1886.
- 68 Vega i Ferrer, Salvador, *El dietari de Pere Martí i Font (1845-1904). Memòries d'un vergelità del segle XIX*. Verges. 1998.
- 69 AHE, opus cit.

BIBLIOGRAFIA

Arbusé, Narcís. *A redós del Montgrí. 1850-1950*. Fundació Privada Mascort, Torroella de Montgrí, 2012.

Arbusé, Narcís. "El cólera", al *Llibre de la Festa Major de Torroella de Montgrí*, agost de 2010.

Arbusé, Narcís i altres. *Museu de la Mediterrània. Centre de Documentació del Montgrí, les illes Medes i el Baix Ter*, Torroella de Montgrí, 2010.

Fernández, Juan José. *1885: El año de la vacunación Ferran. Transfondo político, médico, sociodemográfico y económico de una epidemia*. Fundación Ramón Areces, Madrid, 1990.

Gallegos, Jordi. *Josep Vicens i Juli, l'Avi Xaxu (1870-1956). L'humil barber i popular músic oblidat*" (en edició).

Moré, David. *El far de Sant Sebastià. 150 anys de vida (1857-2007)*, Arxiu Municipal de Palafrugell, Palafrugell, 2007.

Padrosa, Inès. *Diccionari biogràfic de l'Alt Empordà*, Imprenta Pagès, Anglès, 2009.

Peiris, Cristina. "L'any del cólera (1885)", al *Llibre de la Festa Major de Torroella de Montgrí*, 1993.

Pi, Rossend. *El cólera en la villa de la Escala. Breve reseña de la epidemia ocurrida en el verano de 1885. Establecimiento tipográfico Fidel Giró*, Barcelona, 1886.

Pla, Josep. *Francesc Gimeno, pintor, el vell a Homenots*. Volum 21 de les Obres completes de Josep Pla. Edicions Destino, Barcelona, 1970.

Valentí, Casimir. *El cólera. Preservación y curación*. Casa P. de Caridad, Barcelona, 1886.

Vega, Salvador. *El dietari de Pere Martí i Font (1845-1904). Memòries d'un vergelità del segle XIX*, Palahí Arts Grafiques, Verges, 1998.

Viñas, Eduard. "De la Torroella d'altre temps. L'any 1885", al *Llibre de la Festa Major de Torroella de Montgrí*, 1929.



Jordi Bruguera Batalla

Assessorament lingüístic: Jordi Lorca i Vidal

FONTS DOCUMENTALS

Arxiu Comarcal del Baix Empordà:

Llibre d'Actes de l'Ajuntament de Bellcaire d'Empordà.

Arxiu del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries:

Fons Emili Gandia

Arxiu FamilySearch (www.familysearch.org):

Llibre d'òbits de la Parroquia de Sant Pere de l'Escala

Arxiu Històric de Girona:

Butlletins Oficials de la Província anys 1884, 1885 i 1886.

Llibre d'Actes de la Diputació Provincial.

Llibre d'Actes de la Comissió Provincial.

Acords Comissió Provincial i Correspondència Alcaldes.

Arxiu Històric de l'Escala:

Llibre d'Actes de l'Ajuntament de l'Escala. Exercici econòmic 1885-1886.

Correspondència de l'Escala: 1879-1885.

Fons fotogràfic de Josep Esquirol.

Arxiu Històric de Palafrugell:

Correspondència de l'Ajuntament.

Llibre d'Actes Ajuntament de Palafrugell.

Centre de Documentació del Montgrí, les Illes Medes i el Baix Ter i Arxiu Històric de Torroella de Montgrí:

Llibre de Valentí, Casimir. *El cólera. Preservación y curación*.

Fotografia Casimir Valentí.

Llibre de Plens de l'Ajuntament de Torroella de Montgrí (1884-1889).

Llibres de la Festa Major de Torroella de Montgrí dels anys 1929, 1993 i 2010.

Biblioteca Fages de Climent de Figueres:

Hemeroteca: *El Ampurdanés* i *La Tomasa*.

PASTISSERIA EMPORI



Benjamí Gallegos

Des de 1960. Més de 50 anys al seu servei

També tenim:

- Pastes salades
- Rebosteria fina i de full
- Coques de brioix i fruita farcides de crema

Reserveu les vostres coques per a revetlles!

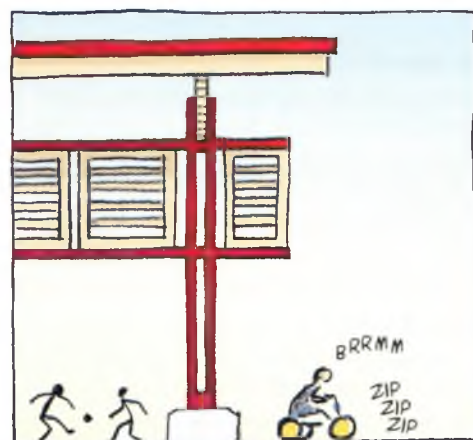
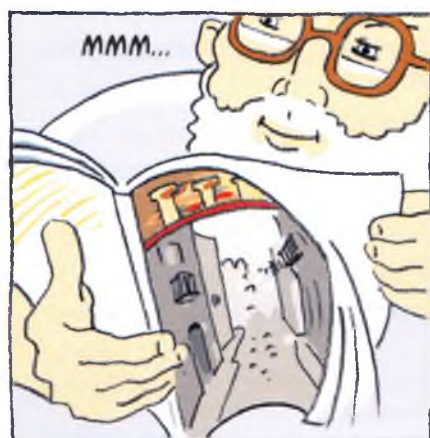
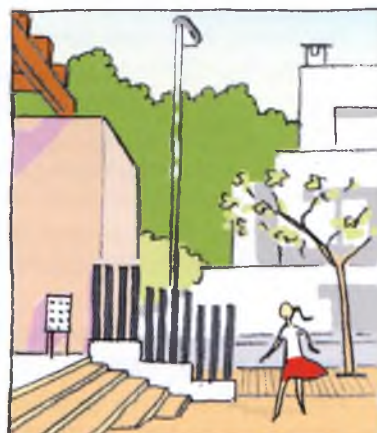
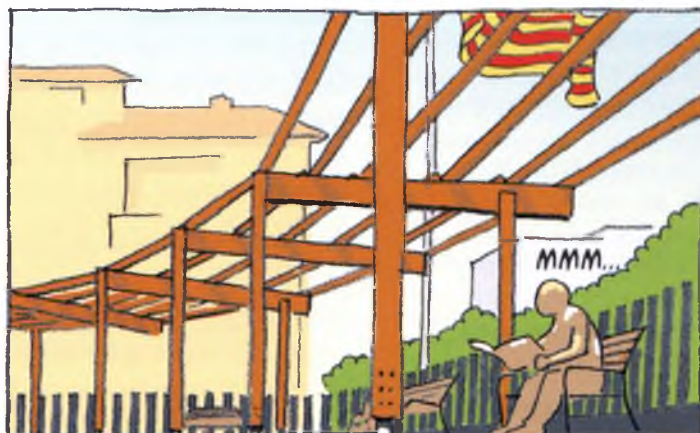
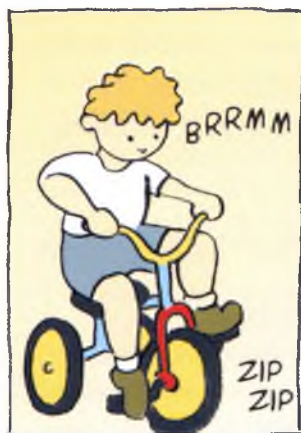
i altres productes artesans

Maranges, 14 - Tel. 972 770 089 - L'ESCALA

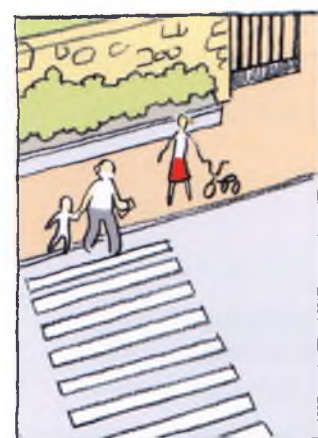


RONDA dibuixada

MIQUEL MORRAL BARCELÓ



- HOLA PARE!
 - FILLA...
 - QUÈ ESTEU LLEGINT?
 - LA REVISTA DEL CEDRHE... PARLA DE L'EPIDÈMIA DE CÒLERA A L'ESCALA...
 - I EN MARC?
 - PER ALLÀ, AMB EL TRICICLE... MIRA'L, JA T'HA VIST



...EL BATLLE ERA EN PERE RAMOS I DONJO, I ELS METGES EN ROSEND PI I PUIG I EN RAFEL JULI I SUREDA... AMB ELS DOS VETERINARIS, ELS DOS FARMACÈUTICS, EL MOSSÈN I...

...VAREN CONSTITUIR
LA JUNTA LOCAL
DE SANITAT...



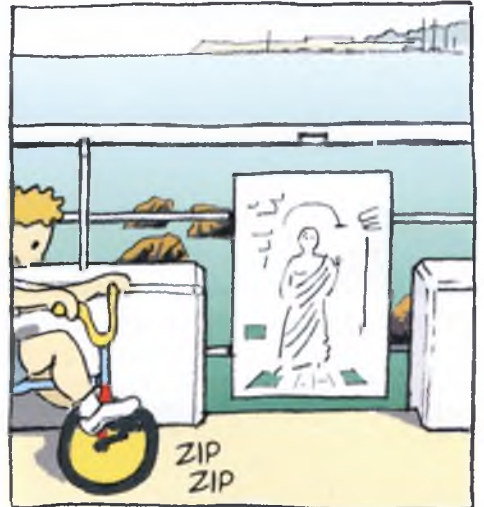
Centre d'Atenció
Dr. Moisès Bruc
Fundació Salut Empordà



SABIES QUE LA
VACUNA DEL CÒLERA
LA VA DESCOBRIR UN
METGE CATALÀ?

SÍ?

EN JAUME
FERRAN I CLUA



ZIP
ZIP

...BÉ, JO EM
QUEDO AQUI... ACABARÉ
DE LLEGIR LA REVISTA

DIGUES ADEU
A L'AVI, MARC!

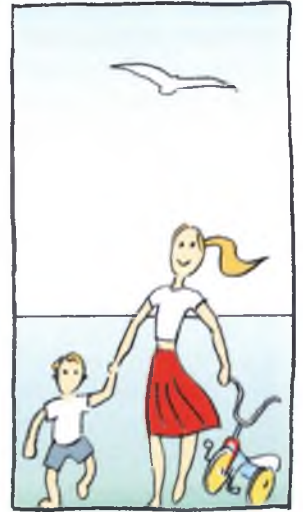


-MAMA, DE QUÈ
PARLAVES, AMB
L'AVI?
-DE COSES QUE
VAN PASSAR FA
MOLTS ANYS...

-MAMA...
-SÍ, MARC?



...QUAN SIGUI GRAN
SERÉ METGE I CURARÉ
TOTS ELS MALALTS!





MOISÈS BROGGI I VALLÈS



Moisès Broggi i Vallès, l'any 2012.

Moisès Broggi i Vallès (1908-2012) va fer llargues estades a l'Escala durant la infantesa i adolescència, abans de convertir-se en un prestigiós doctor cirurgià, obrí el primer servei d'urgències de tota Espanya i formà part de la Reial Acadèmia Espanyola de Medicina. En aquesta entrevista, realitzada poc abans del seu traspàs, ens convida a sojornar des dels seus records i vivències per l'Escala d'inici del segle XX. Mercès al seu testimoni, reviuem el carrer Major, retrobarem escalencs com el fotògraf Josep Esquirol, el singular Bera-Bera, el farmacèutic Guillot i el general Poch. Recordarem la repoblació forestal de les dunes o la construcció de l'Hotel Empúries i altres episodis que alimentaren al jove Moisès Broggi.



Elisa Vallès amb els seus dos fills, Santiago i Moisès, l'any 1908.

ENS PODRÍEU EXPLICAR QUINA RELACIÓ TENEN L'ESCALA I ELS SEUS ORÍGENS FAMILIARS?

El meu cognom és italià. El meu besavi Paolo Antonio, nascut el 1796 en el si d'una família Broggi originària dels Alps italians, va venir d'Itàlia al principi del s. XIX i es va casar el 1843 quan ell fregava ja la cinquantena amb una noia de l'Escala bastant més jove que es deia Dolors Brugués. Van tenir un fill que es deia Josep Baldomero i van anar a viure a Barcelona al carrer Bilbao que ara no existeix. Actualment és un tros de l'actual Via Laietana, que va de la plaça Urquinaona a la que ara és la Caixa de Pensions; a partir d'allà venia el districte Vell. El meu avi Josep, malauradament, es va morir molt aviat, el 1877.

AQUEST PRIMER BROGGI QUE CONEIX LA DOLORS BRUGUÉS ERA UNA PERSONA BEN SITUADA?

No ho sé, però suposo que sí perquè va posar una fàbrica de gènere de punt. Venia d'Itàlia fugint de la policia austríaca, tal com podria passar aquí amb l'espanyola. Es veu que al nord d'Itàlia hi havia presència de policia austríaca i els italians es van rebel·lar. El besavi va tocar el dos. I és curiós perquè com va fer ell un germà seu també va fugir i va anar al Perú. Quan jo vaig anar a Amèrica, vaig visitar el Perú i vaig anar al Machu Picchu amb el funicular en el que hi anava un senyor al meu costat que era enginyer de carreteres. Parlant amb ell, em va dir que un professor seu de la universitat també es deia Broggi. Va resultar que aquell professor era un descendent d'aquell germà del meu besavi. Vaig preguntar per ell i vaig contactar amb la seva vídua amb qui vaig mantenir contacte via postal. Quina casualitat!

COM CONTINUA LA RELACIÓ DE LA SEVA FAMÍLIA AMB L'ESCALA?

El meu avi Josep es va casar el 1870 amb una noia que es deia Francesca Alart que era oriünda de Mallorca. Van posar una fàbrica de teixits a l'Escala, a ca la Cargolera, a la plaça de l'Ajuntament, entre el carrer Hospital i el carrer Major. Allò era propietat dels Brugués. Van tenir quatre fills: la Montserrat, la Lola, l'Antonio i en Francisco. Mort l'avi Josep, l'àvia va contactar amb en Jaume Reynés, un

seu cosí que vivia a Nova York i que gaudia d'una bona posició. Ell li va fer oferta de matrimoni i ella i els seus quatre fills hi van anar a viure. Però ella, al 1881, es va morir de part amb trenta-cinc anys i, aleshores, els quatre fills es van quedar amb el padrastre. La meva àvia va ser enterrada a Nova York i, quan hi vaig anar, la vaig visitar. L'àvia Dolors, però, els va reclamar i els va fer venir cap a Catalunya. Un cop aquí, els quatre germans van quedar separats perquè l'àvia va morir al cap d'un any i ells queden sota la tutela d'uns tutors. Els dos nois van anar a un internat i les dues noies a un altre. Llavors la Montserrat amb 14 o 15 anys va morir i la Lola va quedar molt apenada en veure com es moria la seva germana i que a l'enterrament no hi anés ningú. Els germans Broggi van llogar un pis en un edifici propietat del mestre d'obres i aparellador Josep Pellicer Fenyé on també hi vivia un germà d'aquest de nom Josep Lluís Pellicer¹ amb la seva família. La Lola s'acabà casant amb un fill dibuixant d'en Josep Lluís que es deia Joan Pellicer Montseny. Van tenir dos fills: la Maria i en Josep Lluís. I per raons de la malaltia degenerativa d'en Joan la família va anar a viure a l'Escala entorn del 1908.

QUÈ PASSA AMB LA FÀBRICA?

La fàbrica la traslladen a Barcelona perquè era més fàcil per tot: per la proximitat del mercat, per l'obtenció de matèries primeres i tot això. Però la crisi de la indústria tèxtil i els problemes

socials van fer que els tres germans i els seus consellers decidissin vendre la fàbrica. Tenien béns a Barcelona, tenien cases i coses així. El meu avi havia posat un hotel a Barcelona també. Aleshores només n'hi havia un o dos. L'hotel era a la plaça Palau i es deia Fonda de la Marina. De fet, els quatre germans no van visitar mai l'Escala de petits. Però quan es van fer més grans sí. En Francisco, més conegut per Pancho, era qui va dirigir la fàbrica a l'Escala. L'oncle Pancho hi va estar molt malalt d'una infecció intestinal. Un cop recuperat es va casar amb la Maria Guerra, qui l'havia cuidat, amb qui va tenir dos fills: Francisco i Maria.

"... el metge, com feien sempre quan no sabien que fer amb les criatures malaltisses, em recomana un canvi d'aires. Els meus pares m'envien a l'Escala quan jo tinc uns set anys perquè hi ha la tia Lola que viu sola en una casa del carrer Major perquè els seus fills viuen a Barcelona."

I VOS ANEU A L'ESCALA A LA CASA DE LA LOLA, NO? PER QUÈ LA LOLA VA VENIR A L'ESCALA?

Això mateix. Perquè, com abans he dit, van declarar una malaltia degenerativa a en Joan Pellicer i per raons de clima van anar a viure a l'Escala. A l'Escala la tia Lola hi va anar amb la filla Maria; en Josep Lluís estudiava a Barcelona. Amb qui tenia molt d'amistat era amb l'escriptora Caterina Albert Paradís. De fet, ella es va arruïnar amb els intents de curar en Joan sense sort perquè ell va morir crec el 1914. La Maria es va casar amb en Miret i se'n va anar a viure a l'Argentina. Quan van tornar, van invertir una fortuna a fer barques de bou per fer pesca d'altura i va ser una ruïna. Les carcasses d'aquestes barques van romandre a la Clota molt de temps. Llavors la Lola va quedar vídua i es va quedar a viure a l'Escala, acompanyada per la minyona escalenca Genoveva. La filla també va ser acollida a Barcelona pel pare d'en Joan Pellicer i una mica entre tots van protegir la tia Lola.

QUAN COMENCEU A VENIR A L'ESCALA? A QUINS ANYS?

El meu pare es casa amb Elisa Vallès, filla d'un farmacèutic de Gràcia, i jo de petit estic malalt i el metge, com feien sempre quan no sabien que fer amb les criatures malaltisses, em recomana un canvi d'aires. Els meus pares m'envien

a l'Escala quan jo tinc uns set anys perquè hi ha la tia Lola que viu sola en una casa del carrer Major perquè els seus fills viuen a Barcelona. Això és cap a l'any 15. En Joan Pellicer ja havia mort. Em trobava a casa de la tia Lola i hi anava cap a la primavera jo sol. Corria per tots els carrers, coneixia a tothom i em ficava a totes les cases. Davant la casa de la tia Lola hi havia una barberia que era d'en Rafel Pata.

QUÈ ENS POT EXPLICAR DE LA GENT DE L'ESCALA QUE VAU CONÈIXER ALESHORES?

D'en Rafel Pata recordo tocava l'acordió i era un home molt simpàtic. Totes les criatures d'allà ens hi reuníem. Després coneixia l'Esquirol² que era molt interessant. L'Esquirol sempre vestia de blanc i a la seva botiga s'hi venia de tot: postals, records, rellotges i tota mena d'objectes emporitans. La Francisqueta, la seva dona, m'estimava molt i em convidava sovint a dinar perquè no tenien fills. Recordo que van fer una broma a l'Esquirol. Li van pujar un burro al balcó i no sabia com treure'l. Davant de la casa de l'Esquirol hi vivia en Tasis. Aquest era fuster, tenia un fill que tenia la meua edat i ens vam fer molt amics. Va fer la carrera de mestre, va anar a parar a Cadaqués i el van matar els revolucionaris de Cadaqués³. Pobre Tasis, un desastre. Després, al costat de casa de l'Esquirol hi vivia en Gou⁴, que era l'alcalde. Tenia un fill que era una mica més gran que jo. Sovint jo anava d'una casa a l'altra. Després també coneixia els Pi, que eren dos germans. Un era el metge i l'altre, en Lluís, tenia dos fills: en Rafel i en Fernando. També érem molt amics. Els Pi eren propietaris de mig poble d'Empúries.

RECORDEU UN TAL BERA-BERA?

Sí, és clar. Era un oncle de la Remei, la dona d'en Lluís Pi. Sempre anava implacablement vestit. Passejava per l'Escala amb el seu uniforme de Marina, amb gorra de plat i galons. Tota la canalla li anàvem al darrera i ens explicava coses dels carlins. Nosaltres dèiem "que vénen els carlins" i ell començava a córrer com espirat. En Pi era un home molt assenyat i en Bera-Bera vivia amb ells. Tenia una casa a la plaça que hi ha al costat del carrer Major. Després hi havia el farmacèutic, en Guillot, que tenia dues filles. Una tenia la meua edat, la Maria. Amb aquest érem molt amics perquè la meua tia tenia relació amb ells i jo em vaig fer molt amic de la filles. Després, Joan Massanet va posar una altra farmàcia a la platja. A la farmàcia d'en Guillot s'hi reunien al vespre el farmacèutic, el general Poch⁵, l'enginyer Francesc



Moisés Broggi als 14 anys d'edat.

Rodero, els germans Albert, el meu Pancho i el meu pare per fer tertúlies. En Rodero era un enginyer forestal que era amic del meu pare.

PER AQUELLA ÈPOCA VAN DESCOBRIR L'ESTÀTUA DE L'ESCALAPI. RECORDEU SI LA GENT DE L'ESCALA ESTAVA CONTENTA AMB AQUEST DESCOBRIMENT?

Aquella època va ser la d'Empúries i en Puig i Cadafalch va descobrir el temple de l'Esculapi. Jo tenia relació amb l'Esquirol que anava tot sovint a les Ruïnes. Lo d'Empúries va ser fantàstic i el que va fer l'Esquirol va ser molt important. Va fotografiar-ho tot perquè les belleses naturals de l'Escala són fantàstiques, com Montgó.

RECORDEU LA CONSTRUCCIÓ DE L'HOTEL EMPÚRIES? LA HISTÒRIA DE PER QUÈ ES VA FER?

Recordo perquè era en Gambo⁶, que era fill del que tenia l'hotel important de l'Escala. Hi havia dos hotels, la Fonda Sureda, a la plaça que hi ha baixant a la platja a mà esquerra, i el Gambo, a les voltes que hi havia al carrer Hospital. Els Gambo, pare i fill, es van enfadar i el fill va decidir fer l'Hotel Empúries. Era al principi de les Ruïnes d'Empúries.



Moisés Broggi amb uns amics a l'Escala l'any 1928.

I EL CAFÈ D'EN RAFEL QUIM?

Recordo el cafè d'en Rafel Quim⁷. Hi anava sovint i sempre estava ple de gent. Sí, sobretot ben dinat. També hi havia la Casa Gran, que era molt important i era propietat dels Blondel⁸. Era important perquè era descendent dels que havien ajudat en la guerra Napoleònica. La gent tenia molt desig de cultura. Va haver una societat d'art i cultura: l'Ateneu. Aleshores, també hi havia les tavernes de la platja. Alguna vegada en Josep Pla també hi era. Però el cafè el recordo del segon període, quan jo ja era més gran. Entremig hi ha una època que no vaig anar a l'Escala i que em quedo molt a Barcelona. Quan em faig més gran, a l'estiu decidim d'anar a l'Escala una altra vegada. Però aleshores ja no anem a casa de la tia Lola, sinó que lloguem una casa als Albert darrera el passeig.

AIXÍ VAU PASSAR DIFERENTS ETAPES A L'ESCALA?

Hi ha dues etapes que passo a l'Escala. Una primera que hi vaig quan sóc petit perquè estic malalt amb cinc o sis anys i m'estic amb la tia Lola. Hi vaig dos o tres anys seguits. Recordo que la primera època va coincidir amb la Primera Guerra Mundial, de manera que es veien els barcos de guerra. Però els pescadors sortien igualment. Sembla que també hi havia submarins alemanys que van enfonsar vaixells que hi havien allà. Després hi ha una segona etapa que tinc entre 16 o 17 anys (aleshores feia el Batxillerat) i lloguem una casa als Albert amb els que teníem una molt bona relació. En aquesta segona etapa, hi vaig amb la meva mare i el meu germà Santiago. Veníem de Barcelona fins a Flaçà amb tren, i de Flaçà a l'Escala amb tartana que passava per Verges. Hi havia dues empreses de transport: en Vintinou i en Trenta. El primer feia aquest trajecte i el segon anava a Figueres. El meu pare només venia els caps de setmana. La meva mare anava amb la meva tia i amb les Albert i les Granell a passeig tot sovint, sobretot cap a Empúries.

“... anàvem a navegar pel costat de la costa. Cap a Montgó i tot allò. Exploràvem les coves i racons. Recordo que vam trobar una cova i que si feies una mica de capbussó, entraves a una de més fantàstica, semblava un temple.”

Aleshores, em faig molt amic d'en Martí Solés, que a casa seva tenien una fleca al carrer Maranges. Ens anàvem a banyar a l'Olla. La gent de l'Escala també solia nedar al Port d'en Perris i a la Creu. També anava a Empúries a banyar-me, però allà només ens hi banyàvem la gent de fora que hi passàvem els estius, gent que venia de Barcelona, Besalú i Castelló d'Empúries.

AIXÍ US FÈIEU AMB EN MARTÍ SOLÉS. RECORDEU EL NOM DE MÉS PERSONES AMB QUI ES RELACIONAVA EN AQUESTA SEGONA ETAPA?

Sí. Me'n recordo que amb el forner ens vam fer molt amics i que tenia una barca amb la que anàvem a navegar pel costat de la costa. Cap a Montgó i tot allò. Exploràvem les coves i racons. Recordo que vam trobar una cova i que si feies una mica de capbussó, entraves a una de més fantàstica, semblava un temple. Molt sovint sortíem de nit. Recordo també el general Poch. Havia estat a la guerra de Cuba i formava part de les tertúlies aquestes d'en Guillot, en Roderó, el meu pare i altres. Sempre explicava coses de Cuba.

ALGUN COP HAVÍEU ANAT AMB ELS PESCADORS A PESCAR?

No, a pescar no. Només amb els amics del poble anàvem a buscar gratonells, peluts... Però amb això d'anar a pescar, us explicaré una cosa molt interessant.

Una vegada que jo estava a casa de la tia Lola va venir en Guerra i ens va explicar la següent història: una dona estava a la vinya i el seu home havia sortit a pescar. Aleshores, va veure el seu home assegut al llindar de la vinya, una paret de pedra seca, i que queia cap a l'altra costat. Va anar a veure a on havia caigut, però no hi havia res. Se'n va anar cap a casa seva i va veure com tothom estava desesperat perquè el seu home, que estava pescant, va caure al mar i es va negar perquè no sabia nedar.

ANÀVEU A LA MISSA QUAN ÉREU A L'ESCALA?

Hi havia un capellà que es deia mossèn Carles, que era un bon home. Va passar una cosa molt interessant amb ell. Una vegada, que no recordo si va ser la primera etapa o la segona, hi havia el carter Busquets que era un home d'idees avançades. Un anarquista. El capellà va anunciar una visita a l'església del jesuïta Ballet, molt famós pels seus sermons. Era una visita per parlar sobre la conveniència dels exercicis espirituals. El carter Busquets va anunciar que hi aniria per presentar controvèrsia. Tothom va anar a l'església per veure què passaria. El dia assenyalat, sorprenentment el carter va quedar convençut i convertit després del diàleg. De manera que el diumenge següent va anar a missa i duia lo de les almoines. Va ser molt interessant.



D'esquerra a dreta i de dalt a baix. Moisès i el seu pare Antoni Broggi; Pancho Broggi, Maria Broggi (filla de Pancho Broggi i Maria Guerra), Maria Guerra, Elisa Vallès (mare d'en Moisès), Lola Broggi (tia d'en Moisès i germana del seu pare Antoni); Santiago Broggi (germà d'en Moisès), Josep Lluís Pellicer (fill de Joan Pellicer i Lola Broggi), Francesc Broggi (fill de Pancho i Maria Guerra), Maria Pellicer (filla de Joan Pellicer i Lola Broggi). L'Escala, any 1925.

RECORDEU LES OBRES PER FIXAR LES DUNES?

Va ser molt important perquè hi havia una muntanya de sorra que s'anava desplaçant; era una gran duna. El vent dominant, que era la tramuntana, duia totes les sorres cap a Torroella de Montgrí en forma d'una gran muntanya de sorra. A vegades amb la tia Lola hi anàvem a fer tombarelles. Devia ser el Palau. De fet, n'hi havia dues més. Una era la sorrera d'en Català, que era cap a Montgó, i l'altra era més cap a Empúries. A Empúries es va fer el treball de les dunes per fixar-les. Primer hi van plantar unes herbes especials i després els pins.

QUINS SÓN ELS CANVIS MÉS SIGNIFICATIUS QUE HA SOFERT L'ESCALA?

Ha canviat molt. Abans era un poble de pescadors i en aquell temps és quan va començar el turisme, però només venia gent del país, com Castelló d'Empúries, de Besalú, etc. Després es van fer cases per tot Riells, que abans eren vinyes, horts i boscos de pinyes. El mateix ha passat amb Montgó. De fet, com tot arreu, s'han fet massa cases. Recordo que anàvem amb els Pi, que eren dos fills, a les coves de Montgó on hi havia restes prehistòriques. Anàvem a la denominada Ruta dels Vents⁹ i baixàvem a les seves coves. Recordo un forat per on baixàvem amb cordes i fanals i anàvem a parar a una galeria fantàstica. Recordo també les parets de pedra seca que separaven les vinyes; també hi havia moltes barraques de vinya que eren fetes de pedra. Eren perquè els que anaven a cuidar les vinyes, en cas de pluja, tenien on refugiar-se.

QUAN I PER QUÈ VAU DEIXAR D'ANAR ELS ESTIUS A L'ESCALA?

Va ser als primers anys trenta. Després vam anar a Centelles (Osona). El canvi va ser perquè era més a prop i teníem uns amics que ens van facilitar una casa de pagès allà. Era una masia envoltada d'alzines centenàries entre Centelles i Aiguafreda. Amb aquelles estades a l'Escala vaig arribar a estimar la població i a conèixer persones entranyables que fa anys ens van deixar.



Lola Broggi, Elisa Vallès (mare d'en Moisès) i Moisès Broggi. L'Escala, 1930.

NOTES PEU DE PÀGINA

1. El barceloní Josep Luís Pellicer Fenyé (1842-1901), sogre de la Lola Broggi, fou un dibuixant i pintor, corresponsal de guerra durant la tercera carlinada i la guerra Russo-Turca, cofundador de l'Institut Català de les Arts del Llibre, etc.
2. Josep Esquirol Pérez (1874-1931), arribat a l'Escala el 1898, va ser un home polifacètic. Va deixar un llegat fotogràfic extraordinari, va comercialitzar postals, antigalles emporitanes, joies... i va instal·lar el primer sortidor de benzina a la població.
3. Lluís Tasis Parnau (1904-1937) va ser un mestre escalenc destinat a Cadaqués assassinat en aquesta població per un escamot llibertari durant els Fets de Maig.
4. Joan Baptista Gou i de Palol, nascut a Porqueres el 1896, va ser alcalde escalenc els anys 1916-1918. Aquest advocat ha passat a la història local per haver materialitzat el 1916 la portada d'aigua corrent a la població. Va morir en la més absoluta ruïna el 1936.
5. Josep Poch Juli (1866-1946). Aquest escalenc militar d'ofici va intervenir en les guerres colonials de Filipines i Cuba. S'allistà el 1884 a l'exèrcit i va ser ascendit a general el 1923.
6. Josep Paradís Ramis (1887-1966) propietari del restaurant Villa Teresita (1909) que anys després esdevindria hostal. El Villa Teresita va néixer arran d'iniciar-se les excavacions oficials al jaciment emporità.
7. El coraller pimargallista Rafel Bofill Callol (...-1936), més conegut per Rafel Quim, va ser jutge de pau i president del Centre Republicà Federal. Va portar el cafè de can Rouret (placeta de Pequín) i va obrir el cafè de Can Bofill (actual hotel Voramar) al passeig Lluís Albert.
8. Carles de Miquel i de Sambol (...-1931), marquès de Blondel, va ser un gran propietari i membre de la Junta Nacional de Autotransportes que amb els seus vehicles de transport motoritzats cobria la línia l'Escala-Flaçà.
9. Fa referència a un camí senyalitzat que hi ha entre l'Escala i l'Estartit per Montgó, en el que es poden trobar concavitats amb restes prehistòriques. És una ruta transitada per excursionistes.



Albert Pons Ramos



Lluís Colomeda Sastre

Les fotografies han estat cedides per Antoni Broggi.



JOSEP ESQUIROL I PÉREZ (1873-1931)



Josep Esquirol, autoretrat. / Arxiu Històric de l'Escala (AHE).

Josep Esquirol i Pérez va ser un emblemàtic fotògraf que va eternitzar l'Escala de principis del s. XX en imatges. Aquest personatge històric i d'adopció escalenca ocupa una posició cabdal en la nostra memòria col·lectiva perquè, més enllà de donar testimoni d'alguns dels fets més rellevants del nostre poble, com l'inici de l'excavació del jaciment d'Empúries o la portada d'aigües, va contribuir d'una forma essencial a la difusió i universalització dels paratges naturals i humans de l'Escala. En aquest sentit, la seva obra és un llegat holístic perquè té un interès històric, patrimonial, antropològic i cultural amb la qual avui ens és possible centrar les nostres mirades vers al passat. Efectivament, el sentit documentalista de les seves fotografies i col·leccions ens fan testimonis privilegiats d'una època i d'un temps que han esdevingut tant abastables com eterns gràcies a la seva figura.

BIOGRAFIA

Josep Esquirol i Pérez va néixer el 22 de setembre de 1873 a Barcelona al primer pis del carrer Girona núm. 51. El seu pare, també Josep Esquirol, tenia 42 anys quan el nostre biografiat va néixer i era natural de Vilanova i la Geltrú. La seva mare, 12 anys més jove que el seu cònjuge, es deia Paulina Pérez i era de Canàries¹. Josep Esquirol va desenvolupar bona part de la seva carrera a l'Escala, on s'hi va instal·lar en contraure matrimoni amb l'escalenca Francesca Alonso i Mornau. El matrimoni no tingué descendència. S'establí a l'Escala el 1898². Des de principis de la seva estada a l'Escala, Josep Esquirol va desenvolupar la seva carrera professional com a fotògraf si ens atenem a les informacions aparegudes en un article de *El Autonomista - el Suplemento Literario* del maig del 1908 en què el situa treballant a l'estudi del fotògraf Antoni Esplugas el 1900. Una altra característica del lloct fotògraf va ser la seva implicació i activisme dins la societat escalenca, com de seguida ho testimonia el setmanari *L'Olotí* del juny del 1899, en el que fent referència a la inauguració del "Centre Escalenc" parla de Josep Esquirol com a un membre molt actiu.³

De fet, l'article de *El Autonomista - el Suplemento Literario* destaca les principals raons per les quals Josep Esquirol era -i és- un cèlebre fotògraf "Lo que sobretot li ha donat un nom molt merescut es l'especialitat de fotografies directes de paisatges opulents, costums populars, aigües-moixos, cales fantàstiques, contrallums marevellosos, caps d'estudi, etc. Tracta els assumptes en artista i les seves postals, en que hi ha originalitat de selecció y gran cura d'execució. Figuren en les col·leccions dels bons aficionats". A més, destaca que és un autor que ha rebut el reconeixement, no només local, sinó també des de l'àmbit nacional: "Ha tingut premis en diferents concursos y exposicions, y aixís es conegut no sols en la comarca ampurdanesa sino en tota Espanya, estenent-se les seves relacions comercials de fotògraf a l'extranjer". Finalment, relaciona i identifica la seva labor com a fotògraf amb la del bon patriota: "Fa una tasca de patriota reproduint exquisitament els trossos de natura mes bells de la nostra terra"⁴.

BOTIGUER, FOTÒGRAF, REDACTOR I EDITOR

Josep Esquirol va obrir un estudi al carrer de la Torre i, alhora, va regentar una botiga al carrer Major al número 7 (avui conegut com el carrer Enric Serra). La botiga, que l'anunciava en la revista quinzenal *Costa Brava* -del qual n'era redactor i editor-, l'anunciava com a rellotgeria, òptica, joieria i fotografia⁵. El ventall de productes i articles que es podien adquirir a la botiga era divers i ampli. Anaven des de productes òptics, d'electricitat i peces de rellotge i de cotxes fins a ous, galls reproductors, postals, finques o antiguitats trobades al jaciment d'Empúries⁶. Fins i tot hi tenia un sortidor de gasolina de Petróleos Porto Pi⁷. Tots aquests productes, o la majoria dels quals, s'anunciaven a la revista quinzenal *Costa Brava*.

Mostres de la seva activitat comercial està en la *Costa Brava* que ell mateix redacta i edita. En ell sorgeixen notícies com ara: "Adquisició de terrenys.- Seguint l'efervescència que fa algun temps es nota per l'adquisició de terrenys d'Empúries,

el nostre bon amic i redactor, En Josep Esquirol, n'ha adquirit una certa quantitat, vora mateix del camí de les Dunes i en el troç conegut per Pujada de les Coves. Veiam si totes aquestes compres seran el preludim per a la construcció d'una barriada de xalets, transformant aquells llocs en una gran colònia, que embelleiria en gran manera tota la contrada emporitana, ja desí bella a més ser-ho, i ens afermem en aquesta convicció, per quan, el bon amic Esquirol està disposat a la cesió de dits terrenys, ja sia per la construcció de xalets, o d'un hotel, donada la situació immillorable en que es troba la finca adquirida pel volgut company⁸.

L'activitat comercial d'Esquirol el va portar fora de l'Escala diverses vegades, com es pot observar en diferents notícies de la Costa Brava. En un en concret s'explica que va haver d'anar a l'estranger: "Per assumptes comercials ha sortit per a varies ciutats de França nostre bon amic i company de redacció"⁹. D'aquí que en la seva botiga hi hagués una alt ventall de productes de diferent naturalesa.

Moisès Broggi, el cèlebre cirurgià català que ens deixà a inicis d'any, va passar diverses estades a l'Escala de petit i d'adolescent. De petit, amb només 5 o 6 anys, sojornava a la casa de la seva tia Lola Broggi, que era veïna amb la casa Esquirol. Comenta d'ell que fou molt important per l'interès que sempre va mostrar per Empúries, amb qui anava tot sovint. De fet, tenien una relació estreta perquè tot sovint la Francisqueta, la muller d'Esquirol, el convidava a dinar amb ells. Recorda que li van gastar la broma de posar-li un burro dalt del balcó de casa seva, que segurament era dalt de la botiga i no sabia com treure'¹⁰.

Per tant, Josep Esquirol compaginava la seva vida regentant una botiga, juntament amb la seva muller, i realitzant fotografies, tant com a retratista, com a documentalista i artista. La seva activitat com a fotògraf, com hem vist anteriorment, no va ser estrictament la de donar testimoni d'uns personatges, uns fets i uns paisatges, sinó que va assolir un perfil artístic i documentalista com palesava la ressenya de *El Autonomista - El Suplemento Literario*. Ell mateix va contribuir a difondre la seva obra amb exposicions i amb les publicacions de les sèries *Caps d'Estudi*, *postals*, la il·lustració i edició de la *Guía Ilustrada de las ruinas de Ampurias y la costa brava catalana* amb Joan Ballesta "Calafat"¹¹, anteriorment esmentada. A més, va publicar fotografies en diferents rotatius com ara el *Feminal*, *Vell i Nou*, *La Esquella de la Torratxa*¹². Les temàtiques de les fotografies que va publicar anaven des d'escenes de treball a retrats, ballades de sardanes, els treballs i escenes de pesca, paisatges i els ja esmentats *Caps d'Estudi*¹³.

LES EXCAVACIONS D'EMPÚRIES

El 23 de març 1908 van començar les excavacions al Jaciment d'Empúries per la Junta de Museus de Barcelona sota la direcció de Josep Puig i Cadafalch. Esquirol va mantenir una relació intensa amb aquest fenomen des de diverses vessants. Va ser testimoni de troballes sonades com l'estàtua del déu Asclepi (1909) o el mosaic del sacrifici d'Ifigènia. Malgrat que el seu interès no va anar més enllà de documentar els diferents treballs d'excavacions per fer-ne la màxima difusió, no va pretendre mai convertir-se en un investigador del Jaciment¹⁴. Tot i així, va mantenir una relació estreta amb aquest projecte com palesen els continus tractes que va mantenir amb la Junta Museus de Barcelona i, en particular, amb Puig i Cadafalch.

Efectivament, va posar imatge a textos de Puig i Cadafalch com ara "Les excavacions d'Empúries, estudi de la topografia" i "Els temples d'Empúries", recollits en els anuaris de l'IEC de

LA ESCALA. Carrer Enric Serra



En primer terme, la casa i botiga de Josep Esquirol, al carrer Enric Serra, abans carrer Major. / Foto: Josep Esquirol. AHE.

GRAN TALLER FOTOGRÁFICO DE JOSÉ ESQUIROL LA ESCALA (Gerona)

Tengo el gusto de participar á Vd. que deseando atender á mi clientela, cada dia mas numerosa, he establecido un **TALLER FOTOGRÁFICO** en la calle de la Torre (cerca la muralla) dotando el local de buenas condiciones y el laboratorio de los productos químicos mas modernos, y de las mejores fábricas del extranjero. Todo lo cual me permite poder garantizar los retratos por su solidez como por su fiel reproducción de las personas ú objetos fotografiados.

José Esquirol

PRECIOS

VISITA: Una docena, 6 pesetas.—Media docena 3'50 pesetas. Tres, 2'50 pesetas.

VICTORIA: Una docena, 6'50 pesetas.—Media docena, 4'50 pesetas.—Tres, 3 pesetas.

ALBUM: Una docena, 10 pesetas.—Media docena, 8 pesetas. Tres, 5 pesetas.

Trabajos especiales á precios reducidos

HABIERTO TODOS LOS DIAS

NOTA.—Venta de elegantes tarjetas postales de tipos y asuntos marítimos de La Escala, ruinas y antigüedades de Ampurias y otras varias á precios reducidos.

Tip. Principe de Viana, 28

1908 i 1911-12 respectivament. A més, van haver relacions comercials entre l'Esquirol i la Junta de Museus presidida per Puig i Cadafalch. El 27 de novembre del 1909 la Junta va rebre sis còpies al Bromur de les excavacions fetes per l'Esquirol. La Junta li va oferir 25 pessetes per cadascuna i 240 pessetes per dos jocs de còpies. L'acta de la junta diu així: "Examinadas también las sels reproducciones fotográficas, al bromuro de la excavaciones de Empurias, ejecutadas por el fotógrafo de la Escala D. José Esquirol los cuales ofrece por el precio de veinte y cinco pesetas cada una, se acordó en vista del mérito de dichas reproducciones y atendido el interés que revisten, por tratarse de los importantes trabajos de excavación que actualmente lleva á cabo la Junta que se adquieran dos colecciones, de las cuales una será dipositada en el Museo y de la otra se hará generosa donación á la Excm. Diputación Provincial, por la cooperación prestada á las referidas excavaciones; satisfaciéndose por dichas dos colecciones la suma total de doscientas cuarenta pesetas"¹⁵.

A aquesta resolució, el fotògraf protestà atès que a aquest preu només sortia a 20 pessetes cadascuna. Aleshores la Junta accedí a pagar-ne 25 pessetes per les sis primeres i 20 per les ulteriors còpies. Posteriorment, el gener del 1910, Esquirol va tornar a vendre a la Junta tres còpies més. El novembre del 1914 intentà vendre exemplars de la seva *Guía Ilustrada de las ruinas de Ampurias y de la Costa Brava Catalana*. Finalment, el 16 de desembre sol·licità a la Junta poder reproduir i vendre reproduccions de l'estàtua d'Asclepi i la testa de la Venus d'Empúries en petit format, permís que obtingué el 6 de Juliol del 1923¹⁶.

Tanmateix, la relació de Josep Esquirol i Josep Puig i Cadafalch va anar més enllà de les excavacions atès que van mantenir correspondència privada. Efectivament, a l'inici de la recuperació de la ciutat antiga d'Empúries, Puig i Cadafalch va fer diverses estades a Empúries i,

mercès aquests sojorns, va tenir una certa relació personal amb l'Esquirol. Prova d'això és, per exemple, una postal i fotografies que Josep Esquirol adreçà a Puig Cadafalch¹⁷.

Finalment, com s'ha indicat anteriorment, va motivar l'edició de la *Guía Ilustrada de las ruinas de Ampurias y de la Costa Brava*, publicada el 1913, la qual va ser ressenyada per *La Vanguardia*¹⁸ i *La Veu de l'Empordà*¹⁹. En aquest últim explicava que la guia en qüestió "comença el text amb una interessant introducció on l'autor [Manuel Cazorro] recull totes les Notícies històriques d'empúries, seguint-lo una ressenya de les Excavacions efectuades per la Junta de Museus de Barcelona, baix la intel·ligent direcció de D. Emili Gandia, i després d'una carta de la situació de les runes amb el plànol de lo descobert, entra l'autor a la descripció de la meravellosa Costa Brava de Catalunya, a la que acompanya un plànol i una abundor de fotografies verament notable". Més endavant, aquest periòdic felicita a l'artífex de la guia: "Al felicitar al senyor Esquirol per tan bella iniciativa i preuades ilustracions d'aital edició".

EL POLÍTIC

No obstant la importància i rellevància que suposà l'adveniment del jaciment d'Empúries en la vida de Josep Esquirol, la seva activitat no només va estar centrada en documentar i seguir el curs de les excavacions. Tal com és descrit pels seus convilatans, Josep Esquirol va ser una persona molt activa que va diversificar molt la inversió de les seves energies i una d'elles fou la de formar part del consistori de l'Escala entre el gener del 1910 i el gener del 1914.

Josep Esquirol va ser des del gener del 1910 al desembre del 1910 quart regidor, de l'abril del 1911 al gener del 1912 tercer regidor i del gener del 1912 al gener del 1914 va ser regidor síndic²⁰. Quan va entrar a l'Ajuntament, ja feia quasi dos anys que les excavacions havien començat. El consistori,



Excavacions d'Empúries amb Josep Puig i Cadafalch (A) i Emili Gandia (B), entre d'altres. / Foto: Josep Esquirol. AHE.



Membres de l'Ateneu Enciclopèdic Popular de Barcelona visitant l'Escalona i Empúries (juliol de 1910). / Foto: Josep Esquirol, AHE.

preocupat pel seu decurs, i també per treure'n algun profit, va crear una nova àrea: la Junta de Museus de la qual Esquirol en va formar part i va estar presidida per l'alcalde d'aleshores, en Joan Alech i Maranges²¹. En una acta de l'Ajuntament, Josep Esquirol va manifestar la necessitat de controlar el patrimoni atesa la pèrdua d'una torre que els treballadors del servei hidrològic i forestal per fer la casa forestal²².

Tot i la idiosincràsia dels ajuntaments d'aleshores els quals, en principi, no tenien un perfil polític perquè només havien de realitzar tasques de gestió, es pot arribar a intuir a través de certes votacions si un o altre membre del consistori formava part del partit liberal o del conservador. Una de les votacions que ajuden a poder visualitzar quina podia ser la ideologia de Josep Esquirol és la que va tenir lloc el 13 de gener del 1911. El consistori va rebre una invitació per assistir a la festa d'aniversari de D. Jaume Rovira, que havia estat rector de l'Escalona. Hi va haver dues posicions: una era la de fer una comissió que hi assistís en representació de l'Ajuntament, i una segona que era la de no assistir per no barrejar la política amb la religió. Es va produir la votació i va guanyar la idea de fer una comissió. Josep Esquirol hi va votar a favor²³.

ACTIVISTA CULTURAL

La seva contribució a l'esfera pública no va ser només "política". El febrer del 1914 l'Ajuntament de l'Escalona va decidir tirar endavant la portada d'aigües i va nomenar una comissió de veïns que, juntament amb l'Ajuntament, es responsabilitzarien dels treballs a realitzar. Entre aquests veïns hi havia Josep Esquirol. La inauguració de la portada d'aigües –que no el seu funcionament– va ser el 16 de juliol del 1916²⁴ i fou immortalitzada pel mateix Esquirol. Atenent que els membres d'aquesta comissió havien estat escollits sota criteris dels "pudientes" del poble i que Esquirol havia estat regidor, es pot concloure que, de fet, va ser un prohoms de la vila de l'Escalona.

Altres mostres del seu activisme fou la seva pertinença al Centre Excursionista de Catalunya (CEC). De fet, el CEC va organitzar un creuer el juny 1909 encapçalat per Cèsar Torras amb la intenció de promocionar la Costa Brava, la qual encara no rebia aquesta denominació, tot i que ja hi havia qui l'anomenava així. Amb la presència de Josep Puig i Cadafalch, van visitar Sant Feliu, l'Escalona, Empúries i Cadaqués. Esquirol va documentar gràficament aquella expedició que va ser ressenyada en diferents mitjans com ara *La Vanguardia* o *La Veu de Catalunya* amb les seves il·lustracions. Aquella expedició, guiada per Puig i Cadafalch i acompanyats per Esquirol, va arribar a l'Escalona el diumenge 20 de juny del 1909. El primer que van fer va ser assistir a una missa a l'església de Sant Martí d'Empúries, posteriorment van visitar el Jaciment d'Empúries i van anar caminant fins a l'Escalona per dinar²⁵. Després de dinar, van continuar el seu creuer cap el Cap de Creus.

D'altra banda, Josep Esquirol va contribuir a l'animació cultural del poble organitzant els jocs florals escalencs a través de la revista *Costa Brava*. De fet, des d'aquest rotatiu, Esquirol va tenir la possibilitat d'organitzar festivals com el del 8 d'agost del 1920 en què van commemorar el primer aniversari del rotatiu i entre els diferents actes es feia: una ballada de sardanes, un dinar de germanor, una festa de jocs florals infantils, un ball de saló i, per acabar, una representació de teatres²⁶. Un altre exemple de la contribució cultural del nostre fotògraf a la societat escalenca van ser Els Jocs Florals que es van celebrar el 28 d'agost del 1921. Més enllà d'organitzar els jocs, també va oferir pel setè premi: "un objecte d'art, ofert per D. Josep Esquirol, al que millor canti, en prosa o vers la bravura de la Costa Brava"²⁷. A més, des d'aquest mateix rotatiu s'organitzaven rifes per recaptar fons per la seva edició i els tiquets per jugar-hi s'havien de comprar a la seva botiga. Per tant, la seva botiga devia de ser un centre neurològic de la seva activitat i, en conseqüència, del poble.

Finalment, val a destacar que el 1920, fundà el “Cau de l’Art”, la part recreativa de la “La Penya”, situada a la Platja, al cafè de can Pepet Sureda, centre de tertúlies literàries i artístiques on també assistia el seu amic Santiago Rusiñol²⁸.

Josep Esquirol va morir l’any 1931 a l’edat de 57 anys. Va ser enterrat al cementiri de l’Escala i segurament el seu record, com a persona implicada, en l’Escala no degué de diferir gaire d’una descripció que se li féu en la Costa Brava juntament amb una caricatura seva. Deia així: “Model d’activitat asombrosa, que per tot acudeix i a tot arriba. En el trant de la vida, toca, com vulgarment es diu, totes les cordes. Es fotògraf, relloger, joier, antiquari, òptic, comissionista, agricultor, avicultor, etc., etc., etc. L’avicultura el té actualment tan abstret que a ell dedica la major part de les hores del dia. Amb tot és un bon xicot, quina companyia fóra en extrem agradosa, sinó fos que la tós que mai el deixa, molesta un xic les oïdes i a més, és bastant rondinaire”²⁹.



Caricatura de l’Esquirol publicada al número 45 (31 d’agost de 1921) de la revista Costa Brava.

DOCUMENTACIÓ I BIBLIOGRAFIA

Arxiu històric de l’Escala:

Fons fotogràfic Josep Esquirol.

Hemeroteca: revista Costa Brava (1920-1922).

Baldomà, Montserrat. *Josep Esquirol, fotògraf d’Empúries*, Arxiu Fotogràfic del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local (AF-SPAL), 2012.

Guanter Subirà, Pere. *Els alcaldes de l’Escala. 1900-1999*, Ed. Brau, Figueres, 2003.

Massanas, Emili, “Els “retratistes”, cronistes fotogràfics d’una època”, a *Revista de Girona*, núm. 131, 2008.

De Palol, Pere. “La investigació històrica de la ciutat d’Empúries”, a *Fulls d’Història Local*, núm. XXXIII, 1992.

La Vanguardia (1913).

La Veu de l’Empordà (1913).

Playà Maset, Josep. “El primer viatge “oficial” a la Costa Brava”, a *Revista de Girona*, núm. 274, 2012.

Sánchez Cano, David. “El coleccionismo de fotografía en España y la colección Castellano”, a *Boletín del Seminario de Estudios de Arte* (BSAA), núm. LXXIV, Universidad de Valladolid, 2008.



NOTES PEU DE PÀGINA

- 1 Registre Civil AMA, llibre 160, foli 1515.
- 2 Arxiu Històric de l'Escala, Fons Josep Esquirol.
- 3 Baldomà, Montserrat. "Josep Esquirol, fotògraf d'Empúries", Arxiu Fotogràfic del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local (AF-SPAL), gener 2012, p. 4.
- 4 Massanas, Emili, "Els "retratistes", cronistes fotogràfics d'una època", a *Revista de Girona*, núm. 131, 2008, p.25.
- 5 *Costa Brava*, núm. 1, 15/08/1919, p. 12.
- 6 Sánchez Cano, David. "El coleccionismo de fotografía en España y la colección Castellano", a *Boletín del Seminario de Estudios de Arte (BSAA)*, núm. LXXIV, Universidad de Valladolid, 2008, p. 5.
- 7 Baldomà, Montserrat. Op. cit. p. 4.
- 8 *Costa Brava*, núm. 35, 15/1 /1921, pp.7-8.
- 9 *Costa Brava*, núm. 20, 31/05/1920, p. 8.
- 10 Vegi's la secció "L'entrevista" d'aquest número del *Camí de Ronda*.
- 11 AHE. Fons fotogràfic Josep Esquirol.
- 12 Baldomà, Montserrat. Op. Cit. p. 5.
- 13 Ídem.
- 14 De Palol, Pere. "La investigació històrica de la ciutat d'Empúries", a *Fulls d'Història Local*, núm. XXXIII, maig 1992, p. 299.
- 15 Pàgina de les actes de la Junta de Museus de Catalunya, 27.11.1909 Fons ANC1-15, Arxiu Nacional de Catalunya, consultat en l'article de Baldomà, Montserrat, 13.
- 16 Baldomà, Montserrat. Op. cit., p. 13.
- 17 Ídem, p. 14.
- 18 *La Vanguardia* en l'edició del 23/8/1913, p. 12.
- 19 *La Veu de l'Empordà* en l'edició del 13/9/1913, p. 2.
- 20 Guanter Subirà, Pere. *Els alcaldes de l'Escala. 1900-1999*, Ed. Brau, Figueres, 2003, p. 321.
- 21 Ídem, p. 104.
- 22 Ibídem.
- 23 Ídem, p. 107.
- 24 Ibídem, p. 122.
- 25 Playà Maset, Josep. "El primer viatge "oficial" a la Costa Brava", a *Revista de Girona*, núm. 274, 2012, pp. 62-64.
- 26 *Costa Brava*, núm. 24, 30/07/1920, p. 4.
- 27 *Costa Brava*, núm. 45, 15/7/1921, p. 4.
- 28 AHE. Fons fotogràfic Josep Esquirol.
- 29 *Costa Brava*, núm. 45, 31/08/1921, p.6.



C/ Maranges, 3 · Tel. 972 773 797 · Fax 972 770 332
www.creuers-marenostrum.com



el roser
hostal
restaurant

www.elroserhostal.com

Carrer Església, 7
17130 l'Escala
Tel. 972 770 219
Fax 972 770 159



FARMÀCIA BALLESTA

Rosa-Maria Ballesta Llinàs
Av. de Girona, 25
17130 l'Escala (Girona)
Tel./Fax 972 77 15 75



CAMPING / CARAVANING
LA ESCALA
COSTA BRAVA

Camí Ample, 21
17130 L'Escala (Girona)
Tel. 972 770 084
www.campinglescala.com



Albert Pons Ramos

Imatges amb història

L'alcalde Josep Maranges de Marimon, el 1784, va fer instal·lar onze pilars (a l'Escala en diem pilons) de pedra al llarg de la costa escalenca per facilitar la varada de les embarcacions, especialment de cabotatge, amb origen o destí a la duana ubicada a l'edifici de l'Alfolí. Així ho explicava ell mateix en una "relación de méritos" que acompanyava la petició signada el mes de desembre de l'any següent per tal que el seu fill gran, Josep Lluís Maranges Riera, que aleshores només tenia 8 anys, fos admès a la carrera militar en qualitat de cadet:

"...Asimismo ha hecho colocar en las inmediaciones del Puerto de la propia Villa once Pontones de piedra de diez palmos de largo y cuatro de circunferencia cada uno, labrados y sentados con el arte y disposición que se requería, para con mayor facilidad sacar a tierra las Embarcaciones que arriban en él, principiando el fomento de esta obra con cien libras Catalanas, que suministró de bienes propios, juntando lo restante de otros arbitrios, de que se valió, sin gravamen alguno"¹.

Malgrat que actualment només podem contemplar in situ dos d'aquests onze pilons, els que hi ha a la Punta, tenim informació i referències de set, sis dels quals amb documentació gràfica.



Piló de la Mar d'en Manassa. Situat prop de l'antic escorxador, avui Casa del Gavià, desaparegut a causa d'un temporal. La fotografia correspon a l'any 1899. Algunes informacions apunten que popularment rebia el nom de "piló del rei".



Autor: Josep Maria Armengol i Bas. Fons fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya (CEC).

2 i 3

Pilons de la Punta. Són els únics que s'han conservat fins a l'actualitat, encara que restaurats. La part superior del de primer terme es va arrodonir quan tots eren rectes.



LA ESCALA. La Punta

Fotografia superior. Autor: Josep Esquirol. Arxiu Històric de l'Escala (AHE).
Fotografia esquerre. Estat actual dels pilons de la Punta. / Foto: Rafel Bruguera

4

Piló del Passeig. Situat entre l'escar del *Tútaró* i la roca del Lleó. Per la seva ubicació podia haver quedat enterrat sota el primer mirador del passeig, enfront del carrer Ave Maria.



Autor: desconegut. Arxiu Drassanes Sala.

5

El port pesquer i esportiu de la Clota fou utilitzat ja des d'època romana com a moll de càrrega i descàrrega i com a port de refugi en cas de mal temps.

El piló de la Clota Petita restà tombat a l'aigua durant molts anys. A partir de la construcció del port l'any 1962, va quedar dins la zona portuària. Desaparegué amb la construcció, uns anys més tard, del Club Nàutic.



Fotografies extretes d'una filmació de Josep Clos de l'any 1964.

6

Piló de la Clota Grossa. També va ser enderrocat amb la construcció del Club Nàutic.



Anys 50 del segle XX. / Autor: desconegut. Arxiu Salvador Simon.

La Clar dels Pescadors

BAR - RESTAURANT

Port de la Clota, s/n (Port) · 17130 · l'Escala · Tel. 972 77 42 61



Imatge de la col·locació de la primera pedra del port, el 21 de juliol de 1962. / Foto: Joan Lassús. AHE.



7 Piló del Brancs. Josep Sastre Llach ens ha donat raó de la seva existència. Sembla que un temporal el va descalçar i l'enfonsà a l'aigua. Fent submarinisme a la dècada dels cinquanta del segle passat, Sastre el va veure sencer a uns quatre metres de profunditat. Va quedar sota el dic d'abric i l'escullera del port. És l'únic piló conegut del qual no disposem de document gràfic.

NOTES

1 Arxiu Llobet. Papers de les cases Maranges i Marimon.



Rafel Bruguera Batalla



Passeig St. Joan Bosco, 47 · 17007 GIRONA
Tel. 972 20 10 62 · Fax 972 22 65 34
airsa@airsa.cat · www.airsa.cat

Impermeabilitzacions

Recrescuts
de Morters

Química
Constructiva



C/ Closa d'en Llop, 54 · 17130 · L'Escala
Tel. 972 77 46 12



Boschapi.com

Disseny i arquitectura

Lloguer

Assegurances

Venda

Comunitats

Construcció

El nostre mar

EL MERO



Un mero de les Illes Medes. / Foto: Jofre Rodeja Coloma.

Mida: fins a 150 cm
Pes: fins uns 50 Kg
Distribució vertical: de 5 a 200 metres de profunditat
Esperança de vida: 40-50 anys

MORFOLOGIA

És un peix gros, de cos allargat i aplanat pels costats, amb pell gruixuda i escames petites. Té una aleta dorsal continua amb radis espinosos i una aleta caudal lleugerament arrodonida. Es caracteritza per tenir uns llavis grossos amb unes dents petites i fortes, situades a la mandíbula inferior i superior.

Normalment el veiem de color marró amb taques irregulars d'un color més clar. Però és una espècie que canvia de coloració segons el seu estat, es torna tot fosc quan està espantat, fosc amb tres taques més clares als costats de la dorsal quan mostra agressivitat i els mascles en època reproductora mostren lliureas¹ platejades.

HÀBITAT I DISTRIBUCIÓ

Viuen sobre fons rocosos, preferentment a llocs amb coves i esclertes que pugui fer servir de refugi. És una espècie sedentària, romanen sempre a la mateixa zona, sobretot els mascles adults.

Pel que fa a la seva distribució geogràfica, el trobem al Mediterrani, a l'Atlàntic Oriental, des de les Illes Britàniques dins al sud de Moçambic i Madagascar, i davant la costa de Brasil, Argentina i Uruguai.

La seva distribució vertical és influenciada per la pressió de pesca submarina, per l'edat dels individus i per l'època de l'any. Diferents estudis realitzats afirmen que quan més pressió pesquera hi ha en una zona, més tendència tenen a viure a més profunditat. Els exemplars més joves es solen trobar per sobre dels 15 metres de profunditat i a l'estiu tendeixen a situar-se per sobre la termoclina² per a reproduir-se.

BIOLOGIA

No podem considerar el mero com un peix ràpid en una carrera continuada, però sí en moviments curts, fet que li permet capturar les seves preses, com cefalòpodes³ (sobretot pops), crustacis i peixos. La seva dieta alimentària depèn de l'edat del peix. Així, els juvenils es solen alimentar de crustacis, els de mitjana edat de crancs i els adults sobretot de pops.

HISTÒRIA

El mero (*Epinephelus marginatus*) és un peix de la família dels Serrànids, és a dir, pertany al mateix grup que el Serrà (*Serranus cabrilla*), el serrà de bou, escanyagats o també conegut com a músic (*Serranus hepatus*), de la vaca serrana o serranet (*Serranus scriba*) i de la forcadella, tres cues o cabut (*Anthias anthias*). Al llarg de la història ha estat una espècie molt apreciada gastronòmicament. Fins i tot se n'han trobat espines en poblats del Neolític, fet que ens diu que la quantitat devia ser prou important perquè es poguessin pescar des de la costa (Desse i Desse-Berst, 1999).

REPRODUCCIÓ

El mero és una espècie hermafrodita seqüencial, això vol dir que primer arriba a la maduresa sexual com a femella, concretament als 5 anys d'edat i amb uns 50cm de longitud i després madura com a mascle, amb uns 10 anys d'edat i aproximadament 75cm de longitud. Tot i aquestes dades sempre podem trobar mascles més petits i femelles més grans.

Hi ha diferents factors implicats en la seva reproducció. Alguns estudis demostren que els meros tropicals sincronitzen les seves postes al voltant de les fases lunars (Colin et al., 1992; Tucker et al., 1993; Samoilys and Squire, 1994; Sadovy et al., 1994), i sembla que els de la Mediterrània fan el mateix. Altres estudis diuen que la temperatura de l'aigua també és important, i que es reproduïxen quan l'aigua assoleix valors entre 22 i 26°C (Tucker et al., 1993).

Abans de la fresa⁴ hi ha un temps de festeig on els mascles agafen un comportament molt més territorial, fent fora els intrusos que entrin als seu territori. Posteriorment té lloc la reproducció entre els individus sexualment madurs, tot aquest procediment succeeix durant els mesos d'estiu. El moment de la fresa sol tenir lloc durant la lluna nova d'agost, durant la posta de sol. En aquest moment, els mascles deixen anar espermatozoides i les femelles òvuls al medi, la fecundació té lloc al mar. Molts d'aquests òvuls seran depredats per oblades i sards. Els ous que sobreviuen, un cop desenvolupats, eclosionen donant lloc a una larva que evolucionarà fins a obtenir les característiques pròpies del mero.



Un mero de les Illes Medes. / Foto: Jofre Rodeja Coloma.

AMENACES

S'ha explicat que fins als 10 anys d'edat el mascle no produeix gònades masculines, fet que el fa molt vulnerable a la pesca, si se'l pesca de jove, no haurà tingut temps a reproduir-se i si se'l pesca gran pescaran només els mascles, deixant les femelles, fet que perjudicarà la reproducció de l'espècie. Un altre factor que la fa vulnerable és el fet de ser una espècie sedentària i territorial com el corball.

El mero és un cas d'espècie que abans s'havia vist poc afectada per a la pesca tradicional des de superfície (exemplars joves pescats amb fluixes, palangres i tresmall; i exemplars més grans amb arrossegament), però en canvi està molt afectada per a la pesca amb fusell. Es tracta d'una pesca molt selectiva, on el pescador pot triar individualment cada un dels peixos que vol capturar. Quan es pesca des de la superfície, el peix pescat depèn en gran part de la densitat d'individus, però quan es pesca amb fusell no. Per tant, el recurs pot ser explotat fins a exhaurir-se (Hansen et al., 2000).

Per a tenir una mica més d'informació sobre les captures del Mero, adjuntem dades sobre les captures anuals a Catalunya i a la Confraria de l'Escala (Font: Direcció General de Pesca i Afers Marítims. Generalitat de Catalunya), cal dir que aquests són només els Kg declarats per les confraries, aquí no es tenen en compte els capturats per pesca submarina.

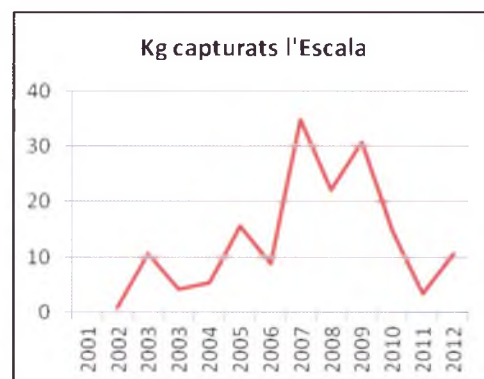
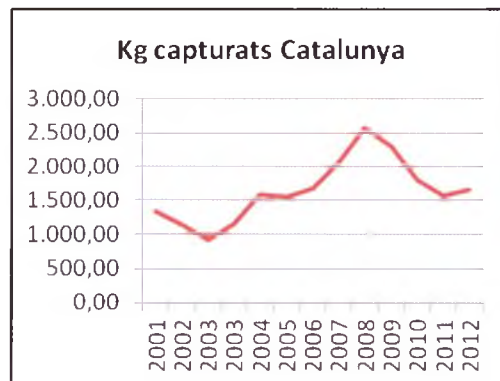
Com podem observar als gràfics no es tracta d'una pesca continuada, sinó que trobem pics de captura durant el 2004 i 2008 a nivell de Catalunya i el 2007 i 2009 a la Confraria de l'Escala. Els mínims de captura corresponen al 2003 i 2011 a les dues gràfiques.

La major part dels quilograms desembarcats corresponen a llotges amb flota d'arrossegament, la qual té més pressió sobre el recurs que la del tresmall.

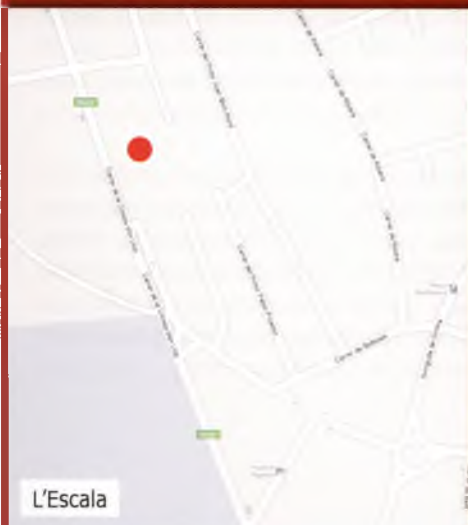
El seu interès comercial, ha fet que s'estudiï la seva possibilitat de reproducció i creixement en aqüicultura. De fet, actualment a la piscifactoria de Sant Pere Pescador s'està duent a terme un projecte de recerca per a la seva reproducció en captivitat.

Per combatre aquestes amenaces s'han creat reserves marines, així poder recuperar les seves poblacions i les d'altres espècies. Podem comprovar els efectes positius d'aquestes mesures fent immersió a la reserva marina de les Illes Medes. Allà s'observa com els meros que hi trobem són molt més grans que els que podem arribar a veure a la resta de la costa del Montgrí.

D'altra banda, també trobem diversos convenis internacionals que protegeixen aquesta i d'altres espècies, aquesta protecció només afecta a l'espècie i no al seu entorn, pel que no és tant afectiva com la protecció d'un entorn concret, com seria el cas de les reserves marines. Aquests llistats d'espècies protegides permet tenir més eines per frenar diferents actuacions negatives. En aquest sentit, el mero (*Epinephelus marginatus*) s'inclou a l'Annex III del Conveni de Barcelona i a l'Annex III del conveni de Berna, així com a la llista vermella de la IUCN (*International Union for Conservation of Nature*).



SERVEI OFICIAL CITROËN



**GARATGE
FERRER S. L.**

- **SERVEI MULTIMARCA**
- **PLANXA I PINTURA**

C. Closa d'en Llop, 81 · 17130 l'Escala, Girona
Tel. +34 972 771 264 · Fax + 34 972 773 594
garatgeferrer@activain.com

BIBLIOGRAFIA

Bergbauer M., Humberg B., 2002. Flora y fauna submarina del mar Mediterráneo. Ediciones OMEGA, Barcelona; 348:349.

Templado J., Calvo M., Garvía A., Luque A. A., Maldonado M., Moro L., Guía de invertebrados y peces Marinos protegidos por la legislación nacional e internacional. Naturaleza y Parques Nacionales, Serie Técnica. Ministerio de Medio Ambiente, Dirección General de la Naturaleza. Madrid; 174:177

Garcia - Rubies A., Zabala M., Hereu B. Seguiment de la població de Meros (*Epinephelus marginatus*) i d'altres espècies vulnerables de les Illes Medes i la costa veïna parcialment protegida (1991-2003).

Pelaprat C., Observations du comportement reproducteur du mérou brun (*Epinephelus marginatus*) (Lowe, 1834) dans le nord de la Corse (France). Mar. Life, 9 (1): 59-65.

Dades de captura obtingudes per la Direcció General de Pesca i Afers Marítims. Generalitat de Catalunya.



Ariadna Armas Bigarós

Correcció text: Joan Ylla Boix

NOTES

1 LLIUREA; f. [ZOA] Conjunt de caràcters morfològics accessoris i externs que confereixen a un animal un aspecte característic.

2 TERMOCLINA; f. Capa molt prima a mar que separa aigües de temperatura molt diferent. A l'estiu els primers metres d'aigua s'escalfen per l'acció del sol mentre que les aigües més profundes són més fredes.

3 CEFALÒPODES; és un grup d'animals invertebrats que viuen a prop del fons, es caracteritzen per tenir un peu transformat en tentacles que els permet moure's amb rapidesa i capturar l'aliment. Dins aquest grup s'hi inclouen els pops, calamars, sépies i nàutils.

4 FRESA; f. [AGP] [LC] Acció de pondre els peixos.

L'HAM 1962

joieria-rellotgeria

c. Maranges 5, 17130 l'Escala-Empúries
972 77 08 53 · lluis-guillot@hotmail.com

FINQUES
GUANTER
API

AGÈNCIA IMMOBILIÀRIA

50 anys
d'Experiència
Professional

Av. Ave Maria, 2 - Tel. 972 77 02 72 - Fax 972 77 01 57

Av. Riells, 46 - Tel./Fax 972 77 00 40

17130 L'ESCALA (Girona - Costa Brava)

guanter@grn.cat - www.guanter.com

BODEGA · ENOTECA
ELS BARRILS



C. Alfolí, 8 · 17130 l'Escala · Tel. 972 77 01 98

www.elsbarrils.com

Mar-Flor
Floristes

C. del Mar, 13 · 17130 l'Escala

Girona · 972 77 34 13

marflorfloristes@gmail.com

www.floristeriamarflor.com

Sastreria

Vilabrú



C/ Port, 30

Tel. 972 77 02 21

17130 L'ESCALA (Girona)

Des de 1892

La prestatgeria



Jordi Pigem

Títol: *La Nova Realitat*
Autor: Pigem, Jordi
Editorial: Kairós: Barcelona, 2012.
Núm. pàgines: 220 Preu: 16€

Aquest és un llibre que està en la continuació dels seus dos llibres anteriors: *Buena Crisis i Espiritualidad y política*. Aquí continua reflexionant sobre el canvi de paradigma que en els nostres temps s'està produint i que ens porta irremeiablement a un canvi de consciència i de percepció de la realitat. En l'últim segle la mirada de la nostra societat ha estat positivista i, si es vol, "substancialista". Aquesta forma de conceptualitzar la realitat està essent substituïda per una visió més relacional a cavall de les noves teories físiques com la física quàntica. Aquesta nova cosmovisió ens dotarà de les eines, diu l'autor, per poder conduir-nos vers a una societat més justa i plena. AP.



Títol: *El enigma del francès (o El bisabuelo espectral)*
Autor: Pardo Vidal, Jesús
Editorial: Autoprint: Barcelona, 2012.
Núm. pàgines: 92 Preu: no catalogat

Aquest llibre és el segon de l'autor d'origen escalenc Jesús Pardo. Així com en el seu primer llibre recorria els orígens de la seva casa familiar del carrer del Mig, en aquesta continua el relat familiar en primer persona. El llibre consta de set capítols en els quals "especula" el pas del temps familiar en un futur encara per esdevenir. També inclou fotografies familiars i el relat del testimoni perenne del rebost de la casa en qüestió. AP.



Mercè Malé Gardella
Els nens de Mazinger Z
Recull de records i vivències d'homes i dones nascuts durant el baby boom

Títol: *Els nens de Mazinger Z*
Autor: Malé, Maria Mercè
Editorial: Ediciones QVE, 2012.
Núm. pàgines: 397 Preu: 12€

interessant llibre que a partir del format d'entrevistes personals ens explica les vivències d'un grup d'homes i dones nascuts els anys 60. Es tracta de membres de la generació del Baby Boom que van viure de nens la mort de Franco, el pas per la transició democràtica; de pre-adolescents la immersió lingüística i el canvi d'estatus del català a l'escola; els canvis socials que acompanyaven la incipient democràcia; d'adolescents l'entrada a l'OTAN i a la Comunitat Europea; l'intent de Cop d'Estat de Tejero; el canvi de la tele en blanc i negre a les teles en colors, el "Dallas" en català; i ja d'adults l'arribada de la crisi econòmica global i el qüestionament de l'Estat del Benestar. Un bon exemple per veure amb diferents ulls com es van veure els diferents esdeveniments que van conformar la nostra vida al llarg dels últims 40 anys, tot això encarat amb gran protagonisme de l'Escala com a poble ja que gran part dels entrevistats són escalencs o han passat a l'Escala part rellevant de la seva vida. Un bon llibre de memòries d'una generació. JB.





Títol: *El carrer de l'Embut*
Autora: Rahola, Pilar
Editorial: RBA La Magrana: Barcelona, 2013.
Núm. pàgines: 256 Preu: 18€

Aquesta és una novel·la fictícia que ordena i retrata fets i personatges reals de la nostra història contemporània. Aquesta novel·la està composta de set actes entre els quals es distribueixen de forma desigual els seus 35 capítols. Els fenòmens com el sindicalisme, el pistolerisme, la bomba del Liceu, la fi de la Restauració i l'establiment de la dictadura de Primo de Rivera, l'adveniment de la II República, l'esclat de la Guerra Civil Espanyola i la violència en la rereguarda és el panorama per on els protagonistes d'aquesta novel·la sojornen. Especial menció mereix la descripció real de la vida i la mort violenta del mestre escalenc Lluís Tasis, que va ser assassinat en un carrer de Cadaqués que dóna títol a la novel·la: *El carrer de l'Embut*. AP.



Títol: *Quadern de l'Escala*
Autor: Vitale, Carlos i Salvat, Jaume
Editorial: Edicions Vitella: Bellcaire d'Empordà, 2013.
Núm. pàgines: 43 Preu: 15€

Aquest quadern és una petita joia que mira de recollir de forma equilibrada i rítmica l'esperit de l'Escala. Aquest recull, precedit per un pròleg de Carles Duarte, es fa a través de diferents canals artístics, des de l'estètica de les fotografies de Jaume Salvat a la lírica dels poemes de Carlos Vitale. En aquest sentit, l'autor trobarà parts belles de l'Escala fotografiades des d'una perspectiva que, acompanyades del llenguatge estilístic dels poemes, transcendeixen el quotidià per assolir allò més essencial de l'Escala. I, tot i que el quadern és d'àmbit local, aconsegueix l'universal atès que el text està traduït a diferents idiomes. AP.



Títol: *Dels mercaders d'Empúries als pescadors de l'Escala*
Autor: Diversos autors
Editorial: Palahi AG. L'Escala, 2012.
Núm. pàgines: 59 Preu: 11€

Catàleg de l'exposició organitzada en col·laboració de la seu d'Empúries del Museu d'Arqueologia de Catalunya i de l'Ajuntament de l'Escala a través del MASLE, que porta el mateix nom que aquest catàleg. Es tracta de la dotzena col·laboració d'aquesta mena i que dóna com a resultat aquest petit catàleg que quedarà com a record d'aquesta exposició que deixa constància del fort lligam que el medi marí ha tingut en aquestes contrades i la vital importància que el comerç marítim i la navegació han tingut en el desenvolupament històric d'aquestes poblacions des de l'Emporion grega fins a l'Escala actual. JB.



Títol: *La tempesta de neu i altres relats*
Autor: Malé, Maria Mercè
Editorial: Ediciones QVE, 2012.
Núm. pàgines: 136 Preu: 12€

Nova proposta literària de l'autora escalenca, en aquest cas en forma de relat curt. Són cinc relats que expliquen situacions extraordinàries on els protagonistes han de prendre decisions cabdals, sovint a la frontera del que és legal o no. Es tracta d'històries molt humanes que lliguen la lectura a partir de la curiositat i acompanyen el desenllaç de la història mantenint l'interès fins al final. JB.



Títol: *ABC de las regatas de crucero*
Autor: Muñoz, Nandu i Souviron, Tato
Editorial: Editorial Noray, 2012.
Núm. pàgines: 95 Preu: 18,50€

Aquest és un llibre per ser usat. Un llibre per tenir en una petita lleixa de l'embarcació per tenir-lo a mà i consultar-lo constantment. És un llibre per navegants que competeixen o que es vulguin iniciar en els embats de la competició. És un llibre escrit des de la profunda experiència dels dos autors, experts regatistes per mars de tot el món. És un llibre per ajudar a progressar i per ajudar a gaudir de l'experiència de competir navegant. Té una primera part dedicada als fonaments de la regata i una segona part, imprescindible, dedicada a la seguretat. Finalment acaba l'obra amb una interessant bibliografia i un llistat de pàgines webs interessants per ampliar informació. Una obra pràctica i molt interessant per gaudir millor d'aquest entorn incomparable on ens ha tocat viure. A navegar!!! JB.



Títol: *L'Escala al cor. Poesies de Josep Sureda Paradís (1882-1961)*
Autor: Sureda, Josep. Presentació i revisió a cura de Salomó Marquès Sureda.
Editorial: Ajuntament de l'Escala: L'Escala; Diputació de Girona: Girona, 2012.
Núm. pàgines: 121

Aquest llibre és un recull del polifacètic escalenc Josep Sureda Paradís. El llibre inclou una presentació i una cinquantena de poemes de l'autor. La presentació del seu nét Salomó Marquès repassa la vida i inquietuds de Josep Sureda, qui treballava venent sifons i en la cerca de fonts d'aigua potable. El seu interès per la cultura va ser molt ampli i va realitzar manifestacions artístiques en pintura i poesia. Aquest llibre, per tant, intenta recuperar i recollir part de les seves manifestacions poètiques. Els seus poemes estan dividits en tres grans blocs: el paisatge, la vida escalenca i el temps. AP.



Títol: *Mitad payo, mitad gitano*
Autor: Ulled, Jesús
Editorial: Ediciones Destino. Barcelona, 2012.
Núm. pàgines: 397 Preu: 18,50€

Jacques Leonard fou un fotògraf excepcional, que quan va morir a l'Escala, ja gran i malalt, va deixar un gran buit de desconeixement al voltant de la seva figura. Se sabia la seva qualitat com a fotògraf, es coneixia i valorava, especialment, la seva sèrie sobre el món gitano, al qual havia entrat després de casar-se amb Rosario Amaya una coneguda model i musa de pintors i escultors en la Barcelona dels anys 50. La seva vida pública, molt discreta i modesta, havia ocultat una trajectòria excepcional i una vida intensa que corria el risc de quedar amagada.

El seu fill, l'escalenc Santi Leonard Amaya, havia guardat en un traster material recollit depressa i corrents del vell estudi del seu pare quan va ser venut. Entre aquest material va trobar una autobiografia escrita a mà i en francès pel seu pare que descrivia aquesta excepcional vida que, gran part de la qual, el seu propi fill desconeixia. Aquesta autobiografia és l'origen d'aquest llibre excepcional. Santi Amaya va deixar aquesta autobiografia a Jesús Ulled que després d'un gran treball de recerca ha materialitzat en aquesta novel·la biogràfica.

La novel·la ens descriu la seva vida des dels seus inicis en la França d'abans de la Primera Guerra Mundial fins que s'instal·la definitivament, juntament amb la seva muller Rosario, a la Barcelona dels anys cinquanta. Entremig coneixem aquesta excepcional vida, viscuda amb gran intensitat que el portà a recórrer mig món. Coneixem els seus amors, molts dels quals desenganyats. Coneixem la seva trajectòria laboral intensa que el porta a Txecoslovàquia amb 17 anys a crear la primera fàbrica de gelats americans, el porta posteriorment al París dels anys 20 on entra en la florent indústria del cinema francès treballant de noi dels encàrrecs fins a construir-se una gran carrera com a muntador i ajudant de direcció al costat dels més importants directors francesos de cinema de l'època. Que el porta a l'Espanya de la postguerra on treballarà en l'inicial indústria cinematogràfica franquista. Posteriorment el seguirem de gira per mig món al costat d'un conegut ventríloc francès fins que s'instal·la definitivament a Barcelona i comença la seva trajectòria com a fotògraf. Mentrestant, coneixerem el paper que el món gitano juga al llarg de la seva vida que, en contra del que creien la seva mateixa família, no comença quan coneix a Rosario. Un munt d'incognites es resolen a partir d'aquest llibre que deixa com a llegat la descripció d'una vida excepcional que, sense aquesta novel·la, corria el risc de passar malauradament desapercebuda. JB.



Títol: *Una dona d'aigua*
 Autora: Esponellà, Núria
 Editorial: Columna Edicions. Barcelona, 2013.
 Núm. pàgines: 494 Preu: 20,50€

Extraordinària novel·la ambientada en la Banyoles de finals del segle XIX. Molt ben escrita i molt ben documentada, *Una dona d'aigua* és una novel·la on els conflictes amorosos marquen l'eix central de la novel·la, amanida amb una magnífica descripció de la vida banyolina de finals del XIX i uns tocs de misteri que la fan molt interessant i entretinguda.

La Sarah, una parisenca casada amb un ric empresari, i en Miquel, un farmacèutic barceloní, es coneixen passejant prop de l'estany de Banyoles. Tots dos comparteixen matrimonis desenganyats i problemes de salut que els han portat a aquelles contrades. De seguida neix entre ells un enamorament intens que els porta a viure el seu amor prohibit encadenat pels seus respectius matrimonis i les convencions socials de l'època. Reblant el clau de la història, el marit d'ella s'adonarà de seguida de l'engany i complicarà la història amb un conjunt de tripijocs; xantatge, amenaces i violència; entremig d'una societat convulsa després de les guerres carlines. JB.



Títol: *Llegendes de mar de la Costa Brava*
 Autor: Martín, Miquel
 Editorial: Edicions Sidillà. La Bisbal d'Empordà, 2012.
 Núm. pàgines: 381 Preu: 17€

Imprescindible i extraordinari recull de 99 llegendes que tenen com a fet argumental comú el protagonisme del nostre mar i la Costa Brava. Són llegendes agrupades en 6 grups temàtics que per si mateix es defineixen: *Pescadors, mariners, corallers i americanos; Pirates i corsaris; Animals d'en mar i d'en terra; Sirenes, goges, bruixes i mites; Illes, roques munyanyes i coves; i Sants, relíquies i exvots.* Entre aquestes 99 llegendes en trobem 4 de patrimoni escalenc que són: *Cassussa a l'Escala; La goja de cala Ferriola; La cova de Baix de Cols; i La roca de l'Olla.* Llibre de capçalera pels amants del patrimoni immaterial de la Costa Brava. JB.



Jordi Bruguera Batalla



Albert Pons Ramos



C/ Enric Serra, 13
17130 L'Escala
Tel. 972 773 569
l1berriavitel·la@gmail.com

l1berria vitel·la






Avda. de Montgó, 260 · 17130 L'Escala · Girona · Tel. +34 972 77 02 00 · Fax +34 972 77 20 31
 info@campingillamateua.com · www.campingillamateua.com

Ara fa...



▶▶▶ Segle III a. c.

Continua l'expansió de la ciutat d'Empúries, que gaudeix d'autonomia política i de privilegiades relacions amb la resta de la península Ibèrica i amb Eivissa. La presència militar en el sudest peninsular, però, significa l'inici de la recessió comercial, que culmina amb l'esclat de la Segona Guerra Púnica, en la qual Empúries esdevé una fidel aliada de la República romana.

▶▶▶ Segle III d. c.

La ciutat d'Empúries és arrasada pels invasors dels pobles del nord. Malgrat una certa recuperació posterior, però, no tornarà mai més a l'esplendor d'abans de la nostra era. Malgrat tot, continuarà essent cap de comarca.

▶▶▶ Any 1633.

Els membres del Consell Municipal encara es reuneixen a Sant Martí d'Empúries, a la casa coneguda com "la Bombarderia", segurament l'actual restaurant Mesón del Conde.

▶▶▶ Any 1703

Es procedeix a la renovació de les fites que delimiten els termes municipals entre l'Escala i Torroella de Montgrí.

▶▶▶ Any 1803

Manuel Romeu, frare del convent del monjos servites de Santa Maria de Gràcia d'Empúries, sol·licita la seva exclaustació per poder dedicar-se en cos i ànima a les excavacions.

Es publica la primera monografia sobre Empúries, *Compendio histórico, resumen y descripción de la antiquísima ciudad de Empurias*, escrita per Josep Maranges de Marimon (l'Escala, 1730-1804), considerat el primer arqueòleg d'Empúries.

▶▶▶ Any 1823

Jaubert de Passa publica la *Notice historique sur la ville et le comté d'Empurias*.

▶▶▶ Any 1873

D'aquesta data és el plànol del Molí de Sant Vicenç o Molí d'en Dou, propietat aleshores de Gertrudis de Dou d'Alós.

▶▶▶ Any 1893

Al periòdic *La Vanguardia* del 8 de gener podem llegir:

"Anoche tuvimos ocasión de examinar los objetos encontrados en unas excavaciones hechas cerca de las derruidas murallas de Ampurias por cuatro jóvenes obreros de La Escala (...). Hace unos cuatro años que en una viña propiedad de uno de los cuatro obreros, don Rafael Guerra, por efecto de unas fuertes lluvias se abrieron cinco hoyos que fueron ahondándose paulatinamente. Aquellos hoyos tentaron a los obreros a profundizarlos más con el objeto de ver si encontraban algún objeto antiguo, como los muchos que se han descubierto en aquel suelo donde estuvo asentada la antigua Emporion (...). Encontráronse primeramente con unas bóvedas resistentes que horadaron, siguiendo las excavaciones en una tierra rica en humus, huesos y fragmentos de obras de cerámica. Con este hallazgo fueron animándose los jóvenes obreros y pronto encontraron satisfacción a sus anhelos y a sus fatigas: mezclados con los huesos y los fragmentos de cerámica hallaron multitud de estiletos de marfil y monedas de plata y bronce.

Siguieron con mayor entusiasmo sus trabajos, y, por fin, a los treinta y cuatro o treinta y cinco metros de profundidad y a unos veinte de la bóveda, descubrieron un trozo de bronce de dimensiones regulares. Trataron de arrancarlo y no pudieron. Entonces fueron excavando, apartando la tierra que lo retenía y apareció una hermosa cabeza, griega, según todas las probabilidades y el parecer de la mayoría de los que la han visto, si bien algunos opinan que es romana y otros que es fenicia. Sea cual fuere su nacionalidad, lo cierto es que la cabeza es hermosísima, de líneas puras, el cuello de una belleza extraordinaria y de un peinado que maravilla hasta a los que no entienden en achaques de antigüedades.

Los cuatro obreros, ante tal hallazgo, no quisieron seguir excavando. Su instinto les dijo que se hallaban en presencia de una obra de mucho valor. La cogieron cuidadosamente y se la llevaron a su pueblo, donde fueron a verla amigos y vecinos y entre ellos el cura párroco, que les dio a comprender el valor que tenía su hallazgo. El señor cura escribió inmediatamente al P. Fita. Los cuatro jóvenes, sin embargo, rebosando dicha, han querido venir a Barcelona con el objeto de exponer la hermosa Cabeza y de averiguar por medio de consultas a los inteligentes, su verdadero valor.

Dicen que un italiano que anda por ahí en busca de antigüedades les ha ofrecido por ésta diez mil pesetas. Nosotros, como es natural, les aconsejamos que no la vendan a ningún extranjero; y ellos prometieron que no lo harían como no fuera que en España les ofrecieran una cantidad muy inferior a la que los extranjeros les ofrezcan. Se llaman los cuatro jóvenes en cuestión Rafael Guerra, dueño de la viña en donde se hicieron las excavaciones, José Ametllé, Miguel Catalá y Adolfo Bruqueras.



La viña en cuestión se halla como a un kilómetro de Ampurias y a unos doscientos metros del Museo Maranges, donde fue hallado el famoso mosaico que figura en todas las Historias de España con láminas [sacrifici d'Ifigènia]. Ahora expondrán los cuatro obreros su hallazgo en el Salón Pares, esperando la contestación del P. Fita. Sería una verdadera lástima que esta magnífica cabeza, como otras muchas antigüedades, fuera a parar a algún museo extranjero o a manos de algún inglés aficionado; por eso, convendría que los inteligentes fueran a ver el hallazgo de estos jóvenes y les aconsejaran en bien suyo y en bien de la patria, lo que mejor armonice los intereses de unos y de otros”.

Els periòdics *Diario de Gerona* i *El Ampurdanés* informen que el dissabte 7 de gener de 1893 són trobades a Empúries un sarcòfag de plom de dos metres de longitud amb ossos humans i algunes joies en el seu interior, entre les quals un anell d'or amb un camafeu.

El *Diario de Gerona* del 19 de gener informa que la Comissió de Monuments ha adquirit un preciós brocal de pou per al Museu provincial. “*Celebramos y aplaudimos el celo de la Comisión, pero tendríamos mucho más gusto en poder aplaudir a la Diputación provincial por los acuerdos que tomara encaminados a procurar que lo que allí se hace, resultara provechoso para todos*”.

Segons el *Diario de Gerona* del 19 de gener, a les rodalies de l'Escala es poden veure gran quantitat d'aus d'hivern, especialment ànecs, a causa de la intensa onada de fred que es registre des de fa dies.

9 de febrer. Continuen donant excel·lents resultats les excavacions que estan realitzant a Empúries diferents grups de particulars. La darrera troballa consta de les restes d'una habitació i alguns cadàvers, entre les restes dels quals figuren lacrimògens i petites àmfores. El *Diario de Gerona* afirma que “*todo induce a creer que las excavaciones acabarán por último de tener verdadera importancia arqueológica*”.

3 de març. La guàrdia civil sorprèn una timba de joc que funcionava de manera il·legal i clandestina. “*A pesar de las enérgicas disposiciones de nuestra digna primera autoridad civil, hay quienes no pudiendo resistir la afición, se lanzan al vicio sin temor a los peligros*”.

El dia 6 d'abril, el figuerenc Carles Azemar i Pont obté la plaça de notari de l'Escala però no pot prendre possessió del càrrec perquè mor a Barcelona el 19 de juliol a l'edat de 27 anys, després d'una operació i d'una ràpida i cruel malaltia. Era llicenciat en dret civil i canònic i en filosofia i lletres.

El mes d'agost l'Estat acorda la suspensió de les carteries d'alguns municipis a no ser que els respectius ajuntaments assumeixin les despeses. Un d'aquests pobles és l'Escala.

Les eleccions municipals del novembre de 1893 donen el triomf a la candidatura republicana, però les eleccions s'anul·len després d'un recurs interposat per la candidatura fusionista. Es repetiran el 7 de gener de 1894 i la candidatura republicana obtindrà una victòria encara més gran, aconseguint la totalitat dels 5 escons en disputa. Els regidors elegits seran: Rafael Callol Serrats, Salvador Sala Cardeñas, Francesc Ballesta Ramis, Rafael Sureda Casellas i Martí Sureda Andreu.

▶▶▶ Any 1903

El 22 de febrer diversos membres de la banda de música del Regiment d'Àsia arriben a l'Escala per reforçar l'orquestra local pels actes de carnaval.

25 de març es celebra la Fira anual de l'Anunciació, amb funcions religioses, teatres i balls a càrrec de la Principal de Peralada.

El diumenge 28 de març es produeix un lleuger moviment de trepidació subterrània. Aquest moviment sísmic es pot observar des de l'Escala fins a la Bisbal.

El diumenge 12 d'abril els membres del Centre de Joventut Republicana assisteixen al míting republicà que protagonitza Nicolás Salmerón a Torroella de Montgrí. El president dels republicans de l'Escala, Ramon Sentena, intervé en el míting. Les seves paraules són: “*Tots a una el dia 26 hem d'acudir a les urnes a dipositar els sufragis en pro del senyor Morote, per acabar d'una vegada amb l'odiós caciquisme que s'oposa a la prosperitat de la comarca*”.

El 17 d'abril, Alexandre Lerroux, Lorenzo Ardid, Palau i Lluís Morote visiten l'Escala en motiu d'un míting de propaganda republicana. El *Diario de Gerona*, contrari a les tesis de Lerroux, afirma: “*Como buenos redentores del obrero, viajaron en el expreso de lujo, y en el restaurante de la estación comieron opíparamente*”.

El dia 11 d'octubre, el sometent de l'Escala procedeix a la detenció de dos individus que havien robat diners de la caixa d'una botiga de comestibles.

L'1 de novembre, la premsa anuncia la vacant de la plaça de secretari de l'ajuntament de l'Escala, dotada amb un sou anual de 950 pessetes.

El 27 de desembre mor a la Bisbal Valentí Candal Pi, antic notari de l'Escala.

▶▶▶ Any 1913

Manuel Cazorro publica la *Guía Ilustrada de las Ruinas de Ampurias y Costa Brava Catalana*, editada per Josep Esquirol, autor de les fotografies que il·lustren l'obra.

Al llarg de l'hivern i amb poc temps de diferència, moren Josep Poch i Joan Pellicer, membres de la Junta Delegada de l'Escala de la Junta de Museus de Catalunya. Josep Sureda Callol és nomenat tresorer

4 de setembre. Josep Puig i Cadafalch visita les ruïnes d'Empúries acompanyat d'Enric Prat de la Riba, President de la Diputació de Barcelona i de Josep Rogent, vocal de la Junta de Museus. Per manca d'allotjament a la Fonda del Centre, propietat de Josep Paradís "Gambo" (cal tenir en compte que l'Escala està en plena celebració de la festa major), s'installen a la casa de Pere Villanueva.

▶▶▶ Any 1933

El doctor Pere Bosch i Gimpera substitueix Josep Puig i Cadafalch en la direcció del jaciment emporità. En serà el màxim responsable fins al final de la Guerra Civil. Emili Gandia morirà aquell mateix any, el 1939. Bosch i Gimpera i Puig i Cadafalch emprendran el camí de l'exili.



Rafael Bruguera Batall

META unisex **ORPHOSI** estilistes

c/ Pintor Joan Massanet, 14
17130 L'Escala (Girona)
972 77 41 40
HORES CONVINGUDES



Prisco Electrònica S.L.



- Sistemes de vigilància
- Instal·lacions I.C.T.
- Xarxes de veu i dades
- Televisió per cable
- Fibra Òptica
- Sonorització
- Càmeres de seguretat
- Servei tècnic

Prisco Electrònica SL
Telecomunicacions

Avda. Girona 56 l'Escala
Tel-972771859 Fax-972776655
www.priscoelectronica.com



Can Frigola



Pa cuit amb forn de llenya

C. del Mar, 15 · 17130 l'Escala, Girona.
Tel. 972 77 03 44



DESDE 1989
BURGER

Avda. Riells, 46
17130 · l'Escala
Tel. 972 775 432

Port de Rei - Illa Mateua



Restaurant / Bar / Terrassa

Illa Mateua, Punta Montgó
Tel. 972 77 49 31 · l'Escala

fiona

1978

maranges 4
17130 l'escala
(+34)972771579
bastrop_2000@yahoo.es

TALLERS PLAJA

AGENT OFICIAL PEUGEOT
EMPRESA FUNDADA 1920



ESPECIALISTA EN PLANXA I PINTURA DE TOTES LES MARQUES
SERVEI DE MECÀNICA DE TOTES LES MARQUES
VENDA DE VEHICLES NOUS I D'OCASIÓ

Mecànica
Planxa
Pintura
Nous
Ocasíó



Closa d'en Llop, 104 · 17130 l'Escala · Tel. 972 77 05 91 · Fax 972 77 42

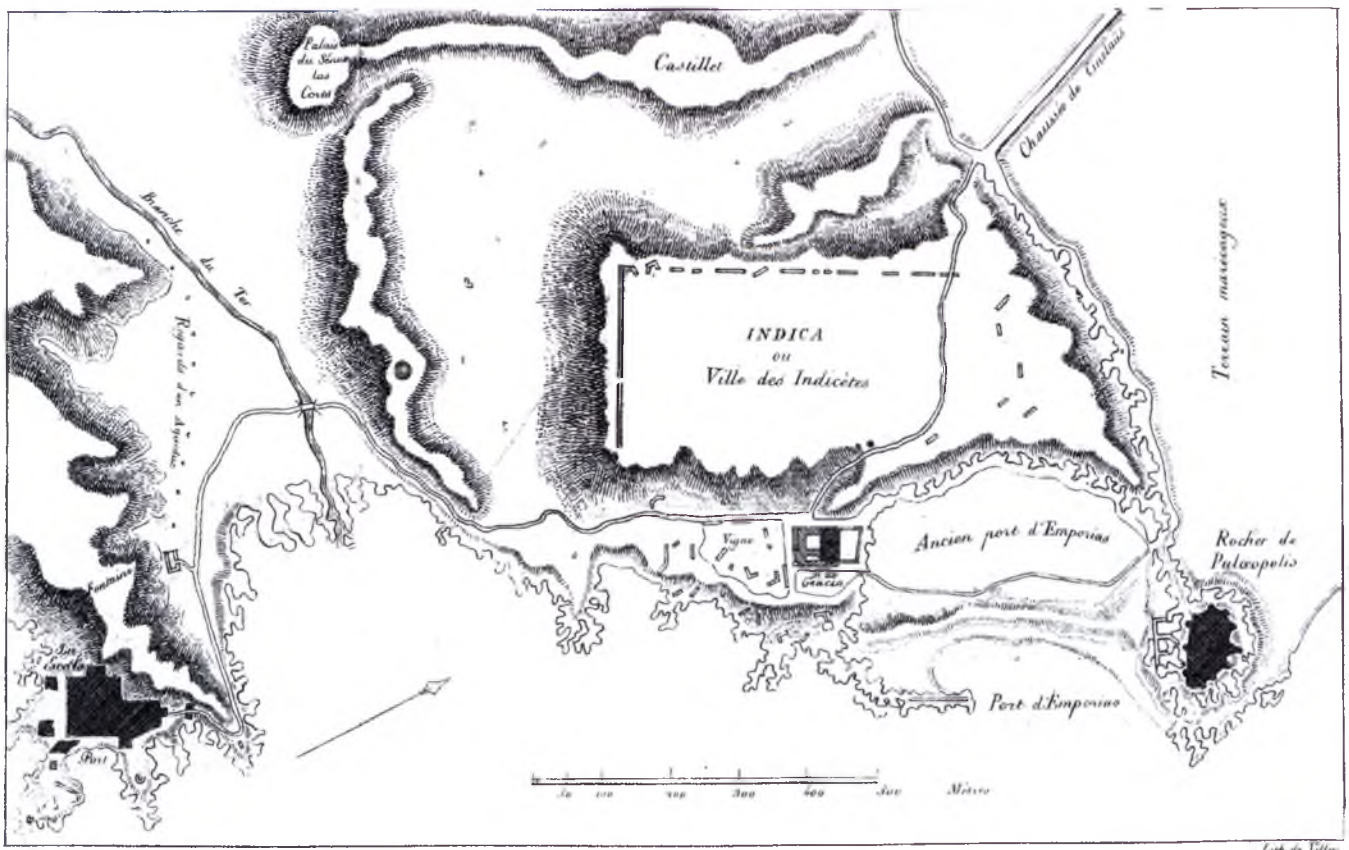
COMAS BRICOLATGE



Passeig Lluís Albert, 6
17130 L'ESCALA (Gi)
Tel. 972 77 07 75
Fax 972 77 00 68

Camí d'Empúries

EL PAISATGE DE L'ENTORN D'EMPÒRION



La identificació dels principals elements que caracteritzaven el paisatge de l'entorn d'Empòrion, com l'àrea del port, és anterior a l'inici de les excavacions arqueològiques de 1908. Detall del plànol publicat en l'obra de Jaubert de Paçà "Notice historique sur la ville et le comte d'Empuries" de l'any 1823.

De mica en mica, les noves excavacions als solars d'Empúries permeten ampliar i aprofundir en el coneixement de les antigues ciutats grega i romana que fa ja uns quants segles ocuparen aquell indret. La intensa activitat arqueològica realitzada, que ha fet possible la recuperació patrimonial d'aquest llegat únic a casa nostra, ha anat acompanyada d'altres intervencions i recerques encaminades a conèixer, també, l'entorn natural en el qual s'establiren i desenvoluparen aquests diversos nuclis urbans. En conseqüència, la reconstrucció de la topografia i del paisatge de l'entorn del conjunt arqueològic d'Empúries, especialment en el període comprès entre l'arribada dels primers navegants grecs a aquestes costes i fins a l'Antiguitat Tardana, ha estat una preocupació constant en la recerca emporitana. L'estudi de la formació i evolució d'aquest paisatge, en tant que realitat dinàmica i canviant, és l'únic camí possible per poder comprendre els processos de poblament de cadascuna de les etapes històriques i per endevinar la relació existent entre aquestes comunitats i el seu medi, atès que va condicionar, des temps remots, els patrons d'assentament de les corresponents comunitats humanes que en el transcurs del temps se succeïren a Empúries i al seu entorn més immediat.

La percepció del paisatge actual que tenen la major part dels visitants d'Empúries és molt allunyada de la que correspondria a l'època antiga i radicalment diferent de la que devien tenir els habitants de la vella *Emporion* grega i de l'*Emporiae* d'època romana. Molt probablement, aquest

fet dificulta la comprensió d'alguns aspectes fonamentals del seu discurs històric i minimitza el paper que varen tenir els factors "naturals" en la seva configuració i posterior desenvolupament.

En aquest treball ens proposem examinar, doncs, algunes de les qüestions cabdals en la interpretació històrica d'Empúries i, a partir de les noves intervencions arqueològiques i prenent com a fil conductor la qüestió del port d'Empòrion, aprofundir en aspectes com el procés de rebliment i la inutilització d'aquest port natural, la modificació dels cursos dels rius Ter i Fluvià o la dessecació de les llacunes interiors i la definició del front marítim actual. La transformació constant d'aquest medi fins arribar a la situació actual és conseqüència, d'una banda, de la confluència de factors de tipus natural, com poden ser dinàmiques geològiques (procés al·luvial, desplaçament de les lleres dels rius, etc.) o l'acció del vent del mar i, de l'altra, de tipus antròpic, com ara la dessecació d'antigues llacunes, la formació de noves àrees de conreu o la construcció de nous camins.

La informació disponible respecte al paleopaisatge d'Empúries comença a ser notable gràcies als nombrosos treballs realitzats, especialment, d'ençà els darrers 30 anys. A més dels estudis vinculats a disciplines concretes, com la geologia, la hidrologia, la geomorfologia o la palinologia, cal esmentar, també, altres treballs que, partint d'una problemàtica o una visió més arqueològica, han intentat abordar la

reconstrucció del paisatge emporità a partir d'equips multidisciplinars. A més dels primers sondejos i prospeccions geofísiques fetes a l'antiga fondalada del port en els anys 80, val la pena recordar el programa de prospeccions interdisciplinàries, centrat en la plana de l'Empordà, dirigit per l'Institut Arqueològic Alemany de Madrid a finals dels anys 90 i, poc temps més tard, també el projecte d'estudi arqueològic de la façana marítima d'Empúries impulsat pel Centre d'Arqueologia Subaquàtica de Catalunya, que suposaren l'aplicació d'una nova metodologia interdisciplinària.

Mitjançant la pràctica arqueològica, que avui comporta, també, un seguit d'estudis més específics vinculats a disciplines com l'arqueobotànica (antracologia i carpologia) i l'arqueozoologia (fauna, microfauna o malacologia), és possible apropar-nos, ni que sigui d'una manera més "indirecta" al medi natural que explotaven les diverses comunitats humanes. Així, les excavacions efectuades als anys 90 al nucli de Sant Martí d'Empúries, el primer assentament grec o *Palaia Polis*, o les recerques més recents endegades a la zona central de la ciutat grega o al barri portuari, proporcionen un gran nombre de dades a través de les quals conèixer, de primera mà, l'entorn natural o la topografia d'aquesta part de la costa empordanesa. Tanmateix, les intervencions arqueològiques lligades a sengles actuacions urbanístiques fetes als voltants d'Empúries, com l'excavació de les necròpolis de Vilanera, Granada o de l'àrea sud o, més recentment, la intervenció a l'àrea de l'Horta Vella, han permès ampliar notablement el coneixement sobre la incidència humana en aquest territori més immediat.

Finalment, per a l'estudi del paisatge de l'entorn d'Empúries també comptem amb algunes migrades referències escrites en les obres de diversos autors grecs i llatins. Són, per norma general, informacions recollides de manera indirecta, a partir dels relats dels viatgers que havien conegut aquestes terres i que, per tant, s'han de considerar sempre d'una forma orientativa i amb prudència. Entre les referències més explícites, destaquem aquí les del geògraf grec Estrabó (segle I dC) que, a més del conegut fragment on esmenta que els grecs s'establiren primer en una petita illa situada davant de la costa i, més endavant, a terra ferma, també parla de l'existència d'un port situat a la desembocadura d'un riu molt proper a la ciutat. Malgrat que les referències



Imatge aèria actual d'Empúries. En primer terme la ciutat grega i, immediatament després, la fondalada del port i Sant Martí d'Empúries. Al fons, s'observa el meandre actual del Riu de Ter. Autor: S. Font.

que fan les fonts no són, pel que fa als topònims, tampoc gaire coincidents, ara per ara, la correlació entre el topònim *Clodianus* i l'actual Fluvià sembla la més segura, mentre que la identificació del Ter amb el *Ticis* presenta més dificultats, atès que alguns autors clàssics, com Plini el Vell (segle I dC) o Ptolomeu, l'anomenen Alba o *Sambroca*. L'emplaçament d'Empúries entre la desembocadura de dos rius, el *Sambroca* (Ter?) al sud i el *Clodianus* (Fluvià) al nord es repeteix gairebé en la major part de les fonts, com per exemple a l'Indicador Geogràfic (*Geographiké Hyphéghasis*) de Claudi Ptolomeu (segles I-II dC.), on s'enumeren els diferents accidents geogràfics en graus i minuts.

GEOMORFOLOGIA DE L'ÀREA D'EMPÚRIES

Per entendre la importància dels factors ambientals cal considerar, en primer lloc, que l'actual conjunt arqueològic d'Empúries se situa dins una microregió litoral delimitada pels deltes del Fluvià i el Ter. El terreny es caracteritza per tenir un relleu molt suau que, llevat de petites elevacions, és pràcticament pla a l'àrea costanera. Les elevacions muntanyoses més significatives es troben més al nord, on hi ha les darreres elevacions dels Pirineus, la serra de Rodes, l'Albera, Roses i el Cap de Creus i, al sud, amb l'omnipresent massís rocós del Montgrí. Geològicament, la plana de l'Empordà està formada amb sediments terciaris i quaternaris, mercès a la incidència dels rius Fluvià i Muga, als quals hi hem de sumar antigament el Ter per la zona anomenada "corredor d'Albons", que configuraren àmplies àrees d'aiguamolls i petits estanys, d'aigua salobre o dolça, de profunditat i extensió variable segons les èpoques.

El turó damunt del qual s'emplaçaren les ciutats grega i romana pertany a la mateixa formació que el massís del Montgrí i es troba unit per la banda de ponent amb el de Les Corts. Per la banda septentrional hi ha un altre aflorament, el de Sant Martí d'Empúries –l'antiga *Palaia Polis*– i, ja una mica més a l'interior, el turó de Cinc Claus, avui pràcticament imperceptible en relació a la plana. Més al sud d'Empúries i arran de mar hi ha l'actual nucli de l'Escala, amb el puig del Pedró a ponent; més enllà, Muntanya Blanca; Muntanya Rodona, que s'allarga cap al sud amb la zona de la Closa d'en Llop, i, al límit occidental, arran de les terres baixes, l'elevació de Vilanera. A redós d'aquestes elevacions s'estenien unes àmplies zones baixes ocupades per aiguamolls i llacunes i els cursos fluvials canviants, el Ter, al sud i el Fluvià, al nord.

Mereix una atenció particular la qüestió referent als cursos d'aquests dos principals rius de la zona, que són determinants en la configuració dels aiguamolls que caracteritzen la plana. A més de la cartografia històrica i la documentació existent, a vista d'ocell és possible identificar diversos meandres i canvis en els seus traçats, ja siguin causats per dinàmiques naturals o per accions humanes. Els més visibles són els del riu Fluvià que, antigament, a l'alçada de Sant Pere Pescador feia un gir de 90° vers el sud i desembocava a la gran llacuna de Cinclaus just al nord de Sant Martí, que a mesura que s'anava reblint, obligava a modificar els meandres de

sortida al mar. També és segura l'existència d'un braç del Ter que, a l'alçada de Verges, es dirigia vers al nord i que podia haver confluït, també, amb el tram final del Fluvià. L'actual Rec del Molí, que neix a la resclosa de Colomers i, passant per l'Horta Vella desemboca a la platja del Rec, constitueix el record més recent d'aquest braç nord del Ter al sud d'Empúries.

Els ambients sedimentaris que han anat conformant aquesta plana permeten diferenciar, en primer lloc, la plana d'alluvió, amb els diversos lòbuls deltaics constituïts a partir de les aportacions fluvials, formades essencialment per sorres, llims i graves i les planes d'inundació, afectades per grans avingudes dels rius i constituïdes per sediments més fins, com ara llims i argiles. Finalment també trobem, l'ambient palustre, ja sigui interior, com per exemple de Cinclaus, que s'estenia fins a Sant Martí d'Empúries o, la maresma de platja, més vinculada a l'evolució dels cordons litorals. Les presència d'aquestes zones humides a l'entorn d'Empúries encara és visible a l'antic estany de Bellcaire, a l'estany de Poma, al Gorg de l'Infern o Gorga d'en Maranges i als aiguallaixos del Fluvià Vell. Especialment interessat és remarcar la identificació dels antics cordons litorals entre els rius Fluvià i Muga que, amb el pas del temps, van anar progradant fins a la situació actual.

LA PALEOTOPOGRAFIA EMPORITANA A PARTIR DE LES DADES ARQUEOLÒGIQUES

Com ja és sabut, l'època del Bronze Final marca, quant al poblament d'aquesta part de la plana empordanesa, una clara progressió de l'hàbitat, que es localitza en petites elevacions pròximes a la costa i que és paral·lel a l'inici del desenvolupament agrícola d'aquesta àrea. A més dels jaciments coneguts de fa temps, com la Fonollera, Puig Mascaró, mas Pinell o Parrallí, hi podem afegir el de Sant Martí d'Empúries, ben documentat arrel de les excavacions realitzades a la plaça Major i, més tard, també en un solar situat al vessant nord-oriental del mateix turó. També a Sant Martí d'Empúries, el primer assentament estable correspon a la primera etapa de l'Edat del Ferro, del qual es recuperaren diverses estructures d'hàbitat, seguint unes



Imatge aèria de l'entorn sud d'Empúries, amb el turó de l'Escaló i, més al fons, l'àrea de Sobrestany, Bellcaire i el Montgri. / Autor: S. Font.

pautes semblants a d'altres jaciments propers. Els patrons d'ocupació repeteix sempre el mateix model: turons de poca alçada emplaçats sovint entre el mar i aiguamolls o entre els estanys interiors i aiguamolls. Les anàlisis de les restes vegetals i animals confirmen la presència d'una vegetació desenvolupada al costat dels rius i aiguamolls (tamarius, oms, verns, pollancre, etc.), amb un activitat agrícola centrada entorn de la producció de cereals, complementada amb una activitat pesquera que incideix tant en el litoral marí més proper com en les aigües salobres o dolces de més a l'interior.

La seqüència arqueològica documentada a Sant Martí d'Empúries permet determinar l'evolució del jaciment durant l'etapa arcaica (580-480 aC), que és especialment rellevant perquè és en aquest moment quan s'installa en aquest promontori la factoria emporitana identificada com a *Palaia Polis*. Pel que fa a les dades paleoambientals es constaten algunes diferències en relació a les etapes precedents, amb un avanç dels paisatges de vegetació més oberta i esclarissada, qui sap si conseqüència d'una major acció antròpica.

Del conjunt d'establiments emporitans, el de Sant Martí és potser el que ha sofert un canvi més notable, perquè la topografia antiga ha canviat substancialment. Els estudis geomorfològics d'aquest sector conclouen que l'aflorament rocós de Sant Martí es trobava unit a terra ferma per un petit istme o llengua de terra, qui sap si esporàdicament inundat o tallat per les crescudes del Fluvià, que recordem-

ho, desembocava una mica més al nord. No ha d'estranyar doncs que aquest promontori, que a la pràctica devia tenir l'aspecte d'una veritable illa i que ja estava ocupat d'antuvi, fos també l'escollit pels navegants focues per establir-hi un modest empori, la *Palaia Polis* citada en les fonts escrites.

Molt possiblement fou la mateixa morfologia del conjunt topogràfic emporità, amb una petita badia natural que s'estenia entre l'illa/península de Sant Martí, al nord, i el promontori rocós situat més al sud la que facilità que, poc



Imatge aèria de Sant Martí d'Empúries de l'any 1920. En aquest indret s'instal·la el primer establiment grec, la *Palaia Polis* de les fonts clàssiques.

temps més tard, s'anés conformant en aquest darrer indret una nova ciutat grega que, els arqueòlegs hem anomenat la Neàpolis, en contraposició a la ciutat vella o *Palaia Polis*. La creació d'aquest nou establiment, anomenat *Emporion*, reforça la idea del seu paper de port d'escala i de punt de referència en les rutes de navegació comercial d'aquell moment en el litoral de la península ibèrica. En aquests sentit, el desenvolupament de l'*Emporion* foceu original y la seva posterior transformació en una petita polis colonial s'intueix clarament lligat a l'activitat portuària, raó per la qual, ara, hi insistirem.

Les característiques de la badia existent entre la *Palaia Polis* i la Neàpolis propiciaren que ràpidament s'identifiqués aquest espai com el port de la ciutat grega, malgrat que avui aquesta zona es troba completament reblerta per sorres i convertida en camps de conreu. Es tracta d'una fondalada d'uns 400 metres de longitud i d'una amplada d'aproximadament uns 170 metres. Per la banda oest, quedava delimitada per un abrupte penya-segat, mentre que per la banda de llevant quedava totalment oberta, fet que no resultaria massa adequat per fondejar-hi els vaixells en dies de llevant o tramuntana.

La reconstrucció de la morfologia antiga d'aquest espai s'ha fet sobretot a partir de la realització de diferents sondejos sedimentològics i, també, a partir de les prospeccions geofísiques, que han permès reconstruir el procés de cobriment, el perfil i la fondària real d'aquest port natural. Completen la llista d'actuacions realitzades, la intervenció arqueològica de l'any 2008, centrada en l'excavació de l'angle nord-occidental de la ciutat grega, que va permetre descobrir el límit de urbà i la seva connexió amb la fondalada del port.

Especial interès mereix la descoberta dels successius límits septentrional de la Neàpolis, fins llavors totalment desconeguts, que cobreixen un ventall cronològic que abraça des de finals del segle VI aC fins a l'Antiguitat Tardana. L'excavació dels nivells d'una franja de terreny que s'estén més al nord del perímetre urbà posà de manifest que en aquesta zona l'estratigrafia canviava radicalment en comparació a la part intramurs. La sedimentació de la fondalada del port natural començava amb un nivell més superficial, d'entre 50 a 90 cms de gruix, format per llims i sorres corresponent a la darrera fase



Restitució del paleopaisatge d'Empòrion, amb el port natural i el promontori de Sant Martí d'Empúries, al nord del qual desembocava el Fluvià. / Autor: J. Sagrera.

de rebliment d'aquest sector. Aquest paquet superior pot relacionar-se amb la darrera etapa d'utilització d'una part d'aquest espai com a camps de conreu i com a horta, a partir del segle XVII, del convent servita que s'instal·là damunt de les restes de la ciutat grega, avui dia reconvertit en museu. Les restes d'algunes estructures agrícoles conservades corresponents a aquesta etapa ens permeten confirmar que en aquest moment l'aspecte de la fondalada del port seria ja pràcticament idèntica a l'actual.

Sota d'aquest primer nivell estratigràfic hom excavà un gran estrat de sorres, d'una potència de prop de 4 metres en aquest punt, que cobria un gran nombre de blocs de pedra calcària provinents, amb tota seguretat, de l'enderroc o espoli del pany de muralla més modern, datat en el segle II aC. Estratigràficament, aquest nivell marca la inutilització funcional d'aquesta àrea com a port o platja natural. Les dades de l'excavació coincideixen amb els resultats sedimentològics obtinguts en les perforacions mecàniques realitzades anys enrere per l'Institut Arqueològic Alemany de Madrid i pel Centre d'Arqueològica Subaquàtica de Catalunya, que mostren l'existència d'aquest gran estrat de sorres, que en les part més profundes pot arribar a tenir un gruix d'entre 8 i 9 metres. Les datacions de carboni 14 fetes en aquests sondejos, entre 534-676 dC a 7 metres de fondària i 642-776 dC a 3 metres de profunditat permeten imaginar un procés de rebliment relativament ràpid, en el qual es dipositaren fins a 4 metres de sorra en un període de temps d'aproximadament només un segle. Malgrat que encara no disposem de dades absolutament contrastades, hom pensa que aquest procés de rebliment podria haver començat a partir del canvi d'Era.

Tal com ja hem avançat, l'excavació d'aquest gran estrat de sorres deixà a la vista els diversos blocs caiguts del llenç de muralla que separava la ciutat de la platja del port. Aquests blocs descansaven directament damunt d'un estrat format, bàsicament, per còdols, graves i sorres més gruixudes que, per nosaltres, marcava la cota de la paleoplatja que s'estenia en aquest sector durant l'època antiga. Malgrat que fins al moment no podem saber encara on es situava el límit del mar, suposem que aquest es trobava més al nord i que al peu de la ciutat hi havia, doncs, una petita cala. Les dades obtingudes en l'excavació confirmen una vegada més els resultats obtinguts a partir dels diversos perfils geofísics i també dels sondejos de perforació mecànica, que ja indicaven l'existència d'aquesta paleocosta que permetria varar els vaixells just a tocar el límit nord-oest de l'antiga ciutat. L'estudi sedimentològic d'aquest nivell indica una unitat marina litoral poc profunda i força oberta al mar, delimitada a l'oest i al sud per una platja de còdols.

Arqueològicament hom pot associar aquest nivell de platja a diverses estructures datades entre les acaballes del segle VI aC, és a dir, contemporànies a la primera sistematització urbana de la Neàpolis, i fins pràcticament l'abandonament final d'aquest mateix nucli, en el segle III dC. Especialment important fou, també,

la descoberta de la rampa o camí pavimentat amb còdols, que aprofitava el pendent natural de la roca, de sud a nord. Aquest accés se situava, topogràficament, en el punt més baix i suau del relleu i, per tant, més favorable per comunicar la platja de la fondalada del port amb l'interior de la ciutat, assentada damunt d'un promontori rocós molt més elevat en relació al nivell del mar. Les cotes reals del nivell de la paleoplatja fan pensar que, molt probablement, el nivell del mar seria una mica més baix, entorn d'uns 50 a 70 cm, en relació a l'actual, tal com ja assenyalen els treballs realitzats a la zona del port de Marsella. En qualsevol cas, podem descartar definitivament la hipòtesi que el nivell d'aigua fos més alt.

En relació amb aquest vial es descobriren, també, altres edificacions, la funcionalitat i la planta de les quals és, ara per ara, de difícil interpretació. L'aparició de diversos objectes de tipus ritual així com l'aparició d'algunes ofrenes votives fan pensar en l'existència d'un petit recinte de culte en aquesta zona, probablement relacionat amb l'activitat marinera, d'ençà de la pròpia gènesi de l'establiment grec.

L'avenç notable efectuat aquests darrers anys en el coneixement d'aquest port natural planteja, però, també, altres interrogants, ateses les seves dimensions, el seu calat limitat en molts punts i al fet que no oferia unes condicions gaire òptimes per a la protecció dels vaixells en dies de temporal. No obstant això, també val la pena assenyalar que aquesta fondalada natural possiblement acomplia perfectament les seves funcions, com a mínim durant el període comprès entre el segle VI i fins pràcticament el segle II aC, especialment si considerem el fet que l'activitat comercial que s'hi portava a terme era de tipus empòric. Les característiques d'aquest espai, ben delimitat i fàcilment defensable i amb unes petites cales a tocar la *Palaia Polis* i la Neàpolis on poder varar els vaixells i disposar d'una mínima infraestructura per a les feines de càrrega i descàrrega, devien ser suficients per satisfer les necessitats d'*Empòrion*.

El fet que fos justament en el segle II aC quan es va modificar substancialment la morfologia del barri nord-occidental de la Neàpolis, amb la construcció d'una nova muralla de tancament i d'un bastió d'angle, i que es transformi l'antic accés en rampa en un carrer que alternava trams enllosats amb escales, fa pensar, també, en un possible canvi



Imatge aèria del vol fet l'any 1920 sobre de les ruïnes d'Empúries. L'absència de vegetació a l'actual duna litoral permet percebre la connexió real entre la ciutat grega i el mar.



Vista aèria de l'excavació del barri portuari de la ciutat grega, on es destaparen diverses estructures datades entre el segle VI aC i fins pràcticament l'actualitat.



Detall de l'excavació de la rampa que comunicava la platja del port amb l'interior de la ciutat grega. El nivell de còdols correspon a la cota de la paleoplatja en època antiga.

funcional del vell port natural. Les dades de l'excavació es poden relacionar amb un seguit d'importants reformes que afectaren la fesomia d'Empòrion en el transcurs del segle II aC. D'entre els canvis més destacables esmentarem els de l'àrea central (construcció conjunt àgora-estoa) i meridional (reforma i ampliació de l'àrea religiosa). Les obres degueren comportar també la millora i ampliació de la infraestructura portuària, amb la construcció de l'anomenat "espigó" i de les instal·lacions annexes a aquest actualment cobertes per la duna litoral, així com també d'un nou port artificial davant de la façana est de la Neàpolis, tal com han posat de manifest els treballs efectuats pel Centre d'Arqueologia Subaquàtica de Catalunya a la façana marítima d'Empúries. La intensa activitat edilícia portada a terme durant el segle II aC és una mostra del procés d'adaptació de la ciutat grega a la nova situació generada a partir de la conquesta romana de la península i, pel que fa al port, de la voluntat de satisfer l'increment del trànsit de persones i mercaderies que en aquest moment va assumir *Empòrion*.

Seguint amb el fil conductor del port que, recordem-ho, sempre fou una de les raons inherents a la pròpia existència dels nuclis grec i romà, hem de sumar les possibilitats d'usar les desembocadures del Fluvià, al nord de Sant Martí, i del Ter, al sud del turó d'Empúries, com a ports fluvials i vies de penetració comercial cap a l'interior de la plana empordanesa. Malgrat que en aquests sectors adjacents a Empúries s'han realitzat alguns sondejos sedimentològics que permeten obtenir una primera visió de l'evolució del paisatge de l'entorn, probablement caldrà insistir més en aquestes qüestions per poder resoldre alguns dels enigmes que avui es plantegen.



Foto de l'excavació del límit nord del barri portuari de la ciutat grega. En primer terme, s'observen els blocs de la muralla caiguts i, més a l'esquerra, el gran estrat de sorres que avui cobreix la fondalada del port.



Fotomuntatge que mostra la trama urbana de la part nord de la ciutat grega en relació a la platja i l'espai del port. La fletxa assenjala la rampa d'enllaç entre ambdós sectors.

Deixant de banda l'anomenat "port artificial", a llevant de la ciutat grega, tradicionalment s'han formulat, també, altres hipòtesis referides a l'existència d'altres ports subsidiaris situats en les àrees més immediates, com per exemple les desembocadures dels rius Fluvià i Ter o la zona de Riells la Clota (L'Escala). Avalen aquesta teoria les restes de diverses estructures localitzades a la Clota, amb mur de parament ciclopi d'una entitat considerable i datades en el segle II aC.

Pel que fa a l'àrea baixa existent entre el turó d'Empúries i el puig del Pedró i Muntanya Blanca, on podria haver desembocat un dels braços del Ter, recordarem que a la Platja del Rec del Molí, una zona de dunes avui estabilitzades amb una pineda, durant antics moviments de sorres, es van descobrir estructures i murs relacionats amb materials arqueològics d'època romana, mig metre per sota del nivell actual de la platja. La troballa de materials antics és força habitual en aquesta zona, tal com demostren les troballes fetes en els terrenys coneguts com l'Horta d'en Pere, entre el rec del Ter Vell i la carretera Gi-630 s'han trobat, en superfície, ceràmiques romanes que es poden adscriure cronològicament a l'època altimperial: sigil·lada sudgàl·lica, sigil·lada africana A, fragments d'àmfora, així com ceràmica comuna i material de construcció. Més interessant fou l'excavació, realitzada l'any 2008, amb motiu dels treballs d'urbanització del C/ Puig i Cadafalch, just a la cruïlla amb la carretera Gi-630, on es destaparen diverses restes constructives, murs, canals i dipòsits revestits amb *opus signinum*, vinculats a una instal·lació industrial dels segles I-III dC. De fet, les diferents actuacions arqueològiques portades a terme en altres sectors molts propers posen de manifest que aquestes àrees baixes del turó emporità van ser intensament ocupades durant el període de l'antiguitat tardana (segles VI-VII dC).

Més interessants per a la reconstrucció del paisatge d'època antiga són les dades que ha proporcionat la recent intervenció de l'any 2012 en tot el paratge de l'Horta Vella. L'especial interès que revestia aquesta zona per a l'estudi sedimentològic aconsellà, a més de les corresponents cales arqueològiques per determinar una possible ocupació humana, incloure també, la realització d'un sondeig mecànic per obtenir una seqüència completa de l'estratigrafia, en col·laboració amb el Consejo Superior de Investigaciones Científicas CSIC-Institut de Ciències de la Terra "Jaume Almera" i l'empresa GeoServei. La columna extreta, encara en



Vas ritual o kernos trobat a les excavacions de l'àrea del port (segle V aC). La presència d'aquests objectes sembla indicar l'existència d'un santuari en aquest sector de la ciutat.



Conjunt de vasets d'ofrena trobats a l'excavació al barri nord-occidental de la Neàpolis, probablement corresponents a ofrenes dels mariners que arribaven al port emporità.

estudi, ha de permetre l'anàlisi de les diferents mostres de les argiles, sorres i torbes a partir de les quals obtenir lectures de pol·len, antracològiques o datacions de C-14, i que formen part d'un projecte de recerca actualment en curs per part del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries. Malgrat que en algunes cales s'han recuperat alguns fragments ceràmics d'època antiga, que abracen dels segles V-IV aC fins al segle III dC o l'Antiguitat Tardana, aquests no poden associar-se a cap tipus d'ocupació o construcció.

L'estratigrafia recuperada permet concloure que la major part dels terrenys de l'Horta Vella conformaren una extensa àrea inundada que d'ençà temps remots i fins pràcticament a l'actualitat s'estenia la llera sud del braç del riu Ter que, en època antiga, tindria, però, un cabal poc important. En el moment més antic, molt abans de l'arribada dels grecs, aquests terrenys formaven part d'una platja litoral. Damunt d'aquest estrat de platja més profunda i després de l'estabilització del nivell del mar, en el període corresponent a l'etapa grega d'Empúries hem d'imaginar que l'espai de l'Horta Vella era igualment una llacuna salobre, oberta al mar i per on també desembocava una petita part del curs del riu Ter. Els materials ceràmics trobats en el fons d'aquesta llacuna ens permeten establir uns marges cronològics d'entorn al segle V aC en endavant. Amb el pas del temps, la connexió amb el mar de la llacuna es va anar barrant, fins al punt que es va convertir en una llacuna d'aigua dolça. Els estrats més superficials permeten seguir l'evolució d'aquesta llacuna fins als temps més moderns, quan es va establir el curs actual del rec del Molí i quan alguns d'aquests terrenys s'utilitzaven ja com a àrea de pastures per al bestiar o per al conreu agrícola.



L'anomenat espigó del port correspon a una obra feta en el segle II aC per protegir el barri nord-est de la ciutat grega.



Treballs de realització del sondeig mecànic fet a l'Horta Vella per conèixer l'estratigrafia del sector al sud d'Empòrion.

Més interrogants tenim en relació a la possible utilització com a espai portuari de l'àrea corresponent a la desembocadura del Fluvià. A l'absència de dades arqueològiques fermes més al nord de Sant Martí hem d'afegir algunes dades aparentment contradictòries dels sondejos sedimentològics realitzats en diferents punts. Més enllà de les dades fermes referides a l'ocupació de la part oest del turó d'Empúries, amb l'interessant conjunt d'esglésies de Santa Magdalena i Santa Margarida, i de l'ocupació d'època romana recuperada al nucli de Cinclaus, no disposem, encara, de prou informació per poder establir amb precisió el curs del Fluvià en aquest sector fins a la seva sortida al mar. Prenent les referències estratigràfiques i les datacions dels sondejos en el sector proper al Gorg de l'Infern o Gorga d'en Maranges, hom ha pogut determinar que en època antiga la línia de costa se situaria a les actuals corbes de nivell d'entre 2 i 3 metres. Partint d'aquesta premissa, la possibilitat de disposar d'un port en aquest punt, complementari al que hi havia entre Sant Martí i la ciutat grega, resultaria, doncs, versemblant.

Caldrà esperar a futures actuacions per poder respondre aquest enigma així com també molts altres interrogants existents en relació a la reconstrucció del paisatge de l'antiga Empòrion. L'avenç realitzat en els darrers anys demostra que el camí fet ha estat l'encertat. Només cal continuar-lo.

BIBLIOGRAFIA

AAVV 1999, *Intervencions arqueològiques a Sant Martí d'Empúries (1994-1996). De l'assentament precolonial a l'Empúries actual*. Monografies Emporitanes 9, Girona.

AQUILUÉ X., CASTANYER P., SANTOS M., TREMOLEDA J., *Guies del Museu d'Arqueologia de Catalunya*. Empúries, Museu d'Arqueologia de Catalunya, Tarragona, 1999.

AQUILUÉ X.; CASTANYER P.; SANTOS M.; TREMOLEDA J. 2011, Resultats de les darreres intervencions arqueològiques a la Neàpolis de la ciutat grega d'Empòrion (Empúries, L'Escala, Alt Empordà), *Tribuna d'Arqueologia* 2008-2009, Barcelona, 121-147.

BACH J. 1990, *L'ambient hidrogeològic de la plana litoral de l'Alt Empordà (NE Catalunya)*, Tesis doctoral, Universitat de Barcelona (Inèdita).

BLECH M., MARZOLI D. (2005), "Cambios en el paisaje costero del Empordà. Las investigaciones interdisciplinarias llevadas a cabo por el Instituto Arqueológico Alemán, Madrid", *Empúries* 54, 45-58.

BONY G., MORHANGE C., MARRINER N., NIETO X. 2011, "Géoarchéologie du port grec d'Empuries. Un port ouvert ou fermé?", *Méditerranée* núm. 117, 81-87.

MARQUES M. A., JULIÀ R. 1983, "Características geomorfológicas y evolución del medio litoral de la zona de Empúries (Girona)", *Actas de VI Reunión de Cuaternario*, 155-165.

MARZOLI D. 2005, *Die Besiedlungs- und Landschaftsgeschichte im Empordà von der Endbronzezeit bis zum Beginn des Romanisierung*, Iberia Archaeologica Band 5, Mainz-am-Rhein.

NIETO X., REVIL A., MORHANGE CH., VIVAR G., RIZZO E., AGUELO X. 2005, "La fachada marítima de Ampurias: estudios geofísicos y datos arqueológicos", *Empúries* 54, 71-100.

NIETO X., RAURICH X. 1998, La infraestructura portuaria ampuritana, III Jornadas de Arqueología Subacuática, Valencia, 56-76.

RAMBAUD F. 2005, "Reconstrucción de la línea de costa en el territorio de Ampurias", *Empúries* 54, Girona, 59-70.



La intervenció arqueològica feta a l'Horta Vella va comportar la realització de diverses cales per tal de comprovar la presència de restes arqueològiques i estudiar l'estratigrafia.



L'excavació de l'Horta Vella va permetre recuperar molta informació relativa al paisatge que hi havia en aquest indret. Detall de la vegetació conservada en un dels estrats naturals excavats.



Joaquim Tremoleda, Marta Santos, Pere Castanyer, Joaquim Monturiol

Documents històrics

ELS POMELLS DE JOVENTUT

El diumenge 14 de gener de 1923, pocs dies després d'encetar l'any, l'Escala acollí un destacat esdeveniment cultural. El Centre Social i Protector de la Infància, cafè-entitat creat el 1919, ubicat a l'antiga plaça de la Constitució (actual plaça de l'Ajuntament) i més conegut com a Centre Catòlic, Centre o La Cargolera (actiu gràcies al tàndem format pel dinàmic rector de llavors, Mn. Carles Costa, i el propietari de l'establiment, Jaume Carreras i Joana), organitzà les festes commemoratives del primer aniversari de la fundació de la seva secció de joventut nacional i catòlica, els Pomells de Joventut.

Els Pomells de Joventut de Catalunya fou un moviment de nois i noies fundat el 1920 pel novel·lista i dramaturg Josep Ma. Folch i Torres (Barcelona, 1880-1950), moviment que recollia la força sociològica dels lectors del rotatiu "En Patufet" i del qual es formaren cèl·lules arreu del país amb una finalitat moral i patriòtica, però sense lligam amb cap partit polític. Organitzaven actes, aplecs i desfilades i reivindicaven l'esperit cristià i la puresa de la llengua, però el moviment fou dissolt per una ordre de finals de 1923 signada pel governador civil barceloní nomenat pel dictador Miguel Primo de Rivera. Pel que fa a la secció

escalenca, amb el lema "Per amor a Déu i a la Pàtria", era constituïda per dues juntes: Brises Marines, integrada per noies, i Àmfores Emporitanes, formada per nois. Tal com indica el programa (cedit per Josep Vilabrú i Ballester), la diada abraçà gairebé totes les hores d'aquell diumenge amb una sèrie d'actes ben variats, la part musical dels quals fou a càrrec de la cobla *La Selvatana*. Observant el programa que edità l'entitat, es veu com ja a primera hora del matí s'iniciaren els actes, amb una missa de Comunió General a 2/4 de 8, que fou seguida per l'Ofici Solemne a les 10 i, a 2/4 de 12 i a la plaça de la Constitució, una sardana vermut, concretament l'estrena de la sardana *Flor de Neu*, del compositor escalenc domiciliat a Cassà de la Selva, Pere Mercader i Andreu (1885-1969). La programació de la tarda s'inicià a les 4 amb una vetllada lírico-teatral en la qual es representà la sarsuela còmica *Els dos didots*, que fou seguida pel sorteig d'una tómbola i per una selecta audició de 4 sardanes, amb l'estrena de *L'oreneta*, novament de Pere Mercader. La jornada fou closa a partir de 2/4 de 10 de la nit amb la representació d'una nova i excel·lent vetllada en la qual es representà la sarsuela titulada *Catalunya*, que fou seguida per una escollida audició de 4 sardanes.

NOTES

a) Els Pomells de J. es complauen en agrair als generosos donants que amb llur regal han contribuït a l'èxit de la Tómbola.

b) Per a la Vetllada de la tarda regiren els següents preus:

ENTRADA GENERAL 40 ets.
MITJA ENTRADA 20 "

Observació: En aquesta Vetllada l'entrada general donarà dret a seure al lloc que cada hu eregui preferible, reservant, però, les tres primeres files pels pomellistes.

c) Per la Vetllada de la nit:

ENTRADA I SEIENT 60 ets.
ENTADA GENERAL 40 "
MITJA ENTRADA 25 "

d) El despatx de localitats serà a la vigília, de 7 a 8 del vespre, en el Centre Social, per a les famílies dels pomellistes, i pels no pomellistes el mateix dia de la Festa, de 11 a 12 del matí i mitja hora abans de començar les respectives Vetllades en la taquilla del teatre.

e) Els objectes-regala de la Tómbola estan exposats a la sala d'espectacles del Centre Social, on deuran passar-los a recollir els agraciats a la tarda del dia següent al de la Festa. Els números caduquen als quinze dies després del sorteig.

f) Les Juntes dels Pomells es reserven el dret de alterar aquest programa.

LES JUNTES



Pomells de Joventut de La Escala

Festes commemorati-
ves del primer aniversari de llur fundació



14 DE GENER DE 1923

Per amor a Déu i a la Pàtria

MATI

A les 7 i mitja. **Missa de Comunió General** amb plàtica preparatòria per el Reverend Lluís G. Plà, pvre., cantant-s'hi alguns motets litúrgics pel cor de noies dels Pomells de Joventut.

A les 10. **Ofici Solemne** que celebrarà el Rnt. Josep Xatart, pvre., conceller dels Pomells escalencs, predicant el sermó el Reverend Lluís G. Plà, pvre., i en el que hi pendrà part la llorejada orquestra «La Selvatana» de Cassà de la Selva, amb l'interpretació de la Missa de Sant Josep del Mestre Ribera.

A les 11 i mitja. **Sardana Vermout** per l'esmentada cobla, davant la Casa de la Vila: «Flor de neu» (estrena), Mercader.

TARDA

A les 8. **Vetllada Líric-Teatral** al saló d'en Rafel Sureda, representant-s'hi la formosa sarsuela còmica

Els dos didots

La part musical anirà a càrreg de l'orquestra «La Selvatana».

II. Al finalitzar la sarsuela, se procedirà al **Sorteig de la Tómbola**.

III. Selecte **Audició de Sardanes** en honor als pomellistes:

«Idil·lis i cants», Oliols; «Aromes d'estiu», Coll; «Oidà», Juncà; «L'aureneta» (estrena), Mercader.

NIT

A les 9 i mitja. Altra **Excel·lent Vetllada** posant-se en escena, amb l'acompanyament d'orquestra, la aplaudida sarsuela en dos quadres, original d'en J. S. musicada pel malaguanyat Mestre Frigola

CATALUNYA

baix el següent repartiment:

Gaspar Josep Carreras
Andreu Joaquim Simón
Enric Rafel Collol
Simón Josep Dubé

Com a fi de festa, s'obsequiarà al públic amb una **Escollida audició de Sardanes**:

«El Cant del Mariné», Vicens (fill); «Entremaliada», Saló; «Pastoral», Garreta; «El Bruixot de les Rocales», Mercader.

Programa cedit per Josep Vilabrú i Ballester.



Jordi Gallegos i Córdoba

KIBUC
mobles i complements

Sancho

Per fi a casa

tu
fas
kibuc

c. Closa d'en Llop, 1 · 17130 L'Escala

Tel. 972 770 485 · Fax 972 772 705

www.kibuc.com



C/ del Mar, 2 - 17130 L'ESCALA (Girona) - Tel. 972 77 06 01

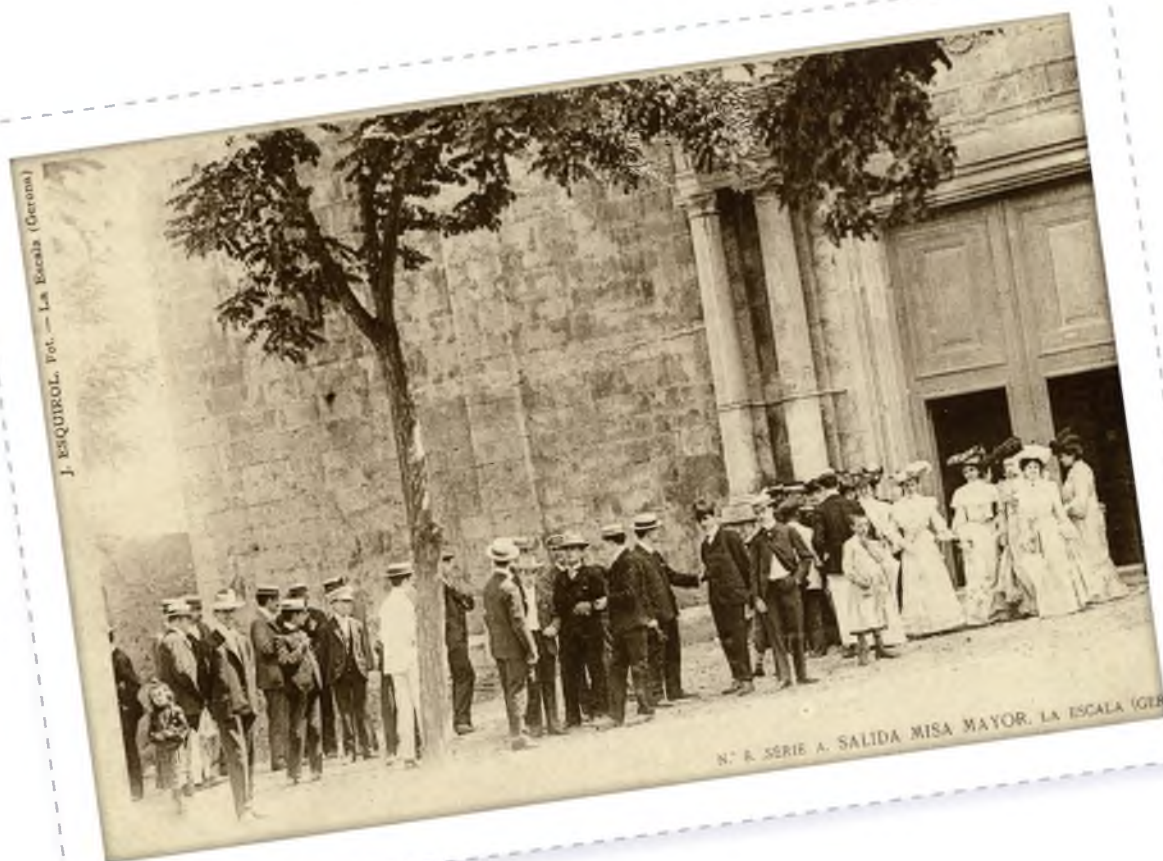




LA FESTA MAJOR DE L'ESCALA FA UN SEGLE

Sortint de missa major
el primer dia de la Festa
(principi segle XX).

Autor: Josep Esquirol.
Col·lecció Rafel Bruguera



J. ESQUIROL. Fot. — La Escala (Gerona)

N.º 6. SERIE A. SALIDA MISA MAYOR. LA ESCALA (GERONA)



Festa Major de 1910
(4 de setembre). Els
participants a punt
d'iniciar la cursa de les
cintas.

Autor: Josep Esquirol.
Col·lecció Rafel Bruguera.



SOUVENIR Y A H

LA ESCALA-FIESTA-CICLISTA-1910-LOS CORREDORES-PARA LAS CINTAS-9-

Festa Major de 1910
(4 de setembre).
Els jocs de les cintes.
Autor: Josep Esquirol.
Fons fotogràfic Arxiu
Històric de l'Escala (AHE).



Festa Major de 1910 (4
de setembre). Presidència
de la Festa Ciclista.
Autor: Josep Esquirol.
Col·lecció Rafel Bruguera.



Joaquim Teixidor Poch



Idefons Clos Roca

El museu de ronda

ELS MASOS DE L'ESCALA

L'exposició itinerant "El món agrari a les terres de parla catalana", produïda per l'Institut Ramon Muntaner i la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, es va poder veure al Museu de l'Anxova i de la Sal des del 30 de juny fins al 5 d'agost de 2012, presentada per Pep Riera, d'Unió de Pagesos, qui va fer una valoració de la situació actual de la pagesia catalana. L'exposició s'aprofitava també per presentar el número 100 de la revista *Fulls d'Història Local: "Vida quotidiana als masos dels Recs, les Corts i Vilanera"*, amb entrevistes als últims masovers, editada en col·laboració amb el Centre d'Estudis Escalencs. La revista ja havia dedicat quatre números a la història de Cinclaus i d'aquesta manera s'ampliava la recuperació de la història i la vida quotidiana dels masos més representatius de l'Escala, un patrimoni en vies d'extinció ja que l'evolució econòmica i social ha fet que perdessin la funció per la qual varen ser creats i actualment han canviat radicalment el seu ús. En aquest article us en presentem un resum.

ELS MASOS DE L'ESCALA

En el terme municipal de l'Escala es conserva un interessant conjunt de masos, alguns amb torres defensives, en els veïnats històrics de Cinclaus, Vilanera, les Corts i els Recs. En el vessant nord del Montgrí, de pendent més suau que el del sud, emergeixen els turons de Vilanera, de les Corts i d'Empúries, d'uns 30m d'alçada aproximadament, fins el promontori de Sant Martí d'Empúries, límit septentrional del massís. Al peu dels turons, a la banda de ponent, s'edificaren els masos fortificats per no ser vistos des de mar a l'època en què les illes Medes eren un cau de pirates, (s.XVI-XVIII).

CINCLAUS

El llogarret de Cinclaus està situat a la banda nord de l'Escala, en el límit amb el Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà, del qual en forma part. Cinclaus està documentat per primera vegada l'any 958, a les proves de jurisdicció, domini i successió del comte d'Empúries, amb el nom de *Centum claves*. L'any 959 el comte Gausfred reconeix aquest lloc com una de les nombroses propietats que tenia Riculf. En temps de Martí l'Humà, el 1402, Cinclaus i les Corts varen ser incorporats a la Corona d'Aragó per disposició reial. En un document de l'arxiu municipal de 1633 s'esmenta Jeroni Pons i Puig de *Quinque clavibus* com a membre del Consell municipal de la universitat d'Empúries. Cinclaus, al llarg de la història va patir nombrosos enfrontaments bèl·lics a causa de la proximitat amb Empúries: la contesa militar entre el comte emporità Hug i el rei Jaume I (1274-75), les incursions pirates (1483), l'atac de les tropes castellanes de Felip IV a la Guerra de Secessió, quan el castell de Cinclaus pertanyia al cap de les milícies catalanes Josep de Margarit i de Biure (1640), i les guerres carlines.



Els llogarret de Cinclaus en una imatge de principi del segle XX amb el pont baix-medieval en primer terme i el mas Concas i el mas Bassedes al fons.
Foto Josep Esquirol. Arxiu Històric de l'Escala (AHE).

Cinclaus conserva elements de l'antic castell, del segle XIV, declarats Béns Culturals d'Interès Nacional: el portal adovellat d'entrada (restaurat el 1935 pels Amics de l'Art Vell), la torre del castell, adossada al mas Piferrer i l'església de Santa Reparada. A l'entrada de Cinclaus hi ha el pont baixmedieval, amb un arc apuntat i un de mig punt, construït sobre la confluència de la riera del Balcar amb l'agulla de Pelacalç. Els masos de

Cinclaus es varen edificar reutilitzant materials de les restes de l'antic castell i formen part del Catàleg de Béns d'Interès Local. Es dedicaven al conreu de cereals i farratges i a la pastura de boví a les closos dels aiguamolls, que encara s'inunden en anys de fortes pluges. Al segle XVIII i a la postguerra de la Guerra Civil espanyola es varen dedicar al conreu de l'arròs, que era òptim als camps inundables de Cinclaus.

El mas Peraquintana i Albornar També anomenat ca l'Arnay, pel nom dels últims masovers, és el primer que es troba venint de l'Escala i està situat a l'extrem sudoest de Cinclaus. Consta d'un cos principal, amb tres crugies, al qual se n'hi afegí un de posterior amb dues crugies més. Conserva el rellotge de sol. El 12 de desembre de 1850 José Jesús de Ortila y de Mayorga, comte de Terroja i baró de Tarazona el va vendre a Martí Paradís i Oller, avi matern de Caterina Albert i Paradís, Víctor Català. Els últims masovers varen ser la família Malé i Arnay. Actualment pertany a Francesc Albert que el dedica a turisme rural.

A l'esquerra del portal adovellat hi ha el mas Concas o can Falgàs. La porta amb llinda de la façana té un escut esborrat. A les finestres hi ha decoració floral. La nau de l'entrada té una jàssera central suportada amb dos pilars de pedra. Concas és el nom d'un dels propietaris, de Torroella de Montgrí. El 1877 Jacint Descatllar i Aulí, hisendat de Puigcerdà, el va vendre a Caterina Farrés i Sureda, esposa de Martí Paradís i Oller i àvia materna de Caterina Albert. Actualment pertany a Lluís Albert i Rivas, nebot-nét de l'escriptora, que l'arrenda a un servei de restaurant. Entre el mas Concas i el mas Bassedes es conserva l'antic portal del castell de Cinclaus.

Al l'altre costat del portal medieval es troba el mas Bassedes o can Leda. Té una porta adovellada amb un escut i la data 1671 enmig de dues creus de Malta. Té els finestrals motllurats i un pou d'aigua salmàstiga, cobert i adossat a la façana. El cos de l'edifici està format per quatre naus perpendiculars a una nau transversal situada a la banda nord. L'anomenada jaça d'en Maranges, situada darrera el mas Paraquintana i Albornar forma part del mas Bassedes. Francesc Oliveras i Maranges el va vendre l'any 1896 al matrimoni format per Miquel Garrigolas i Pijoan, de Peratallada i Rosa Ylla i Pagès, de Viladamat. L'últim propietari Pere Ylla Heras l'ha venut recentment.

El mas Sastre, també anomenat can Sant Feliu, consta en el cadastre de Patiño de 1716 com a propietat de la família Sastre. El 1897 es va dividir en dos: el cos principal del mas el va adquirir Pere Amat Prim i el paller i l'esglesiola, Caterina Farrés i Sureda. Pere Amat va vendre la casa a la família Oliva de can Sant Feliu de Viladamat. L'escriptor Lluís Racionero el va comprar i restaurar i hi va viure fins que se'l va vendre recentment. Francesc Albert i Paradís va construir el 1920 un molí de vent per pouar aigua amb la intenció de convertir moltes vessanes de Cinclaus en camps de regadiu.



El mas Concas a principi del segle XX quan encara era una masia dedicada al treball de pagès. / Foto: Josep Esquirol. AHE

El mas Piferrer, mas del Castell o can Jonqueres, situat a l'extrem nord del veïnat, ha estat malauradament transformat, excepte la torre del segle XIV que està catalogada com a Bé Cultural d'Interès Nacional. La façana principal, antigament orientada a migdia, amb una porta adovellada, elements de l'antic castell i un rellotge de sol, ha estat absolutament modificada. Actualment la porta d'entrada és a la banda de ponent, construïda en pedra, però sense conservar la tipologia de masia. El 1716, el mas era de Jaume Puignau i el 1850 de Piferrer. La torre, l'únic element conservat, és de planta quadrada amb cantoneres escairades i aparell de filades seguides, amb dues finestres coronelles en els murs de llevant i de tramuntana. Tenia volta de pedruscall a la planta baixa i sostres de fusta amb escala també de fusta en el primer pis.

INSTAMENT



**INSTAL·LACIÓ
I MANTENIMENT
d'aigua, gas, electricitat
i calefacció**

c/ Rusiñol, 28 - 17130 L'ESCALA (Girona)
Tel. 972 77 06 49 - Fax 972 77 34 52



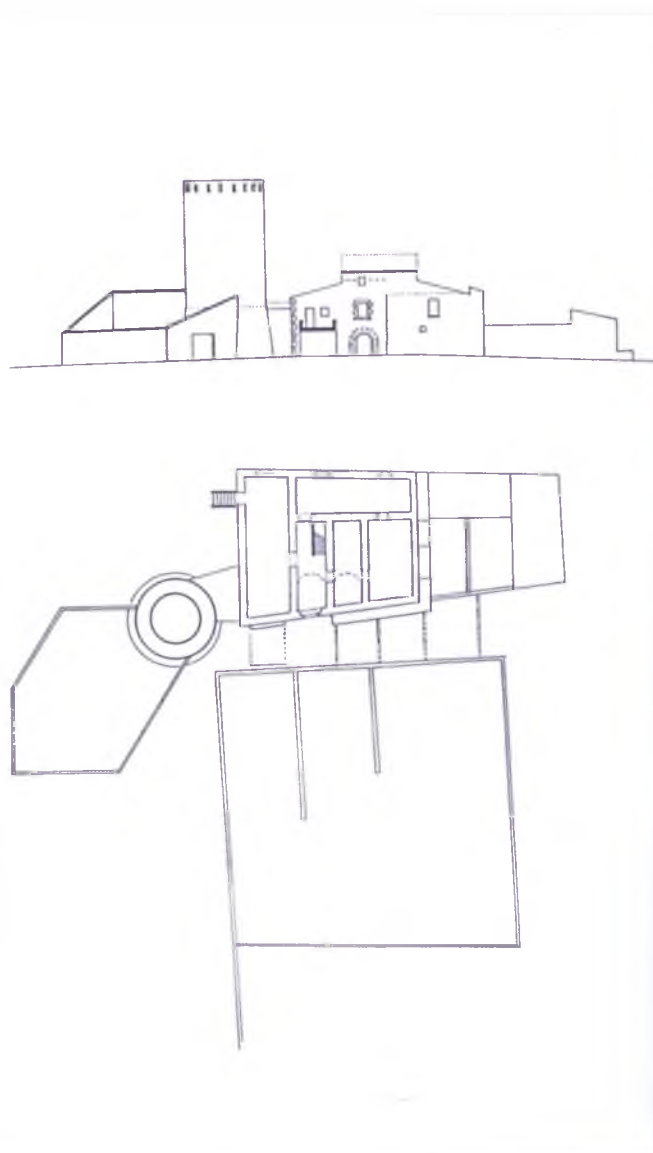
Ballada de sardanes davant de Santa Reparada de Cinclaus, possiblement l'any 1922, quan l'escriptora Víctor Català va instituir l'Aplec de Santa Reparada. / Foto: Josep Esquirol. AHE.

L'esglesiola de Santa Reparada de Cinclaus És un petit temple d'una nau, porta adovellada, absis de planta rectangular o lleugerament trapezial i volta de ferradura, segurament preromànic (s. VII-IX). Joan Badia i Homs apunta a un origen paleocristià, com moltes esglésies del voltant d'Empúries. L'altar barroc amb la imatge de Santa Reparada va desaparèixer per la Guerra Civil. Només se'n conserven fotografies. Els goigs de Santa Reparada del segle XIX, parlen del martiri i salvació de la santa en ésser llançada al mar i per això era considerada patrona dels ofegaments. Així s'explicaria la seva advocació a Cinclaus, un lloc voltat d'aigua. Caterina Albert hi va fer excavacions l'any 1922 i va trobar restes d'un mosaic romà. També va instaurar l'aplec de Santa Reparada el tercer diumenge de setembre i va recuperar el ball del Contrapàs amb gent gran de l'Escala i Viladamat. El 1997 l'Ajuntament va adquirir la capella a Francesc Albert i la Generalitat la va restaurar. Cada any es celebra l'Aplec de Cinclaus, amb una ballada de sardanes i un concurs d'arrossos davant de Santa Reparada.

LES CORTS

El veïnat de les Corts -o les Corts d'Empúries- es troba a uns 500m. a migdia d'Empúries i a una distància semblant de l'Escala, en direcció a ponent. El nucli més compacte el formen cinc masos situats al peu del vessant meridional de la muntanya de les Corts, al cim de la qual hi ha el monument funerari romà del Castellet. A les Corts i pels seus encontorns immediats es troben abundosos vestigis d'època romana i, fins i tot, prehistòrics. Al vessant sud-oest del turó de les Corts hi ha la necròpolis Parrallí, camp d'urnes de la I Edat del Ferro; al cim del puig es troben els cementiris hellenístics i tardo-romans del Castellet. Prop del rec del Molí o d'en Dou, a llevant del veïnat, es troben les restes de l'església de Sant Vicenç, d'origen paleo-cristià amb una necròpolis parcialment excavada, dels segles VI-VII, prop del rec del Molí o Ter vell. Sant Vicenç era una església romànica dels segles X-XI, d'una nau i absis semicircular. Sembla que havia tingut transepte. A l'interior, sota del paviment d'*opus testaceum* aparegueren dues sepultures. L'absis en tota la meitat nord es manté en l'alçada original, en canvi des del centre fins a la part sud no té més d'un metre d'alt. Estava situada al costat de la *via Heraclea*, de la qual encara es conserva l'empedrat antic entre l'església de Santa Magdalena (s.V-X) i el Molí d'en Dou o de Sant Vicenç. L'any 1796, el marquès de Dou aixecà aquest molí a la confluència del rec del Molí i del Cinyana, ja que el d'Empúries fou destruït per un aiguat. En el decurs de la revolució industrial s'hi va instal·lar la central elèctrica que donà llum a l'Escala l'any 1895.

En el testament del comte Gausfred d'Empúries, de 20 de febrer del 989, s'esmenta un fidel anomenat Guillem que va rebre l'alou de "ipsas curtes", a banda i banda de l'antic llit del Ter, des de Santa Margarida als Recs i comprenia les edificacions dels Recs, Vilanera i les Corts. L'any 1328 va passar al monestir de monges benedictines de Santa Maria, bastit en el puig de Vilanera, que dominava la plana del Baix Ter. Els anys 1340 i 1341, un dels homes propis del monestir era Arnau Vives de "ses Corts". L'alou de les Corts, limitant amb el de Cinclaus i els terrenys de l'entorn de la ciutat d'Empúries, comprenia una extensa àrea i era una possessió feudal considerable.



Plànol del mas Torreportes. Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Girona.

El mas Torreportes, també anomenat can Noguera i can Parrallí, amb una cronologia que va del segle X al XVIII, està situat a migdia de la muntanya de les Corts, vora l'antic curs del Ter i queda resguardat de la seva visió des de la mar. El conjunt consta d'una masia amb jaces, fortificada amb torre cilíndrica adjacent, de dotze metres d'alçada amb basament atalussat i reblert de terra, construïda a ponent del mas. La torre es construí amb mur de pedra calcària amb argamassa i mènsules perimetrals que aguantaven la corsera, ara desapareguda. Té set finestres: tres de petites dimensions, situades al segon pis i obertes a nord, sud-est, est i sud-oest, una al primer pis, oberta a sud-est i dues de grosses: la del segon pis mira a ponent i la del primer pis a migdia. Aquesta última és adovellada amb pedra sorrenca, a diferència de les altres que són de pedra calcària. A la llinda té una decoració amb estrella de vuit puntes fent sortir un arc de mig punt i al costat una inscripció que sembla indicar la data de construcció de la torre: 11 d'octubre de 1705, ot 11 M. a dalt i 1705, amb una creu entre el 7 i el 0 a baix. Diverses espitlleres envolten la torre. De la banda de llevant, una porta adovellada a l'alçada del primer pis, comunicava directament amb la casa mitjançant un pont cobert sobre mènsules que aguantaven la fusta. La primera estança de la torre està coberta amb volta esfèrica, una obertura o trapa dona al pis de dalt per on s'hi accedia mitjançant escala de gat. Un cop al replà, uns esglaons de pedra connecten amb el pis superior cobert també amb volta esfèrica de pedra vista, on està situada la finestra insculpida. Just quan acaben els esglaons, una altra trapa accedeix al segon pis per una escala de mà i finalitza al terrat coronat amb corsera i sense merlets.

La masia, amb la coberta molt modificada, té un cos central constituït per dues voltes de pedruscall, una de les quals conté el portal adovellat i l'escala. L'edifici, de principi del segle XVIII, es va bastir a partir d'una antiga construcció militar del segle X amb forma de L, de carreus mitjans disposats de manera regular. En el mur de ponent hi ha una sagetera articulada de pedra, on hi manca la pedra rodona articulada. Segurament, aquest edifici alt-medieval va donar lloc al topònim Torreportes, ja que tenia la funció de guarda (porta) del camí o estrada romana d'Empúries. El nom de les Corts és més antic i prové de que era un camí principal de carros i cavalleries romanes (cohortes). Aquest camí travessava el curs antic del riu Ter mitjançant un gual empedrat, al costat del qual es va edificar l'església de Sant Vicenç de les Corts i el Molí. Davant de la façana de migdia de la casa es disposen les jaces tot formant un carreró en pendent que acaba a la torre. Entre la casa i les jaces de davant hi ha una volta amb eixida a sobre, a la qual s'accedeix per la sala principal del pis. A la banda de llevant hi ha un pati i un antic colomar amb fileres de fornícules en el mur de pedra. A l'angle sud-oest del pati hi ha el pou, amb una cúrria que donava a la cuina.



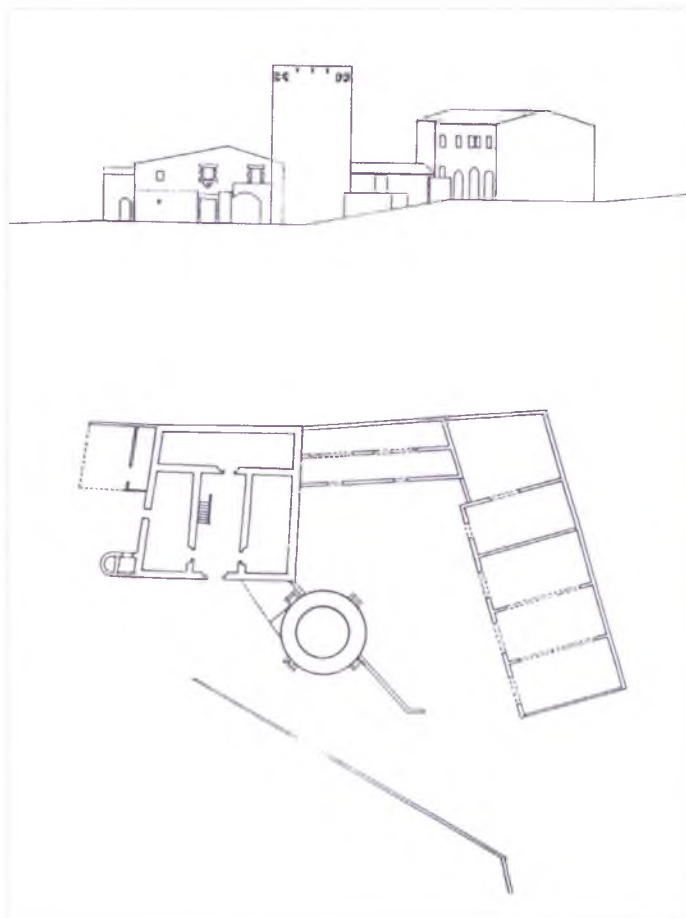
Els mas Torreportes i el mas Feliu de les Corts amb les seves imponents torres de defensa de planta circular.

Foto: Joan Lassús. AHE.

El mas Feliu o can Baig, del segle XVIII, al costat del mas Torreportes, també era resguardat de la visió des de la mar per la muntanya de les Corts i situat més a llevant, vora el curs del Ter vell. Consta d'una torre de planta circular lleugerament troncocònica i atalussada de dotze metres d'alçada unida al cos principal mitjançant un pont, edificada a l'angle sud-oest de la casa. La torre manté alineació amb la de Torreportes. L'aparell de la torre és de pedra calcària amb argamassa. La planta baixa, que fa de talús, és coberta amb volta esfèrica i els tres pisos superiors són sostinguts també amb voltes esfèriques. Coronada per quatre matacans amb mènsules de carreus escairats. En el primer pis, una porta rectangular comunica amb l'eixida de la casa situada sobre el pont d'accés. En el cos s'hi construïren espitlleres quadrangulars i, a la banda oest, una finestra amb una rosa esculpida a la llinda, sota un petit arc conopial.

Als voltants de l'edificació principal de la masia, amb coberta a dues aigües i una façana atalussada, es despleguen jaces de diverses èpoques. Una, del segle XVIII, suportada per arcades de pedra ben escairada arrencant de mènsules. El paller, de final del segle XIX, consta d'altres arcades de totxo i gelosies de ceràmica. A la façana de ponent de la casa, separat per un arc a l'alçada del pis hi ha el pou cobert. La casa és formada per dos cossos de planta i pis. El cos meridional o façana principal té contraforts atalussats i amb teulat a dues vessants. La finestra principal, situada sobre el portal d'entrada és d'estil neoclàssic. El del nord té el teulat a una sola vessant. Aquest dos cossos estan units per una nau central. En una llinda d'una finestra de la planta baixa de la façana de llevant hi ha la data 1733. Entre les dues masies hi ha un pou amb un safareig que, mentre varen haver-hi masovers a Torreportes i al mas Feliu, era d'ús comú, ja que la propietat d'aquestes cases i les seves terres eren del mateix propietari.

Cal Masover nou és una antiga casa de pagès reedificada diverses vegades. Conserva part de la torre de planta quadrangular, del segle XVII, escapçada a finals del XVIII, època en què també es va obrir una finestra amb decoració cordal. La planta baixa és coberta per una volta de canó amb encofrat de canya. Es conserva una espitllera en el mur nord. La casa és adossada amb una finestra i un portal adovellat a la façana oest, amb un pou cobert que va al primer pis. En el mur de ponent es conserven restes de parament d'un edifici anterior i també en un mur que separa aquesta finca del mas Pasqual. En els murs de migdia es conserven alguns trams de parament que semblen alt-medievals, on hi passa el camí estret que va de Sant Vicenç als masos de les Corts. A l'horta que hi ha a ponent de la masia hi ha un pou cobert amb cúpula de rajol i una llosa de pissarra sobre l'obertura. Al costat de llevant hi ha un gran bassi de pedra amb argamassa. Prop de l'angle sud-est hi ha una pedra perforada per escórrer l'aigua plujana, amb un tap de fusta.



Plànol del mas Feliu.

Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Girona.

El mas Pasqual data del segle XIX. té amb finestres escairades i voltes grasses a la planta baixa. L'element més antic és el mur que separa aquesta casa de cal Masover nou. Era propietat d'en Fontcoberta. A la façana de llevant hi ha un pou amb abeurador. Prop d'allà, un sarcòfag paleo-cristià procedent de Sant Vicenç. A la banda de migdia del camí de les Corts i paral·lel al mas Pasqual hi ha una casa del segle XIX que posteriorment va ser utilitzada de paller, encastada en les restes d'una masia antiga enderrocada a nivell del primer pis que conserva en l'angle nord-oest una cantonada de carreus de calcària molt ben escairats. Adossada en aquesta cantonada hi ha una altra casa del segle XIX amb restes anteriors contemporànies a la casa vella. Aquesta casa de pagès situada a la banda de ponent del conjunt, darrerament havia servit de corral.

El mas de l'Ybran, o can Riera, és una casa de pagès edificada, a final del segle XIX, en una horta que aprofita el regadiu del rec del Molí d'en Dou i del rec Cinyana, situada a migdia del camí de les Corts. Un element arquitectònic a destacar és el portal de carreus ben escairats que hi ha a l'entrada del pati. Més en direcció a ponent hi ha can Palau, un mas que es va fer a la segona meitat del segle XX, en un camp del mas Pasqual anomenat de la Vela perquè tenia forma triangular. Més en direcció a Viladamat pel camí es troba el mas de can Roura edificat en un camp dels Comuns. A l'altra banda de la carretera que porta a Viladamat, i proper a les restes de l'església del mateix nom, es troba el mas de Santa Margarita.

Els Casals o mas Vell de les Corts està situat a l'extrem de migdia de la muntanya de les Corts i a ponent del mas Torreportes. Es conserven restes dels murs, fins a l'alçada del primer pis. La planta és rectangular amb un apèndix a l'angle sud-est. A l'interior, es conserva l'encaix del primer pis a la banda de ponent, restes del portal de migdia i murs de 80cm. Aquest edifici podria ser la casa de Miquel Carreras i Fort, batlle d'Empúries l'any 1633, tal com consta en el document, veí de *Curtibus*. Probablement a conseqüència de la destrucció i crema de Cinclaus arran de la guerra dels Segadors, el 1640, també es va destruir aquesta masia que segurament pertanyia a la família Margarit, propietaris de Cinclaus per herència dels antics possessors, els Pau, que haurien edificat aquest casal, com la masia vella de Vilanera, propietat de les monges de Sant Agustí de Peralada, que també patí un incendi. La referència més antiga a aquest mas vell és l'esment del lloc de les Corts que es fa en la relació de nuclis habitats del comtat d'Empúries incorporats a la Corona d'Aragó pel rei Martí l'Humà el 1402. Posteriorment s'edificaren les masies fortificades de Torreportes i mas Feliu que pertanyien a la mateixa possessió, espoliada als Margarit.

Esglésies de Santa Margarida i Santa Magdalena

Al nord de la muntanya de les Corts, a la banda de ponent de l'antiga via Heraclea, hi ha les ruïnes de les esglésies de Santa Magdalena (segles V-X) i de Santa Margarida (segles V-XVIII), del temps del bisbat d'Empúries, en època visigòtica. Hi ha també una necròpolis del segle VI. L'església de Santa Margarida, també dedicada als sants Just i Pastor, era la basílica paleocristiana d'Empúries, amb una petit baptisteri dels segles V-VI, i en el segle XIV estava vinculada al monestir de Vilanera. A les darreres excavacions es va trobar una lleuda sepulcral, del segle VI, pertanyent a un important personatge, possiblement un bisbe, que es conserva al Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries.

VILANERA

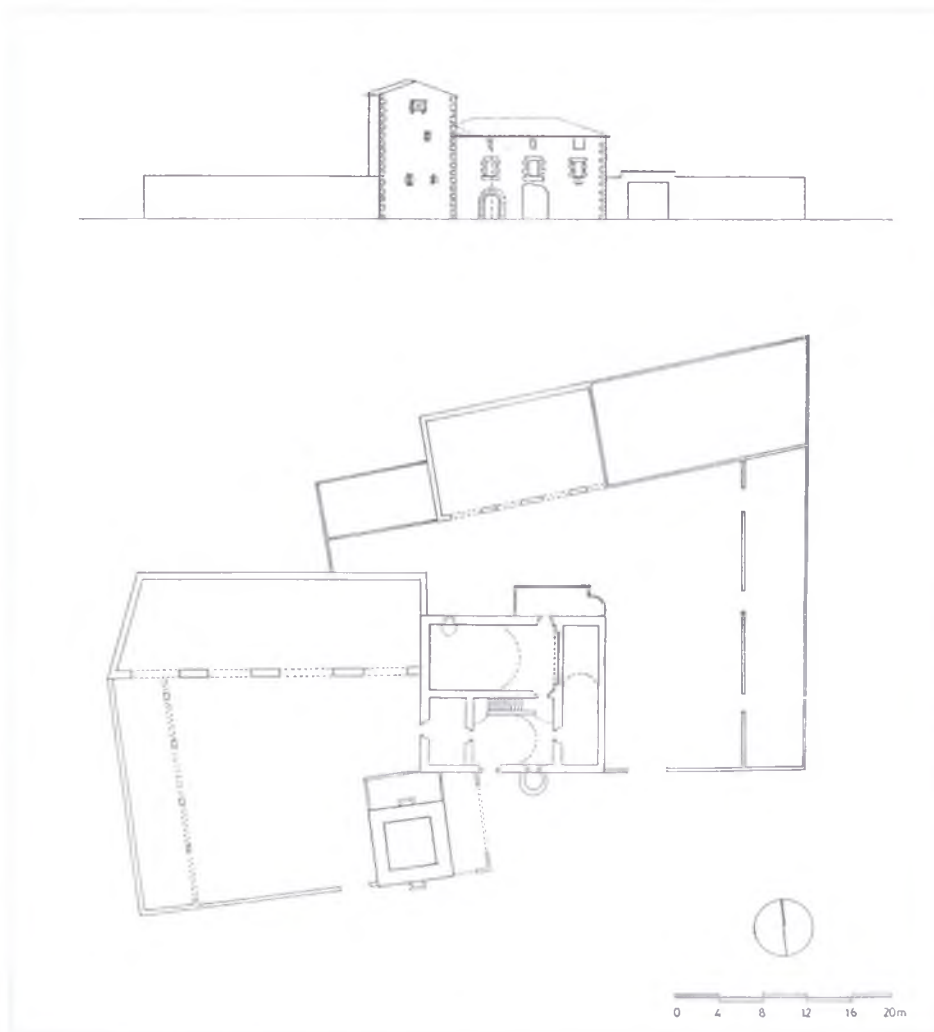
Vilanera és un gran conjunt arqueològic i històric amb una cronologia extensa que va del segle VIII aC a l'actualitat. A les excavacions arqueològiques de 1999 es va trobar una interessant necròpolis de l'època del Bronze Final i Primer Ferro (ss. VII-VI aC), que ocupa uns 5.000 m². Fins a la data s'han localitzat un total de 50 estructures funeràries de tipologia diversa. Cal destacar per la seva singularitat una urna funerària amb material fenici (ceràmiques i un ou d'estruç decorat). A l'angle sud-oest del turó de Vilanera i per sota les estructures romanes s'ha documentat una necròpolis d'incineració de l'edat del Ferro (s.VI aC). Al costat de llevant del mas hi ha una necròpolis romana d'inhumació del s. III-IV aC. A la banda de migdia del turó hi ha un enterrament tardorromà del s. V-VI dC.



El mas de Vilanera amb la torre defensiva de planta quadrada. A l'esquerra, les restes del monestir de monges benedictines i, dalt del turó, queda dempeus una paret de l'antiga església de Santa Maria de Vilanera.

El monestir de Santa Maria de Vilanera va ser fundat el 1328 segons el testament deixat per Arnau de Soler (mort el 1326), canonge de la catedral de Girona des del 1288 i ardiaca de Besalú des del 1304. El 1412 ja s'havia extingit i tots els seus béns havien passat al convent de monges agustines de Sant Bartomeu de Bell-lloc de Peralada. A Vilanera, segons els documents hi havia deu monges benedictines, la majoria filles naturals de nobles, com Felipa de Soler, filla de l'ardiaca, que va ingressar a l'edat de 12 anys i en va ser abadessa després de la seva tia Fresca de Soler, l'any 1359. L'any 1340 consten com a homes propis del monestir: Berenguer Socarrats i Bernat Feliu. El 1358, Francesc Matheu és home propi i amasat del monestir. El 1367, Ramon de Vilafreser i la seva esposa, Sibilla de Vilanera, es fan persones pròpies i sòlides del monestir. El 1412, Garsenda, priora de Sant Bertomeu de Bell-lloc redimeix a Francesc Tomas de Vilanera. Les restes del monestir estan dividides en dos edificis força separats. A la part alta del turó hi resta un mur de l'església de 10 m. de llargada per 4 d'alçada, molt malmès. A la part baixa, hi ha les restes del cenobi, d'una alçada considerable i que permeten dibuixar una planta rectangular amb diverses estances al seu interior. Relacionat amb el monestir s'ha trobat un camp de sitges format per 29 unitats amb material arqueològic d'època romana i medieval.

El mas Vilanera, també anomenat can Guanter i can Tubau, pel nom dels masovers, és un gran edifici del s. XVI-XX, força ben conservat en l'actualitat, de planta rectangular amb teulada a quatre vessants. A la façana principal hi ha un portal amb arc de mig punt de grans dovelles. A pocs metres al sud-oest de l'edifici hi ha la torre defensiva de planta rectangular de 12m d'alçada amb un matacà de carreus ben escairats a la part superior. Durant els segles XVIII i XIX s'hi varen construir diverses edificacions annexes. Relacionats amb el mas i a ponent de l'edifici s'han trobat murs que formen part d'un espai de grans dimensions que ha estat identificat com un tancat de bestiar del segle XVII. Els masovers es dedicaven al cultiu de cereals i farratges. La propietat de Vilanera va passar a la casa Pastors de Torroella de Montgrí i, en el segle XIX, fou dividida i passà a mans de les famílies Casamor i Fontcoberta.



Plànol del mas Vilanera. / Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Girona.

El mas de la Fornaca. Al nord dels mas Vilanera, en direcció a Albons, hi ha l'antiga font de la Fornaca, al costat d'on passava el camí vell d'Empúries a Girona per Albons. Al costat hi ha el mas de la Fornaca, de mitjan segle XIX, propietat de la família Pellicer Arbusí, de l'Escala. Prop de l'antiga font es conserva un dels pilars de la canalització subterrània de l'Escala, del 1796, que porta la inscripció "Aquí és lo desguaç de la font". La canalització constava de deu pilars de pedra o respiralls, dels quals n'han quedat 5 que arribaven fins al safareig i la font de 1796, a l'entrada de l'Escala i varen donar nom a l'indret del "Camp dels Pilans". En aquesta zona hi ha el mas de l'Horta Vella, del segle XIX, que també treballava les terres del pla de les Corts, i can Lloques. En direcció a Albons es troba el mas Duaner, també del segle XIX.



**WEBS PROFESSIONALS PERSONALITZADES
PER A TOTS ELS GUSTOS I BUTXAQUES**

☎ 616 514 318 ✉ disseny@webstorming.cat



DISSENY GRAFIC
LOGOS · FULLETONS · CATÀLEGS
EDITORIAL · MARXANDATGE · FOTOGRAFIA · I MOLT +

✉ pomona@pomona.cat · www.pomona.cat

ELS RECS

Entre Vilanera i el massís del Montgrí, al sud del nucli de l'Escala, s'aixequen les dues masies fortificades dels Recs, dels segles XVI-XVII, edificades en el pujol de la muntanya dels Recs, anomenada també d'en Pastors, pel nom dels propietaris, que eren de la casa Pastors de Torroella de Montgrí, des d'on es domina l'antic estany de Sant Joan de Bellcaire o de Bedenga. Els masos es dedicaven al cultiu de l'arròs a les terres de l'antic estany de Bellcaire. Aquestes masies i el seu entorn són les que han patit més degradació de l'entorn en permetre l'edificació d'urbanitzacions properes. Actualment són arrendades i explotades com a discoteques.

Al clot dels Recs hi havia restes de fons de cabanes de pescadors de l'estany, amb ceràmiques romano-republicanes del segle II a.C. També hi ha sitges de gra enterrades i tot fa pensar que aquestes dues cases de pagès dels segles XVI-XVIII es van reedificar sobre estructures anteriors. En una làpida situada a la façana de l'església de Sant Martí d'Empúries, hi ha una inscripció on s'esmenta que la primera pedra de la reedificació de l'església, l'any 1507, la va posar "l'honorable Joan Pascol des Rechs". Prop de la platja dels Riells, hi ha l'estany de Poma, que desaigua en aquesta platja. Entre les Terroges i els Recs, es conserva el topònim mas Estela.



La torre del mas Vicenç dels Recs, de planta quadrada i teulada a quatre vessants.

Foto: Miquel Bataller. AHE.

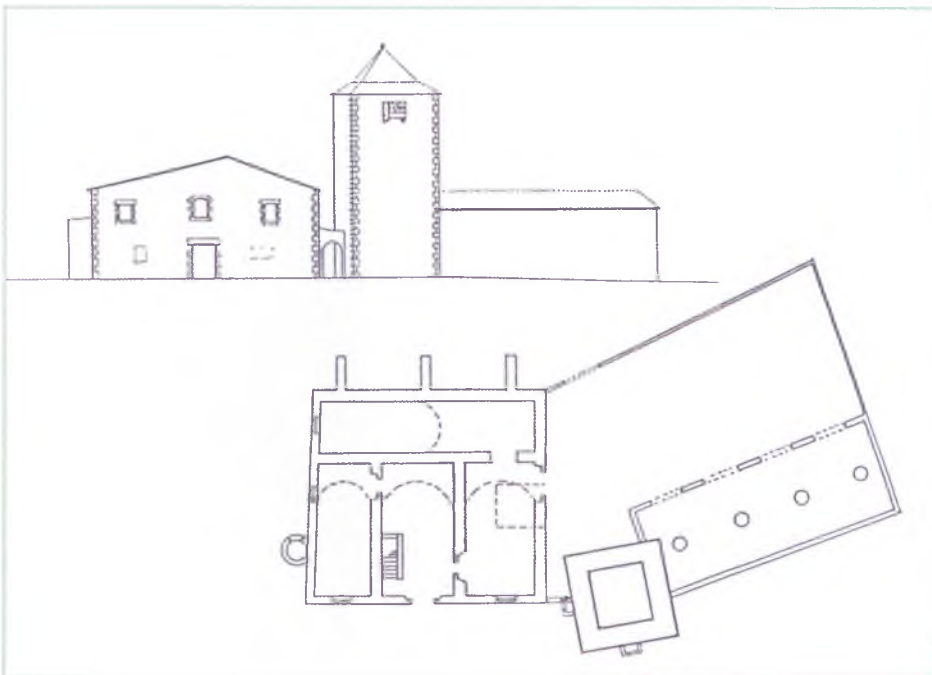


El mas Vicenç dels Recs, can Reding, actualment transformat en una discoteca.

Foto: Miquel Bataller. AHE.

El mas Vicenç dels Recs, dit actualment can Reding, va ser comprat a la família Pastors per Mariano Castells, un enginyer de Barcelona. Un nebot seu se'l va vendre i actualment és arrendat com a discoteca. Les terres del mas eren regades pel rec Cinyana, que recollia l'aigua dels pendents nord del Montgrí, a sota Sobrestany i pel rec de les Deus, que es formava quan plovia on ara hi ha el camp de futbol i desembocava al rec Cinyana. A partir de 1962 es va anar reconvertint el cultiu d'arròs, de cereals i de farratges en fruiters, sobretot presseguers i pomeres, pel seu millor rendiment.

El motiu Reding prové d'un avantpassat de Martí Pagès Ferrer, l'últim masover, de possible ascendència anglesa. El mas és un edifici construït amb pedruscall i argamassa, amb carreus ben escairats a les cantonades i teulada a doble vessant i portal rectangular. A sobre hi ha una finestra gòtico-renaixentista. El mas conserva la torre de planta quadrada amb tres matacans a la part superior i diverses espitlleres a diferents alçades. La torre és coronada per un teulat en forma de piràmide. Els coberts que s'adossen a la torre tenen una crugia interior sobre pilars rodons i façana al pati amb arcades.



Plànol del mas Vicenç dels Recs.

Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Girona.

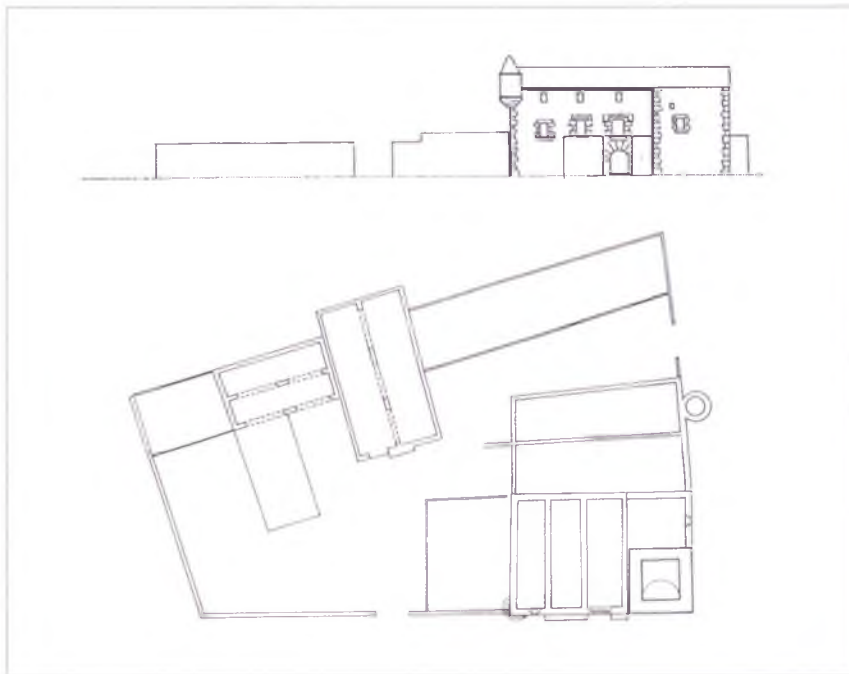


El mas Calons dels Recs, can Jepot, a la dreta, s'observa la torre que es va escaparçar.
Foto: Miquel Bataller. AHE.

El mas Calons dels Recs, dit també can Jepot va ser comprat per la família Casamor, propietària també del mas Vilanera i varen escaparçar la torre que era bessona de la del mas Vicenç. El mas té un portal d'arc de mig punt i grans dovelles a la façana, que és reforçada amb contraforts. Les finestres són rectangulars i dues tenen motllures d'inspiració renaixentista. La de sobre la porta té caps de persona en baix relleu. A la part sud-oest hi ha una garita cilíndrica amb coberta cònica feta amb peces de terrissa. El basament el formen tres cercles de pedra en degradació.

En el límit del terme amb el poble veí de Bellcaire es troba un altre mas fortificat anomenat el mas de la Torre o la torre Forçosa. Ben a prop, hi ha el mas Martí o can Titus (aquest en terme de l'Escala). Partint del camp de futbol en direcció al Montgrí, pel camí que porta al mas Cremat es troba el mas de la Casanova (en terme de Bellcaire) i l'Horta d'en Puig.

Actualment a l'Escala queden molt poques famílies que visquin de pagès i tots aquests grans masos que havien abastit l'Escala i la comarca de cereals, bestiar i productes de l'horta ara són ocupats per persones que res tenen a veure amb el treball de la terra. La pressió urbanística i les dificultats del sector han fet que s'anés abandonat un treball que, a més de proporcionar la base d'una alimentació de proximitat també és garantia de la conservació del paisatge: un patrimoni que hauríem de conservar per a les generacions futures.



Plànol del mas Calons dels Recs. / Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Girona.



El portal d'entrada del mas Calons, amb la finestra gòtico-renaixentista.
Foto: Miquel Bataller. AHE.



Colla de segadors al mas Torreportes de les Corts, a mitjan segle XX. Al fons, el mas Feliu amb la torre de defensa.
Foto: autor desconegut. Cedida per Esperança Noguera.

BIBLIOGRAFIA

AADD, Els masos del Montgrí, Can Quintana. Museu de la Mediterrània, novembre 2010.

AGUSTÍ, Bibiana i altres, "Excavacions arqueològiques a Vilanera (l'Escala, alt Empordà)" a *Tribuna d'Arqueologia*, 2000-2001, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.

ALBERT, Lluís, "Cinclaus en els memòries d'un compositor", *Fulls d'Història Local*, núm. 68, Ajuntament de l'Escala, maig-juny 1998

BADIA I HOMS, Joan, *L'arquitectura medieval a l'Alt Empordà*, II A, Alt Empordà, Diputació de Girona, 1978.

BOFARULL, Benjamí, Piñero, Miquel D. "Santa Reparada de Cinclaus", *Fulls d'Història Local*, núm. 66, Ajuntament de l'Escala, gener-febrer, 1998.

BOFARULL, Benjamí, PIÑERO Miquel D., Catàleg de l'exposició "Fotografies i plantes d'esglésies velles de l'Escala", Centre d'Estudis Escalencs, 1980

BOIX, Lurdes i PIÑERO, Miquel D. "Cinclaus, una evolució al llarg de la història", *Fulls d'Història Local*, núm. 65, Ajuntament de l'Escala, novembre-desembre, 1997.

BOIX, Lurdes, "Vivències i records de Cinclaus", *Fulls d'Història Local*, 67, Ajuntament de l'Escala, març-abril, 1998.

DE PUIG i OLIVER, Jaume, "Amor a Vilanera, segle XIV: el canonge, l'abadessa, l'amant i la petita", *Fulls d'Història Local*, núm 96, juliol de 2010, Ajuntament de l'Escala.

PIÑERO COSTA, Miquel D., "Les Corts i Vilanera, pas de dos camins principals en el Ter vell" a *Apilar. Butlletí Informatiu del Camp dels Pilans*, núm.6, 2003.



Lurdes Boix i Llonch



**RENAULT
L'ESCALA**

**Mecànica i pneumàtics
Planxa i pintura
Vehicles nous,
Km. 0 i gerència**

Closa del Llop, 34 - 17130 l'Escala
Tel. 972 77 23 01 - Fax 972 77 42 27
www.costabranord.com/renaultlescala

Hemeroteca històrica



LA ESCALA

Seguidament reproduïm la part descriptiva, de geografia i d'estadística, de l'article que l'arqueòleg, numismàtic i historiador gironí Joaquim Botet i Sisó (1846-1917) escrigué el 1913 (ara fa 100 anys) sobre l'Escala i el qual inclogué en el volum IV (pàgs. 321-354) de la Geografia General de Catalunya, editada entre 1909 i 1918, publicada a Barcelona per l'editorial d'Albert Martin i dirigida per l'historiador, professor i polític barceloní Francesc Carreras i Candi (1862-1937).

Forma la vila de La Escala districte municipal junt ab lo poble de Sant Martí d'Empories y los vehinats de Cinchclaus, les Corts y los Rechs. Està situat al NE. de Gerona, tocant a la mar; essent l'únich districte municipal marítim que pertant al partit judicial de Gerona. Afronta al N. ab los de Sant Pere Pescador y de la Armentera; al E. ab la mar; al S. ab los de Torroella de Montgrí y de Bellcayre, y al O. ab los de Albons y de Vilademat. Té 885 edificis y alberchs y lo poblan 2.515 habitants de fet y 2.517 de dret, dels quals 1.352 saben llegir y escriure. Los de fet se classifcan per son sexe y estat civil, en:

Hòmens:	solters 543;	casats, 606;	viudos 95;	total: 1.244
Dones:	solteres 530;	casades, 607;	viudes 134;	total: 1.271

y per entitats de població, com segueix:

La Escala (cap de districte)	785 edificis y alberchs	2.322 habitants
Sant Martí d'Empories (a 2.800 m. de La Escala)	33 edificis y alberchs	60 habitants
Les Corts (a 1.800 m. de id)	13 edificis y alberchs	29 habitants
Caserius de menys de 10 cases y edificis isolats	54 edificis y alberchs	104 habitants

Lo terror per la banda del S. es bastant dolent y rocós, essent mólt prima la capa de terra; pé l SO. y O. es mólt millor y lo rega la cequia de Bellcayre; pé l N., fora del plà perjudicat d'aygua-moxos, torna a ser de qualitat inferior y en la part de sol ixent les sorres que lo vent hi porta, forman dunes que s'extenen del N. NE. a S. SO., en una faxa no interrompuda que travessa tot lo terme y s'endinza en lo de Torroella de Montgrí. S'hi cullen grans, llegums, ferratges y al present poch ví; y en la part que-s rega, hortalices y alguna fruyta. Feta excepció de les aus aquàtiques y de pàs, la caça no hi abunda y es mólt perseguida. Lo bestiar, fora d'alguns porchs y d'avioràm, se reduheix al necessari pera lo conreu.

La costa, des de lo grauet d'Empories, antiga boca del Fluvià, fins lo turó ahon s'axeca lo poble de Sant Martí, forma una platja baixa. Del dit poble a la vila de La Escala, forma les platges del Port, de les Muscleres, del Portitxol y de la Font, separades la una de la altra per eminencies més o menys pronunciades terminades quasi al tocar la mar en roques que-s mantenen quasi a flor d'ayga y a voltes trauen lo cap per sobre d'aquesta.

En la platja de la Font s'escorre a la mar la cequia de que hem parlat, anomenada péls naturals Rech del molí, pel que mou un poch terra endins; la duna que en ella s'ha format, prop de la mar y a la esquerra del rech, es imposant. A la dreta del rech s'axeca quasi perpendicular un morro rocós, a quin peu hi ha una font, única de bona ayga que té pera son consúm la vila de La Escala. Al altre costat d'aquest morro

y formant un angle quasi recte ab la roca descrita, s'obra lo petit port de La Escala, que té a ponent una roca anomenada Lo Caragol. Prop de la seva entrada té 29 m. de fons. Al sortit del port de La Escala la costa torna a ser rocosa y força dreta, pren inclinació al SE. y forma la punta de Casa gran, la cala de la Clota, lo golf Roig, la cala de Saplaig, la illa Mateua, la punta Grossa, les Cambres, la punta de Trencabrassos y la cala de Montgó, en la qual acaba lo terme y districte municipal. En aquest troç de costa y en lo que segueix envers l'Estartit hi ha nombroses coves, com les que han donat nom a la cala de les Cambres, en les quals la mar s'endinza. Moltes d'elles se poden recórrer ab barca y són dignes de ésser visitades per son aspecte fantàstich y sos variats efectes de llum.

En la plana alta y pelada que s'extén al S. de la vila, les aygues pluvials hi forman un mólt petit estany anomenat l'estany de la Poma, que la evaporació se cuyda d'exugar.

La vila de La Escala es una població industriosa. Té fàbriques d'esperit de vi, aygardent, gaseoses, electricitat, genres de punt, calçat, pastes pera sopa, conserves alimenticies y sobretot salar peix; un molí fariner y dues prempses d'oli. S'hi exercen tota mena d'arts y oficis y mólt en particular lapescà, que no acostuma escassejar-hi. La del coral, que havia donat mólt bons rendiments, avuy, com tenim dit, està abandonada. La gent es mólt aficionada al ball y al teatre, havent-hi constituïdes varies societats ab son café y ab la corresponent sala de ball y espectacles; axò fà que compte ab tres professors de música y que no hi falten cobles o orquestes.



Autor: Josep Esquirol. Col. Rafel Bruguera.

Hi ha duana, lloch de carrabiners, cabo de mar, administració de correus y subalterna de la Companyia arrendataria de tabachs; metges, apotecaris, veterinari, dues fondes, varis hostals y té demarcada una Notaría.

Compta ab dues escoles públiques elementals complertes, una de noys y altra de noyes, y ab tres de privades, una de noys y dues de noyes.

Hi passa la carretera de Vilademat a Palafrugell, fà poch construïda, per la qual se comunica ab Figueres (23 k.), Bellcayre y lo Baix Empordà, y té camins vehinals a La Armentera (6 k.), y a Albons y carretera de Figueres a La Bisbal (5 k.), per la qual y per la del Estartit a Medinyà se comunica ab Gerona (32 k.) y ab la estació de Sant Jordi en la via ferrada de Barcelona a França (18 k.), que es de la que-s serveix principalment, encara que la que té més a la vora es la de Sant Miquel de Fluvià, en la mateixa via (12 k.). A més de carruatges de lloguer, hi ha ordinació a Figueres dues vegades al día (prèu 1'25 pessetes l'assiento), a la estació de Sant Jordi també dues vegades al día (2 pessetes), y a La Bisbal y Torroella de Montgrí casa setmana, en dies determinats.



Autor: Josep Esquirol. Col. Rafel Bruguera.

Celebra mercat tots los diumenges, fira lo día 25 de Març y festa major los días 2, 3, 4 y 5 de Setembre. Pertany al districte electoral de Torroella de Montgrí.

Hi ha servey sanitari marítim, corresponent al districte de Barcelona; hi havia hagut hospital, avuy tancat per manca de rendes suficients; té illuminació elèctrica, y si no-s vol servir d'ayga de pou o de cisterna, la ha d'anar a buscar a la font, poch hà esmentada, distant uns 500 m. de la població.

Hi ha en lo districte dues parroquies: la de La Escala, urbana de según ascens, ab rector y vicari, y la de Sant Martí d'Empories, rural d'ascens ab rector, ala que estàn agregats los vehinats de Cinchclaus, Les Corts y Los Rechs. Una y altra eran del ardiaconat d'Empordà, comtat d'Empories.

La esglesia parroquial de La Escala, dedicada a Sant Pere, tal com està al present, fôu començada l'any 1701 y acabada l'any 1761. Es gran, de carrèu, d'una sola nau, ab dèu capelles laterals, cinch per banda, a més del altar major en lo presbiteri, y lo frontis es d'istil del renaxement. Falta fer la punta o cap del campanar. Fôu erigida en parroquia l'any 1777, donchs abans estava agregada a la de Sant Martí d'Empories. La Escala, que era solsament un vehinat o barri de pescadors, no tingué esglesia fins al any 1682, en lo qual quedà acabada la que hi havia en lo mateix emplaçament de la actual, construïda en virtut de llicencia otorgada per la comtesa d'Empories, D.^a Catarina d'Aragó, Folch de Cardona, que cedí ademés lo solar.

La esglesia de Sant Martí, parroquial del poble d'Empories, fôu construïda en la primera meytat del segle XVI. Es petita, d'una sola nau, ab aditaments que la desfigurán, y son frontis, de pedra picada, està sense acabar. D'algunes inscripcions que té sobre la porta, se-n desprèn que fôu començada l'any 1607, en lo mateix lloch ahont n'hi havia una altra, que havia sigut restaurada l'any 1248 y que era potser la metexa que havia fet reedificar en 926 lo comte d'Empories Gauzbert, sobre les runes ocasionades de segur pèls normans d'altra encara més antiga, que no sabèm si fôu la que era catedral en temps de la dominació dels wisigots.



Autor: Josep Esquirol. Col. Jordi Gallegos.

En lo terme de la antiga parroquia se troba noticia de haver-hi hagut tres capelles, la de Sant Salvador y les de Santa Margarida y de Sant Eusebi, que existían encara en 1601. D'una d'elles són sens dubpte les runes d'esglesia romànica que-sveuen al pèu del puig ahont hi hagué la antiga ciutat, a la vora del camí que envolta lo dit puig. També se-n troba d'un convent de monges, fundat l'any 1328 ab la denominació de Santa Maria de Vilanera, que devia estar situat prop de Los Rechs, aygues amunt del rech del molí ahont hi ha una masia anomenada Mas Vilanera, senyalada en lo mapa de la provincia d'En Coello y anotada en un dels Nomenclàtors oficials publicats. Finalment, quedan encara vora lo camí de La Escala a Sant Martí d'Empories les despulles del edifici que fôu esglesia y convent de religiosos servites de Nostra Senyora de Gracia, que subsistí fins al any 1835 y havia sigut fundat l'any 1606 en lo lloch que ocupava una capella o ermita sots la metexa advocació.



Els valors naturals del paratge de les Planasses-Salpatx

El paratge de les Planasses-Salpatx engloba els terrenys forestals que van des del port (la Clota) fins a l'Illa Mateua, delimitant-se al sud per la carretera de Riells a Montgó i pel nord amb el mar. Destaca per la presència de diversos valors naturals, alguns d'ells considerats excepcionals, fet que ha comportat que l'espai formi part de la Xarxa Natura 2000 i s'hagi inclòs dins el Parc Natural del Montgrí, les Illes Medes i el Baix Ter.



Ortofotomapa espai més límits PN i XN2000.

El paratge es troba en un petit turó d'uns 60 metres d'alçada de litologia calcària que geològicament correspon a una prolongació cap al nord del massís del Montgrí. Com és característic del front del mar d'aquest massís destaca la façana litoral composta per penya-segats, cales de còdols i esculls. A l'espectacularitat morfològica se l'hi afegeix la presència d'una vegetació molt rica en diversitat d'espècies.



Hipsometria.

L'espai presenta una elevada diversitat de comunitats vegetals distribuïdes en un espai molt reduït. Moltes d'aquestes es troben actualment en procés de regeneració i d'altres en procés de degradació. Són característiques les formes que prenen moltes espècies d'arbres i arbusts en adaptar-se a les fortes condicions que imposen els agents externs, com ara el vent de tramuntana i la salinitat.

L'espai es troba orientat al nord, en direcció al golf de Roses i comprèn en la seva totalitat una extensió aproximada de 40 hectàrees. D'aquestes, unes 19,86 es troben recobertes per espècies arbòries (especialment pi blanc i, en menor mesura, pi pinyoner i pinastre) i 20,65 hectàrees per espècies arbustives i herbàcies.

Tot i trobar-se sotmès a una intensa pressió urbanística l'espai esdevé un reducte natural litoral de petites dimensions, on el paisatge vegetal manté un important interès biològic i paisatgístic, malgrat les continuades alteracions antròpiques.

Podem dividir el paratge en tres sectors: les Planasses, el Bol Roig i el turó del Salpatx.

1. El sector de les Planasses es caracteritza per ser la zona més malmesa degut al seu antic ús militar i a la construcció del port nàutic de l'Escala.
2. El sector del Bol Roig és la zona intermitja de l'espai i engloba tot el vessant oest del turó del Salpatx.
3. El sector del Salpatx inclou el turó que s'aixeca fins a 60 metres d'alçada i la cala de l'illa Mateua. El seu front litoral es caracteritza per la presència d'imponents penya-segats.

ELS VALORS GEOLÒGICS I GEOMORFOLÒGICS

L'espai és de litologia calcària i es troba en contacte amb el mar. Geològicament forma part del massís del Montgrí i la seva formació és un mantell de corriment superior format per un conjunt de sediments mesozoics o secundaris, de naturalesa carbonatada a la conca sedimentaria pirinenca, que amb l'orogènia alpina van lliscar cap al sud, aprofitant la gran plasticitat dels estrats subaflorants i posteriorment, recoberts en bona part, per materials plio-quadernaris de la conca mediterrània de l'Empordà.

Està compost per la sèrie geològica del Cretaci, amb un gruix aproximat de 1.750 metres. Aquesta està formada per una alternança de nivells margo-calcàris i bioclasts, datable de l'Albà mitjà i superior, i amb afloraments corresponents al quadernari.

Podem distingir morfològicament dues zones: la primera se situa a l'àrea de les Planasses i es caracteritza per presentar una plataforma d'erosió marina aixecada a menys de 20 metres, intercalada per cales de graves i blocs. També cal esmentar la presència de sediments eòlics provinents del golf de Roses.

La segona zona se situa a l'àrea del Bol Roig-Salpatx i correspon a una zona de pendents més pronunciats. Es caracteritza per la presència de rasclers, sediments eòlics, cales de blocs i graves, perforacions, coves, roques erosionades de base i penya-segats de menys de 20 metres (com els presents a la zona del Bol Roig) i de més de 20 metres (presents a la zona del Salpatx).

La peculiaritat de tot aquest seguit de formes morfològiques, sovint espectaculars, rau en molts casos en els fenòmens de carstificació, entre els quals destaquen les balmes

formades per l'acció química i mecànica de l'aigua en un terreny soluble, en aquest cas calcari, i les cavitats (per exemple la cova Negra) creades per les formes d'absorció de desenvolupament vertical, i els camps de rascler.

Les calcàries d'aquesta zona es caracteritzen per la presència d'abundants orbitolínids i estructures tractives (laminacions encreuades asimptòtiques a la base, característiques d'un ambient sedimentari mareal). És destacable la cala de l'illa Mateua, on hi ha un interessant aflorament de materials terciaris en contacte discordant amb el Cretàcic.

Des del punt de vista edàfic els sòls són de naturalesa bàsica i es troben poc desenvolupats i afectats per l'erosió eòlica, marina i de vessants. Hi trobem sòls molt pobres, sovint amb aflorament de la roca mare i sòls esquelètics. És a dir, sòls de no gaire extensió i poc gruix, formats a partir de la descalcificació de les roques calcàries per l'acció de l'aigua de mar.

Altrament entre les masses calcàries també hi trobem sòls sorrencs compostos de gra fi, formats per quars, feldspat i biotita, que han cobert parcialment els terrenys calcaris i que compten amb una vegetació pròpia d'ambients de duna o rere duna.

ELS PRINCIPALS AMBIENTS NATURALS

L'espai es troba compost principalment pels següents ambients:

- penya-segats litorals calcaris amb petites caletes de còdols i replans rocosos fortament exposats a la tramuntana,
- zona dunar,
- pradells secs,
- formacions arbustives i de màquies,
- i, finalment, pinedes.

Els penya-segats litorals esdevenen des del punt de vista florístic l'espai més valuós. Es mantenen poblacions de coixí de monja (*Astragalus tragacantha*) i de diferents espècies d'ensopegueres (*Limonium sp.*), moltes d'elles considerades d'endèmiques.



Vista dels penya-segats de la punta del Salpatx.

A la zona dunar hi trobem diverses espècies típiques d'aquest ambient. Tot i tractar-se d'un espai molt reduït, la diversitat de plantes present és molt elevada degut als diferents estadis evolutius que l'ambient presenta. Hi trobem espècies pròpies d'ambients dunars embrionaris com el jull de platja (*Elymus farctus*), d'ambients dunars establitzats com el borró (*Ammophila arenaria*) o el tamariu, i d'ambients dunars residuals fixats per pins.



Vista del sector de duna, recentment delimitat i preservat del trepig.

Pel que fa als pradells secs n'hi trobem de varis tipus. Entre aquests destaquen els fenassars (prats de *Brachypodium phoenicoides*), els llistonars (prats secs de *Brachypodium retusum*), els prats de ripoll (*Oryzopsis miliaceae*) propis d'ambients remoguts, els prats de pelaguers (*Stipa offneri*, *S. pennata*, *S. capitata*) i els prats sabanoides d'albellatge (*Hyparrhenia hirta*). Aquests espais, a part de ser de gran interès per la presència d'una gran varietat d'espècies de flora i de fauna invertebrada, destaquen per albergar diverses espècies d'orquídies com la *Barlia robertiana* o l'*Ophrys fusca*, entre altres.



Vista del pradell ripoll (*Oryzopsis miliaceae*) situat dins els terrenys que antigament foren usats com a zona de d'abocament de runes i terres.



Orquídia (*Ophrys lupercalis*).

Les zones arbustives venen dominades per la màquia de garric (*Quercus coccifera*) i la brolla de romaní (*Rosmarinus officinalis*), tot i que també hi trobem la brolla de foixarda (*Globularia alypum*). Dins les brolles cal esmentar una zona dominada per la brolla d'estepes i brucs amb estepa crespia (*Cistus crispus*). La presència d'aquesta a l'espai –més pròpia

d'indrets silicícòles i de sòls de reacció àcida – és deguda a un important procés de descalcificació. Finalment cal destacar una zona amb falgueres o falgar (amb *Pteridium aquilinum*), que es localitza sobre un substrat sorrenc i humit, amb també un important procés de descarbonatització.



Vista del garrigar (*Quercus coccifera*) situat al vessant nord-est del turo del Salpatx.



Vista del rodal de falgueres (amb *Pteridium aquilinum*).

Excepte en el relleixos i a la franja litoral –és a dir, al sector més exposat a les inclemències climàtiques, salinitat i manca de sòl– es tracta d'una formació forestal secundària i de transició.

Dins les pinedes podem diferenciar diverses tipologies. La més extensa és la pineda de pi blanc (*Pinus halepensis*), la qual de vegades ens apareix amb un sotabosc dominat pel garric (*Quercus coccifera*) i altres arbusts com el romaní (*Rosmarinus officinalis*), o bé amb un sotabosc compost per diversos arbusts i lianes, a més d'alzines joves i altres plantes llenyoses caducifòlies com el roure martinenc o l'arç blanc. Aquest darrer tipus de pineda el trobem especialment en els fondals, és a dir, en els indrets més humits i amb un sòl més profund.



Vista d'una pineda de blanc (*Pinus halepensis*) que va ocupant lentament determinades zones dominades pel garric (*Quercus coccifera*) i el romaní (*Rosmarinus officinalis*).

El segon tipus de pineda més estesa és la de pi pinyer (*Pinus pinea*). Aquesta poques vegades apareix de manera homogènia sinó que sovint es troba barrejada amb pi blanc. El sotabosc és frondós i hi dominen diversos arbusts essent l'ullastre (*Olea europaea var. sylvestris*) en molts casos el més freqüent. L'extensió més important d'aquesta massa la trobem a la zona de l'antiga Cantina i rep el nom de la pineda d'en Bardellac.



Vista de la pineda de pi pinyer (*Pinus pinea*) d'en Bardellac.

El darrer tipus de pineda és la de pinastre (*Pinus pinaster*). La seva presència dins l'espai és sovint fruit d'antigues repoblacions i sempre sobre substrat sorrenc. Foren plantats segurament per fixar les sorres que s'estenien des d'aquest punt fins a Riells i al mateix Montgrí. La poca fondària dels dipòsits eòlics fa que aquest tipus de pineda sovint comparteixi l'espai amb el pi pinyer, els quals són més propis de substrats pobres en carbonats.

Bona part de les pinedes presents s'estan convertint en boscos mixtes de pins i alzines. La manca de gestió comporta una elevada densitat d'arbres, amb una distribució per claps discontinus i d'estructura regular. Les alçades mitjanes dels arbres volten els 10 o 12 metres. La quantitat de biomassa i necromassa acumulada és molt important i el risc d'incendi és molt elevat. Es calcula que el nombre de tones per hectàrea és de 33,26 per a les pinedes de pi pinyoner (2,25 m³/ha/any) i de 90,02 per a les de pi blanc (9,78 m³/ha/any).

Dins les masses forestals destaca la presència d'un petit rodal de tamaris que forma un tamarigar. Aquest esdevé un hàbitat atípic i es localitza en una fondalada sorrenca i no al llarg d'un curs d'aigua com és el més freqüent a la plana empordanesa. La presència d'una certa humitat edàfica i la proximitat del mar permeten la presència d'aquest petit rodal.



Vista del rodal de tamaris.

LA FLORA SINGULAR I D'INTERÈS

La diversitat d'ambients comporta una gran varietat d'hàbitats que suposa, a la vegada, la presència d'una elevada riquesa florística. Aquest fet queda palès en diversos estudis de flora específics sobre l'espai els quals han citat 275 tàxons. Si comparem aquesta riquesa de plantes amb la del massís del Montgrí, on el nombre total d'espècies de flora amb presència confirmada és de 859 (Jover 2007), podem concloure que en una superfície que equival a l'1% del Montgrí, l'espai alberga un 32% d'espècies de flora diferent.

Entre les diverses espècies d'interès presents, cal destacar:

1) EL COIXÍ DE MONJA (*ASTRAGALUS TRAGACANTHA*). Espècie que forma coixinets espinosos i que sovint es distribueix a la zona de penya-segats. Es troba protegida per la Llei d'Espais Naturals 12/1985 i amb freqüència comparteix espai amb la cinerària (*Senecio cineraria*). Conformava l'hàbitat "Matollars xeroacàntics amb *Astragalus tragacantha*, dels caps de penya-segats del territori ruscínic", el qual ha estat classificat d'interès comunitari per la Directiva hàbitats (92/43/CEE).

Dins l'espai aquesta espècie presenta un bon estat de conservació. Es distribueix de manera fragmentada al llarg de tot el litoral, principalment en la part superior dels penya-segats, tot i que també en determinades àrees s'insereix dins els llistonars i fenassars propers. La densitat de peus és baixa i únicament en alguns punts (tocant a la Clota i a la platja del Salpatx) conforma masses més atapeïdes. On es troba més ben constituïda és en els afloraments neògens de la platja de l'illa Mateua.

2) LLIRI DE MAR (*PANCRATIUM MARITIMUM*). Es tracta d'una espècie pròpia d'ambients dunars (psammòfila). Es localitza únicament a la zona de dunes situada sobre la platja del Bol Roig. Comparteix espai amb diverses espècies pròpies d'aquest ambient com el borro (*Ammophila arenaria* subsp. *arundinacea*), la crucianella marina (*Crucianella maritima*), la sempreviva (*Helichrysum stoechas*), entre moltes altres. Es tracta d'una espècie protegida dins el Parc Natural dels Aiguamolls de l'Alt Empordà. Conformava l'hàbitat "Dunes estabilitzades amb comunitats de *Crucianella maritima*, *Ononis natrix* subsp. *ramosissima* (gavó marí), *Thymelaea hirsuta* (bufalaga marina)..., de les platges arenoses" el qual també es considerat d'interès comunitari per la Directiva hàbitats (92/43/CEE). Es troba afectat per la presència de diverses espècies exòtiques invasores entre les quals cal destacar el bàlsam (*Carpobrotus edulis*). Si bé actualment dins l'espai aquest ha estat recentment eradicat, la presència de diversos camins que travessen l'ambient i el trepig n'esdevenen les principals amenaces. Dins l'espai també destaca la presència d'una espècie de paradella (*Rumex roseus*), la qual dins l'àmbit de Catalunya presenta una distribució molt localitzada a la franja litoral que va des de l'Estartit fins el Parc Natural dels Aiguamolls de l'Alt Empordà.

3) ENSOPEGUERA. (*LIMONIUM MINUTUM* SUBSP. *REVOLUTUM*). Espècie considerada endèmica. Presenta una àrea de distribució molt reduïda a Catalunya. Es tracta d'una espècie protegida i catalogada com a espècie amenaçada seguint els criteris de la Unió Internacional per a la Conservació de la Natura (UICN) a Catalunya i inclosa dins el Llibre vermell de les plantes vasculares endèmiques i amenaçades de Catalunya, Ed. Argania Editio (Sáez Ll., Aymerich P, Cèsar Blanché C, 2010). Dins l'espai es localitza a la zona de penya-segats. Conformava l'hàbitat "Penya-segats i costes rocoses de la zona septentrional (fins al Maresme), amb pastanaga marina (*Daucus gingidium*)" el qual es considerat d'interès comunitari per la Directiva hàbitats (92/43/CEE). La zona



Coxí de monja florit (*Astragalus tragacantha*).



Lliri de mar (*Pancratium maritimum*).



Ensopeguera (*Limonium minutum* subsp. *revolutum*).

on aquesta espècie presenta un major grau de conservació es troba als penya-segats situats a l'Illa Mateua, si bé es pot trobar al llarg de tota la franja litoral. Probablement la presència de replans rocosos de poca alçada, l'elevada exposició als temporals i la presència de penya-segats molt alts i verticals esdevindrien els principals factors que comporten que aquest indret presenti les poblacions més importants. En el tram més proper a la Clota, el trepig i la sobrefreqüentació a la zona de penya-segats afecta la seva conservació.

4) ARMÈRIA MARINA (*ARMERIA ALLIACEA* SUBSP. *RUSCINONENSIS*). Espècie pròpia dels penya-segats, considerada endèmica i amb una àrea de distribució molt reduïda a Catalunya. Es troba catalogada com a espècie amenaçada seguint els criteris de la Unió Internacional per a la Conservació de la Natura (UICN) a Catalunya. També es troba inclosa dins el Llibre vermell de les plantes vasculares endèmiques i amenaçades de Catalunya, Ed. Argania Editio (Sáez Ll., Aymerich P, Cèsar Blanché C, 2010). Com en el cas de l'ensopeguera, forma part de l'hàbitat "Penya-segats i costes rocoses de la zona septentrional (fins al Maresme), amb pastanaga marina (*Daucus gingidium*)", considerat d'interès comunitari per la Directiva hàbitats (92/43/CEE). A l'espai es localitza únicament a la zona de penya-segats situats a l'illa Mateua i el seu estat de conservació és bo, si bé la presència d'individus és baixa.

5) MOLINET (*SILENE SCLEROCARPA*). Espècie pròpia de prats secs. Es troba catalogada com a protegida a les Illes Medes (Llei d'Espais Naturals 12/1985). A l'espai es localitza únicament en algunes zones de llistonars. Forma part de l'hàbitat "Llistonars (prats secs de *Brachypodium retusum*) amb teròfits, calcícoles, de terra baixa", considerat d'interès comunitari amb categoria de prioritari per la Directiva hàbitats (92/43/CEE). Aquest hàbitat és molt divers pel que fa al nombre de plantes anuals que s'hi poden trobar i representa un refugi important per a la diversitat florística de l'espai, juntament amb els prats de sanadella i les clarianes de les comunitats arbustives més esclarissades.

6) GINESTA LINIFÒLIA (*GENISTA LINIFOLIA*). Espècie protegida al massís de Cadiretes i de les Gavarres (Llei d'Espais Naturals, 12/1985). Aquesta es caracteritza per ser pròpia de sòls àcids i forma part dels petits enclavaments presents de brolles silicícules dominades pel bruc i l'estepa crespa. Es presenta com a individus aïllats i en cap cas forma un mantell continu, com pot succeir a les Gavarres i a l'Ardenya. L'espècie resulta d'interès perquè a Catalunya únicament creix al sector del litoral de Cadiretes i Gavarres i no torna a reaparèixer (a excepció d'individus aïllats) fins a Andalusia cap al sud, i a Niça cap al nord. Tot i que es coneixen diverses localitats, cal considerar-la una espècie rara i poc abundant (Hàbitats i espècies d'interès a l'EIN les Gavarres, Galanthis 2006). La necessitat de llocs oberts, assolellats i el progressiu tancament del bosc esdevenen els principals factors de regressió i d'amenaça.

7) ESTEPA CRESPA (*CISTUS CRISPUS*). Espècie pròpia de les brolles silicícules de sòl sec, sovint arenós i de reacció àcida. Dins l'espai es localitza únicament en un petit enclavament juntament amb el bruc. Es troba lligat als dipòsits eòlics sorrencs presents pobres en carbonats. Conformava l'hàbitat "Estepars de *Cistus crispus*, silicícules i xeròfils, de les contrades mediterrànies marítimes". Es tracta d'una espècie força rara a Catalunya i es localitza en indrets molt específics localitzats a gran escala a l'Empordà, Gironès i Vallès oriental.



Cinerària (*Senecio cineraria*).



Estepa crespa (*Cistus crispus*).



Margalló (*Chamaerops humilis*).

8) MARGALLÓ (*CHAMAEROPS HUMILIS*). Es tracta de l'única palmera autòctona d'Europa. Dins l'espai únicament s'ha localitzat un sol exemplar. Es troba protegida al massís del Montgrí (Llei d'Espais Naturals, 12/1985) i la seva distribució es caracteritza per ser molt discontinua. Des de les terres de Tarragona aquesta arriba fins al massís del Garraf i des d'aquí no la tornem a trobar fins que reapareix al massís del Montgrí. Per tant, podem establir que l'individu present a l'espai esdevé, de manera silvestre, el que es localitza més al nord de Catalunya.

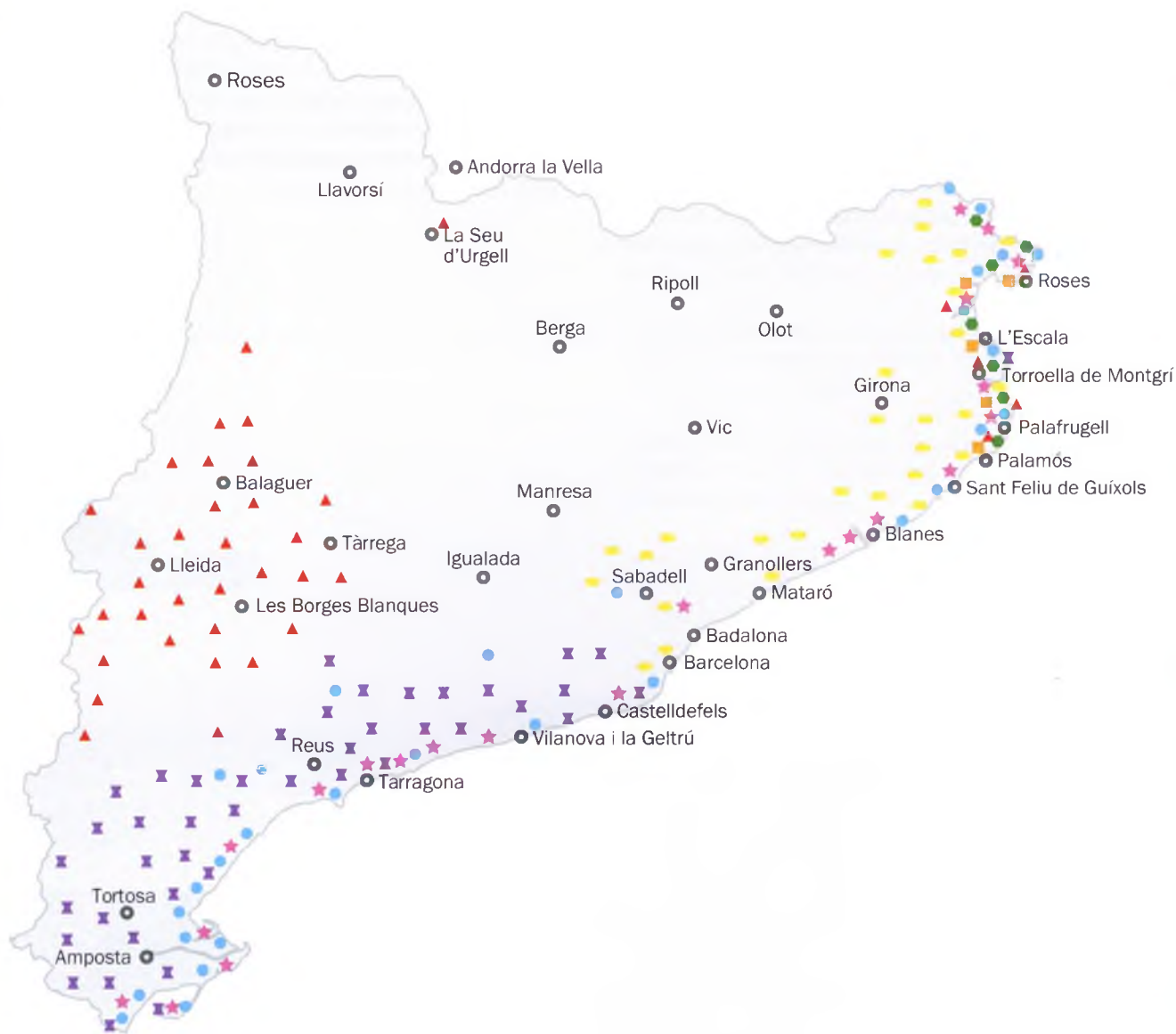
9) TROMPETERA (*EPHEDRA DISTACHYA*).

Arbust d'entre 20 i 30 centímetres d'alçada, és propi dels ambients de sorra i a l'espai es troba en un petit enclavament al voltant de la zona dunar sobre la platja del Bol Roig. Es tracta d'una espècie rara al conjunt de Catalunya. Pertany al grup de les gimnospermes (com els pins), les quals que es caracteritzen per produir llavors però no fruits, agrupades en pinyes o estructures semblants. Conformava l'hàbitat "Dunes establitzades amb comunitats de *Crucianella marítima*, *Ononis natrix* subsp. *ramosissima* (gavó mari), *Thymelaea hirsuta* (bufalaga marina)..., de les platges arenoses" el qual també es considerat d'interès comunitari per la Directiva hàbitats (92/43/CEE). La presència de diversos camins que travessen o voregen el rodal present i el trepig n'esdevenen actualment les principals amenaces.



Trompetera (*Ephedra distachya*).

MAPA DE DISTRIBUCIÓ DE PLANTES DE L'ARTICLE A CATALUNYA



ÍNDEX

- *Astragalus tragacantha*
- *Senecio cineraria*
- ★ *Pancratium maritimum*
- ▲ *Ephedra distachya*
- *Cistus crispus*
- ✕ *Chamaerops humilis*
- *Limonium minutum* subsp. *revolutum*

PRINCIPALS VALORS PAISATGÍSTICS I ESTAT DE CONSERVACIÓ

El paisatge que es pot observar està compost bàsicament per una vegetació típicament mediterrània, que, a més de dependre de les condicions externes, és fruit també d'un ús humà més o menys continuat al llarg del temps.

L'espai, tot i estar envoltat per urbanitzacions i càmpings, no presenta infraestructures importants que malmetin la seva bellesa paisatgística, tot i que les antigues instal·lacions militars, avui dia abandonades, es troben molt degradades.

El mantell vegetal està format per una vegetació adaptada a superar les condicions extremes de manca d'humitat, insolació, tramuntanades, etc. A més, de tots els aspectes del paisatge vegetal, cal ressaltar l'aspecte morfològic condicionat per l'estructura geològica de litologia calcària derivat del vaivé del mar, de la tramuntana i de l'aigua de la pluja, que dóna lloc a un conjunt de formes interessants (carstificació) com ara les coves, penya-segats, platges de còdols, antigues dunes o petits canals sobre les roques.

L'evolució paisatgística es pot caracteritzar per tres etapes ben diferenciades. La primera comprèn el període que va des de l'època antiga fins el 1954, que és quan s'instal·la la Bateria Militar de Costa L6. Aquest període es caracteritza per la desforestació per guanyar terres de conreu per la vinya i el pasturatge i per l'aprofitament forestal per llenya. Altres activitats que s'hi van desenvolupar són la instal·lació d'un canyet (cementiri d'animals) i la d'un petit moll de càrrega romà utilitzat per baixar àmfores de vi per després transportar-les fins a la ciutat d'Empúries.

La segona etapa s'inicia el 1954 i finalitza el 1992. Aquesta correspon a la instal·lació de la base militar L6 i l'ocupació de l'espai. Aquest ús en part és el responsable que l'espai no s'hagi edificat, com ha passat en bona part del terme municipal. Durant aquest període l'espai va adoptar un rol bàsicament geoestratègic i és objecte de diferents construccions militars com els búnquers, les edificacions de la cantina i la casa del capità. També és en aquesta etapa quan s'origina una complexa xarxa de camins i corriols i la presència de trinxeres. Els efectes d'aquest període es tradueixen en l'abandó de conreus i del pasturatge i l'augment de la superfície arbrada. Els diversos incendis succeïts per les pràctiques militars provocaren un augment considerable de la superfície de matollars.

La tercera etapa va des de 1992 fins avui dia. Aquesta es caracteritza per l'abandó dels usos militars i l'aparició de noves activitats d'esbarjo. S'hi va instal·lar un camp de tir (utilitzat durant algunes de les festes majors de la vila), un cementiri de cotxes i un abocador de runes durant el període d'ampliació del port. Aquests darrers usos han desaparegut i algunes d'aquestes zones s'han semi-restaurat. L'espai ara és utilitzat per excursionistes, banyistes i per gent que fa passejades.

El futur d'aquest espai passa per una esperançada revitalització, recuperació i conservació dels diversos valors que presenta, fent compatible l'ús social amb la conservació dels valors naturals presents.



Josep Esquirol. Arxiu Històric de l'Escala. Museu de l'Anxova i de la Sal.

Actualment l'estat de conservació és bo, fet que ha portat que l'espai s'inclougués en un primer moment dins el Catàleg d'Espais d'Interès Natural i Paisatgístic de la Costa Brava (DdGi i ANG, 2005) i posteriorment dins la Xarxa Natura 2000 (com a Lloc d'Interès Comunitari i Zona d'Espècial Protecció de les Aus) i el Parc Natural del Montgrí, les Illes Medes i el Baix Ter.

Ara bé, si ens centrem en les diferents zones que conformen la totalitat de l'espai, podem diferenciar determinats sectors que presenten un estat de conservació pitjor que d'altres.

Seguint la diferenciació de les tres zones anteriorment establertes, la zona de la Clota esdevé la més alterada, degut a la varietat i intensitat dels impactes que s'han anat succeint en el temps, tot i detectar-se alguns hàbitats que sense cap tipus de gestió presenten un grau de recuperació molt bo. La presència de les antigues edificacions de la cantina en estat ruïnós, els diversos sectors de terres remogudes, les alteracions per l'abocament de runes i la presència de deixalles esdevenen els principals aspectes negatius que cal considerar.

Per contra, les zones del Bol Roig i del Salpatx presenten un millor estat de conservació, però l'existència d'una densa xarxa de camins, caminets i corriols permeten el trepig i l'accés a determinades zones amb presència de flora de gran interès i que, en determinats casos, comporten un greu impacte sobre aquesta.



Albert Albertí Parés

BIBLIOGRAFIA

Albertí Parés, A (1999). Itinerari paisatgístic per l'àrea del Bol Roig - Salpatx. Fulls d'Història Local, núm. 74. Centre d'Estudis Escalencs i Ajuntament de l'Escala. Albertí Parés, A (1999). Estudi paisatgístic del Bol Roig - Salpatx. Treball de recerca de doctorat de geografia (inèdit). Universitat de Girona.

Bolòs O. de , Vigo J., Masalles R.M. & Ninot J.M (2005). Flora manual dels Països Catalans. 3era edició. Ed Pòrtic. Barcelona.

Bisbe i Company E i Fàbregas i Ruano E (2006). Hàbitats i espècies d'interès a l'espai d'interès natural de les Gavarres. Associació Galanthus. Consorci de les Gavarres. Girona

Jover M (2007). El poblament vegetal del massís del Montgrí, les illes Medes i l'antic estany de Sobrestany. Treball de recerca (inèdit). Universitat de Girona.

Font García J, Jover Benjumea M i Saura-Ma S (2009). Pla d'actuacions i mesures per a la conservació i gestió de la flora vascular i els hàbitats del paratge de Bol Roig (l'Escala, Alt Empordà). Patronat del Montgrí-illes Medes.

Albertí Parés, A (2010). Programa de gestió i millora dels sistemes naturals al Paratge del Salpatx. Ajuntament de l'Escala.

Albertí Parés, A (2010) Document de propostes d'actuació i millora ambiental Paratge del Salpatx. Ajuntament de l'Escala.

Albertí Parés, A (2011) Document de Proposta d'ordenació de l'ús públic al Paratge del Salpatx, Ajuntament de l'Escala.

Albertí Parés, A (2012) Projecte d'eradicació d'espècies de flora exòtica invasora del Paratge de les Planasses - Salpatx. Ajuntament de l'Escala.

Balma Forestal SLP. Pla tècnic de gestió i millora forestal del paratge de les Planasses-Salpatx (2012). Ajuntament de l'Escala.

GO Kartes
L'ESCALA - L'ESTABILITAT

Pravimar SL • Genimar SL
Apartat de correus 235 - 17130 L'Escala
Tel. 972 77 42 78 - Mòb. 606 38 08 42
Fax. 972 77 47 31
genikart@genikart.com
genimar.escala@gmail.com

1/2 mel
Braseria Pizzeria
Cami Ample N. 60/62
17130 L'Escala (Girona)
Tel. 972 77 38 05 - Fax. 972 77 41 19

www.migmelo.com

Cinema rodat a l'Escala

Els temps canvien generació a generació, però no el record –si és que ho volem–, i a vegades el record es pot simbolitzar amb monuments, llibres, però també fotografies i fins i tot cinema. Perquè més enllà d'una vida dedicada a la pesca o al turisme, la vila de l'Escala també es nodreix de records, anècdotes, o situacions curioses, com la de tots els pobles, perquè considero que la veritable riquesa d'un poble consisteix en ser capaç de recordar aquestes situacions, unes situacions que ens uneixen com a vilatans escalencs que som, i que si no sabem conservar és que ja hem perdut l'essència com a poble, com a veïns, i fins i tot com a persones.

I sí, he mencionat la paraula “cinema”, cinema rodat a l'Escala, un fet que si expliquem a la mainada d'avui que ens acabarà reemplaçant al llarg dels anys, pocs s'ho creuran. Doncs, l'Escala pot presumir de tenir un grapat de pel·lícules rodades al poble, amb imatges de gran valor històric, aparicions d'escalencs com a extres, i moltíssimes curiositats i anècdotes que mai s'haurien d'oblidar. Van ser pel·lícules de tot tipus, des del simple documental fins al cinema de terror de zombis sense ulls, o obres dramàtiques que han aconseguit per mèrits propis sobreviure al pas dels anys pel seu rotund èxit nacional. I fins i tot conseqüentment rebent al poble la visita d'actors famosos que s'allotjaven a l'hotel Voramar. De ben segur els més veterans lectors d'aquest humil article recordaran haver viscut algun que altre rodatge a Empúries als anys 50, també als 70, o fins i tot col·laborar-hi! Tot i això tampoc vull enganyar a ningú, l'Escala no ha sigut mai Hollywood, i el seu paper com a base en diferents pel·lícules és gairebé testimonial, a diferència d'altres pobles de la Costa Brava bastant més populars com ho van ser l'Estartit o, sobretot, Tossa de Mar. Tot i això, aquests grapat de pel·lícules rodades al poble no van passar per alt a la societat escalenca, que veia com gent de la talla d'Arturo Fernández, “el galán” per excel·lència, venia a visitar l'Escala fins a dues vegades per a rodar –òbviament– dues pel·lícules, o fins i tot que algunes dones del poble es disfressaven amb túniques negres per una pel·lícula de terror. És curiós i maco de recuperar, perquè –vull insistir– les anècdotes, els oficis, les festes majors, la dansa, i fins i tot el vocabulari habitual de cada població, són elements que obligatòriament s'han de mantenir en el record per així poder conservar la nostre identitat, el nostre passaport, ja que sense això no som res.

En aquest article no pretenc fer un rigorós estudi sobre el cinema que s'hi ha rodat a l'Escala, simplement vull parlar com a cinèfil i curiós sobre

el que es va viure al poble en aquest aspecte al llarg del segle XX.

Ja entrant en matèria, la primera pel·lícula que podem considerar que s'ha apropiat a l'Escala podria ser **Los secretos del mar**, produïda per Emporium Films, i dirigida per Josep de Togores (Cerdanyola del Vallès, 1893 – Barcelona, 1970) al prehistòric any 1916. Bé, segueixo sense enganyar a ningú, es tracta d'una pel·lícula que he dubtat bastant si incloure-la en aquest article i, de fet, depenent la font on m'he pogut documentar, s'ha inclòs o no. Bàsicament perquè les seves localitzacions estan situades als voltants de l'Escala, en concret a la platja de l'Estartit, Begur, Torroella de Montgrí, Cala Ferriola, Aiguablava, Fornells, marges del Ter i Port de la Selva. Sí, no està rodada a l'Escala, però segons el *Diari de Girona*, **Los secretos del mar** és la tercera pel·lícula que es va rodar en territori gironí, i crec que per la seva relativa proximitat de totes aquestes poblacions amb el territori escalenc, com a mínim, crec, que mereix ser mencionada. La pel·lícula tracta sobre una noia, l'Amèlia, que de retorn en vaixell a Amèrica acaba per naufragar. A conseqüència de l'accident la jove perd la memòria i acaba per arribar a una illa on s'hi amaga una banda de contrabandistes.

Anteriorment a **Los secretos del mar** es varen rodar, tal com apuntava, un parell més de produccions com són – en primer lloc– **Amor de pescadora**, una pel·lícula rodada a Tossa de Mar al encara més prehistòric 1914. Es tracta d'una pel·lícula que gaudeix de dos títols alternatius més i que és probable que puguin sonar més a la gent, com són “Mercedes la pescadora” o “La pescadora de Tossa”, inclús en altres fonts existeixen títols com “Amor de pescadora”. Sigui quin sigui el títol correcte, el cas és que també està dirigida per Josep de Togores, però amb una altra productora anomenada Segre Films.

Per desgràcia, gran part d'aquest material cinematogràfic de l'època, en concret el 90% fins a finals dels anys 30, ha desaparegut degut a la fragilitat del suport i la manca de cura d'aquests petits tresors pretèrits. I és que malauradament el cel·luloide, on queden enregistrades les pel·lícules, és altament inflamable, havent provocat grans incendis i pèrdues importantíssimes més enllà de la mala conservació que hagin pogut tenir les bobines de pel·lícula al llarg de les dècades. Tot i això, gràcies a diferents empreses, productores, distribuïdores, biblioteques, arxius, museus, particulars, etc. se n'ha pogut recuperar una part. I, escalencs, podeu estar de sort, perquè entre aquest 10% de material recuperat/conservat es troba una pel·lícula documental en la qual hi podem veure imatges de l'Escala del 1926! Un veritable tresor fílmic on la platja de les barques, al poble, recupera vida durant uns escassíssims –tot s'ha de dir– 10 segons, en uns temps on difícilment els més veterans lectors d'aquest humil article en van gaudir. Unes imatges cinematogràfiques que poc li queden per complir el segle de vida. Aquesta pel·lícula s'anomena **Gent i paisatges de Catalunya**, i és que si algun tema va destacar en la cinematografia catalana en l'època muda va ser l'interès per ressaltar les figures més emblemàtiques dels intel·lectuals de la societat catalana i dels racons més singulars. Per tant, una pel·lícula que intenta reflectir aquesta realitat a mode documental tipus “Catalunya des de l'aire”, el famós programa de TV3 que repassava la nostra geografia, però en aquest cas centrat bàsicament en Barcelona, tot i passejar-se en avioneta per tot el territori català. El film trasllada –com deia– en avioneta al seu responsable per tota la Costa Brava, des de Llafranc fins a Llançà, i entre les diferents poblacions s'hi troba l'Escala, on més enllà de poder apreciar la platja de les barques –fent honor al seu nom al estar plena de barques–, podem veure en acció una llatina conduïda per quatre

homes anant a pescar. El responsable d'aquesta pel·lícula seria Josep Gaspar i Serra (Manresa, 1892 – Barcelona, 1970) juntament amb la col·laboració en el guió de Josep Maria de Segarra i Alexandre Plana. Ell va ser una persona amb una extensa filmografia de caire documental en que, per exemple, també va arribar a reflectir els successos de la Setmana Tràgica de Barcelona de 1909 amb la pel·lícula **Els successos de Barcelona**, entre d'altres. **Gent i paisatge de Catalunya**, ja sigui per la seva restauració per part de la Generalitat de la qual en podem gaudir en una longitud de fins a una hora –originalment n'eren tres–, s'ha convertit en una obra imprescindible per tot aquell que estimi Catalunya, essent una obra en que, com a escalencs, podem gaudir d'unes imatges de gran sensibilitat en les quals, més enllà de la nostre vila, altres municipis veïns com Begur, l'Estartit o Cadaqués també van deixar patent la seva imatge. I fins i tot per la cultura catalana en general, mostrant escenaris tan emblemàtics com l'Ateneu Barcelonès o la terrassa de l'Hotel Colom de Barcelona, o també locals desapareguts com el Bar Monumental on Mercè Rodoreda ubica alguns escenaris a La plaça del Diamant, o retrats a personalitats importants del moment com Salvador Dalí, el mateix Josep Maria de Segarra o el novel·lista Folch i Torres.

Per tant, l'Escala es pot sentir orgullosa de sortir en aquesta pel·lícula, i encara que només hi surti uns escassos deu segons, la veritat és que hi surt, i també hi surten quatre pescadors intentant guanyar-se la vida. Tant de bo algú els pogués identificar.

Al llarg de la segona meitat dels anys 50, la cinematografia espanyola viuria un important canvi estilístic a l'hora d'enfocar les seves produccions fruit d'una onada de joves directors encapçalats per Jose Antonio Isasi-Isamendi, Josep Maria Forn, l'inepte del Jesús Franco, el solvent Julio Coll o "el facha" –tal com el descrivia l'actor Bernard Seray– Jose Antonio de la Loma, entre d'altres de menys coneguts, que van ajudar a revolucionar –i al mateix temps renovar– una producció cinematografia encolada en uns arguments i estètica fins aquell moment lligada de mans als idearis franquistes de l'època. Aquest cinema "diferent" s'assentaria a Catalunya, i no precisament per la voluntat de l'Estat, de fet era totalment autofinançat per productores independents que res tenien a veure amb Madrid. Entre tot aquest cinema que es va coure a la segona meitat dels anys 50, hi podem trobar una pel·lícula que els escalencs poden presumir d'haver-hi intervingut, ni que fos de puntetes. Aquesta seria **Rapsodia de sangre**, dirigida pel madrileny Jose Antonio Isasi-Isasmendi al 1956. Aquest director va ser l'encarregat de conduir el cinema espanyol a nivell internacional gràcies a coproduccions internacionals –amb permís del posterior i ja traspasat Jesús Franco– que acabarien sent distribuïdes arreu del món gràcies a distribuïdores com Warner Bros o Columbia, o directament doblant les pel·lícules que ell mateix havia produït amb capital espanyol i que gràcies al seu prestigi internacional podien ser distribuïdes en altres països. Per tant, el seu cinema anava enfocat més enllà de les fronteres estatals, creant un cinema mancat d'originalitat però de bona factura tècnica i artística, potenciant per sobre de tot escenes d'acció plenes d'extres. **Rapsodia de Sangre** va ser produïda per ell mateix –amb la col·laboració del català Julio Coll–, i rodada pràcticament tota a les afores de la ciutat de Barcelona emulant la vella Budapest de l'època soviètica, a més de Girona (Devesa) i l'Escala. La pel·lícula és una intriga plena d'acció que ens mostra com un pianista és peça clau en una operació que deixa al descobert la maldat intrínseca del comunisme. Tot i aquesta crítica a la ideologia contrària dominant en aquells temps de dictadura espanyola, la

veritat és que està plena d'hipocresia, ja que totes aquestes tortures o assassinats que practiquen els russos comunistes als hongaresos llibertaris al llarg de la pel·lícula no són gaire diferents amb els que feien els feixistes de l'època en qualsevol comissaria. En tot cas –i el que ens interessa– la Devesa es va situar en la gèlida Hongria stalinista, ni que fos per uns escassos moments de la pel·lícula, al igual que l'Escala. Unes escenes que no van molestar a una població escalenca que ni es va adonar pràcticament que **Rapsodia de sangre** seria recordada –també–, per haver sigut rodada a l'Escala, en concret a Empúries, en el tram final de la pel·lícula, en una escena que tot sigui dit no identifica el poble. Tot i la subtilitat, ja en van dues.

Però el 1958 la cosa va canviar, la nostra estimada vila viuria una situació inverossimil per aquelles humils persones que es dedicaven amb cos i ànima a una dura vida dedicada a la pesca. Aquest any hi aterriarien càmeres de cine, actors de renom mundial, focus, etc.; tot tipus de material cinematogràfic gràcies al rodatge de dues pel·lícules: la primera en iniciar el rodatge, el 29 de gener, fou **Sea Fury**, i posteriorment **Un vaso de wisky**, rodada ja cap a l'hivern. Un univers estrany, o si més no un negoci que desprenia una aroma exòtica, tan exòtica que fins i tot era afrodisíaca per a uns escalencs incerts enfront un enigma que cada cop era més desvetllat, o si més no assumit, i és que el cinema va aterrar a l'Escala transformant a tota una vila que es va bolcar de cop i volta al cinema. Un cinema que va començar amb accent anglès amb **Sea Fury**, per tant, una pel·lícula de capital anglès que va portar artistes de la talla de Stanley Baker, Victor McLaglen i Luciana Paluzzi a territori empordanès. I dic empordanès més que res per deixar en terra de ningú la possible disputa que poguessin mantenir dos dels municipis que hi van intervenir en aquest rodatge, ja que curiosament aquesta pel·lícula no es va rodar a l'Escala, sinó a l'Estartit. Llavors, per què l'Escala s'atribueix l'experiència del rodatge d'aquesta pel·lícula? És senzill d'explicar, la clau la va tenir una persona força popular a l'Escala inclús avui dia amb la seva absència: es tracta de Pere Ros. I és que aquells anglesos van aterrar a l'Empordà amb la intenció de rodar només unes escenes d'una pel·lícula –coses de cinema–, però una pel·lícula necessita allotjar els seus actors, també els tècnics, fins i tot el material, a més de la necessitat d'extres, transport, assessorament, etc. i, Pere Ros es va encarregar d'atendre i ajudar als britànics a mode d'enllaç amb la terra empordanesa per tal que a aquests no els faltés de res. Lògicament, com a escalenc que fou Pere Ros, va ser molt viu, ja que va intentar que tot el negoci que aportava el rodatge d'una pel·lícula tal com he apuntat, es centrés a l'Escala en tots els seus àmbits, i en quant a l'allotjament, on millor que a l'Hotel Voramar? I és que l'Hotel Voramar ha acollit a gran quantitat d'actors famosos més enllà d'aquests dos rodatges, fins i tot internacionals, ja que, com segurament la gran majoria de lectors sabran –per si hi hagués algun despistat–, l'Hotel Voramar era –i és– un important hotel empordanès. Per tant la majoria de municipis propers a l'Escala no disposaven d'un hotel de la categoria del Voramar i, tornant a la pel·lícula, al mateix l'Estartit no n'hi havia, i és per aquest motiu que normalment s'hi allotjava allà la gent famosa –o simplement de diner– més enllà que poguessin existir personalitats enginyoses com Pere Ros. Però també hi havia gent famosa que s'apropava expressament a l'Escala, com Kirk Douglas! Si, l'actor americà que sorprenentment encara segueix viu y demostrant la seva salut de ferro, va participar en el rodatge d'una pel·lícula –produïda per ell mateix– a Cadaqués a l'any 1971 anomenada **La luz del fin del mundo**, i que va estar dirigida per Kevin Billington. Doncs bé, un cop finalitzava el seu rodatge diari s'apropava

juntament amb un altre actor de la pel·lícula a Can Paciència, a beure, un bar molt de moda per aquells temps situat a la platja i que avui és un banc. Més d'un lector de ben segur conservarà algun autògraf de l'etern Espartac.

Però tornant al que parlava i ens interessa, el nom de la pel·lícula tal com deia és **Sea Fury**, que podria ser traduïda com "La furia de mar", una pel·lícula d'aventures dirigida per Cy Endfield sense excessiva transcendència. Quan dic que "podria ser traduïda" em refereixo a que aquesta producció britànica rodada a l'Estartit amb la col·laboració escalenca, per desgràcia, se sumaria futurament a la llarga llista de pel·lícules censurades pel règim franquista i que, inclús avui dia, segueixen sense ser estrenades a les nostres cartelleres, i per tant ens hem d'imaginar el que podria ser el seu títol en versió doblada: "La furia del mar".

La gresca al poble va durar la primera quinzena del més de febrer, empolainant els aparadors d'algunes botigues del poble amb retrats dels principals protagonistes del film. També els extres havien de sorgir d'algun lloc, i per què no agafar escalencs amb lo guapos i guapes que són? Per tant, tot aquest enrenou que va viure l'Escala durant aquell 1958 amb "La furia del mar" va aportar molt al poble, ja que, per començar, aquests extres (dones majoritàriament) cobraven fins a 80 pessetes per jornada treballada, una quantitat gens menyspreable en aquells temps i més tractant-se del jornal d'una dona. Pel rodatge, Pere Ros va reclutar tres teranyines i un bon grapat de noies escalenques per a participar en una escena de la pel·lícula situada en un mercat instal·lat a la platja de l'Estartit, on aquestes es van traslladar cada matí durant tres dies amb un autocar, en unes escenes on més d'un cop s'hi apreciaven baralles fictícies. Algunes de les afortunades a participar-hi varen ser Magda Rivas, Laura Fajula, Pilar Pijoan, Roser Artigas, Maria Teresa Palau, Maria Carme Surrell i Maria Pijoan, unes noies que destacaven orgullosos la companyia que van tenir durant el rodatge al costat d'actors "molt guapos, alts i forts", tot i que un d'ells, Victor McLaglen, es veu que sempre anava begut, tal com indiquen algunes extres. Els homes, segons m'han pogut explicar diferents personalitats, diuen que Luciana Paluzzi es va convertir en un esporàdic mite eròtic i conseqüentment en un motiu per mobilitzar-se al poble, ja que tothom frisava per poder veure-la, apropant-se així a l'hotel en busca de la seva presència, i és que la famosa actriu italiana tenia embadalits als homes del poble.

L'hotel Voramar, per tant, aportava gent d'estatus elevat, rics directament com l'esmentat Stanley Baker, la italiana Luciana Paluzzi o el veterà en aquells temps Victor McLaglen, gent que assistia a festes organitzades a Ca l'Hereu. Però no només es van organitzar festes amb l'equip de **Sea Fury**, també se'n varen fer per l'equip de la posterior **Un vaso de Whisky**, unes festes que prou bé recorda Miquel Nicolau (un dels vells coneguts habitants de l'Escala) al haver tingut el plaer d'haver ballat amb les dues actrius protagonistes de cada pel·lícula, gràcies al seu domini d'idiomes i també talent per ballar. Les festes començaven a les 10 del vespre i es creava molt d'enrenou, i conseqüentment van agitar completament el poble.

Miquel Nicolau, tota una veritable enciclopèdia cinematogràfica, recorda amb orgull que va conèixer, a més de les actrius protagonistes de les dues pel·lícules, a un dels actors de **Sea Fury**: Victor McLaglen, un actor que possiblement recordarà la gent per ser fort i robust, i que acostumava a fer el paper de dolent a les pel·lícules on hi participava, a més de treballar en diferents ocasions amb

John Wayne i que fins i tot va participar a **El hombre tranquilo**, l'obra mestra del ja mort John Ford. Una grata experiència que com a treballador de l'Hotel Voramar no va ser l'única, de fet, aquell mateix any, tal com comentava, es va convertir en "l'any" cinematogràfic de l'Escala, amb una altre producció de cinema rodada al poble: **Un vaso de Whisky**, aportant també gran quantitat de famosos a la vila. Entre ells s'hi trobava Armando Moreno, un secundari de la pel·lícula molt de moda durant els anys 50. Com a curiositat, aquest actor va venir a l'Escala acompanyat de la seva dona Núria Espert i els seus dos fills, i es van allotjar al Voramar, just on hi treballava en Miquel Nicolau. Segons explica, aquesta parella d'actors van demanar a Miquel si podia cuidar els dos nens mentre els dos actors fossin al rodatge, una proposta que va acceptar encantat.

La pel·lícula, com bé deia, es tracta de **Un vaso de Whisky**, dirigida pel català de Camprodon Julio Coll a partir d'un guió que ell mateix havia escrit. D'aquesta manera deixem de banda les matrícules britàniques per centrar-nos en una pel·lícula exclusivament de capital espanyol, amb actors espanyols, però amb ambientació empordanesa, i en sí una pel·lícula que si bé no parla català se'n desprèn l'essència. En ella hi podem trobar actors com "el galán" Arturo Fernández –altre cop–, la italiana Rossana Podestà, l'altre "galán" recentment mort Carlos Larrañaga, Yelena Samarina, Carlos Méndez, Armando Moreno o Gísia Paradís entre d'altres, un grapat d'actors molt de moda en aquells temps i que van ajudar a situar la present pel·lícula a l'òrbita estatal, i que avui fins i tot sigui recordada com una de les peces clau embrionàries per entendre el sorgiment de la futura "Escola de Barcelona" (moviment de vanguardia cinematogràfic impulsat per les noves generacions "d'inconformistes" de la burgesia catalana, equiparable a la francesa *Nouvelle Vague* o el *Free cinema* anglès). Per tant, estem davant d'una obra clau i digne d'estudi en que "el Hotel Ampurias" hi té un pes importantíssim i, de fet, per fi, l'Escala, cristal·litzaria un protagonisme indiscutible d'un escenari cinematogràfic (amb el permís de Barcelona, on també s'hi van rodar algunes escenes). Un exemple d'aquest símptoma de canvi cultural en relació al cinema el podem veure en el fet que la pel·lícula parla d'un delinqüent que viu de les dones (Arturo Fernández), si, molt probablement el primer gícoló de la cinematografia espanyola, que dóna mostra de les intencions transgressores del seu director Julio Coll. I és que sobre la presència d'Arturo Fernández, el director construeix un relat psicològic de gran interès narratiu, amb certa crítica social que podria emparentar-se amb el cinema negre nord-americà. Com a curiositat, i referent al film, el director va incloure escenes eròtiques per a la versió francesa, i és que ja se sap, en molts casos les pel·lícules es rodaven pensant en la seva exhibició estatal i amb un segon muntatge pensant en l'exterior.

Referent al seu rodatge a l'Escala, se'n podrien explicar moltes curiositats, ja que alguns dels lectors d'aquesta revista segur que van viure aquella experiència i de ben segur cada un d'ells tindrà retinguda a la seva ment les pròpies sensacions de com va viure aquell rodatge, però per la resta en podria dir quatre coses. Una d'elles –i principal– és que el rodatge (iniciat al novembre d'aquell mateix 1958) pràcticament sempre va ser de nit, degut a que l'escena més complicada i que va dur més feina poder realitzar –situada al tram inicial– és on s'hi crema una barca varada a la platja del Portitxol a plena nit, i que a més hi podem veure també l'Hotel "Ampurias". Però no només això, també hi va haver temps per rodar de dia, en un altre escena exterior, en concret a les ruïnes d'Empúries, on segurament molts

dels que van assistir al rodatge en directe de la pel·lícula van poder presenciar aquesta escena. I que de ben segur va servir per a promocionar l'Escala i la posterior onada turística que vindria a la vila als anys 60 amb la frase al diàleg “¿No conoces las ruinas de Ampurias?”. En ella hi podem veure Rossana Podestà i Arturo Fernández.

Fins i tot també hi ha una altre escena exterior a la platja del Portitxol on hi podem veure quatre pescadors o, millor dit, habitants de l'Escala que van actuar com a extres, podent apreciar que es tracte de Josep Callol Bordas (situat a la dreta), Francesc Sureda (al mig) i la tercera persona de més a l'esquerra no l'hem pogut identificar. També les escenes interiors es van rodar al mateix Hotel “Ampurias” dels germans Paradís.



Escena exterior a la platja del Portitxol.

A mode anecdòtic, el cinema Pekín de l'Escala esdevindria important durant aquell rodatge, ja que Julio Coll, director de la pel·lícula, hi anava cada nit a veure les escenes enregistrades a la pantalla del cinema, poder fer proves i fins i tot muntar petits fragments de l'obra. A les 9 projectaven el que havien rodat i algunes persones hi varen accedir.

No seria fins a mitjans dels anys 70, coincidint amb la mort del dictador Francisco Franco, dintre del gènere de terror, amb zombis sense ulls, i en concret dintre del *fataterror* espanyol que es viuria un altre rodatge a l'Escala amb una pel·lícula anomenada *La noche de las gaviotas*. Possiblement aquest rodatge no va tenir el rebombori que van tenir els dos anteriors rodatges de 1958 pel fet que només es van enregistrar algunes escenes a les platges d'Empúries, compartint així escenari amb altres localitats més fíncades al negoci del cinema com Tossa de Mar, o ja fora de Catalunya, a Talamanca

de Jarama (Madrid). La pel·lícula seria ni més ni menys que la quarta part de la saga dels temparis d'Amando de Ossorio, rodada a finals de 1975 i que venia precedida per *La noche del terror ciego* (1971), *El ataque de los muertos sin ojos* (1973) i *El buque maldito* (1974); unes obres carregades de sang conjuntament amb grans dosis de sexe. Doncs sí, amb aquest tipus de cinema quedarà lligada l'Escala i de fet, en les poques escenes que s'hi van enregistrar, ni més ni menys hi podem veure fins a dos sacrificis –més o menys, coses del muntatge–.



Escena de la pel·lícula *La noche de las gaviotas* amb Maria Ferrer Saló (1), Pilar Baró (2), Dolors Casadevall (3), Amèlia Prats (4), Maria Tolaguera Arbusí (5), Carme Bonal Casadevall (6) i Anita Sureda González (7).

La protagonista femenina principal és l'atractiva Maria Kosty, una actriu que sempre ha demostrat un caràcter innocent, però professional, guapa, de bon cos i rossa amb els cabells llargs, una noia molt lligada a una producció cinematogràfica relacionada amb el terror i que la va convertir en una de les principals *scream queens* de l'època. A més, l'acompanyaria l'actor Víctor Petit, la tristament recordada Sandra Mozarowsky, la sempre secundària i sacrificada a mitja pel·lícula Maria Vidal, o la reina del "destape" Susana Estrada (coneguda com a una de les *Musas de la Transición*), capaç de regalar-nos un atractiu nu al principi de la pel·lícula mostrant que els temps estaven canviant.



En relació a la pel·lícula i l'Escala, qui s'animi a veure la cinta se n'adonarà ràpidament de les escenes enregistrades a la vila, en concret a Empúries, ja sigui al passeig o bé a la platja del Convent. Però si alguna cosa recordaran alguns dels habitants de l'Escala és el fet que algunes dones del poble van participar com a extres al rodatge a canvi de fer gresca i un bon entrepà. Quin era el seu paper? Si bé a *Sea Fury* les dones del poble havien d'estar a un mercat comprant, en aquest cas res a veure, ja que s'havien de disfressar amb unes túniques negres com si estiguessin de dol i acompanyar a una noia (Maria Vidal) fins a les roques de la platja per a lligar-la, i d'aquesta manera poder entregar-la a una comitiva de cavallers Templaris zombis dedicats a realitzar sacrificis humans. La fotografia mostrada ensenya com aquestes dones escalenques participen a l'escena, i entre tot el grup hem pogut identificar-ne algunes. La relació de números identifica a la persona: Maria Ferrer Saló (1), Pilar Baró (2), Dolors Casadevall (3), Amèlia Prats (4), Maria Tolaguera Arbusí (5), Carme Bonal Casadevall (6) i Anita Sureda González (7). Algunes fonts orals recorden que també hi participaren, entre altres, Neus Solés, Marina Donjó i Joana Ferrer Saló.

Les següents fotografies també corresponen al rodatge de *La noche de las gaviotas*. El seu autor és Carles Cortal Ferrer, fill d'una de les extres, Maria Ferrer.



Tres imatges del rodatge de *Las Gaviotas*.
Autor: Carles Cortal Ferrer.



Sense deixar massa lluny situacions insòlites, encara hi han més pel·lícules rodades a territori escalenc, concretament al 1989 i 1990, i que de ben segur sorprendran als lectors que desconeguin el seus noms i sobretot el gènere cinematogràfic. Una d'elles és *El museu Dalí tanca a les set*, una obra completament oblidada dirigida pel català Josep Montalat, principalment rodada a Figueres al 1989, però que algunes escenes van ser rodades a dins de l'hotel Vorammar al llarg d'una setmana, concretament escenes de l'lit i que, òbviament, poca informació se'n pot saber. L'altre pel·lícula, la de 1990, tot i que la presència escalenca al film es limita a unes poques escenes realment testimonials, igual que la pel·lícula en sí, hem de parlar d'una d'aventures. Es tracta de *Capità Escalaborns*, una pel·lícula de l'època amb pirates i tresors amagats dirigida per Carlos Benpar i estrenada a Barcelona al 1991, en que ens situen en el marc d'una Catalunya post Guerra de Successió, al 1715. Les poblacions on s'hi va rodar van ser L'Escala, Sant Martí d'Empúries, Tossa de Mar, Blanes, Sant Pol de Mar, Cadaqués, Olesa de Bonesvalls, Sant Cugat, Hostalric, Vallmoll, Cardona, Menorca, Tiana, Barcelona i Calella. Per tant, en un cas i altre, el territori escalenc queda arraconat a un paper testimonial.



Tres imatges del rodatge de *Menú Degustació*. / Fotos: Marc Teixidor Ribas.

Molt més interessant seria la recentment rodada a Empúries *Menú degustació*, la nova pel·lícula de Roger Gual, responsable de treballs com l'exitosa –premiada amb un Goya– *Smoking Room* o *Remake*. Una pel·lícula que tot just el passat mes de juny de 2012 va finalitzar el rodatge i que es preveu que serà estrenada aquest 2013.

En aquesta ocasió, el jove director barceloní aprofita el boom mediàtic que ha suposat el tancament del restaurant El Bulli de Ferran Adrià per a dirigir una coproducció internacional de 3 milions d'euros de pressupost i que ha acollit actors de renom del territori català com Jan Cornet, Clàudia Bassols o Vicenta N'Dongo, i actors reconeguts internacionalment com Stephen Rea o Fionnula Flanagan, entre d'altres. Segons ha explicat el director serà una comèdia coral, amb tocs romàntics dins d'un ambient culinari de vanguardia. La història arranca amb el retrobament d'una parella, en Marc (Jan Cornet) i Rachel (Claudia Bassols), que abans de deixar la seva relació havien fet una reserva en un important restaurant de tres estrelles Michelin situat en una idíl·lica cala de la Costa Brava, que curiosament se'ls va datar a l'últim dia d'existència del restaurant. Arribat el dia, es retrobaran, en l'última nit del millor restaurant del món un any després de la seva separació. A partir d'aquesta premissa, segons explica el director, començarem a conèixer diferents històries que el públic farà seves, amb la unió de tots els clients gràcies al lloc, la gastronomia, l'experiència mediterrània, etc. i que tots ells acabaran canviant i preguntant-se què han fet malament a les seves vides.

Seria interessant que tots els escalencs estiguin atents a les novetats d'aquest projecte més enllà que veïns com en Marc Teixidor o Rosa Fayos hi facin d'extres, ja que pràcticament

tota la pel·lícula s'ubica a la Costa Brava i en concret a l'Hotel Empúries (un cop més) i la platja del Portitxol, tot i que curiosament hi ha escenes rodades a Barcelona i Irlanda. En tot cas, surti com surti la pel·lícula, el productor David Matamoros va agrair a l'Ajuntament de l'Escala les facilitats per a poder rodar en un marc temporal gairebé vacacional com és el mes de maig-juny i que dels 3 milions de pressupost que ha costat la pel·lícula, com a mínim 2 es calcula que repercuteixen directament a les comarques gironines, a més de prestigi i promoció turística. Molt curiosament aquesta promoció turística que podria tenir l'Escala recorda bastant al que va poder aportar a finals dels anys 50 *Un vaso de Whisky*, uns temps en que matrícules de tot arreu arribaven a l'Escala, també els bikinis i conjuntament el consum, que va fer canviar la manera de guanyar-se la vida dels escalencs, arraconant la pesca per a dedicar-se al turisme. Curiosament també, en aquell cas, l'Hotel Empúries hi tenia un pes especial i qui sap si a partir dels propers anys allò que diuen els que es dediquen al turisme "fer l'agost" es convertirà en quelcom més. En tot cas, primer haurem de fer un *Menú degustació*.



Ferran Ballesta Rodríguez

Introducció a l'evolució històrica de Montgó entre els segles XIV i XVIII

La finalitat del present article es fer una aproximació al paisatge humà i físic de Montgó en l'espai temporal que va des del segle XIV (data més reculada de la qual disposem de notícies) fins a principis del segle XVIII, concretament fins al cadastre de Patiño. Aquest, però, com tots els estudis històrics, és un treball provisional i confiem que els arxius, que encara ens han de deparar moltes sorpreses, i la paciència de l'autor, el vagin arrodonint. Sabem, però, que la tasca és feixuga i que probablement no es podrà donar mai per acabada, però la investigació del nostre passat (i la història de Montgó és també una part de la història de l'Escala) ens lliga una mica més a aquesta terra de la qual formem part i que tant estimem. Em vénen ara a la memòria les paraules de Marc Bloch, el gran historiador francès membre de "l'escola dels Annales" i afusellat pels nazis al 1944: *"la Historia tiene indudablemente sus propios goces estéticos, que no se parecen a los de ninguna otra disciplina. Y es que el espectáculo de las actividades humanas, que constituye su objeto particular, más que ningún otro está hecho para seducir la imaginación de los hombres. Sobre todo cuando, gracias a su alejamiento en el tiempo o en el espacio, su despliegue se atavía con las sutiles seducciones de lo extraño."*⁽¹⁾

No serà objecte d'aquest petit treball entrar a fons en l'anàlisi de les controvèrsies judicials entre les Universitats del Castell d'Empúries i la de Torroella de Montgrí, sobre els límits dels respectius termes municipals que varen donar lloc a tres processos: el primer, que comença el 1579 i acaba amb la sentència de 1621⁽²⁾; el segon, que comença el 1704 i acaba el 1737⁽³⁾; i l'últim, i més conegut, que és el que va de 1750 a 1758⁽⁴⁾. Ens valdrem, però, d'algunes declaracions i diligències aportades per les parts litigants en el primer i en el segon procés. D'aquí extraurem notícies valiosíssimes sobre el tema que ens ocupa. La ressenya que es fa a les diligències d'aquests processos de documents contemporanis que s'han perdut irremissiblement, o les descripcions sobre el terreny fetes per alguns perits amb una finalitat aliena a l'objectiu que aquest article persegueix, converteixen aquestes fonts en testimonis privilegiats, i molt rars per l'època. Confiem que això ens permeti fer-nos una idea molt aproximada del paisatge físic i humà de Montgó des de la baixa edat mitjana fins a l'època moderna.

DEL QUE ENS DIUEN ELS PROCESSOS JUDICIALS

Comencem, doncs, examinant algunes de les proves presentades durant el procés abans esmentat, del 1579 al 1621. Per dilucidar els límits dels termes de les dues Universitats en litigi, el 1612 es practica una prova. Es un "acte de visura", que no és més que un reconeixement sobre el terreny per part de tres perits (dos nomenats per les parts litigants i un de neutral) per discernir el lloc on s'han de clavar les fites o "mollons" que han de delimitar els termes. Durant el reconeixement també realitzen una altra tasca crucial: una descripció acurada del territori que tenen davant dels ulls. Així com també fan una valoració dels documents aportats per les parts en les seves respectives pretensions. L'expert que defensa els interessos de la Universitat del Castell d'Empúries és Francesc Marsal, notari de la Bisbal i el que defensa els interessos de la Universitat de Torroella de Montgrí és Hieronim

Perpinya. La controvèrsia principal es situa a Montgó. Es discuteix si el port de Montgó és inclòs al terme municipal de la vila de Torroella de Montgrí o al del Castell d'Empúries. En el seu raonament per defensar la posició emporitana, Marsal esmenta diversos documents aportats a la causa pels síndics d'aquesta universitat.

El primer document és un "acte de venda feta per Pere Camardell de Bellcaire ala Abadessa del Monestir de Santa Maria de Empurias del Puig de Vilanera de un honor cult e incult que dit Camardell tenia en la Parrochia de St. Marti de Empurias en lo lloch anomenat Mongo rebut dit acte per Matheu Carbo ab autoritat del Señor Compte de Empurias Notari public de Empurias á tretse delas Chalendas de Mars Mil tres Cents y trenta per dit Sindich de Empurias exhibit"⁽⁵⁾. Aquest document del 17 de febrer de 1330 (en el còmput actual) esmenta també les afrontacions d'aquesta peça de terra: "afronta de Solixent ab terres de Joan Camardell á mitx dia ab lo torrent de Mongo á tremuntana ab lo puig de Çalma y á ponent ab terras de dit Monestir"⁽⁶⁾. Per tant, veiem que a principis del segle XIV a Montgó ja existeixen diferents conreus i propietaris. També comprovem com només dos anys després de la seva fundació, el monestir de Vilanera està en procés d'augmentar el seu patrimoni per assegurar-se unes rendes que permetessin la subsistència i àdhuc la prosperitat del cenobi.

Què veuen els pèrits quan arriben a Montgó? Doncs en paraules de Hieronim Perpinya: "una gran planura de terra que està al mitx de ditas montanyas part arenosa i part arbosa que a la (il.legible) demostra que les ayguas que discorran per dit torrent (de Montgó) o vall fan allí stany y a cap de dit stany entra his veu lo port dit de Mongo"⁽⁷⁾. Val la pena seguir transcrivint una part més del document en què ara l'expert de la Universitat d'Empúries fa una descripció acurada del que està veient un 11 d'agost de 1612, relacionant-ho amb com devia ser aquest mateix paisatge en l'època de la venda abans esmentada: "...se ha de dir tambe que la Planura aplanaria de terra que es junt al dit torren y devant dit port de Mongo es lo propri honor que dit Camardell vene a dita Abadessa y que tot es una mateixa cosa que altrament seria impossible que dit honor affrontas ni pogues afrontar de tremuntana ab dit Puix de la Çalma com ucularment ses vist ni per haverse algunas vegades assolada o embassada aygua en dit honor o part de aquell que seria la aygua que discorra y baxava per dit torrent de Mongo/se pot dir que sia stany lo lloch hontse assolava dita aygua (...) per quant com ocularment se es vist en tot lo dit lloch no sia vista ni veu aygua embassada ni tampoch se pot judicar que ni haze haguda molts anys ha y menos en lo temps que dit Pere Camardell vene dit honor a dita Abadessa porque si les hores hi hagues hagut estany es indubitat que dit honor hauria de afrontar ab aquell antes que ab dit torrent de Mongo (...) que lo lloch en lo qual se demostra que algunas vegadas ha estada embassada la aygua qui devalla per dit torrent de Mongo es dins dit honor (...) si no fos la riba de sorra o arena que les ones de la mar causan devant de dit port de Mongo la aygua que discorra y baixa per dit torrent de Mongo entraria sens fer bassa alguna dins la mar y port de Mongo"⁽⁸⁾. És a dir, aquest terreny està situat on, més tard, els documents



El Clot de Montgó a mitjan dels anys 50 del s. XX vist des dels Refrescadors. Col·lecció de l'autor.

ens parlen de “lo clot de Mongó”, probablement entre l'actual avinguda de Montgó i el carrer Termes, i la seva prolongació, el camí dels Termes, pel que fa als seus límits nord-sud. Pel que fa als límits est-oest, hi hauria un propietari abans d'arribar al mar, l'esmentat Joan Camardell, possiblement familiar seu; i la partió dels dos càmtings que es troben baixant l'avinguda de Montgó a la dreta, seria més o menys el que separaria aquest terreny de la resta de propietats de les monges de Vilanera. Seria raonable pensar que la part inculta d'aquest “honor” correspondria a la falda de la muntanya anomenada avui de Montgó.

Ens podríem preguntar per l'extensió d'aquesta peça. El mateix expert ens en dóna una pista quan diu que *“honor es una gran tinguda de terra ço per dir un territori per so que lo que antigament se deya honor vuy se diu un territori...”*⁽¹⁰⁾. I encara afegeix: *“...y en major verificació de que tota la dita planaria de terra que es veu devant dit port de Mongó es de pertinencias de dit honor que fonch den Camardell fa advertir que lo preu per lo qual dit Camardell vene dit honor son noranta sinch sous que antigament era moltissima cosa (...) i axi pagant tant preu dita Abadessa de dit honor se ha de dir y es axi havia de ser cosa de molta consideració y per consegüent comprenia i compren tota la dita llanura de terra.”*⁽¹⁰⁾. Ja veiem que era una extensió considerable. Sense poder discernir les propietats d'en Pere i d'en Joan Camardell, tenint en compte les superfícies conegudes actualment d'aquest lloc, podríem dir que totes dues tindrien aproximadament uns 45.000 metres quadrats. Aquesta extensió, tractant-se de dades tan poc concretes, s'ha d'agafar amb totes les reserves que la prudència aconsella.

Quin aspecte tenia aquest paisatge? Doncs no molt diferent del que tenia fa cent anys. Una mota de sorra entre la platja i els camps que es trobaven darrera, una riera que recollia l'aigua plujana de les muntanyes properes i que en èpoques de pluja feia que el “clot de Montgó” quedés ple d'aigua formant un estany i uns terrenys garrigosos i pedregosos tot voltant, a les faldes dels puigs que el circumden. No sabem si aquest estany tenia aigua durant molt de temps o només en períodes ocasionals de moltes pluges. Recordem que la descripció

d'aquest lloc que fa l'expert emporità es produeix a principis d'agost, un dels períodes més secs de l'any, i documents una mica més tardans com establiments i cadastres segueixen esmentant-lo. La memòria oral de la família Sureda, principals propietaris de la part baixa de Montgó, ens parla d'any en què s'havia de recollir el blat de moro en barca i transportar-lo a l'Escala per mar. També afegirem que Pere Sureda i Donjó, pare de Lluís Sureda i Farrés (el Curro) i de Martí Sureda i Farrés, avi matern de l'autor d'aquest article, quan era a Montgó treballant les vinyes i camps, a migdia s'acostava fins l'estany, que es trobava dins les seves propietats, i amb un xalabret agafava alguna llissa o llobarro per fer-ne un suquet per dinar. Aquest estany va ser dessecat definitivament a principis del segle XX pel meu avi Martí, ajudat per Pere Pagès “Xerraire”. L'extensió d'estany que va ser enterrat per ells feia cap a una vessana segons explicava el meu avi, tot i que el seu pare Pere, el seu avi Martí Sureda Cortal i la tramuntana ja n'havien enterrat parts durant el segle XIX. Aquest estany rebia aigua del mar que entrava durant els temporals de llevant i, per suposat, quan baixava el còrrec de les Raïmeres o torrent de Montgó.

Avancem en el temps per veure com segueix aquest lloc aquí descrit. La veritat és que no tenim massa notícies de Montgó en el segle XVI. Una petita referència en un capbreu d'Empúries de 1500-1505 en què Francesc Viader, àlies Sirvent, capbreva en nom de Coloma Thomàs *“Item a Mongó vuit vessanes tenensa per dites monges (de Bell-lloc)”*⁽¹¹⁾. No s'ha trobat cap més referència a Montgó. Val a dir que el document és incomplet i podria ser que en la part que s'ha perdut hi pogués haver referències a algun terreny de Montgó. Hem de tenir en compte que el monestir de les monges de Vilanera, que segueixen tenint propietats a Montgó, entra en decadència a finals del segle XIV. El 1403 s'abandona definitivament i les monges que queden s'integren al monestir de Sant Bartomeu de Peralada que, al seu torn, és on es traslladen les monges de l'antic monestir de Sant Bartomeu de Bell-lloc de Cantallops. Per això en aquest capbreu s'esmenta el monestir de Bell-lloc com a senyor de les propietats capbrevades, que eren les que tenia l'antic monestir de Vilanera.

El capbreu que hem consultat de "Empúries i altres pobles"⁽¹²⁾, datat el 1545, per desgràcia també és incomplet, i no ens dóna cap informació sobre Montgó. No hi trobem ni una sola referència, encara que, com en el cas anterior, no podem descartar alguna sorpresa en l'última part del capbreu, que s'ha perdut. Sí, però, que hi trobem un interessant "barri de les roques" on també parla de "cabanes" en l'esmentat barri. Encara que aquest no sigui l'objecte d'aquest article, la meua hipòtesi és que aquest barri és el nucli incipient del que, una mica més tard, seria el port de l'Escala. Recordem que la referència més antiga que tenim, fins al moment d'escriure aquest article, de la construcció d'una botiga al port de l'Escala és de 17 de març de 1579⁽¹³⁾. No molt llunyana en el temps d'aquest "barri de les roques", que el creixement i evolució posterior convertiria, molt probablement, en el port de l'Escala.

Tornem però al segle XVII de la mà de l'expert de Torroella de Montgrí Hieronim Peprinya i situem-nos novament en el context del procés judicial de 1579-1621. Anem concretament a "l'acte de visura" de 1612 i a les seves argumentacions per defensar la pertinença del port de Montgó al terme municipal de Torroella de Montgrí, que ens donarà més notícies sorprenents de Montgó a principis del segle XVII. Peprinya ens diu que "... *ala part de cers de dit Port de Mongó tambe es veu una gran Montanya sobre la qual y en la sumitat de aquella havem vista una torra on habitan soldats nomenada la torra de Mongó*"⁽¹⁴⁾. Aquí el verb emprat per Peprinya té la seva importància. Què vol dir l'expert torroellenc amb "habitar"? Vol dir només que a la torre hi ha soldats o que hi fan vida, potser amb les seves famílies? Respecte a la torre, més endavant i per defensar la posició contrària, l'expert emporità afegeix: "*Finalment en confirmació que dit Port de Mongó esta compres dins lo dit terme de Empuries se ha de advertir que en todas las ocasiones que son morts alguns soldats o altres personas en dita torra de Mongó y axí mateix en lo dit Port de Mongó sempre aquellas son estadas enterradas en lo sementiri de la iglesia Parrochial*

de dit Castell de Empurias y per los preveres de aquella lo que resta provat dels actes dels obits per dit Sindich de Empuries exhibits..."⁽¹⁵⁾. Sabem que els llibres sacramentals de l'església parroquial de Sant Martí d'Empúries, que començaven el 1560, s'han perdut "*durante la revolució de 1936-1939*", com ens diu algun rector de la postguerra en unes anotacions en bolígraf a les cobertes que protegeixen el llibre més antic. Sabem també que la torre va ser construïda el 1599. Per tant, pel que fa al "port de Montgó", estariem parlant de notícies d'òbits recollides durant uns cinquanta anys més o menys, i pel que fa a la torre, el període seria molt més curt, tretze anys, com a màxim. Si ens referim a la torre, sabem gràcies al doctor Pablo de La Fuente, expert en història militar especialitzat en època moderna, que tenia una dotació de dos soldats, un d'ells tinent. Per de La Fuente mateix coneixem el nom del que podria ser el primer, o un dels primers tinents de la torre: Montserrat Riera. Una mica més tard, trobem a la pàgina 22 del llibre d'òbits de l'església parroquial de Sant Martí d'Empúries⁽¹⁶⁾ que el 20 de gener de 1648 Pere Sans, artiller de la torre de Montgó, bateja un fill. Dos anys més tard, el 9 de març de 1650, a la pàgina 29 del mateix llibre, el mateix Sans bateja una filla. El capellà fa constar també que és artiller de la torre de Montgó. El 23 d'agost de 1653 un altre artiller de la torre de Montgó, en aquest cas Francesc Mató, bateja una filla a la mateixa parròquia. És a dir, aquestes notícies semblen suggerir que els artillers vivien, com a mínim, al terme d'Empúries amb les seves famílies. Moren soldats a la torre en acció bèl·lica o de mort natural? Qui són aquestes altres persones que moren a la torre de Montgó? Si no són soldats, són persones hostils, potser *moros*? Es produeixen accions violentes a la torre? Són potser familiars dels soldats de la torre que viuen amb ells, en cas que els soldats habitin realment a la torre? El doctor Pablo de la Fuente ho considera altament improbable. Segons ell, sovint els soldats de guarnició en les torres de defensa eren persones dels llocs propers que es feien soldats del rei per obtenir alguns



Imatge actual de la torre de Montgó. / Arxiu Fotos Aèries Font.



La platja de Montgó a principi del s. XX. L'edifici que es veu era una botiga originàriament.
 Autor: Josep Esquirol. Arxíu Històric de l'Escala.

avantatges. Per exemple, quan les seves ocupacions a la torre els ho permetien, podien pescar i conrear la terra i estaven exempts de pagar qualsevol tipus d'imposició, encara que es trobessin en territoris no subjectes a la jurisdicció real. Amb això, segons de la Fuente, compensaven sobradament la irregularitat o els retards en el pagament del seu salari.

Pel que fa als morts que esmenta Marsal "en lo dit Port de Mongo", una pregunta que ens hem de fer és qui són aquestes persones mortes a Montgó. Abans hem dit que com a màxim es pot parlar d'un període de cinquanta anys. Algú habitava Montgó, llavors? Tornem de nou al procés judicial de 1579-1621 sobre la delimitació dels termes de Torroella de Montgrí i el Castell d'Empúries. Una classe d'arguments que utilitzen els síndics d'Empúries són els que jo anomenaria "de proximitat". Cedim la paraula als mateixos síndics per explicar-ho millor: "A effecte de justificar sa intentio y provar com la pretentio dela part altra del sindich de la vila de torroella no es fundada ab justitia exhibeix aquesta part los actes següents primer un acte de compra feta per Joan Regí pages de sobrestany de una botiga en lo terme de empuries als vint y set de maig mil cinc cents setanta tres Item un acte de visura de un cos mort feta per lo jutge del comptat d'empuries en un puig prop de la Capella del palau als 29 de setembre 1580 Item un proces de un naufragi y aprehensio de las robas de una nau ques perde en lo port de mongo fet per lo lloch tinent del procurador del comptat de empuries als 13 de octubre de mil sinch cents setanta hu..."⁽¹⁷⁾.

Aquests arguments pretenen justificar que els actes jurisdiccionalmentals que s'exerceixen per part de les autoritats del comtat d'Empúries en uns llocs determinats, per la seva proximitat geogràfica al nucli que exerceix la jurisdicció, tenen com a conseqüència el reconeixement implícit que aquells llocs formen part del terme que ha estat qüestionat. Així el fet que una autoritat emporitana hagi inspeccionat un cadàver prop del palau o que hagi portat el procés judicial del naufragi d'un vaixell a Montgó, demostra que aquests llocs pertanyen al terme d'Empúries. O la compra d'una botiga per part de Joan Regí, pages de Sobrestany al terme d'Empúries, que és la que ens interessa més. No sabem on era exactament aquesta botiga. No tindria cap sentit que s'utilitzés com

argument en la delimitació del terme si aquesta botiga fos al port de l'Escala, a Sant Martí d'Empúries o al port de la Clota, que eren llocs indiscutibles pel que fa a la seva inclusió dins el terme d'Empúries. On es podria situar aquesta botiga que marqués clarament el que era territori emporità? La nostra hipòtesi és a Montgó. Hi hauria altres botigues a Montgó? Com a mínim tenim notícia de dues més. De la primera ens en dona notícia Marcel·lí Audivert, que cita el llibre del notari de Torroella Andreu Sàbat, *Història de l'Ermida de Sta. Caterina*, en el qual fa referència a les fites que divideixen els termes de Torroella i Empúries i diu: "y la que divideix dit Port y Montanya de Montgó que és a la falda de dita Montanya sobre dit port un tros més enllà de una botiga la qual ha edificada Pere Macér, Pagès de dita vila en lo dit port de Mongo..."⁽¹⁸⁾. Aquesta notícia no és més tardana que el 1672, any en què es va escriure el llibre. La botiga, doncs, no podem descartar que existís ja a principis del segle XVII, una mica més tard que la que hem esmentat i que, hipotèticament, es trobaria a Montgó, dins el terme d'Empúries. La segona botiga la trobem citada pels còsols de Torroella dins les diligències del procés judicial de 1704, al principi esmentat. Quan els còsols van a fer la renovació de fites, les autoritats municipals escalenques intenten impedir-ho de no gaire bones maneres, com es pot comprovar per la transcripció de l'acta del notari que assisteix a aquesta acció: "presentes los honorables Joseph Colomeda y Joseph Marangés Jurats Antoni Casas y Jaume Quintana Sindichs de dita Vila de Empuries y port de la Escala junt ablo Magnific Rafel Molines Batlla y demes persones que venen ab ells nos impedeixen renovar-lo ab violencia com se veu posantse dit Antoni Casas Sindich en lo forat ahont se ha de posar dit terme y no volerne exir per molt que se li diga y los dits Consols ab llurs Insignies llansanse sobre lo dit terme renovador y demes persones que ab ells venen perturbant y impeding la exequitio..."⁽¹⁹⁾. És en aquest acció per part dels còsols de Torroella el 1703 quan tenim notícia d'aquesta altra botiga, encara que no en sabem l'antiguitat: "Y lo terme que es sobre lo port de Mongo a la qual part de tremontana y contra de una botiga anomenada den Planas..."⁽²⁰⁾. Podríem pensar que les dues botigues fossin en realitat la mateixa, ja que les dues notícies no són contemporànies i el lloc no sembla ser molt diferent, però hi ha un detall que ens fa pensar que no són la mateixa.

Aquest detall és la posició del terme respecte de cadascuna d'elles: la primera en què el terme és "un tros més enllà" de la botiga; i la segona en què el terme és a tocar la paret de l'esmentada botiga. Sobre la situació d'aquestes botigues ens inclinem a pensar que es trobarien al racó de tramuntana de la platja de Montgó. De fet a les fotografies que es conserven de l'Esquirol de principis del segle XX es veu una casa, propietat de Lluís Callol, i una barraca més petita a ponent que podrien molt ben ser vestigis més o menys reconstruïts d'aquelles primitives botigues dels segles XVI, XVII o XVIII.

Per explicar aquestes morts de les quals ens parla Marsal no hauríem de descartar tampoc alguna mort fortuïta de persones que es trobessin pescant, corallant, o víctimes d'algun naufragi. Els possibles naufragis o algun tipus de comerç marítim a Montgó explicarien, en part, l'existència de les botigues. Als segles XVII i XVIII tots els documents notariais de declaracions de testimonis en naufragis i danys a les barques i mercaderies que he consultat assenyalen el port de la Clota com a port de refugi en cas de mal temps⁽²²⁾. Sobretot amb temporals de tramuntana que és quan es produeixen els estralls més grans entre les naus que allà buscaven refugi. Montgó, pel seu emplaçament, és un excel·lent port per resguardar-se del mal temps, com molt bé reconeix l'expert torroellenc Hieronim Perpinya: "... a cers ab dita montanya de Mongó ahont esta fabricada la dita torra en lo qual port podan estar moltas galeras y vaxells seguras de temporals"⁽²³⁾. Amb tot, no hem trobat proves documentals que ens permetin afirmar que s'hi desenvolupava un comerç marítim de certa importància. Donat que el camí per anar de Montgó al port de l'Escala era molt precari i el Camí dels Termes (anomenat "de primera línia" en els establiments i cadastres de la vila de Torroella) no el trobem fins a finals del primer terç del s. XVIII, hem de pensar que l'hipotètic transport de mercaderies d'un cert volum seria molt dificultós per defensar una activitat comercial al port de Montgó. Si que, a la vista de les evidències documentals, podríem pensar en el tràfec d'una mercaderia preuada i de poc pes, per tant més fàcil de transportar: el corall. Sí, en canvi, que tenim evidències d'una activitat pesquera i coralladora considerable com ho demostren les transcripcions del *Llibre de Clavaria i dels Morabatins* de Torroella de Montgrí, on es transcriuen els apunts de les llicències i imposicions per pescar i corallar en les mars de Torroella que paguen pescadors de l'Escala a les autoritats municipals del poble veí⁽²⁴⁾.

També tenim evidències documentals d'una activitat il·legal (des del punt de vista de les autoritats de Torroella) desenvolupada a les seves mars. Prova d'això són els apunts que es troben en l'anomenat "*Llibre del Rei*" on els regidors de Torroella anoten les multes a pescadors escalencs per pescar sense llicència. En tenim una de vuit lliures a un pescador de l'Escala, del qual no es cita el nom, de 6 de juny de 1668. Una altra a Francesc Sureda del 26 de maig de 1683 "*per ser estat acusat pescava sense llicència en los mars de la present vila dos dobles, donat trenta reals al señor Batlle Suñer y lo ters al acusador, resta per lo señor Rey tres lliures tretze sous y quatre*"⁽²⁵⁾.

Per cert, aquest és el primer Sureda que hem pogut documentar a l'Escala, originari de Cassà de la Selva, segons la dispensa matrimonial del 27 de desembre 1672, o de Caldes de Malavella, segons les actes notariais dels capítols matrimonials de 8 de gener de 1673. Antecedent directe de la línia de "Suredes" que conserven la casa del carrer de la Torre, actual cal Curru i les propietats a Montgó.

DEL QUE ENS DIUEN CAPBREUS, ESTABLIMENTS I CADASTRES

Quant a les finques conreades a Montgó a principis i mitjans del segle XVII, no sembla que n'hi hagi moltes. Anem per parts. Des del capbreu de 1500-1505 sabem que un propietari de Vilanera té vuit vessanes, però no disposem de cap més evidència documental que indiqui l'existència de conreus a Montgó. El de 1545 tampoc ens proporciona ni una prova pel que fa a l'aprofitament agrícola en aquest indret. Pel primer terç del segle XVII disposem de dos documents prou complets. El primer és un llibre d'establiments d'alguns llocs del comtat d'Empúries de 1607-1636⁽²⁶⁾. El segon és el capbreu de 1629-1631, en el qual apareixen Empúries, les Corts, els Rechs, Vilanera, Cinc Claus i també el port de l'Escala⁽²⁷⁾. Aquest és un magnífic document que ens permet fer-nos una idea de com era l'actual terme de l'Escala al primer terç del segle XVII. Ni en el primer ni en el segon dels documents acabats d'esmentar, trobem una sola referència a Montgó. La informació que ens proporciona el primer dels documents citats és prou interessant per aturar-nos-hi un moment. Hi ha vint-i-quatre actes d'establiment de persones del Castell d'Empúries, tres de les actes són per construir botigues al port de l'Escala. Totes les altres són per establir peces de terra al voltant de l'estany de Poma, concretament al lloc que el representant del comtat anomena Mallols o muntanya dels Mallols. En la seva major part són terres "hermes i boscoses" o "garrigoses" i la pràctica totalitat són part de "*illius Magne possessionis terrae quod est Suae Excellentiae*", és a dir, aquella gran possessió de terra que pertany a sa Excel·lència (el comte d'Empúries). Dels vint-i-quatre establerts, nou són pescadors. La resta són persones que exerceixen oficis molt variats, com negociants, sabaters, teixidors, pagesos, fusters, etc. El document no distingeix el lloc del terme on habiten i de tots diu que són del Castell d'Empúries, encara que la seva major part resideixen al port de l'Escala. Veiem que a principis del segle XVII aquesta zona al voltant de l'estany de Poma és erma i es va entregant a la gent del port de l'Escala en porcions de vuit vessanes o els seus múltiples i submúltiples (dos, quatre, setze), rarament altres extensions. Quan passi tot seguit a analitzar els llibres d'establiments posteriors, concretament els que van de 1667 a 1687, veurem que els terrenys establerts es van acostant a Montgó (la Clota, les Planasses...) fins que finalment s'estableixen terrenys a les "*envistes de Montgó*" i, després, a Montgó mateix.

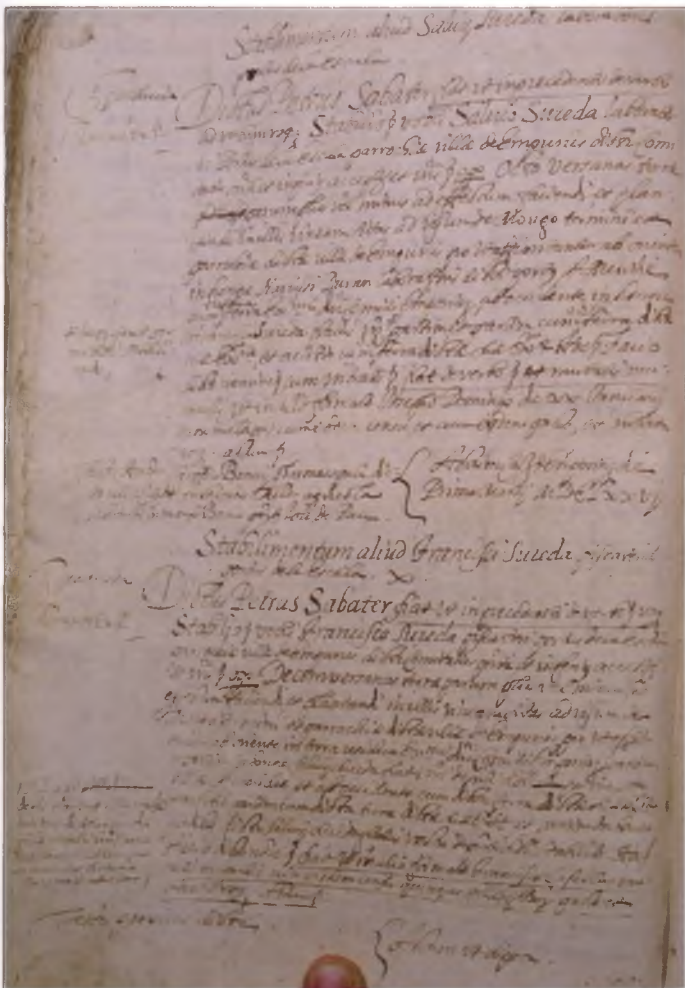
Abans d'analitzar els establiments de 1667-1687, exposarem breument els resultats de la consulta dels protocols notariais dels notaris que, presumiblement, actuaven a Empúries i port de l'Escala. Hem revisat Narcís Camps (1650-1651), Jaume Ferrer i altres (1644-1689) sense resultats positius pel que fa al tema que ens ocupa. Finalment hem revisat Miquel Pastell, 1662-1685⁽²⁸⁾, notari que actua a Empúries i l'Escala durant aquest període. Hi trobem moltes actes del monestir de Sta. Maria de Gràcia, d'Empúries i la seva església; també dona fe de la primera reunió del Consell Municipal al port de l'Escala (1675) i totes les actes d'arrendament que fa dit Consell de les gabelles de l'aiguarent, la carn, la sal, el vi, l'oli, el tabac i tots els altres productes sotmesos a monopoli i susceptibles de ser gravats fiscalment, que la Universitat havia de pagar al comtat d'Empúries. L'única referència que trobem de Montgó és una venda perpètua d'una peça de terra "*part erma i part vinya*" de set vessanes, datada el 14 d'octubre del 1674 i feta per Pere Ramonet a Francesc Sureda, situada "*versus turrim de Mongó*"⁽²⁹⁾. Per orient, occident i nord afronta amb terrenys del comtat d'Empúries i a migdia amb la vinya de Jaume Pujol de l'Escala. Veiem que només té un propietari al costat. Tota la resta és terreny erm que pertany al comtat.

Entrem ja de ple en els establiments de 1667-1687⁽³⁰⁾. Aquí sí que es distingeix en el document on habita la gent a establir. Trobem al voltant de cent vint establiments que corresponen més o menys a unes seixanta persones diferents (alguns en tenen més d'un, dos i de vegades més). Advertim que hi ha propietats a tots els llocs del terme d'Empúries i, ara sí, també a Montgó. Centrem-nos-hi. Tenim sis propietaris que són establerts a Montgó durant l'any 1676. El primer per ordre cronològic i més important per extensió de terra és Francesc Sureda. Posseeix tres lots de terra: el primer són vuit vessanes "circa portum de Mongo" i afronta a orient, occident i nord amb terrenys del comtat i a sud amb Narcís Duran; el segon són quatre vessanes "sitas in stagno et puteo de Mongó circa mare", afronta a orient amb l'estany, a sud amb el terme de Torroella, a occident amb el comtat i a nord amb el pou de Mongó; el tercer lot és de deu vessanes situat "ad visum de Mongó" i afronta a sud, occident amb terres del comtat, a nord part amb terres del comtat i part amb el seu germà Salvi Sureda, i a orient part amb el comtat i part amb Salvi Sureda. Aquest lot fou objecte de "traspàs per mitjà de permuta entre el dit Francesc Sureda i Pere Joan Esquerp el trenta de desembre de 1678 per altre terreny de vint vessanes, situat al Clot de Montgó"⁽³¹⁾. El segon és Salvi Sureda, que té un sol lot de vuit vessanes "ad visum de Mongó", afronta a orient amb Narcís Duran, treballador del port de l'Escala, a sud i a nord amb resta de terra del comtat i a occident part amb el comtat i part amb Francesc Sureda. Tenim després Joan Lloberas, treballador del port de l'Escala, amb un lot de vint vessanes "in territorio vocato de Mongó", afronta a orient i nord amb terres del comtat, a sud amb la riera de Montgó i a occident amb Narcís Duran i Francesc Sureda. Segueix Pere Joan Esquerp, que posseeix vint vessanes al "clot de Mongo", terreny objecte de la permuta abans esmentada, afronta a

orient part amb Francesc Sureda, part amb el pou de Montgó i part amb terres del comtat, a sud amb la riera de Montgó a occident amb Joan Lloberas i a nord terres del comtat dites "Hilla Matheua". Passem a Salvador Salamià, que posseeix vint vessanes de terra que afronta a orient amb el comtat, a sud amb Francesc Sureda, el pou de Montgó i amb Pere Joan Esquerp, a occident amb el mateix Esquerp i a nord amb "Hilla Matheua". Per últim, Miquel Fabrega té dotze vessanes "in territorio vocato Mongo" i afronta a orient, occident i sud amb terres del comtat i a nord amb Salvi Sureda

Per resumir una mica totes aquestes dades diríem que a Montgó tenim set propietaris, un d'ells "Sa Excel·lència el Comte d'Empúries", que té el domini directe de tot el territori i va cedint el domini útil als altres sis, tots del port de l'Escala. Dos d'ells són pescadors, dos són treballadors, un pareire i un altre és barriler. El 1678, després de la permuta abans esmentada, la família Sureda posseeix pràcticament la meitat de la propietat que està en mans particulars a Montgó. Hi ha dos propietaris dels quals no disposem de documents de propietat, que són Jaume Pujol i Narcís Duran. Sabem, però, que són de l'Escala. Per l'escriptura de venda esmentada del 1674, el primer; i pel mateix llibre d'establiments, el segon.

Passem a l'últim document que voldria analitzar, per poder dibuixar una mica més acuradament la situació de Montgó entre finals del segle XVII i principis del XVIII: el cadastre de Patiño de 1716⁽³²⁾. Hi trobem clarament set propietaris a Montgó: Francesc Sureda amb setze vessanes; Sebastià Sureda amb sis vessanes; Joan Lloberas també amb sis; Joan Sureda amb cinc vessanes i tres cortons; Maria Pasqual amb dues vessanes; Joseph Compta també amb dues; i finalment Joan Andreu amb una vessana. Si ens fixem en les afrontacions detectem un primer problema: algunes persones amb qui afronten els abans esmentats no apareixen, ells mateixos, com a propietaris a Montgó. Podria ser un error nostre. Però també cal tenir en compte que, atès que el cadastre de Patiño moltes vegades no aclareix on es troben les terres que descriu, resulta molt difícil situar les finques en el terme. Un segon problema és que, directament, els afrontats no apareixen com a propietaris en la relació del cadastre, cosa inversemblant perquè, si algú afronta amb algú, aquest segon, per força, haurà de tenir alguna propietat i per tant ser també objecte de fiscalització. Passant per alt aquests inconvenients de difícil resolució, i acceptant que podrien desvirtuar una mica les conclusions, observem el que segueix. Tenim set propietaris que sumen entre tots trenta-vuit vessanes i tres quarts, de les quals la família Sureda en posseeix vint-i-set i tres quarts de vessana. Salta de seguida a la vista la diferència d'extensió confessada aquí respecte de la que es declara en el llibre d'establiments de 1667-1687, en què hi ha noranta vessanes conreades i de vint-i-quatre afrontacions, setze, i quatre parcialment, ho són amb terres del comtat; mentre que en el cadastre, de vint-i-vuit afrontacions, només cinc són amb terres del comtat, cosa que vol dir que l'aprofitament de la superfície de terres de conreu és més alta que uns anys abans. Les terres que pertanyen al comtat d'Empúries i, per tant, no han sigut cedides a propietaris particulars pel seu aprofitament, són terres ermes. Veiem, doncs, que segons aquests documents, la superfície de terrenys erms és més alta el 1716 que en el període 1667-1687. Per explicar-ho, no podem oblidar el context històric en què es va imposar el cadastre de Patiño al principat, i que ara no comentarem. Sospitem, però, que els nostres avantpassats del poble de l'Escala practicaven l'objecció fiscal com una forma de resistència davant les noves imposicions. Això es traduïa en un alt grau d'ocultació. Si no fos així, les dades resulten molt difícils d'explicar.



Document d'establiment de dos lots de terres a Montgó (1676) dels germans Francesc i Salvi Sureda.
Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà (ACAE).

En els dos registres trobem afrontacions amb l'estany de Montgó, la qual cosa vol dir que seguia existint una superfície d'una certa extensió que no permetia de ser conreada. No sabem si permanentment coberta d'aigua, com per exemple l'estany de Poma, o ocasionalment, com afirma molts anys abans Francesc Marsal; en tot cas, sí de prou entitat com per servir d'afrontació. Pel que fa a la riera, també esmentada en un dels dos documents, és evident que en el seu últim tram no discorria per on ara discorre. Si fos així, les afrontacions a sud serien amb el terme de Torroella i no amb la riera. Novament la memòria oral de la família Sureda ens pot ajudar. A finals del segle XIX l'hereu i propietari dels terrenys, Pere Sureda Donjó, besavi de qui escriu aquest article, va desviar-ne el curs des d'una mica més amunt d'on ara hi ha la partió dels dos càmpings de Montgó.

En èpoques de moltes pluges l'aigua que portava la riera li espatllava els camps, ja que passava pel mig de les seves propietats, i la va desviar fins ben bé a tocar el terme de Torroella, dins els límits, però, de la seva finca. En el primer document s'esmenta tres vegades un "puteo de Mongo". És molt probable que no fos el pou que hi havia al mig de la platja de Montgó i que utilitzaven els pescadors escalencs que anaven a "fer tenda". D'allà agafaven aigua per cuinar i beure, i encara avui alguns el recorden. Les afrontacions que s'esmenten no ho fan possible, atesa la seva situació (a la sorra de la platja). Per la memòria oral de la família Sureda sabem que fins al segle XIX no era un pou, sinó un ullal d'aigua dins una mena de clot no gaire fondo on accedien els ramats i animals de tir per beure. En algun moment, molt a principis del segle XX, es va convertir en pou amb una estructura cilíndrica de pedres i morter. A mitjans dels anys seixanta es va cobrir.

El pou del qual ens parlen els documents és molt probablement el que hi havia a l'encreuament de l'actual avinguda de Montgó amb el carrer Travesser, que el pare del que això escriu va cobrir el 1964. Ho va fer per consell de la guàrdia civil, vist el perill que suposava un pou descobert enmig del carrer, i amb la col·laboració dels llavors joves Joan Angel Graboleda i Josep Maria Torras. El pou es va tapar definitivament el 1965.

Atesa l'escassetat de fonts escrites sobre Montgó durant el període que abasta aquest petit treball, i les conclusions contradictòries a les quals ens porten a vegades les que

ens ha sigut possible consultar, una visió global i fiable del tema serà difícil. Sí que assajaré una explicació plausible, una visió de conjunt que intentaré recolzar en els testimonis documentals aportats, sempre que això em sigui possible. La meua teoria és, com totes les teories, una posició a priori; així doncs, em serviré de la fórmula "és plausible que"⁽³³⁾ i recorreré a expressions modals i temps verbals en futur condicional.

Sabem que a la baixa edat mitjana algunes terres de Montgó eren conreades per propietaris que, probablement, en la seva major part o en la seva totalitat, no eren habitants del terme d'Empúries. És possible que amb la fundació del monestir de monges de Vilanera les religioses rebessin terres a Montgó que, a través de compres, varen anar ampliant. Probablement aquestes monges varen fer sots establiments emfitèutics a pagesos dels veïnats d'Empúries. Poc a poc, amb la decadència del monestir, és probable que les terres s'anessin abandonant durant els segles XV i XVI. No sabem si aquest abandó va ser total o parcial (properes recerques en els arxius notariais ens ho han d'aclarir). Durant el segle XVI hi ha segurament una notable activitat pesquera per part de pescadors de Begur, de l'Estartit-Torroella i de Empúries-port de l'Escala que continua en el segle XVII. És probable que la riquesa dels caladors de Montgó i els seus voltants expliqui l'aparició de les hipotètiques botigues, no explotades directament pels seus propietaris (com a mínim dues, de dos pagesos, cap d'ells del terme d'Empúries) que tenen a veure amb l'activitat pesquera i coralladora. És probable també que no hi hagués al port de Montgó una activitat comercial regular i significativa malgrat tractar-se d'un acceptable port de refugi per les naus. Podria ser que al voltant de la torre i de l'activitat pesquera a Montgó hi hagués una certa presència de persones (soldats, familiars dels soldats, pescadors, treballadors, amb una presència més o menys constant) que alternarien diferents tasques com la militar, la pesca, el corallar i, hipotèticament, el conreu. D'aquesta última activitat, però, no seria possible precisar-ne l'abast. A partir de la segona meitat del segle XVII començaríem a trobar una recuperació o increment de la superfície de terres conreades a través d'establiments fets pel comtat a colons que haurien arribat al port de l'Escala a partir de la segona meitat del segle XVII. Finalment a principis del segle XVIII els conreus a Montgó abasten tots els terrenys susceptibles de ser conreats a la part baixa i també a la part que, pel nord, va fins a l'illa Mateua.

Al llarg d'aquest article he utilitzat el terme "botiga" com si tingués un significat unívoc i no oferís cap problema d'interpretació. No és, potser, aquest el lloc d'aclarir què s'entenia per "botiga" als segles XVI, XVII i XVIII, però n'hi haurà prou de dir que en els documents d'aquests segles s'assimila aquest terme a magatzem, local comercial, taller, cabana, barraca, casa o tot alhora segons els casos. En tenim sobrats exemples, sobretot en les actes notariais, establiments i, fins i tot, en algunes notes dels capellans en els llibres d'òbits. Una mateixa "botiga" pot passar per tots aquests estadis o servir per diverses coses al mateix temps. En tot cas no és la finalitat d'aquest article dilucidar el significat d'aquest terme. De la lectura diacrònica dels documents històrics podem afirmar que, com gairebé tot, el concepte "botiga" i el seu significat evolucionen amb el pas del temps.

No he fet, tampoc, esment de cap propietat a Montgó al terme de Torroella. Al cadastre de Patiño d'aquesta vila, no hi ha ni un sol propietari de l'Escala. El primer escalenc que posseeix una finca a Montgó dins el terme de Torroella el trobem establert el 1730, "Ab Acte rebut en la notaria (il·legible) de Torroella de Montgri als 20 de febrer 1730 los Señors Regidors estableixen a Isidro Pasqual pagès de la Escala tres vessanas de terra prop Montgó afrontant a sol ixent ab lo Estany de Montgó, a migdia, a ponent y a tremontana ab la carretera de la primera línea ab prestació de vuyt sous bar de cens"⁽³⁴⁾. Després fins el 1749 segueixen sis establiments més d'altres tants propietaris escalencs, tots a Montgó. Això, però, queda ja fora de l'abast d'aquest treball.

NOTES PEU DE PÀGINA

1 BLOCH, Marc, *Apologia para la historia o el oficio de historiador*, FCE, México 1996 pags. 124-125.

2 A.M.C.E. "Procés entre les Universitats d'Empúries i Torroella de Montgrí pels límits dels respectius termes municipals en relació al port o cala de Montgó", document 10642.

3 A.C.A.Real Audiencia. Pleitos Civiles 20036.

4 A.T.M.Administració general. Terme municipal, delimitació i privilegis. Delimitació del terme municipal i privilegis 1585-1927.

5 IBID (3), folis 209 i 210.

6 IBID (3), foli 210.

7 IBID (3), foli 207.

8 IBID (3), folis 211 i 212.

9 IBID (8).

10 IBID (8).

11 A.C.A.E. "Sumari de les responsions, censos y aious contesos en lo capbreu escrit en pergamí del condat de Ampúries y llochs de aquell que fonch fet en lo any 1500 y acabat en lo any 1505 essent senyor de dit comtat lo Excmo Sr. Infant don Anrrich de Aragó", topogràfica 1.

12 A.M.C.E. "Capbreus d'Empúries i altres pobles", doc 10562.

13 A.C.A.E. "Capbreu del comtat d'Empúries 1629-1631", topogràfica 28,29,30.

14 IBID (3), foli 207.

15 IBID (3), foli 218.

16 A.D.G. "Llibre de baptismes de l'Església Parroquial de St. Martí d'Empúries" BC2 (1642-1783).

17 IBID (2).

18 SÀBAT, Andreu, "Llibre de la Reyna y Martir Santa Catharina Alexandrina; y de sa Santa Casa en la Montanya del Montgrí, y en la Vall de aquella dit Font Aribosa construhida. Compost per Andreu Sàbat Notari Real de la Vila de Torroella de Montgrí. Any mil sis cents setanta dos. Dirigit als Ilustres y Savis Consols y Concell de la Universitat de la vila de Torroella de Montgrí" citat a Marcel·lí Audivert "Torroella de Montgrí una vila singular", Audivert 1983, pàgs 32 i 33.

19 IBID (3) folis 178 i 179.

20 IBID (3) foli 178.

21 IBID (3) folis 207 i 208.

22 Miquel Pastell, notari de Castelló d'Empúries de la notaria dita de Mallén. Testimonis 1681, 1683. Josep Vidal, notari de la notaria de Figueres. Testimonis 1664.

23 IBID (20) folis 109 i 110.

24 IBID (3) folis 98 a 108.

25 IBID (3) folis 109 i 110.

26 A.C.A.E. "Liber notularum administrationis presents Emporiarum comitatus stabilimentorum penes honor administrationem facendorum de tempore Joannis Llobet notarii publici villa Castilionis (1-1-1607)-(31-12-1636)". topogràfica 32.

27 A.C.A.E. "Capbreu del comtat d'Empúries 1629-1631" topogràfica. 28, 29, 30.

28 A.H.G. Narcís Camps C E 1650-1651, Jaume Ferrer i altres C E 1644-1689, Francesc Fages A E 23 1697-1703, Miquel Pastell C E 1644-1689.

29 A.H.G. Fons notarial. Manual Miquel Pastell, venda perpètua 13-10-1674.

30 A.C.A.E. "Primus liber stabilimentorum cum aliquibus recognitionibus administrationes villa Castilionis et comitatus Emporiarum de tempore Narcisi Camps auctoritate excmi. Domini comitis Emporiarum et nottari publici dicta villa et comitatus et negotiorum officii." Topogràfica. 33.

31 RIURÓ, Francesc, "Revista de l'associació arqueològica de Girona" núm. 9, 1997, pàgs 195-196.

32 Arxiu Històric de l'Escala.

33 A la manera com ho fa Josep Montserrat Torrents, catedràtic emèrit de Filosofia de la Universitat Autònoma de Barcelona i exprofessor meu, en el capítol XVIII del seu llibre *La sinagoga cristiana*, Muchnik Editores, Barcelona, 1989.

34 A.T.M. "Adquisicions, vendes, permutes, cessions, repartiments, redempcions 1430-1792", 1/0130.



Martí Guillem Sureda

BOTIGUES
INUIT
QUALITAT SOTA ZERO



PRODUCTES CONGELATS / PRODUITS SURGELÉS
PRODUCTOS CONGELADOS / FROZEN FOOD

www.botigues-inuit.com
botigues.inuit@gmail.com

CA LA SOFIA 1886
PRODUCTES GOURMET

c. Closa d'en Llop, 108 · c. Port, 35 local 5
17130 l'Escala (Girona) · Apt. correus: 252
Tel. 972 77 40 82 / 872 98 74 16

Miratges de pertinença

L'ESCALA AL COR. POESIES DE JOSEP SUREDA PARADÍS (1882-1961)

1. EN RECORD DELS AVIS DE L'ESCALA

La casa dels avis era de planta, pis i terrat i una doble entrada: pel carrer Major i per la plaça del Sol d'en Saguer, ara Víctor Català. Recordo aquells dies de tanta calor dels estius de la nostre infància. L'avi guaitant el mar agafant les cortines amb les dues mans, com s'agafa un volant, esperant l'arribada del cotxe de la SARFA a l'hora de la canícula, amb un peu a l'acera. Passava una ànima amiga: "Pepe, ja heu dinat?" "Sí, sí, ja hem dinat." L'escena es repetia sovint a l'entrada del carrer Major. "Mare, com és que l'avi diu que ja hem dinat, si no ho hem fet?" "Mira, fill, si l'avi contesta que "no", que "no hem dinat", llavors li pregunten: "I com és, Pepe, que no heu dinat? I la xerrada comença... És una manera d'acabar la conversa", em deia la mare somrient.

L'avi Pepe era un home de vida interior. "Era molt ric personalment" em deia la Pepita Figueres, "No ho érem la gent en general. En Pepe Sureda era un personatge important per mi: Escrivia poesies i pintava. El teníem molt present, encara que era com quan sorties al carrer i veies la roca de la Punta. Era com la roca, però no en sabies res".

No li vaig sentir mai una crítica per ningú, tot lo més: "En Massanet, pintor, és un homenot". No va entretenir-se amb les avantguardes de l'art del segle XX. Ell era una home noucentista, amant del seu ara, de la cacera de perdius i guatlls; d'escalar les altes serralades palaus de les perdius blanques; de baixar els gorgs maragdins; rastrejar les pinedes remoroses, frescals, verdes, daurades.

L'avi era fill de l'Escala. Havia nascut a casa dels seus pares, al carrer de l'Hospital (avui pintor Joan Massanet). Miquel Sureda Buixó, comerciant de fustes i Teresa Paradís Flaqué, nats a l'Escala, eren els pares de l'avi. Miquel Sureda i Ballester i Catalina Buixó i Salvat per part de pare i Josep Paradís i Solés i Caterina Flaqué per part de mare, tots escalencs, eren els seus avis.

L'avi no es veia per la casa. Sables que treballava amb la màquina de fabricar sifons que arreglava ell mateix —era surrealista veure'l amb aquella careta metal·lica i la bombona de gas emplenant els sifons—. Tot un autodidacta, a casa arreglava estris —el lavabo i la dutxa tenien una porta que es tancava automàticament gràcies a un aparell de contrapès que havia fet l'avi—. A prop hi havia el rellotge de paret amb dos contrapesos restes de bombes de la guerra afinats per ell al pes; no oblidava de donar-li corda un cop per setmana. L'avi emplenava els parts sobre meteorologia i d'altres relatius als comportaments de la natura, estadístiques dels vents, emigració dels ocells, per enviar-les a l'Eduard Fontserè, o treballava pescant paraules perquè no es perdessin, per beneficiar el diccionari Alcover-Moll. Escribia poesies i pintava aquarel·les —a la biblioteca de dalt que donava a una de les dues sortides al balcó llarg de la plaça antigament del Sol d'en Saguer, on hi havia el cavallet sempre parat— com si fossin olis, molt resseguides. Setmanes i anys després encara afegia algun color, barrejat amb una mica de farina en busca d'una punta de blanc rabiós per il·luminar una mica més els pics del Canigó.

L'avi a més tenia cura de l'edifici de l'Alfolí, que els nets sempre n'havíem dit "l'aduan", per encàrrec del seu

propietari el senyor Manuel Girona. Als baixos de l'edifici hi tenia mitja dotzena de gallines i al primer pis, hi escapçava montanyes de blat de moro a mà i amb una màquina.

Josefa Ferrer Marquès (l'Estartit, 1891 - l'Escala, 1957), l'àvia Pepita, i Josep Sureda Paradís (l'Escala, 1882 - 1961), l'avi Pepe, es varen casar el 4 de maig de 1911. Varen tenir sis néts. Tres de la filla gran, la Teresa (l'Escala 1913 - Girona 2005), casada amb en Ramon Marquès García i tres de la filla petita, la Pepita (l'Escala 1917 - Girona 2004), casada amb en Juli Faig Serrat. Josep Sureda i Pepita Ferrer, vivien a l'Escala, al número catorze del carrer Major, l'actual Enric Serra. Els Marquès-Sureda vivien a Girona i el Faig-Sureda varem viure a diferents poblacions (Tarragona, Tàrrrega, Mataró i Barcelona) en funció de la feina del pare. Ens trobàvem tots a l'Escala durant les vacances de Nadal, de Setmana Santa i de l'estiu i, també, amb motiu d'algunes festes, especialment per sant Josep.

La iaia Pepita, sempre somreia, servia al públic les "gracioses" i els sifons i es cuidava de la merceria, situada a la sortida de darrera que donava a la plaça rebatejada de Víctor Català. L'àvia Pepita era filla de l'Estartit. Els pares de l'àvia eren en Victoriano Ferrer Borrat, armador de tres tranyines, i la Josefa Marquès Casas, tots dos nats a l'Estartit. Els nets ens enviaven a la carnisseria, a la panaderia, a buscar gel a can Soler... i com a premi ens preparava aquelles truites de farina tant estarrufades i el peix del dia que portaven els pescadors, afegint-hi el que pescàvem nosaltres, cargolets, patellides i musclos. Els gratonells, peluts, franquets o cabres anaven a l'arròs.

Jo entrava i sortia del quartet magatzem de la merceria —d'un metre d'ample i molt allargassat, amb una bombeta que s'encenia amb una pera que feia una llum acigrorada— on s'hi guardaven andròmines i capces de fils, de vetes i botons i on hi havien canyes de pescar a cents, i carrets i estris; hi llegia les revistes argentines de l'època, els *Para Ti*, *Buenos Aires*, *Año del Ilibertador San Martín 1950*, o el *Gráfico*, o *Billiken*, o *El Mundo Deportivo*, emmagatzemades en aquell espai màgic, enviades per la tia Leonor Pilar Garcia Jordi des de Resistència Chaco, o Rosario —Jordi figurava amb llapis a les portades—. Recordo algun *Para Ti* amb el bell retrat de l'Evita Perón en portada, sempre amb les tires de còmic de "Doña Tremebunda" i al *Gráfico* hi figuraven els rècords del gran atleta brasileny saltador de triple l'Ademar Ferreira da Silva. Els germans de l'àvia eren en Pere, la Magdalena i la Leonor, la tia avia que va marxar a l'Argentina.

Un dia l'avi em va portar a visitar la Víctor Català. Vivia amb la seva germana petita, Amèlia, a la casa pairal del carrer Major, més amunt de l'església. La criada anava vestida com una monja, amb un cinturó groc que semblava un llarg rosari, i unes sandàlies de frare. L'escriptora portava una llarga bata de dormir molt blanca, de cotó emmidonat, i ampul·losa, amb alguns rivets de puntes, i estava al llit. Tot el dia i tots els dies i mesos, a partir d'una edat, els passava estirada al llit fent vida i escrivint amb una ploma grossa a la mà. Volia arribar als cent anys, deia. L'avi sentia veneració per aquella dona immensa. Va firmar-li: "Al bon company d'origen i de devocions en Josep Sureda Paradís, amb l'amical encaixada de L'Autor"; firmava el febrer de 1950 l'exemplar que tinc al davant d'Ombrívoles editat l'any 1949. La Caterina Albert Paradís "Victor Català", és clar, firmava l'"Autor". Sento encara com la ploma grossa ressegueix rasposa la contraportada de la primera fulla. L'avi va ser el primer president provisional de l'Ateneu Víctor Català. Una aquarela de l'avi va estar penjada molts anys a l'entrada d'aquella casa.

En Pere Ferrer "Tano" nat a l'Estartit, s'havia traslladat a l'Escalada quan tenia 11 anys. Era un excel·lent compositor i tocava al Liceu. A Barcelona havia viscut al Passeig de San Joan. L'avi estimava l'òpera, de Verdi, Wagner..., que sentíem a tothora als baixos de la casa de l'Escalada. Estic convençut que amb les facilitats de l'avi "Tano" l'avi Pepe deuria de ser assidu a les funcions del Liceu d'aquells anys. L'avi coneixia bé Barcelona ja de jove. Té un dibuix el 15 de maig de 1899 quan tenia 17 anys de l'aspecte arruïnada del pont de "Les Tres Puntes" a prop del Prat després de la inundació del Pla del Llobregat.

De petit jo llegia a la llibreria de l'avi, presidida a dalt pel primer cavall de cartró que els reis havien portat als meus cosins, que arribava arran de sostre, la col·lecció Proa al Vent, "Amor inconeguda terra"; Alexandre Dumas; els Miserables, de Victor Hugo; o Julio Verne. L'avi de molt jovenet coneixia bé els autors de la Renaixença i noucentistes, com Modest Urgell autor de comèdies i poesies, Puig i Ferrer, Santiago Rusiñol, o llegia amb delit "Urania" de Flammarion, la musa del cel, Jo tenia disset anys. Ella es deia Urània, l'edició era de 1890, o "Las recreaciones científicas" de Tissandier, 1892, precursors de la revolució científica que viuríem als

trencants del segle, potser portada pel cometa Halley. "Els viatges d'Alí Bei", o de Volney "Las ruïnes de Palmira" traduït al castellà per l'abat Marchena, llibre d'oblidada lectura pels esperits inquietos dels segles pretèrits des de la Il·lustració i la Revolució Francesa, eren d'altres lectures inquietes; o "Els crims del carrer Morgue" de Conan Doyle: "Sovint he dit, que quan s'ha destriat l'impossible, el que queda, encara que improbable, ha de ser veritat". Com dic, alguns d'aquests llibres ja eren de lectura infantil i juvenil de l'avi, venien dels pares.

El besavi Miquel Sureda Buixó, nat el 1847, va ser regidor federal i primer tinent d'alcalde durant el bienni 1885-1887 quan era alcalde Pere Ramos i Donjó i segon tinent d'alcalde del juliol del 1887 al desembre del 1889, durant el mandat de l'alcalde republicà federal Rafel Calloll i Serrats. Durant el govern de l'alcalde republicà radical Martí Puig i Sais va ser tercer regidor del gener del 1902 al desembre del 1905. També foren regidors dos germans seus en Martí i en Josep. Tot plegat denotaria una aportació familiar a la consciència col·lectiva. Vist en perspectiva, potser ser regidor republicà lliberal, deuria de ser gairebé una aspiració cultural en un segle ocupat en guerres polítiques i religioses que es va perdre l'Il·lustració i el Romanticisme.

La nostra besàvia Teresa Paradís Flaquè, altrament coneguda com la Teresa de cal Gambo, mereix un esment especial perquè va ser una dona que a finals del segle XIX i principis del XX publicava articles de marcat to socio-polític a *El Ampurdanés* de Figueres. Escrivia a favor de la República federal, d'una societat més justa, a favor de la llibertat, de la justícia, de la pau i els signava amb el nom de Teresa Paradís de Sureda. Que en aquella època una dona escrivís a la premsa ja era un fet excepcional i que ho fes de política encara més. En aquest ambient l'avi als 17 anys va ser el secretari de la Joventut Republicana de l'Escalada.

Un fet significatiu del clima cultural que es vivia a casa dels avis és el fet de que les dues filles varen estudiar la carrera de magisteri. La tia va acabar el 1934 i la mare Pepita, que va estudiar més tard, no va acabar a causa de la guerra. Totes dues varen fer de mestra durant els anys de guerra a la seva vila.



Foto de joventut de Josep Sureda Paradís.



Foto de maduresa de Josep Sureda Paradís.



Dibuix al carbó, de René François, de la Pepita Ferrer i Josep Sureda. 15-X-54.



Teresa Sureda Ferrer, Josep Marquès Sureda, Pepita Ferrer Marquès, Salomó Marquès Sureda i Josep Sureda.



Excursió a Santa Caterina: Pepita Ferrer, Josep Sureda i Catrineta Sureda Tasis.



Pepita Sureda Ferrer amb els seus fills: Josep, Juli i Jesús Faig Sureda.



Pepita Sureda Ferrer, Jesús Faig Sureda, Pepita Ferrer Marquès i Josep Sureda Paradís.

Recordo que amb l'avi anàvem a passejar, tant per la part d'Empúries com pel costat de Riells i Montgó. Ens parlava dels grecs, dels romans, de les excavacions, de les monedes que s'hi trobaven, etc.; si anàvem per la part de Montgó, ens explicava sobre l'ermita de Santa Caterina, del Montgrí, de les coves que hi ha a la costa entre l'Escala i l'Estartit, de la torre de vigilància de Montgó, dels militars establerts a la muntanya, etc. Em portava de la mà i m'ensenyava a buscar aigua amb la vareta de saurí. M'ensenyava primer a tallar-la, i després m'indicava la posició de les mans per agafar la vareta. Se'm donava bé i esclatava de goig quan notava les línies de força etèries, molt juntes, contorbades pels dipòsits d'aigües dels subsòls dels Riells, o d'Albons, escorrenties com són del Canigó. Anàvem a pescar pops amb els pares i els avis al captard al Riells ajudats de canyes amb drapets blancs a la punta, amb les que ressegüiem les esclatxes submergides dels esculls. Recordo un altre captard, a la platja de les sorres, de fragàncies, de sol, de dolça pau, que el meu pare va pescar un peix gros que jo amb les cames dins l'aigua intentava extreure amb un salabret. L'espant va ser majúscul quan una gran ratjada, tan gran com jo, que feia força com una vela al vent, va emergir de l'aigua, va trencar l'ham, a la llargada davant el meu esglai i se'n va entornar al mar: Era cert que els déus antics navegaven a les aigües de les platges d'Empúries a lloms de ratjades i dofins!

Les nits d'estiu després de sopar sortíem al carrer a parar la fresca. Érem una bona colla de veïns: els de can Pepito Figueres, bon amic de l'avi, els de ca l'Esquirol, la Marina quan venia d'Angola, la donya Francisqueta, l'Àngeles, la Marinita i la Rosarito; l'Anita, en Rafel i en Peret de més amunt; en Francisco Solés i la Martina Andreu, de més avall, sovint també el vicari, fins i tot, el rector mossèn Roura que vivia a la casa de la cantonada i la Quitèria, la escrupulosa majordoma amb les seves mans immaculades envolicades al devantal. L'avi ens explicava que els focs que vèiem cremar a les muntanyes de sobre Roses vigilats pels Tres Merlets eren provocats pels pastors per tenir herba fresca. Més amunt del carrer veia jugar a l'Esther, a qui recordo de molt menuda, que uns quants anys després seria la meua dona.

I a les nits les guerres de coixins als llits del quarto del mig, que compartíem amb els cosins. L'habitació del mig —dita així perquè ocupava tota la meitat central del pis de dalt de la casa, tenia tres llits i rebia la llum per una espitllera, que donava a la biblioteca. De dia el pis de dalt estava ple dels ecos dels guirigalls dels dies de mercat a la plaça. Mai estaves sol, a tothora t'acompanyava el rellotge de l'avi, com el del senyor Humprey d'en Dickens, que amb el seu tic-tac inconfusible presidia els nostres somnis d'infants, bells, plens d'herois en busca d'aventures, trets de contes del Jorge i Fernando, o de l'Hombre Enmascarado, però també plens de Gog i Magog, de contes de por de velles prop del braser amb una cama de fusta.

L'avi formava part dels "Amics d'Empúries" juntament amb d'altres escalencs i persones que treballaven a la vila com els mestres Joan Adroher i Agustí Gratacós, en Josep Oriol Adroer, en Lluís Callol, l'Eugeni Juhé, en Francesc Solés, en Jaume Sureda, el metge Jesús M^a Isern, en Lluís Pujol, etc. L'avi Gambo s'havia deixat caure per algun esdeveniment a veure l'avi Pepe. Era molt seu l'avi Gambo. Em deien que va treure l'escopeta per anar a desfilar l'any 1939; algú li va haver de dir que ni durant la guerra hi havia hagut una arma en aquella casa. Molt més tard de petit recordo al Josep Paradís a casa rodejat de familiars i amics... Veig aquelles vetllades especials en que ens visitava el cosí "iconoclasta", de l'hotel de les ruïnes d'Empúries. Quan no es despatxava

amb tota fatxenderia, amb aquella gran personalitat seva, amb els dogmes de l'església i les flaqueses dels capellans, explicava anècdotes personals; parlava sobre la perfecció de l'art i de la cultura de la Grècia clàssica, que *"mai no serà possible de superar-les"*. Tenia una bona col·lecció de petits objectes trobats als camps que envolten les ruïnes. El cosí portava un anell d'època clàssica amb una pedra al mig amb un baix relleu microscòpic d'un romà al bany que tot encorbat enrere aixecava una espasa curta per clavar-se-la al pit. Se li dibuixaven tant les costelles com els músculs dels bessons. *"Cap artista actual és capaç d'arribar a aquesta perfecció"*, deia. *"La nostre tecnologia mai els superarà"*. Aquí va néixer la meva afecció per la història antiga i l'arqueologia. Mes tard, de jovenet, em trobava cada tarda d'estiu caminant per davant de cal Gambo camí de les Ruïnes. Feia els cursos d'arqueologia d'estiu, encara que jo volia estudiar ciències i donava classes als fills del Director de les excavacions Dr. Ripoll Perelló.

No sé quan em vaig enamorar de les aquarel·les que pintava el meu avi la majoria marines. La seva poesia és una continuació de la seva pintura o la seva pintura de la seva poesia. Quan era petit el convent d'Empúries, avui museu, estava en ruïnes. Els monjos servites havien estat exclaustrats quan la desamortització, i el convent abandonat. L'aquarel·la pintada per l'avi, reproduceix l'estat d'abandó en què es trobava el convent l'any mil nou-cents quaranta set. En la pintura —titulada precisament *"El Convent"*— li faltava la teulada, a més del rosetó, que només era un forat circular en la fatxada de ponent, i els contraforts laterals del costat nord estaven derruïts tant de dalt com de la base. El primer terme es veu ocupat parcialment per dos ametllers florits apuntalats en un marge inclinats cap el mar que donen testimoni mut del moment en què fou pintada. *Al tombar gener, / quan les nues branques / dels vells ametllers / s'omplen de flors blanques, /... / vostre atreviment / al cor de l'hivern / és carícia santa.* La tramuntana havia esculpit al marge, dos pins llargs i recargolats.

L'avi Pepe s'estimava amb bogeria la àvia Pepita. L'àvia no va ser mai més la mateixa a partir d'aquella caiguda gairebé mortal rodolant les escales inacabables del terrat. Havia pujat per anar a estendre la roba. A l'agafar el baldó de la porta del terrat li havia quedat a les mans i com que no hi havia replà a dalt va caure escales avall. Una mirada d'infant esglaiada, la meua, que havia correbut cap al peu de l'escala a sentir els primer crits, va veure la llarga caiguda fent tombarelles fins on jo estava impossibilitat de fer res al costat del dipòsit d'aigua als peus de l'escala empinada. L'àvia va passar molt de temps al llit i des de llavors mai va ser la mateixa. Li administraren medicines fortes..., el Dr. Isern i els metges feien el que podien. Va morir a la matinada del dia del Carme. Van avisar a la tia Catrineteta Sureda, amiga íntima de l'àvia. La tia va retornar a la casa que després seria de la Maria Sureda, la meua sogre, a buscar-la i juntes anaren a vestir l'àvia. Allà hi havia la Marina Carrascal, la tia d'Angola, i l'Angelita Carrascal, la germana. L'avi agafava la cara de la meua avia: *"Pepita no hem deixis!"*. Era dramàtic. Nosaltres que llavors vivíem a Mataró vam arribar a la tarda. La mare Pepita em va portar a veure l'àvia cos present, i li vaig fer un petó al front de cera fi, molt llis, molt blanc, en baixada cap el capçal. El contacte dels meus llavis amb aquell glaç de mort em va trasbalsar. Va ser la meua primera experiència amb la mort. L'àvia reposava al dormitori que donava a ca l'Esquirol, i no m'amago de dir que durant molt de temps, vaig evitar entrar-hi. Com que devien veure com estava, em van enviar a dormir a cala tia Catrineteta. Dins els armaris i les calaixeres de aquella casa construïda per en Rafel Sureda Saguer cap



Josep Sureda Paradís amb els seus néts Jesús i Juli Faig Sureda.



D'esquerra a dreta: Josep, Emili i Salomó Marquès Sureda i Josep, Jesús i Juli Faig Sureda.



Emili Marquès Sureda, Juli i Jesús Faig Sureda, Josep i Salomó Marquès Sureda.

el 1855, quan havia tornat de Cuba, hi havia la mateixa roba que a casa l'avi. La tia Catrineteta i la meva àvia Pepita es vestien igual de jovenetes.

Des de la mort de l'avia, l'avi no va ser mai més ell. Els diumenges anava a missa a ocupar el lloc de la seva esposa. Va morir d'un atac de cor sortint de missa a l'Escala el 26 de febrer de 1961, a l'edat de 79 anys.

2. UNA VISIÓ DE LA POESIA DE L'AVI PEPE

El llibre "L'Escala al cor", publicat amb l'ajut de l'Ajuntament de l'Escala, és una obra coral, fruit de la col·laboració de tots els nets, Marqués Sureda i Faig Sureda, en record del nostre avi. Les poesies que es publiquen són una tria de les moltes que va escriure. Més de cent cinquanta en guarden els néts. Hem escollit les que fan referència a l'Escala i, també, aquelles que sense esmentar la vila han estat escrites a la població i fan referència a l'entorn empordanès i al pas del temps. L'avi les escrivia en català però no seguia les normes establertes per Pompeu Fabra. Les publiquem tal i com ell les va escriure, amb les mínimes correccions. El mes de gener de 1950, l'avi va preparar un àlbum de poesies intitulat *Pidraltes* amb una portada pintada a mà que lliurà a Victor Català qui li agrïa el gest un mes després amb una poesia.

Personalment entenc la poesia com l'art d'expressar en paraules els sentiments en estat pur, les idees, les emocions o les sensacions, seguint un ritme, una melodia interior, o un vers, en busca d'un valor que els hi dona el poeta i d'un valor universal. Suposo que per la seva dificultat, és considera com la frontera de l'escriptura, quan gairebé estariem en la

frontera de les significacions de les pròpies paraules. Fins ara hem parlat d'un entorn on l'avi escriu, intuïm el seu pensament humanista, hem apuntat noms de persones i ens hem referit al pas de les estacions; falta afegir-hi parlar del "tempus" propi del poeta i de la seva poesia.

Per l'avi poesia era sinònim d'estimació de la nostra bellesa. *És poesia, per mi, nostra bellesa, / aquesta estrella que veig blanca i encesa, / radiant en les nits en nostre cel, / les albes i els ponents de meravella, / nostre mar que en sa eterna cantarella / ens porta cada dia un nou anhel, / la claror d'aquest sol que mos exalta, / que posa en nostre verb l'estrofa santa, / la vileta, els vents, la salabor. / És poesia això, nostra bellesa, / aquesta toia de flors, la llàntia encesa / davant del sant altar dels meus amors!* El valor propi del poeta és el de l'estimació personal per la terra, per la bellesa del lloc, per la seva història, per la família, per les persones, pel sentir del poble, pels batecs d'una festa o per l'homenatge als vellets.

Sé de la dificultat d'empresonar amb l'ajut de paraules els sentiments que ens desperta la bellesa que ens rodeja, perquè les pròpies paraules no es poden mirar des d'un perfil identitari únic, imaginem "amor", o "silenci", o "quietud". *Adéu per avui, que és tard, perdiueta, / demà, no en fem paga de nostre demà. / Què bonica ets en ton soli, quieta / lloant amb fervor, cantaire poeta / el sol que se'n va!* L'avi admira a una perdiueta en quina quietud tan especial. Les paraules son polimòrfiques, son com un brillant de mil cares, polièdric, que s'allunya rodolant en l'espai i ens irradia la seva pròpia llum segons l'instant, el temps, l'espai, l'estat i l'essència de qui el contempla.



Aquarel·la portada de l'Àlbum de Poesies de Josep Sureda Paradís titulat *Pidraltes*. Gener de 1950.

S'han dividit les poesies de l'avi en tres grups: País, Temps i Persones. La terra, un espai ben nostre; el temps, tan com quan ens hi sentim immersos, quan en som aliens; les persones, encara que el que és personal, no sigui necessàriament sinònim d'individual. En les seves poesies l'avi suma a les tres dimensions de l'espai propi, una quarta dimensió la del temps i ens n'apareix una més, almenys, una cinquena la de les persones, dins i fora la poesia. L'avi edifica la seva poesia en un espai pluridimensional d'almenys cinc dimensions, dins del qual es mou utilitzant un llenguatge enriquit pletòric de paraules, algunes de ben escalenques, que ens hem de resistir a deixar enrere.

Quan llegeixes les poesies quedés embegut en aquest món que t'absorbeix. Pel poeta els arbres no son arbres, i els animals no son animalets, i les muntanyes no son muntanyes, i el mar no és el mar, ni la gent no és la gent; res és estrany o llunyà. *Remorosa, frescal, verda daurada, / omplint de majestat la vall callada / la pineda s'estén al meu davant, / s'enfila rost amunt, flairosa, bella...*

El poeta és submergeix en el misteri de la realitat, més enllà de la realitat quan el seu "buscar" conclou en l'amor. Tot és un miracle, quan la vida és el miracle. Tot és aquí, en el lloc on no som mai enduts per la fal·lera... La perdiu que quieta admira el sol que eternament se'n va. Les poesies transmeten un estat de pau espiritual, de que tot està bé. El que admira queda diluït en l'admiració. És admiració de l'ara. Tot el que és immers en la quietud del que és. Tot és presència. El poeta en la seva poesia accedeix a un món on el subjecte i l'objecte es confonen, es fan u, quan el poeta observador no es resisteix i queda absorbit en la bellesa que el rodeja, quan és el que admira. *Sota un sol triomfant, pescava un infant / als rocs de la platja, / prest i amatent tirava brunzent / si un peixet picava, / un vol de vaillets, estol d'ocellets, / enmig de la gresca, / amb doctes raons, li daven lliçons / per fer bona pesca. / ... / Hi ha uns gòmbits aixís i uns porquets allís, / i petarcs i guiules / ... / Avi, un porquet! Bon Déu el meu net, / el nostre Josep! / ... / Jo, jo que pescava!* El secret està en que entre l'avi i el net, el meu germà Josep en aquest cas, no hi ha cap separació. El que és t'acull a tu mateix. No hi ha algú observant el que passa. L'avi és el que passa.

La poesia *Relíquies* és una visió beatífica on el poeta és el moll grec d'Empúries, és l'heroi sense cuirassa, que reposa encantat en muralla grega, que escolta a tot hora trencar les onades, ja pura harmonia ja foll espetec, on té la visió enmig la boirina, d'aquells antics temps que sorgeixen alats i divins, i que lliscant la bromera les naus de trirrems, porten un grapat d'herois, que ens deixen Homer, que alcen carreus, escampant la vida per aquests bancs d'arena.

I quina embranzida! Terrissa vermella, / marbre que seria heroi o donzella, / el gra per la sembra, les pedres d'anell, / la flauta, la lira i l'estrofa bella / del cec que aplegava, més que cants, joiells.

Quan el temps s'ha parat. I quan, en un instant tot un temps i una geografia llunyanes tenen sentit d'ara, de pau, quan nosaltres som ells, *potser encar naveguen endins sa pupilla / les naus que fulgien amb l'or de l'Ofir*. No heu tingut mai aquella sensació de ser u amb les sorres de la platja, amb les roques de la punta, als rompents, als penya-segats, o dalt el rost solitari, quan s'està amb harmonia amb un mateix, i amb els altres i amb la natura, quan les estrelles ens deixen veure la palestra quan tota s'estremia de cants de rapsodes i cops de púgils. O bé quan ja no escoltes el tic-tac, sinó que ets el tic-tac del rellotge de peses de l'avi. *Enllà dels vidres gelats /*

de la meva quieta cambra, / pels camins jamai fresats / dels espais immaculats, / va lliscant l'estrella blanca. / ... / Com li desgrano amb fervor / el rosari de les ànsies / ... / Diria que el bell estel / es para per escoltar-me, / diria que ple d'anhel / estic hores confessant-me, / que el gra de sorra, potser, / que el vell Cronos deixa caure / ja no llisca prou lleuger / despedint al temps que passa. El temps es va rellentint fins que el gra de sorra ja no llisca prou lleuger.

Quan he llegit l'avi he palpat com el temps s'arracona: *I l'ànima pia, que a soles somnia, / reprèn son anhel, / i amb les campanades, que fugen alades, / revola pel cel!* Poc a poc s'extingeix la darrera vibració de la nota cuera de la simfonia. Es tracta d'accions pures, de pau. En *Albes tercera, la gran simfonia del nostre matí*, desperta a la vida, s'obren els ulls en l'ara meravellós, lloc on un se n'adona que no hi ha passat ni futur quan el jo s'ha deslligat de la tirania del temps. *I salve ara, retraient / que en l'escuma del rompent / s'ha badat una petxina. / Oh, en el tàlem nacreri / l'esglai, el pàlpit diví, / meravellosa Afrodita!* En la escuma del rompent s'ha badat el raig d'un pensament innocent i lúcide de l'immens diví que queda depositat en el nostre silenci. L'etern ara de la perdiu quieta en la poesia *Deliquis tardorals*. Escric aquesta poesia quan té 68 anys. *Més al passar el temps en rauda embranzida / engrapa i s'emporta a homes i ocells, / només cantes tu, perdiu, volva fina, / i jo... ja sóc vell!* Quan la vida s'escapa l'avi empresona en rimes el moment que és tot, que és presència. Les persones fem tot un camí a la vida per descobrir quina és la nostre essència. No parem de buscar. I potser si en el silenci, i en la pau i en l'amor busquéssim dins nostre trobaríem respostes.

La catarsi és aquest raig d'emoció, de sensació, de sentiment, o de poesia, gravat en algun recó de la nostre consciència, quan hem estat en pau amb nosaltres mateixos i, amb el que ens rodejava, en aquestes foranies del temps, quan la vida te un sentit. Són estats que tots hem viscut, que jo trobo similars a quan en una funció teatral experimentes una catarsi. Allà els actors dalt l'escenari, pobres, no poden permetre's el luxe de fallar; de deixar-se emportar per les seves emocions, viuen la vida del personatge i ens la traspassen amb paraules, tal com fa avui l'avi Pepe amb les seves poesies. En el moment en que revivim aquestes sensacions, al llegir una poesia, som allò que llegim, o que veiem, o que palpem, o que sentim.

El 12 d'abril de 1950, el dia del sant del meu pare i del meu germà, el sant dels Juli's, vaig recitar la poesia *Coseta*, com escric la mare: *Soc un minyonet, que em dic Jesuset / i Faig i Sureda. Tot ros i bufó / més movent remor, com un trenca-ametlla. / Els matins de fred, amb el germanet / anem a l'escola; i som dos clavells / i som dos ocells que el sol consola.* I per Nadal vàrem recitar: *Avui es la festa més maca de l'any...* Aquell Nadal vaig fer 5 anys, i en Juli petit també en sabia molts de trossos. Ho vam fer molt bé, segons escric la mare. Comprenc que pels nets la poesia de l'avi signifiqüi alguna cosa més, però tothom si pot sentir convidat a aquesta mística. Quin procés s'ha de seguir? Jo diria que abandonar-se. Deixar-se portar. Perquè tot el que busquem es troba en el que som.

El que afegeixo és ben personal. *Jo, jo que pescava*. Al rellegir una poesia entranyable de l'avi, vinc de fer un descobriment. La poesia *Naixement d'un net a Tarragona*, me la va dedicar el mateix 25 de desembre de 1945, (jo era el seu tercer net, després d'en Mon i en Bep) —m'imagino l'emoció de l'avi quan un raig de llum del migdia de Nadal li portava un nou net a la casa de la rambla al costat del balcó del Mediterrani—. *Enllà sa mirada de vella sibil·la l'avi Pepe, em dedicà uns versos:*

Tu diràs amb gran recança / que en les mars de l'Empordà / vaixells trirrems s'hi acollien / i nobles races bastien / son empori ran del mar: / Que en sos palaus relluïen / diademes imperials. / Que les àgores bullien / i els artistes embellien / amb sos marbres els sorrals! És una poesia... i també un oracle, un missatge de vella sibilla. Un descobriment emocionant. Un misteri el d'aquest descobriment. Un art desconegut el de l'avi, de predir el que faria de gran? L'Atzar? La casualitat? La meva tetralogia "Neàpolis" és un thriller psicològic i de misteri, imaginat un dia, contemplant les ruïnes d'Empúries, on tantes vegades m'hi havia acompanyat l'avi; on si pares les orelles en la roca sagrada, encara hi pots escoltar el cant d'un gall que hi quedà empresonat, segons els mites que contava l'avi Pepito Figueres. Un oracle escrit amb belles paraules.

La memòria vívida del temps i la geografia, fins detalls que ens cremen, està guardada sota clau, en el nostre altre jo, per el nostre altre jo, qui no ens hi dona accés, per protegir-nos de la bogeria. I el rastre de la vida ens queda, en lloc de tants infinits detalls, en forma de sentiments, d'emocions, de poesia, o de sensacions: d'una olor d'alguer o la faire d'una assutzena solitària, portada pel vent dels sorrals; d'una dansa imaginada d'una volva fina o d'una floreta alada: *Als meus peus, la mar immensa, / si aquí davant meu comença, / on tindrà l'acabament? / ... / Mar i cel i cel i mar, / un somni l'altre llongada, / on iràs, floreta alada, / quina tan poqueta cosa / per solcar la mar immensa. / On acaba on comença?*

Quan busques acariciar els déus, amb una mirada endins la pupil·la, des d'un món malmès, ho has de fer ben recolzat, al menys de puntetes, en les pròpies vivències, com ho faria una ballarina tremolosa. El temps antics i la geografia de la nostre infància, uns arcaïsmes que es confronten amb el que som.

I tot va esvair-se! El doll de poesia, / puntada de traire d'aquest moll silent / una pobre guiula es mort pels mosaics, quan emergeix el poeta del seu món de somnis, traspassa el món dels déus per retornar al nostre misteri, potser sol i desorientat, també canviat per la revelació insospitada, quan emergeix de l'ull en calma de l'huracà per irrompre al mig de la tempesta, al país on "els déus els hi donaren àrdues preocupacions," quan, infructuosament, *cerca la gent sàvia que en cada escomesa, / deixava un empori al peu del camí...!* On res és prou bo. On s'acosten les remors llunyanes dels tambors de guerra, que fan que emergeixis de la catarsi.

El que som: *tants afanys tanta fallera...* de vegades no resulta gaire agradable de mirar. *Tants afanys, tanta fallera, / tant jugar a tenir més / sempre enduts per la quimera / i la mort quan menys s'espera / ens estimba en el no-res!* Oblidem el que som i que l'avi ens recorda.

En el temps passat i la geografia d'infant hi resideix la nostra primera mística. Les estacions eren molt marcades i les tramuntanades violentes. *Fa setmanes que els corsers hivernals / van rompre sos lligams i, amb tota ràbia, / galopen per fondàries i cimals / enmig de polvorenç i ruixims d'aigua...* Les gropades sobtades, els blaus feridors de la mar llunyana a la badia de Roses, els esglais primaverals, que irriren les aigües... Anàvem a banyar a l'Olla, o al Riells o a la Creu, o a Empúries, les Sorres, els sorrals intemporals, i quan feia tramuntana a Montgó. No ens banyàvem a la platja de les barques, les traïnyes arribàvem de bon matí, ens despertaven els sorolls de les cadenes arriant les traïnyes, baixaven les caixes de sardines i de peix, i l'aigua es tenyia

de color vermell i la sal barrejada amb la seu dels pals de les barques, anava encrostant les sorres, i les gavines es menjaven les sardines que suraven a la llongada... *Si en feia d'anyades, que l'avi no hi era! / el pare, ja en terra, vellet, macilent! / Menava la barca, amb tota fallera, / el gran de la casa, gallard i valent.* La festa dels vells, les sardanes i el ball a la platja, i les festes heretades de remotes celebracions... Hi havien corals i musclos i cargolets i patellides i gratonells i botifarres i garotes... *Les prades de meravella! / Oh! Les aigües transparents i les fondàries ignotes / que esmalten tant bellament imitant el firmament / constel·lacions de garotes!* La fresca a la nit amb els veïns al carrer Major, l'estiu calent que reunia el poble escampat i llunyà, els salts a les roques, les pesques de gratonells i pops, el mercat del diumenge, el rebost on en Mon enfilat encara hi busca la dolçor de la vida, la nevera on hi aboco el tall de gel de la fàbrica de can Solé, que em prou feines aixeco i que porto regalimant per la platja, amb la bossa de xerxe, els rosaris de sucre penjats al ram de llorer el dia de rams; les pintures resseguides i els dibuixos de les barques i de les roques, l'escopeta de cacera que ens tenia el cor robat, el foc de nostre anhel de joventut, les tardes d'enyor, caldes i quietes, la pesca amb fallera als rocs d'en Guillem, en Batalla que feia la crida per ordre del senyor Alcalde, i els sons de l'esmolet, i del parracaire "parracs, espardenyots, pells de conill", de l'"organillo" i dels gitanos que feien ballar l'ós...

L'avi n'afegeix d'altres de records de la seva joventut i infància, menys alegres, quan les coses no van bé i la gent és més pobre que mai... Quan jo només tenia dos anys a la Font del Sòl d'en Saguer... la gent fa cua per l'aigua - *i és un continu lament / l'esperar la pobre gent davant de la font callada...* No calaven! Ja no hi ha ni sardineteta! Sense cèntims i poc pa... *pobra muller consirosa / pobra mare silenciosa, com una ombra per la llar!* Una aquarel·la de l'avi titulada *Records d'infant* presenta una barca de vela llatina lluitant contra un fort temporal a la Punta, on crema una gran foguera encesa per il·luminar els pobres mariners que s'esforcen per salvar-se. I molts altres records, de més antics, les poesies de miratges i de relíquies, on l'avi recorda les singladures pel mar gran... *I Orà, i Gítgeli, i Alger, i Pernambuco, i el Plata, / l'efígie del corder penjada, com a negrer, / en el Morro de l'Havana!* I també de records ben tristos en la mort d'un vell company, a qui l'avi acompanya fins al cementiri mariner. *Ja ets arribat a ta caseta freda / ben guardada per les llances dels xiprers; / quin paorós contrast ta caixa negra / amb la freda blancor de les parets! / ... / Quin esglai quedar-te sol amb la gropada, / que rauta ton taüt sinistrament!* Monument històric on estan enterrades les restes dels avis, cementiri mariner construït per traslladar-hi la necròpolis anterior situada davant de l'església de Sant Pere.

Molts d'aquests records tan bells, ja no hi son. Però jo quan els he fet tornar, m'he convertit en el cavall de cartró de dalt de la biblioteca, la truita de farina estarrufada de la iaia Pepita, les ulleres metàl·liques de vidres petits i ovalats de l'avi a sobre la taula del despatx, entre els pinzells de pintura, en l'armariet de la verge del Carme sobre el marbre de la calaixera del quarto dels avis, que anava de casa en casa, que se situava al costat de dues urnes de vidre amb *carculletes i llerons, cantarins i policroms, porcellanes de la mar, per muntar-les com un ram;* m'ha tornat a impactar el bes de gel en el front ert de l'avia Pepita, "és un gran homenot." I tot això ha fet que el tic-tac es parés. Ni enrere, ni endavant, ni abans ni després, ni tic, ni tac: el pendol just suspès en l'ara. Miratges de pertinença de ser ara en els nostres records. Ens queden les paraules, polimòrfiques, que podem entendre perquè hi ha mil maneres de fer-ho; ens queda la

poesia de l'avi, un brillant polièdric atrapat dins d'un espai pluridimensional. Mireu sinó com fa esclatar un sentiment *d'heroi sens cuirassa malferit batent-se amb nords i llevants*, quan tu ets, emocionat, el moll grec i el temps ens resulta foraster. Els nostres miratges en el desert, són aquí, ara, encara que no ho vulguem, formen part d'aquella atmòsfera tant present, la de la nostre infància. *Flors del meu jardí de nen, / estampetes de la infància destroçades sense seny. / Ja mai més no gaudirem d'aquell corn de l'abundància*. Però la nit del desert és molt inhòspida. La nit freda i solitària que ens separa... si no encenem una alimària, no tornarem a veure els miratges. *Si en la afrosa Nit eterna... / ... / sense fons de l'infinit... / ens fos dable contemplar / el cel, de blavor serena / ... / Ja que no grans alimàries / una guspira en la Nit!* L'avi seguint el cos sens vida del que fou el seu cosí cerca de nou el camí, l'espurna divina que cremi en el nostre ara, assenyalant que som uns neuròtics a la recerca de l'impossible, quan en realitat ja ho tenim tot.

És necessària una segona inocència, que ens permeti retrobar el paradís. La vida no té centre, perquè cada instant és un centre de vida. Hem de contemplar sempre la vida per primera vegada com si fóssim infants. Com ho fa l'avi. *Estampas d'anyorament del llibre d'or de la infància, / flors del meu jardí de nen, que aspira àvidament / per si encar fessin fragància!* Hem de ser nosaltres els que parem de buscar, que ens deixem anar. I si ens deixem guiar pels nostres miratges d'infants, que ens fan pertànyer a un món, no necessitem res més. *Oh, aquells anys d'enyor... el gos s'embriagava / aspirant fragàncies de peus estrellats, / superbament bell, amb la pota enlaire / talment cisellat!* Si per contra la nostra llibertat decideix de perseguir quimeres, de no mirar de trobar el moment de quietud i silenci en els entorns del temps, decideix de continuar buscant, al menys tindrem la poesia de l'avi que és l'eternitat que trona a l'horitzó, la llum d'un pensament que ens torna, les campanes brandant joiosament per ajudar a fer volar l'animeta al cel, que ens revela l'essència interior travessant les formes exteriors. I que n'és de sorprenent el sol fet de viure. La viva sensació de que tot està bé. Tot està bé, inclòs el mal. Quan el món s'atura. Quan no hi ha abans ni després. Quan som u amb tot i tots i totes les coses.

Després de la mort de l'àvia pràcticament l'avi no va escriure més poesia. Veient-lo al balcó guaitant el mar, assegut en una cadira mitjana, la mà al cap, hores i hores, crec que ja no li fa falta escriure més poesia. Crec que ell és poesia. Ell és presència. Ha fet un llarg camí fins a l'essència. El dolor és inevitable però l'avi ha fet un llarg procés interior per poder-lo mirar des d'un altre lloc, en un altre experiència alliberadora, des d'un jo profund, on el que som ja està aquí, on habita un altre llenguatge, on las paraules ja no serveixen, fugides a llocs de vents còsmics; són com brillants que rodolen i es perden en l'espai, on no hi ha res que buscar perquè tot el que som està aquí.



Papers de l'avi Pepe.

Escollia :

*Nant pel mon, pobre cometa, vaig omplint el sarro' meu
amb tota lles de joies ames,
; Oh mes gemmes i corals! per les lanes dels sorralts,
Herons, cavallets, picarallts
que ara enfile ple d'ongos, que ara en muntis amb tremeta
aquell meu cosaró d'ausset...!
¿ Et vols passar un moment? Només tu, comic clament,
pots trobar les resonancies! -*

J. S. P.

L'Estada Genov 1950

Dedicatòria de l'Àlbum de Poesies.



Jesús Faig Sureda

Situacions meteorològiques de risc a l'Escala

INTRODUCCIÓ

Tota regió del món viu sota la incidència dels fenòmens meteorològics. Aquests fenòmens i la seva recurrència modelen les constants climàtiques d'aquell clima o regió. Amb una certa periodicitat o irregularitat, segons les característiques climàtiques de cada regió, aquests fenòmens surten de mare i aleshores tenen repercussions sobre el paisatge i les persones que hi habitem. En aquests casos, el fenomen meteorològic es converteix en perill natural degut a les seves propietats destructives.

Però el perill natural o perillositat només és una de les variables que conformen el risc natural. Hem d'afegir-hi l'exposició, la vulnerabilitat i finalment el cost o impacte econòmic que ha tingut aquest fenomen natural en els béns públics o en la població.

La vulnerabilitat és el grau de pèrdues que un determinat element o conjunt d'elements, experimenta degut a un fenomen natural d'una determinada magnitud. I aquesta vulnerabilitat està directament relacionada amb com d'exposats estan aquests béns davant el perill natural. El cost econòmic és el darrer element de tot el factor. Serà major o menor depenent de l'àrea de territori afectat, el grau de destrucció i les característiques socio-econòmiques de la regió.

Així, definim com a risc natural la probabilitat que unes pèrdues socio-econòmiques es produïssin en un determinat moment, en una àrea o regió de territori, degut a un perill natural.

RISC NATURAL = Perillositat x Exposició x Vulnerabilitat x Cost econòmic

QUINS RISCOS METEOROLÒGICS ES PODEN PRODUIR A L'ESCALA?

1. TEMPORALS DE LLEVANT:

Els episodis de llevant formen part de la dinàmica mediterrània des de tardor fins a primavera. Els temporals de llevant van estretament lligats a les ciclogènesis mediterrànies, les quals acostumen a circular de SW a NE, escombrant tota la costa catalana. També es poden donar per situacions retrògrades, amb baixes pressions o llevants anticiclònics que es desplacen amb un fort gradient des del Golf de Lleó fins la Costa Central catalana (desembre 2008). Al llarg d'un any podem tenir de mitjana entre 3 i 5 situacions de llevant, encara que en temporades excepcionals com la 2003-2004 s'arribaren a enregistrar entre 12 i 14 temporals.

La intensitat dels temporals de llevant depèn del recorregut (km) i la persistència (temps) del flux de vents marítics. Aquestes dues variables ens determinaran l'alçada significativa de les onades (metres) i el període (segons). Els llevants més intensos acostumen a tenir una alçada significant de les onades entre els 4 i 6 m., amb alçades màximes d'entre 7 i 10 m (2003, 2008 i 2010). Els seus períodes acostumen a oscil·lar entre els 7 i els 10 segons.

Els temporals de llevant comporten situacions de perill o risc per a la navegació de petites i grans embarcacions, per al bany i altres activitats nàutiques i sub-aquàtiques i finalment per danys materials o personals a la mateixa línia de costa. Les esbotzades o cops de mar poden trencar, esfondrar o destruir estructures artificials, amb les quals l'home ha guanyat metres al mar, així com emportar-se cotxes i altre mobiliari urbà situat aprop de mar (la Riba, la Punta, la Platja, etc.). Però també són un dels agents que actuen en l'erosió



Esbotzada al Cargol, el 10-10-2012. / Foto: Sergi Corral Buela.



Esfondrament del Passeig de Mar a l'Escala, arran de la llevantada del 26-12-2008. / Foto: Quim Teixidor.

litoral i en la dinàmica de retrocés de penya-segats. Per tant, poden provocar esfondraments i esllavissades que afectin a camins de ronda, cales o fins i tot habitatges arran de costa.

Fora la costa rocallosa, els llevants actuen com a agent transportador de sorra, emportant-se grans quantitats de sorra de les platges mar endins o bé acumulant-la en certes zones. A l'Escala, a les platges d'Empúries hi trobem un bon exemple, res comparable però a l'erosió d'altres platges de la Costa Central i Costa Daurada.

2. TEMPORALS DE TRAMUNTANA:

L'Escala i en general la Costa Brava nord està sota la influència recurrent de les situacions de tramuntana. Entre el Cap de Begur i el Cap de Norfeu tenim una mitjana de 110-120 dies de tramuntana a l'any per sobre els 50 km/h i entre els 20 i 30 dies per sobre els 90 km/h. Al nord del Cap de Creus les xifres es disparen i s'enfilen fins als 200-210 dies de tramuntana per sobre els 50 km/h i entre els 100 i 110 dies per sobre els 90 km/h.



Temporal de tramuntana i fred el 4-2-2012. / Foto: Sergi Corral Buela.

Els temporals extraordinaris de tramuntana o gropades enceses (força 9/11 escala Beaufort) tenen una freqüència de 2 a 4 episodis en un any natural, encara que en anyades excepcionals com el 2012 ens podem enfilars a 5 o 7 situacions on les ratxes màximes superen els 120 km/h prop de nuclis habitats. Són aquestes situacions les que considerem com a situació meteorològica de perill. De fet, el SMC classifica en situació de nivell un quan les ratxes superen els 126 km/h i de nivell 2 quan superen els 162 km/h, encara que aquests dos nivells estiguin referenciats amb dades base del nord del cap Norfeu. Al sud del cap de Norfeu, aquests llinars estan poc definits i es pot definir com a situació de perill quan les ratxes superen els 120 km/h.

Els temporals de tramuntana suposen una situació de perill tant en terra com a mar. Al mar no produeixen onades tan altes com en un llevant, sobretot dins la protecció del golf de Roses, però fora la protecció d'aquest sí que poden assolir els 3 a 5 m d'alçada en els temporals més violents (2004, 2005, 2012). Les embarcacions de vela lleugera i les petites embarcacions són sensibles a un mar de vent molt intens, sobretot si naveguen en direcció contrària. També suposen un perill greu si falla el motor de l'embarcació i aquesta queda exposada a la deriva i acabar petant contra les roques.

La situació de més perill, per els banyistes i bussejadors arriba en el dia o dies finals de l'episodi de tramuntana, qual el tràngol, ressaca o mar de fons de gregal acostuma a guanyar alçada. Aquest tràngol pot arrossegar els banyistes cap endins si no es pren precaució. En zones de roques, aquest perill es multiplica. Un clar exemple el tenim a finals d'agost de 2010, quan van morir 2 persones a la Platja del Rec o Primeres Sorres.

3. TEMPORALS DE PLUJA, TEMPESTES I AIGUATS:

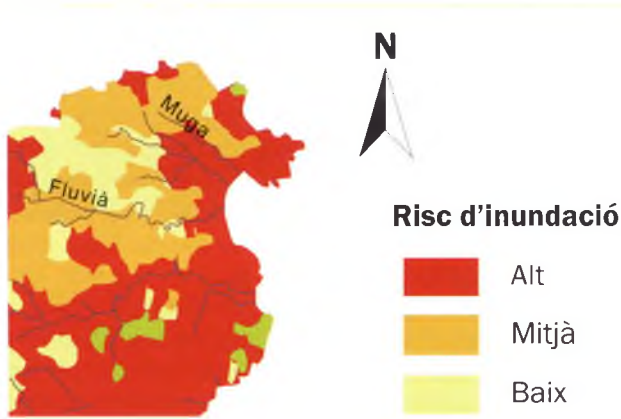
La característica estrella del clima mediterrani la trobem en les pluges i concretament en l'elevada intensitat i la irregularitat d'aquestes. La torrencialitat en les precipitacions és el factor climàtic que porta associat més riscos a casa nostra, quan la intensitat de precipitació supera la taxa d'1 mm/min, diem que aquella pluja és torrencial. Malgrat que la torrencialitat es pugui presentar durant tot l'any, és des de finals d'estiu i durant tota la tardor quan estem sota un risc molt elevat de que es configuri alguna situació meteorològica d'aiguats, pluges torrencials i tempestes violentes. Tot plegat ajudat per un mar càlid i vents marítics, els quals aporten l'energia i condicions necessàries per el desenvolupament de potents núvols de tempesta.

Per simplificar, classificarem aquestes situacions en dos subgrups. En el primer hi encabirem aquelles tempestes de forta intensitat (superior als 20 mm/30 min), però passatgeres. En aquests casos es poden produir avingudes o petites inundacions sobtades, sobretot de baixos, passos subterranis o carrers a baix nivell en zones prop de platges, com pot ser Riells i Montgó. Aquestes tempestes o grops solen portar associats altres fenòmens de perill, com poden ser les fortes ratxes de vent i puntualment la pedra o calamarsa, independentment del propi perill de l'activitat elèctrica de la tempesta (llamps). Un clar exemple el tenim en la situació del 12 de setembre de 2012.

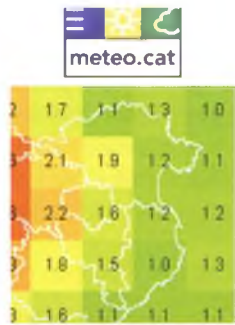


Inundació a Riells arran del grop del 12-9-2012.
Foto: Blog "El Temps a l'Escala"

El segon grup inclou aquelles situacions més perilloses, fruit de tempestes persistents, sovint en forma de tren convectiu. En aquests casos es forma una corrua de tempestes en forma de línia recta, les quals van passant una rere l'altre sobre el mateix punt. Per tant, aquí hi sumem dos factors de perill: la torrencialitat pròpia de la tempesta i la seva persistència en el temps. En aquests casos les quantitats acumulades poden ser molt importants, essent habitual que superin els 100 a 200 mm en tot l'episodi, amb intensitats superiors als 60 mm en 1 h. Normalment, aquesta tipologia de tempestes es donen en situacions de "gota freda" i temporals de xaloc o llevant, com poden ser els casos del 13 d'octubre de 2005 i 18 d'octubre de 2006. Les inundacions associades a aquests episodis són molt més importants que en les tempestes fortes i de curta durada. Als problemes típics d'inundacions a llocs baixos o enclotats, hi hem de sumar la pujada de nivell dels rius i la possibilitat que s'arribin a sortir de mare. Al terme de l'Escala els problemes més greus es segueixen donant a Riells i Montgó, mentre que zones (majoritàriament agrícoles) dels voltants del Rec del Molí i el Riuet solen quedar del tot anegades.



Mapa de risc d'inundació a l'est de les Comarques de Girona.
Font: RISKCAT.



Densitat anual de llamps per km² a l'est de les Comarques de Girona.
Font: Servei Meteorològic de Catalunya.

Una altra conseqüència dels llargs i intensos períodes de pluja poden ser els desprendiments o esllavissades de roques i fang. Quan hi ha una episodi perllongat de pluja, el terreny es satura d'humitat i es torna molt més inestable. Així, indrets com vessants amb forta pendent, penya-segats i altres terrenys poc estables són molt sensibles a aquests fenòmens hidrogeològics.

4. LLAMPS:

Els llamps són aquelles descàrregues elèctriques produïdes per una tempesta, les quals viatgen de núvol a terra. El procés de formació d'un llamp és força complex, però en essència es basa en la diferència de potencial dintre del núvol de tempesta i entre la base del núvol de tempesta i terra. De llamps núvol a terra en tenim de negatius i positius, aquests últims són molt més energètics i perillosos ja que mobilitzen tota l'energia en una única descàrrega núvol-terra. La intensitat elèctrica d'una descàrrega elèctrica pot arribar als 200 KA. i el llamp assoleix temperatures de fins a 24.000°C.

A l'Escala i la plana de l'Empordà tenim una mitjana anual d'entre 22 i 24 dies de tempesta i una densitat d'entre 1,2 i 1,3 llamps/km². Els mesos amb més número de dies de tempesta es concentren entre finals de l'estiu i la tardor.

L'impacte d'una descàrrega elèctrica núvol-terra pot produir desperfectes greus en el mobiliari urbà, sobretot en cases o estructures sobresortints com campanars d'esglésies i antenes de telecomunicacions. Cal recordar que tota estructura que sobresurt, i encara més si té components metàl·lics, es comporta com un gran conductor elèctric i per



Caiguda sobre el mar de 3 llamps simultanis a l'Escala, 7-9-2010. / Foto: Sergi Corral Buela.

tant un gran atractor de llamps. Els llamps que impacten en vivendes acostumen a entrar per l'antena de la T.V o bé per algun màstil metàl·lic de la teulada. Si tenim finestres obertes i existeix una corrent d'aire també tenim moltes possibilitats de rebre l'impacte d'un llamp a la vivenda. Les recomanacions en les cases, si tenim tempesta, passen per desendollar els aparells elèctrics i tancar totes les finestres de casa.

Fora de la cobertura de la llar, el risc es multiplica. El cos d'una persona s'ha de considerar com una estructura sobresortint i directament connectada a terra. Per tant actua com un conductor molt eficient. Tenim molts números de rebre l'impacte d'un llamp si ens trobem caminant per una platja, sobretot per on trenquen les onades, si estem caminant en camp obert i per últim si ens refugiem sota d'un arbre. Esports a l'aire lliure com la pesca suposen un risc elevadíssim, ja que les canyes de pescar, sobretot les de fibra de carbó, són un dels millors conductors elèctrics que existeixen. La millor protecció en un espai obert la trobem dins d'un cotxe, ja que el vehicle actua com a "Campana de Faraday", dispersant la descàrrega elèctrica un cop hem rebut l'impacte.

5. NEVADES I FREDORADES EXTRAORDINÀRIES:

Els episodis de neu i fred intens arran de mar tenen una freqüència molt més baixa que tots els altres que hem comentat amb anterioritat. Considerem com a nevada que pot comportar una situació de perill, aquella que supera els 5 cm a cota 0 i com a nevada extraordinària, aquella que supera els 20 cm. Del primer cas en podem tenir entre 6 i 8 en tot un segle i del segon cas entre 3 i 4 a tot estirar. En poblacions litorals poc acostumades a la neu i al fred, aquestes situacions extraordinàries solen comportar greus problemes a la circulació de vehicles, també greus dificultats per els vianants, les quals s'acaben traduint en caigudes i per últim, problemes en la xarxa de distribució d'energia.

En una societat totalment depenent de la llum, el gas i els combustibles pels vehicles a motor, aquest darrer punt és el que acostuma a portar més maldecaps, tal i com va passar a la nevada del 8 de març de 2010.

Les onades de fred siberià són molt mediàtiques, però a l'hora de la veritat no suposen gaire risc per a la vida quotidiana. Els dos problemes més habituals en fredorades extraordinàries (1956 i 1985) són, el trencament de canonades per congelació i els tolls o bassals d'aigua glaçada sobre el paviment. Degut a que aquestes onades d'aire fred sempre vénen acompanyades de forta tramuntana, el que si comporta un risc elevat per a les persones, és l'exposició llarga a l'aire lliure sense l'abric o protecció adequada. La fred i sobretot la sensació de fred acusada, provocada pel vent, pot portar ràpidament a la hipotèrmia o en casos extrems a la congelació.



*Barques glaçades a la Platja l'any de la fred (1956).
Autor: Joan Lassús. Arxiu Històric de l'Escala.*

BIBLIOGRAFIA

Vilaplana, Joan Manuel. RISKCAT-Els Riscos Naturals a Catalunya, Informe exclusiu. Generalitat de Catalunya, Consell pel Desenvolupament Sostenible. Vilaplana, Joan Manuel.

Pineda, Nicolau; Soler, Xavier; Vilaclara, Eliseu; Àrea de Predicció, Servei Meteorològic de Catalunya.. Aproximació a la climatologia de llamps a Catalunya: anàlisi de les dades de l'SMC per al període 2004-2008 Servei Meteorològic de Catalunya.

Corral Buena, Sergi. El Grop del 12-9-2012. El Temps a l'Escala, www.eltempsalescala.blogspot.com.

Corral Buena, Sergi. La Llevantada de Sant Esteve de 2008. El Temps a l'Escala, www.eltempsalescala.blogspot.com.

Corral Buena, Sergi. Per Saber-ne més, recull d'articles de meteorologia i Climatologia. El Temps a l'Escala, www.eltempsalescala.blogspot.com.

Corral Buena, Sergi. Climatologia de Tramuntanes a l'Empordà. Treball de Màster de Climatologia Aplicada i Mitjans de Comunicació- 2012. (Inèdit.)

Corral Buena, Sergi. Dos temporals històrics a l'Escala. Camí de Ronda, nº 2- Juny 2011. Centre de Documentació i Recerca Històrica de l'Escala.

Corral Buena, Sergi. Climatologia de Tramuntanes a l'Empordà i l'Escala . Camí de Ronda, nº 3- Juliol 2012. Centre de Documentació i Recerca Històrica de l'Escala.



Sergi Corral Buena

1701: l'Escala mira cap al cel

SOCIETAT I RELIGIÓ A L'ESCALA EN EL TOMBANT DELS SEGLES XVII I XVIII

Aquesta, basada en fets verídics i altres hipotètics, partint de l'origen i el naixement de la població i de la seva transformació i l'evolució de la seva toponímia, vol ser la història del trànsit de l'església primitiva a l'actual en ocasió de declarar-se el Port parroquialment major d'edat; de la col·locació de la primera pedra d'aquest nou temple; de les pedreres i els picapedrers que fan possible tan magna obra; dels fets trascendents viscuts per aquells pioners escalencs.

Els habitants d'aquell nucli que creix a "l'americana" decideixen construir el 1701, amb l'esforç d'uns i els diners de tots, una nova església a tramuntana del temple predecessor encara operatiu. La societat escalenca està impregnada del fervor religiós propi de l'època, malgrat que el sector pescador està més obert, com a població marinera, a les influències heterodoxes; però també d'immoralitat i elements màgics, supersticiosos i irracionals.

Es perd en la nit del temps quan les contrades d'Empúries i l'Escala, integrades en els últims contraforts septentrionals del massís del Montgrí, són objecte de la presència humana. En el decurs dels segles, navegants, traficants i pobladors desembarquen i colonitzen aquests indrets. Però així com Empúries s'erigeix en residència permanent primer d'indiquetes i més tard de grecofoceus, el port de l'Escala actua com a nucli auxiliar i cohesionador de les diferents cultures (fenicis, púnics...) que visiten el golf. És un port natural que aplega barraques o botigues dels pescadors de la contrada i forma part d'un important complex portuari i manufacturer dinàmic, multicultural... Esdevé, per la seva situació estratègica i la seva bellesa natural, el port que fa funcions de llotja de peix i centre de lliure comerç i de zona portuària i d'avitallament.

El topònim 'Escala' (amb E), nom immensament lligat a la mar, apareix el 1311 en la documentació del procés contra el comte emporità Ponç Hug acusat de sodomia: "quan el comte era a la seva cambra a Belcayre, qui és al cap de la Escala, que aquest i altres dos aguessen gratat lo comte qui s'era gítat e'l lit en gonela (...)". Són dues les teories versemblants: la que considera que prové etimològicament d'Scalas Hannibalis (el port on s'aturà Annibal⁽¹⁾) en al·lusió a l'orografia del terreny i la que respon a que aquest indret servia d'escala o refugi⁽²⁾ a les embarcacions. Una altra accepció (gens pretensiosa) fa referència a la primigènia escala de pedra natural que va quedar sepultada en construir-se l'actual escala que, ara amb el nom de corriol Rafel Ramis, comunica l'antic port amb la Mar d'en Manassa.

Des de dalt el turó del Pedró, durant el segle XV, sobresurt a migdia l'estany de Bedenga coronat pel massís del Montgrí i la silueta del seu castell fet construir per Jaume II fa més d'un segle per intimidar el discòl comtat emporità. Amb la vista a ponent, s'albira el lent camí del Ter cap a la banda de Torroella i el braç amputat d'aquest riu que fa un segle desaguava entre Empúries i el port de l'Escala. Al nord destaca l'església d'Empúries, el Fluvià (actual Riuet), dunes mòbils i estanys i aguamolls; també, la mar blava.



El fragment d'aquest mapa de Catalunya, elaborat per Michael van Lochoem el 1650 en plena Guerra dels Segadors, apareixen els topònims Ampurias i Escala. Font: Institut Cartogràfic de Catalunya.

El port de l'Escala acull els primers habitatges permanents a partir de mitjan segle XVI d'ençà la imparable decadència d'Empúries. El port de l'Escala (amb p minúscula) deixa la seva intrínseca condició de port i es converteix en el llogaret Port de l'Escala (amb P majúscula). Però el Port no es consolida com a població no subsidiària d'Empúries fins a les acaballes del segle XVII. El comtat d'Empúries, ara en poder de la casa dels Trastàmara⁽³⁾,

no solament ha perdut la major part de les prerrogatives de què disposava a l'Edat Mitjana, sinó que ha quedat reduït en extensió; el comtat abasta en aquests anys una faixa de terres litorals estesa des de la frontera francesa fins al massís de Montgrí. Les dunes, en procés de formació, avancen 16 metres l'any cap a migdia.

El nucli embrionari escalenc comença a expandir-se a partir de la segona meitat del XVI a l'entorn del semi-cercle del port, per anar reptant amb el temps com una serp pel flanc del tossal del Pedró. El Port és originàriament colonitzat per emporitans i altra gent a la recerca de nous horitzons i àvida de desafiaments, entre els quals alguns aventurers, refugiats, proscrits... Aquesta incessant migració troba en el naixent Port, de difícil accés per terra, un reclam i un paradís per a segones oportunitats. El Port apareix des del mar amb una silueta inconfusible; llàstima que no existeixi cap gravat per mostrar-ho d'una manera gràfica.

Aventurers, refugiats i proscrits són també font de conflicte i motiu d'una crida el maig de 1564 per combatre excessos i robatoris: "Ara oiau tothom generalment que us notifica y fa hom a saber de part del Molt Magnífich Senyor lo Senyor mossèn Miquel de Boxadors, donzell, President y Procurador General de la vila de Castelló y Comtat de Empúries per lo Excelentísimo Senyor don Francisco de Aragón, Duc de Sogorb, Gran Constable de Aragón y Comte de dit Comtat de Empúries: per quant a la esperiència se veu lo grandíssim abús se fa de cada die de robar y anar aquadrillats ab moltes armes offendibles molts poc tement a Déu ni zelant lo bé del prohisme per la

insaciable malícia, avarícia y maligne desig (...) ipso facto incorreguen en pena de servir tota llur vida en galera”.

Benet de Tocco, bisbe de Girona, dicta un monitori el maig de 1573 que prohibeix els abusos que tenen lloc “en dita església cathedral de Gerona e altres de nostre bisbat”, perquè hi entren “*los jutglàs ssonants cançons inhonestes e ballant sardanas*”. Nosaltres ignorem si a Empúries es va aplicar amb èxit el monitori, però aquests versos escrits un segle després indiquen el contrari: “*Dexem estar la sardana / perques cosa molt profana / y cantem de bona gana*”. Empúries i l’incipient Port viuen amb expectació el gener de 1582 el pas per la comarca de l’emperadriu Maria, vídua de Maximilià II i germana del rei Felip, procedent d’Alemanya i camí de Madrid.

Una mostra dels incipients establiments de final de segle XVI. “(...) *Joan Andreu, natural de França, pescador, d’un sòl de terra objecte de fer una botiga en lo port de la Scala*”. Cinc són les capelles en territori emporità: Santa Margarida, Mare de Déu de Gràcia, Sant Eusebi, Sant Vicenç i Santa Reparada a Cinclaus. L’historiador Jeroni Pujades fa a la seva *Crònica Universal* (1606) una valuossíssima ressenya de la vella Empúries. El paisatge vist des del campanar d’Empúries ofereix aspectes no definitius a l’inici del segle XVII, que li donen una fesonomia en constant evolució. El dia de Sant Tomàs de 1607 deixa el record de gran aigüats i glaçades.

La casa del Port que fa cruïlla entre el corriol de l’Usac i el carrer de la Torre fa funcions de taverna comunal; també d’hostal, refugi de navegants, sopluig de pescadors i quarter de contrabandistes. El mobiliari de les cases majoritàriament es limita a cobrir les necessitats més bàsiques. Menjador i cuina: bufet, taula, cadires de braços, bancs i tamborets. Dormitoris: llits, tauletes i cofres. Per guardar provisions: gerra d’oli, tina, bótes i samals. Il·luminació i calefacció: llums d’oli, candeles d’estany i escalfor. Aixovar: flassades de llana, vànoves blanques, llençols, tovallotes, coixins... Els membres del Consell Municipal es reuneixen el 1633 a Empúries. Un mal endèmic que no se superarà fins a la construcció el 1796 del complex⁽⁴⁾ de la font i el primer safareig al paratge conegut com ‘Sota la costa’: aigua salmàstica (salabrosa) dels pous escalencs a falta d’afloraments d’aqüífers amb aigua potable.

Els llibres sacramentals emporitans informen. L’esperança de vida és baixa. Una persona de cinquanta anys és considerada vella. Abunda la gent vídua que generalment es torna a casar. La posició social de la dona és secundària; té cura de la llar i dels fills. Mares que perden els fills recent nascuts fan de dides per a altres famílies. La mitjana de fills per matrimoni gira a l’entorn dels quatre-cinc. Més de la meitat de les defuncions són d’albats –menors de 12 anys–. A partir de 1682 entraran en escena els registres parroquials escalencs.

L’Empordà és des de la Guerra dels Segadors (1640) fins a la pau de Ryswick (1697) un camp de batalla entre França i Espanya. *Ampurias y parrochia de S. Pere de la Escala* pateixen quasi vint-i-cinc anys d’ocupacions militars, amb la persistent presència d’exèrcits i llurs conseqüències: allotjaments, lleves, contribucions de guerra, robatoris, saqueigs... L’església i el palau de Montiró són incendiats durant la Guerra dels Segadors en represàlia contra el seu propietari cap de les milícies catalanes: Josep Margarit i de Biure. Durant la guerra s’installen al Port, ja més conegut com l’Escala, molts rosincs que fugen d’una Roses molt castigada.

Els artistes Gaspar i Miquel Payrachs (pare i fill) fan el 1650 per encàrrec dels cònsols Pere Alfós, Pere Palou i Pau Alàs de la Universitat d’Empúries el retaule de Sant Isidre per a l’església emporitana de Sant Martí; l’abonament del preu del retaule de Sant Isidre, quatre-centes cinquanta lliures barceloneses, es fa en quatre terminis. Entre 1650-1654 es passeja per l’Empordà l’última gran pandèmia de pesta bubònica o “*lo mal contagi*” que causa una gran mortaldat i molta basarda; els llibres d’òbits de la parròquia d’Empúries en donen fe. Des de l’Escala es veuen passar el març de 1654 camí de Gènova les galiotes Annunziata i Gran Pelikana carregades de tabac, plata, moneda...; a l’altura del cap de Creus naufraguen tràgicament.

La barca genovesa Nostra Senyora del Roser naufraga a la Clota el desembre de 1664 a causa d’una intensa tramuntana; els seus tripulants són auxiliats pels escalencs. Lluny del Port de l’Escala, a la península Itàlica, l’eternament nevat volcà Etna erupciona violentament el 1669. Tomàs Badia, estudiant escalenc, insta el 1673 la col·lació del benefici del convent emporità servita de Mare de Déu de Gràcia (1606), vacant per òbit de Pere Vernis, al qual ha estat presentat

pels pabordes de la confraria. El 1674 s’encunya la peceta a Catalunya. Empúries és saquejada el maig de 1675 per les tropes del mariscal Schömberg que agreuja la seva decadència.

És temps de bandolerisme. Empúries i l’Escala viuen en esglai permanent; cada llar té la seva pròpia “*scupeta o arcabús*” sempre a punt. Són anys de misèries i conflictes. Les hostilitats i les ocupacions priven de bona salut les finances municipals; l’endeutament ha de ser negociat amb els creditors. Les universitats del comtat d’Empúries, en no poder liquidar el deute acumulat, imposen el redelme per fer front a les seves necessitats, sovint amb l’oposició de privilegiats, militars i terratinents a contribuir. El 1681, un consol d’Empúries, aliat amb els terratinents i militars que tenen plet instat contra la universitat, s’oposa a pagar el vintè, però la pressió exercida per la universitat, amb un intent d’esbotzar-li la porta de la casa per part del batlle i dels altres consols, fa que reconsideri la seva actitud i faci efectiu el pagament del redelme.

L’antic i “*molt petit i ab bons termes indecent*” temple de l’Escala es basteig els anys 1680-1682, sent bisbe el teòleg Sever Tomàs Auter i a iniciativa del prevere Pere Barril, en un solar de la comtessa Caterina de Folch i de Cardona per estalviar als escalencs d’anar a Empúries en condicions meteorològiques adverses. El mestre d’obres és Vicenç Casadevall. El concili de Trento (XVI) va apostar per crear noves parròquies atenent a la demanda demogràfica i a la rendibilitat econòmica, sobretot per la distància o incomoditat dels fidels per accedir als oficis religiosos. Normalment es topa amb l’oposició dels rectors perquè va en detriment dels seus ingressos.



Un norai o amarrador de barques del segle XVII a l’antic port en un dia de temporal. Foto: Robert Carmona.

La necessitat, a partir de mitjan segle XVII, d'amarrar a l'antic port embarcacions de major calat fa aparèixer primer norais i més endavant pilons; norais i pilons, amaratats de silenci i salabor, esdevenen història viva del port. El Santíssim Sagrament es trasllada a l'Escala des d'Empúries el 24/5/1682 en processó solemne, sota tàlem, de la mà del mossèn Jaume Pujol i els frares servites. Només d'enllestir-se l'església es concedeixen llicències de tenir-hi tomba a significats escalencs de cognom Sastre, Lleal, Molinas... El 1683 neix a Versalles (França) el futur rei d'Espanya Felipe V. Miquel Vinyoles, canonge de la seu, concedeix el 1686 dispensa matrimonial⁵⁾ al pescador escalenc Joan Ballesta per l'import de 7 dobles d'or. Rafael Sastre, clergue de l'Escala, pren possessió el febrer de 1689 de la doma simple de Corçà.

El molí de les Corts, primer arrosser i després fariner, treballa sense defallir en aquest darrer tram de segle. Pere Abadal elabora el 1683 els goigs a la Mare de Déu de Gràcia que es canten al convent emporità. "A Empúries hi ha un convent que no volen donar aigua", diu una dita popular que fa referència a la privatització de la font de Sant Salvador per part dels frares servites. L'altre font és la de Sant Eusebi; aquesta, d'aigua dolça, saludable i freda, està situada a la vora del penya-segat que queda sobre l'antic port, al nord-est de la ciutat romana.

**GOIGS DE NOSTRA SENYORA DE GRACIA, QUE SE CANTAN PER IMPLO-
RAR LO SI V AVXILI EN TOTES LAS NECESSITATS QUE SE
OFFERIXEN davant de la sua miraculosa Image, en lo seu mateix Con-
vent que està en la Vila de Empúries, lo qual es del llogat
Orde Mendicant dels Escelous de Nostra Senyora.**







M Are del grà Redemptor
Verge pura sés esmena
fou de gracia tota plena
Vida, y llum del pecador.
Plena foch de fe cùplida
y de gran humilitat
quant per virtut infnida
conceberet lincreat
perço lalt embaxador
ave fens crim vos non ena
fou de gracia tota plena, &c.
Plena foch de grà puricia
y de gracia virginal
parint lalt Sol de justicia
en Betlem en vn portal:
pariren al Criade,
fens dolor, treball, ni pena,
fou de gracia tota plena, &c.
Plena d'amer, y clemècia
acceptareu los serveis,
donatus, y reverencia,
queus donaré los Sans Reys:
offerint ells al Senyor
or, y mirra, per estrena,
fou de gracia tota plena, &c.
Plena foch d' moltgracia
quant Iesus Refucita,
triumfant ab la Victòria
que fol del Infern guanya:

ves lo Fill ab gran claror
ans quel ves la Madalena,
fou de gracia tota pleá, &c.
Plena d'virtuts preclaras
ves pujar lo Fill al Cel
quant pujava los Sans Pares
ab delit gran fens recel:
obris Cels lo Salvador
als Catus trets de cadena
fou de gracia tota plena, &c.
Plena de viva Esperança
los Apòstols promogues
ab virtut y confiança
del paraclit Sant promes:
el los enfenyas de amor
ahont Christo fou la Cera
fou de gracia tota plena, &c.
Plena de goig inelable
en lo cos y en lo esperit
vos puja al Rey perdurable
al Celestial convit:
hont estau en lloch major
prop lo Fill clara y serena,
fou de gracia tota plena, &c.
TORNADA
Tant priuau ab lalt fater
que tot quat voleu ordena
fou de gracia tota plena
vida y llum del pecador.

Ave Maria gratia plena. Dominus tecum.
OREMVS.
GRATIAM tuam quesumus Domine, mentibus nostris infunde: ut qui Angelo
nuntiare: Christi Filij tui incarnatione cognovimus, per passionem ejus et crucem
ad resurrectionis gloriam perducimus per eundem Christum dominum nostrum Amem.
EN MOYA PER PERA ABADAL ANY 1683

Goigs a la Mare de Déu de Gràcia, obra de Pere Abadal (1683), que es cantaven al convent dels frares servites d'Empúries.
Font: Las fuentes escritas referentes a Ampurias.

El Llibre de Comptes (1683-1704) o document de moviments comptables (cedit a l'Arxiu Històric de l'Escala per Benet Poch Tarrés) recull operacions comercials de tipologia diversa generadores de taxes a favor de la comtessa d'Empúries. Miquel Masas hi figura com a tauler i Bernat Mercader com a administrador. La taula de canvi és una institució econòmica que facilita la mobilitat de capitals. A les partides hi figura ja la denominació La Escala i no Port de La Escala. Aquest document restarà depositat al convent emporità fins que la desamortització de Mendizábal (1835) desferma tant malestar que el prior servita, guiat per l'escalenc Joaquim Simon Balaguer, ha de fugir disfressat de camperol cap a França a cavall d'un ruc; molts llibres i documents, entre salvaguardats i expoliats, són sostrets del convent.

Per accedir a l'Escala des de la banda de Girona o de Figueres s'ha d'agafar el camí carreter que porta respectivament a Torroella de Montgrí o a Castelló i després seguir a través d'un camí ferradura. Molts ho fan alternant trajectes a peu amb carruatges amb animals de bast com mules o rucs; la gent solvent arriba amb traginers i vehicles arrendats. La bruixa Piratona habita l'encara avui anomenada Cova de la Bruixa, entre la Creu i la Mar d'en Manassa. L'apel·latiu Piratona pot fer referència al rosari de coves i petites cales del litoral que havien estat de niu de pirates i amagatall de botins. Aquesta fetillera és una dona d'edat avançada que viu sola, físicament poc agraciada, esparracada i condemnada per les seves idees i pràctiques associals⁶⁾. El Consell d'Empúries, reunit el 1685 a "la casa del Concell de dita Universitat en lo port de la Escala", decideix ser l'arrendetari dels beneficis de "treta del peix y coral".

Les èpoques d'epidèmies, plagues i males pesqueres desemboquen en la imploració de la intervenció divina. L'Escala i Empúries pateixen el 1687 una devastadora plaga de llagostes que destrueix sembrats, vinyes i horts. Pobres i jornalers són enviats a lluitar contra la plaga en mànigues de canemàs. Els escalencs s'encomanen amb cos i ànima a Sant Pere Apòstol perquè els alliberi d'aquest suplici. La manca de blat provoca un greu crisi alimentària. Un cronista anònim ho descriu: "Este año passaron desde Cervera hasta el Empurdán, que son cerca de veinte y cinco leguas. (...) Las vi pasar y parar días enteros (...) como enxambres de abejas siendo menester llevar un ramal para apartarlas enfadando a quien iba por los caminos. Parecía ser a la fin del mundo por toda Cathalunya".



Camperol anònim envoltat d'un eixam de llagostes que acaba de devastar la seva collita.
Foto: <http://www.ub.edu>.

El cas de l'originari Port de l'Escala no es correspon amb els paràmetres genèricament aplicats a Catalunya, tal com resen els llibres d'història, segons els quals el Principat està immers el segle XVII en una profunda decadència derivada de la feblesa demogràfica i la castellanització o absentisme de les grans nissagues aristocràtiques catalanes que s'han desplaçat a Madrid. Perquè el Port creix amb l'ímpetu propi de la criatura recent arribada que, convençuda de les seves possibilitats, vol guanyar-se el seu lloc al món i palpita segons li dicta el seu propi cor primigeni.

A la segona meitat del XVII es concedeixen a l'Escala moltes llicències d'establiment. A tall d'exemple. Un document

de 1687 aporta un exemple de permís d'establiment concedit pels comtes d'Empúries: "Miquel Planes, administrador, recaptador general de les rendes (...), autoritzo l'establiment en la parcel·la per edificar una casa de 12 passes d'ample i 23 de llarg que limita a orient amb via pública envers la torre (...)". Aquesta torre de guaita, situada a l'indret avui conegut com 'la Punta', sufragada per la vila d'Empúries i el lloc de Viladamat, es va bastir el 1641 en el context de la guerra dels Segadors i va desaparèixer el 1713 durant la guerra de Successió. L'arquebisbe francès Péire Marca publica el 1688 'Marca Hispanica', una gran aportació a la història de l'antiga Emporiae.

La societat escalenca del trànsit del segle XVII al XVIII és majoritàriament analfabeta. Només els fills de les classes benestants aprenen les primers lletres i la religió catòlica de la mà, sota l'autorització de l'estament eclesiàstic, d'algú vinculat a la parròquia o d'un frare servita. Les idees provinents de la Reforma protestant hi han deixat el seu pòsit, però no han acabat de fructificar, tot esperant temps més propicis. El primer document referit al conreu de l'arròs diu així: "Vuy que constan al 26 d'abra 1690 no som ajustats i congregats lo Consell de la Escala (...) que se resol de vendre lo Arros a Juan Lleal (...)". Catalunya pateix durament durant la guerra dels Nou Anys (1688-1697): centenars de cases són destruïdes en tot o en part pels bombardeigs. A partir de 1698 ve un temps de bonança i a l'Escala es celebren animades festes on s'alternen els actes cívics amb els religiosos. Tenen lloc oficis a l'església parroquial i audicions a quatre cors i lluminàries a carrers i muralles.

El 1699 es comença el municipal *Llibre de Preposicions y Resolucions y altres notes de la Universitat de Empúria y la Escala* d'especificat comptable. L'apartat "Consuetud o Consueta dels Drets Parroquials que los individuos de Empúrias y La Escala deuen satisfacer a sos respectius Parrocos en las funciones funerals de sos respectius difunts" presenta un catàleg de la diferent tipologia de serveis i tarifes que pot oferir l'estament eclesiàstic escalenc a les famílies dels difunts. Diu el model número 1: "Els enterros semidobles que són els petits de dos o tres sacerdots, té lo sacristà en La Escala dos lliures vuyt sous (...)".

La torre del Pedró, un punt de guaita o far medieval o d'època anterior, és aixopluc de pobres, captaires i malfactors. Les



Sala del primer hospital de l'Escala en una foto obtinguda el 1984 en enderrocar-se el vell edifici de l'ajuntament. Es pot contemplar la planta pis amb els arcs que aguanten l'embigat de fusta; l'edifici té volta de canó a la planta baixa. / Foto: Benjamí Bofarull.

principals monedes en curs, segons es desprèn dels documents conservats a l'Arxiu Històric de l'Escala, els *Llibre de Comptes* (1683-1704), *Llibre de Preposicions y Resolucions* (1699) i *Llibre de Entradas y Axidas de la Universitat de Ampurias y la Escala* (1739), són les lliures (d'or, plata i altres metalls), els sous, els diners i els menuts. El pa és la base alimentària, amb l'arròs, el bacallà, l'oli, la sal, l'all ... i el vi. Pa, molt de pa. "(...) El pa nodreix molt, és convenient a qualsevol moment o edat i és un aliment molt necessari", diu el 1705 el professor francès Louis Lemery al *Traité des aliments*.

La població creixent viu sobretot dels diferents arts de pesca (sardinals, encesa, gànguil, bou, pantanesos o batudes...), el comerç de cabotatge (aiguardent, oli...) i de la sal (l'Alfolí ja existia el 1697), el salaó, el corall, la vinya, l'arròs i la construcció de nova planta. L'estany de Bedenga o Bellcaire és també font de riquesa. Els períodes d'escassetat d'aigua permeten practicar la pastura; el llot és utilitzat com a adob de les terres; el jonc, la balca, la canya i altres plantes de creixement espontani són aprofitats pels artesans; la caça (collverd, polla d'aigua...) i la pesca (anguila, carpa, barb...) abunden. L'estany (900 vessanes) ha condicionat d'antuvi el territori. L'any 1721, després d'una sèrie de plets, es començarà a buidar. Els escalencs gaudeixen, encara que temporalment, del dret d'establiment i ús de les terres de la Muntanya Gran (el 1755 es dicta, contrari als interessos escalencs, el veredicte definitiu).

Encara existeix l'hospital com a refugi de passants i centre assistencial per als malalts més desfavorits (pobres, orfes, marginats, dementats...), situat al carrer de l'Hospital (avui Joan Massanet), on més endavant s'ubicarà l'ajuntament. La planta baixa, amb volta de canó, acull els serveis comuns com la cuina, el rebost, l'habitable de l'hospitaler, el traster i potser una petita capella. La planta pis, amb arcs fets amb pedruscall que aguanten l'embigat de fusta, està formada per una gran nau on jauen en catres els interns separats per sexes. L'hospitaler s'encarrega de mantenir curós el recinte i de les donacions i l'almoïna. Els pobres de l'hospital solen desfilar en el sepeli d'algun personatge significat amb un ciri a la mà rere el carruatge i la comitiva formada per familiars i amics; abans han estat obsequiats amb un bon ranxo. El segon hospital, ubicat al carrer del Port, neix el 1739.

La necessitat de nova església parroquial respon a l'augment demogràfic de l'Escala i al mal estat del temple primitiu a causa d'alguna incidència meteorològica. A la mitjanit de la diada de Sant Martí del 1700 s'ha mig ensorrat. Però també a l'orgia constructora eclesial del set-cents. Cal, ras i curt, edificar una nova església. El bisbe o el seu delegat, en connivència amb el rector Rafel Martra Veguer, anomenat el 1699 en substitució de Benet Cros (que havia pres possessió de la sagristia el 1695), de ben segur ha persuadit i comminat els escalencs a emprendre aquesta gegantina obra per a una població encara massa modesta. Rafel Martra, nat el 1659 a Sant Feliu de Pallarols, prové de Vilacolum on ha fet professió de fe el 1693.

Els prínceps d'aquell tombant de segle conspiren. A Londres, el rei lluita per dominar les aigües del planeta; Viena intenta no ser trepitjada per Versalles; a Moscou, el tsar de totes les Rússiaes fa nèixer Sant Petersburg com una finestra al mar; a Madrid, el rei Carles II acaba d'expirar. El 19/1/1700, poc després de malmetre's la teulada, amb els tràmits en curs per a la construcció de la nova església, s'han celebrat al temple primitiu escalenc solemnes funerals en sufragi de l'ànima de Carles II; molts escalencs, en sortir dels funerals, van a donar el condol als senyors cònsols reunits a la Casa Comunal. La mort de qui seria el darrer monarca de la Casa d'Àustria deixa sense successió el tron d'Espanya i propicia el canvi dinàstic i la subsegüent guerra de Successió.

Jaume Pujol, domer d'Empúries i l'Escala, permuta el 1700 el benefici del Corpus del Perol de Sant Vicenç de Besalú amb Pere Pla, obtentor d'un personat fundat per ell mateix. Aquell agost s'aprova el patronatge de Santa Màxima a instància dels veïns del Port; una llegenda explica que no fa massa, en data que s'ignora, han arribat les seves relíquies⁽⁷⁾ per mar des de Roma. Piratèria i cors que fins ara han castigat tant el litoral van de reculada, tot i que algun any després encara s'anota al Llibre de Entradas y Axidas freqüents avisos sobre desembarcaments o aparicions de naus. El Port rep nous pobladors arribats d'arreu; alguns disposats a travessar els mars a la recerca de nous mercats, aventures i coneixements. El 1700 mor a Roma el papa Innocenci XII⁽⁸⁾; el succeeix Climent XI.



L'agost de 1700 s'aprova el patronatge de Santa Màxima a instància dels veïns del Port; fa poc, en data que s'ignora, han arribat per mar les seves relíquies. El reliquiari és d'estil barroc i té una alçada de 70 centímetres. / Foto: autor desconegut.

L'Escala reuneix el 1701 uns 150 veïns. Francesc de Puig, sagristà segon i canonge de la Seu de Girona, concedeix llicència el 12/2/1701 per edificar el nou temple tot fent referència a la benedicció de la primera pedra i a l'enderroc del vell: *"i que vos, dit reverend sagristà benein la primera pedra segons la forma del Pontificat Roma o del nou ritual de Girona. (...) Sigui construïda l'Església de nou i, quan sigui necessari, sigui destruïda la vella en tot o en part"*. El convent emporità fa valer el seu pes no només espiritual; el convent, mundà i una mica irreverent, rep cinc cops a l'any un pelegrinatge amb devots d'arreu de l'Empordà. Fa temps que el temple de Santa Maria del Palau d'origen medieval està en ruïnes.

Anys després, el 2/2/1785, la Universitat (Ajuntament) de la *"vila d'Empúries i lloc del port de l'Escala"* recorda en una petició adreçada al rei Carles III: *"Por ser tan angustiada y indecente la unica Yglesia de dicha Villa (...) se animó a emprender la construccion de otra maior capacidad de cal y canto vestida de piedra labrada para resistir el salitre tan activo del mar"*. Aquesta nova església també respon, com s'ha dit, a la febre constructora que s'ha apoderat de les més grans catedrals fins a les capelles dels masos. Entre 1660 i 1700 s'han bastit a l'Empordà els temples de Borrassà, Vall-llobrega, St. Pere Pescador, Llancà i la Bisbal.

A iniciativa de Martra, *"llum y espill de sos parroquians"*, es posa el 13/3/1701, primer diumenge de Quaresma, la primera pedra de l'ambiciosa nova església. Va a càrrec, per delegació del bisbe Miquel Joan de Taberner (1699-1720), del canonge de Rafel Sastre de la Seu de Girona que va de visitador. Miquel Joan de Taberner acaba de substituir el bisbe Miquel Pontich, qualificador de la Inquisició. La comitiva està formada pel canonge i dos o tres acompanyants. Algun mas de l'Escala acull els visitants en disposar d'una considerada 'cambra de bisbe' per allotjar el bisbe o el seu representant.

Tot i que els àpats havien de ser lleugers i fruitals, els il·lustres convidats són obsequiats amb una bona taula. El visitador i el seguici seuen a una llarga taula que hi ha a l'esplanada de davant el mas. La resta de la gent, dreta o asseguda en fustes mal girbades, gaudeixen del tiberi bevent, xerrant i rient. Entre riures i bromes els comensals fan forat al morterol o

ollada feta amb diferents carns picades i amanides. Després segueix la carn de porc salada, dos xais rostits, fruita i molta llaminadura, tot regat amb pa assecat al sol i un bon vi de la Rabiosa i l'Estepa Negra.

La notificació de la visita pastoral *"ab alta e intel·ligible veu"* va a càrrec del rector Martra. El canonge Rafel Sastre, visitador que rep la facultat de vicari general per a l'ocasió, arriba al Port enmig d'una il·lusió col·lectiva. És rebut en processó pels clergues de les parròquies escalenca i emporitàna i els membres de la Universitat a la placeta entre l'església i el cementiri adjacent de *"60 vares per llarc per 30 de amplària"*. Després, el protocol·lari besament de mans i les salutacions.

Des del seu balanceig, un seguit d'embarcacions –llaguts, bous i demés– forma una simfonia líquida plena de brogit ancorada davant el port. Els mariners, molts arribats de fora, baixen a terra ferma per concórrer a l'esdeveniment i saludar els coneguts. No passa cada dia que es posa la primera pedra d'un temple parroquial. Els pescadors, vestits amb calces de ballut, blusa, gorra i espadenyas, són gent humil que no fan prou amb la mar. El peix abunda i és ven a preus irrisoris. No cal cap barca per portar peix a taula; només cal una canya o un ganxo. Lluços, llagostes, calamars, escorpes... són la menja diària quasi inevitable de molts pescadors.

L'Església catòlica imposa l'abstinència de carn en un mínim de 160 dies anuals; l'any es divideix en dies de carn i dies de peix. Els condicionaments religiosos potencien el consum de peix. A les llars escalenques la carn és substituïda per peix –fresc i salat–, cigrons i oli. Els escalencs humils mengen peix salat *"encara que sia en dies que no són de dejuni ni abstinència de carn"*. Molts *"a la hora de smorsar y dinar se aconténtan de menjar una qüerna o tros de pa ab una cabessa de alls o peix saltat (arengada, bacallà, anxova, verat)"* tant si són a casa com si feïngen a la vinya o a l'hort.

Les campanes repiquen alegrement com a senyal de benvinguda i reclament per als escalencs. La comitiva és rebuda a l'entrada de la vella església amb estola, creu alta i cants. A l'interior del temple es fa una absolució general per als difunts, una humil pregària i una benedicció episcopal. El canonge fa quatre recordatoris sobre la Passió de Crist, advocacions a la cort celestial per al deslliurament del mal i uns avisos

que no hi ha salvació sense sacrifici. Això últim potser és també una arenga subliminal per incitar a col·laborar en l'edificació del nou temple.

El canonge, en al·lusió a algun hugonot calvinista resident al Port i a algun altre que no segueix els preceptes de l'Església, deixa anar: *"El monstre ens ha visitat. Ha vingut amb els heretges, amb els protestants... Ha profanat esglésies, ha trepitjat sagrades formes. Penedim-nos pecadors, perquè som nosaltres qui ha fet créixer la maldat"*. Després és visita el santíssim sagrament i les fonts baptismals, on s'examinen els olis sagrats, sota la precària il·luminació que desprèn una llàntia i els ciris i candeles sostinguts per canelobres d'origen incert.

L'obreria parroquial s'ocupa de la intendència del vell temple; es cobren censos per fer front a les despeses de caràcter ordinari, com la compra de pa, vi, oli... i pagar el servei de campaner, bugader, sastre... Al temple, amb parets molt gruixudes, amb pocs finestrals en forma d'espitlleres, amb poca llum natural i falta de ventilació, la penombra regnant a l'església és sempre temuda pel rector. Perquè qualsevol racó, sobretot el cor, veritable niu *"ocupat de trastes, de manera que no apareix chor de iglésia, sinó un lloch profà"*, És susceptible de succeir-hi actes deshonestos: *"ab gran facilitat ser lloch per cometres al pecat"*.

El visitador Rafel Sastre, prèviament informat, reconduex o castiga, amb les corresponents penes, als qui s'han *"apartat de la vida ordenada"* (suposades prostitutes, bruixes...), tot i que ignorem si els càstigs van ser aplicats. La concepció providencialista i el fervor religiós fan del ritus obligatori de la missa un acte de control de la feligresia, no només religiós, sinó ideològic i social. L'Església porta a cap una ofensiva per imposar els ideals contrareformistes i contrarestar la religiositat més popular. El Sant Ofici tracta d'avortar les idees dels hugonots i altres dissidències. El Sant Ofici havia condemnat el 1616 el llibre de Copèrnic⁽⁹⁾ que conté les seves teories astronòmiques.

Les dues grans propietàries escalenques, en ser dones significades en qüestions de fe i observança religiosa, no poden faltar a l'event. Maria Pascual i Anna Colomeda, tal com ho testimonia el cadastre de José Patiño⁽¹⁰⁾ (1716), posseeixen respectivament una casa valorada en 60 lliures i 8 vessanes de terra i una casa valorada en 80 lliures i

6,5 vessanes de terra. Per a l'ocasió vesteixen ambdues segons la moda francesa. A banda del de pescador i mariner, els oficis més comuns, segons es desprèn del cadastre de Patiño són: pagès, boter, blanquer o adober, giponer, sastre, sabater, calafat, ferrer, rajoler, baster, negociant, paraire, moliner...

La gran comitiva surt de l'antic temple en solemne processó cap al punt indicat. La cerimònia de col·locació de la primera pedra consisteix, un cop oberts els fonaments i en presència dels promotors escalencs del temple, el rector Rafel Martra i alguns prohoms escalencs, en la benedicció i assentament d'una pedra tallada especialment per a l'ocasió. És el ritual que commemora el començament de l'obra.

La mainada en un primer moment es deixa emportar per l'ambient lúdic, quasi joiós... tan carregat de simbologia, però aviat torna a allò que li és propi: el joc, les rialles, les corredisses... Els més esverats, observats de reüll pel seus adults, juguen a cavalls, correr carrers, cavall fort, pesta alta, moros i cristians, arrencar cebes, puput...; els més calmats s'entretenen jugant a bistrí, mocador, gallineta cega, bales, xarranca, baldufa, trompitxó...



Bloc de pedra en record de l'inici de les obres amb la inscripció 'M. Pere Ventats. 1701'. La inscripció inclou el segell del mestre d'obres. / Foto: Quim Teixidor.

Pere Ventats és el mestre d'obres. És també clergue? És un canònic-fabriquer? És una incògnita. A la pedra-làpida commemorativa de l'inici de les obres el nom de Pere Ventats va precedir de la sigla 'M'. Encara avui ningú en sap l'entrellat. El nom de Pere Ventats no apareix a cap document consultat, ja sigui llista de canònics o de mestres d'obra. Una mica més amunt d'on es col·locà la primera pedra apareix la pedra-làpida amb el nom de Pere Ventats i la firma del mestre d'obres i l'any en curs: *"M. Pere Ventats. 1701"*. Possiblement, una rèplica d'aquesta també es col·locà al sector sud-est. Aquest carreu, però, aviat quedaria invisible en aixecar-se habitatges adossats als murs orientals i meridionals de l'església.

La retribució del mestre d'obres correspon al jornal de feina i a les dietes i allotjament. Ignorem, però, a quina hostatjaria escalenca devia estar instal·lat. A Pere Ventats els succeeixen altres mestres atès el procés constructiu tan dilatat en el temps. El mestre té el seu aprenent que cobra la meitat del seu sou. L'ens encarregat de la coordinació de la construcció és la Fàbrica o Obra; s'ocupa del control administratiu, la tresoreria i la planificació. El procés constructiu es va anotant als 'llibres d'obra'.

El mestre d'obres, en col·locar la primera pedra, ja té clar els paràmetres principals de construcció, com l'orientació, la planta i l'estil. Alçant la vista cap al cel blau, el canonge Sastre *"posa y colloca dita pedra, tenint en ses mans la paleta ab argamassa, despres de beneida ab la solemnitat acostumada, en la paret del detràs que mira a la part de tramuntana, ab la distinció de ser dita pedra quadrangular primorosament treballada y esculpit en ella lo senyal de la santa creu"*. A la pedra

quadriangular s'ha fet un encaix que contenia la pedra dita ceremonial: "tenia de largo como cosa de cinco quartos y como cosa de tres quartos de ancho y lo mismo de alto".

El canonge es dirigeix "con el mayor júbilo y alegría hacia una pieza de tierra a las espaldas de la actual iglesia antigua, y al cabo mas allá de tramontana en donde corresponderá el altar mayor de dicha nueva iglesia, en que se hallava puesta enarbolada una cruz. Haviendo llegado cerca de esta, fue allí bendecida la referida piedra con arreglo a los Santos Ritos y Ceremonias prevenidas en el Ritual Tarraconense y citado decreto". Resa, davant clergues i feligresos, per a que el Senyor beneeixi la primera pedra i protegeixi el lloc de tot esperit maligne i tota força adversa. Després de la primera pedra segueix la segona i la tercera: "La segona pedra la posa el rector Rafel Martra, la tercera (...) i començam a paredar". El canonge, mentre, prega amb els clergues i els feligresos que en aquell lloc hi habiti sempre la fe i el temor de Déu.



Sector nord-est de l'església on es creu es va col·locar la seva primera pedra en mig de la multitud congregada. Observi's la creu que dibuixa aquest angle de l'església. Foto: Quim Teixidor.

"Después de haver cantado la letanía mayor, se confirió dicho Rdo. Párroco con sus asistentes en el fondo de los fundamentos que para aquel Santo edificio se hallavan abiertos, y en el fondo de ellos, a diez palmos y medio a poca diferencia de la superficie de la tierra". Així acaba aquella cerimònia protocol·lària enmig d'un entusiasme popular. Acte seguit, la comitiva es desplaça fins a Empúries per visitar l'església i el convent dels frares servites. Els frares conviden, en ocasions excepcionals, conversos i heretges; els donen conversa, els conviden a nones i a vespres i els animen a compartir amb ells les lectures i els plats del refectori.

Maria Pascual, a mitjà tarda, com fa sempre, rep la visita d'Anna Colomeda i d'altres dones significades. Avui també fa acte de presència el rector Rafel Martra. La boira s'espesseix a mesura que declina el dia a l'Escala; la

llum d'aquell sol de final d'hivern ja no entra per les finestres. La sala és gran i arrodonida. La presideix una còpia de l'oli *El sopar d'Emaús*, una de les obres mestres de Caravaggio⁽¹¹⁾. Completen la decoració uns tapissos descolorits i algun vell mapa, alguns llibres i algun pergami. "La pedra és forta; les seves arrels arriben molt endins" –s'acomiada complagut el rector Martra tot mirant en direcció al naixent temple. Maria, cap al tard, es dedica a fer mitja, la seva gran passió. Se li escapa un badall, i després un altre. A la llar de foc s'escalfa una caldera de coure.

Les obres de fonamentació han començat algun mes abans de concedir-se la llicència per a l'inici de les obres. Una escena caòtica. Una gernació d'obers, uns a sou i altres altruïstament o cobrant en espècies (vi, pa...), ho fa possible. Entre aquests últims, molts pescadors a temps lliure. Sota la direcció del mestre d'obres, els picapedres, paletes, fusters, serrallers, manobres, traginers... treballen sempre en funció de les disponibilitats econòmiques. Els picapedrers i els lapidaris són el grup més nombrós; la seva funció és l'extracció dels blocs de la pedrera, desbastar-los, donar-los forma... Si es para esment, els murs de l'església presenten signes esquemàtics (figures geomètriques, creus, estrelles...) inscrits a la pedra. Els picapedrers-escultors entren més tard en escena.

És una obra d'enaltiment col·lectiu. Una obra magna, desmesurada... per la limitada potencialitat d'aquella Escala que tot just comença a fer-se gran. No sabem si intervé el gremi de la franmaçoneria⁽¹²⁾ en l'edificació del temple escalenc. Molta gent contractada, però naturalment no s'ha recollit prou diners per fer front a l'obra. En la seva construcció intervenen moltes persones anònimes, entre d'elles moltes dones, que amb les seves immenses dosis d'esforç volen aconseguir els seus somnis: unir Terra i Cel. Els murs s'aixequen com per art d'encant.

Els carreus o blocs de pedra s'extreuen sobretot de les muralles de l'antiga Emporiae. L'aprofitament de materials procedents d'antigües construccions per edificar-ne de noves és una constant. Cal aconseguir materials de construcció per reduir els costos humans i materials. Pujades, a la seva obra de 1609, ja fa esment que Empúries és pedrera: "He podido comprobar que la muralla estaba construida de pared recia, buenas y grandes piedras (...).

Dicen, y se ve claramente, que aquella concavidad fue hecha quitando piedras de dentro para obrar en otros lugares". La imparable arribada de població al Port necessita molts i assequibles materials de construcció.

Però també s'extreu per al nou temple pedra de la Mar d'en Manassa de possible origen romà (a tocar l'indret conegut com les Roques d'en Guillem), de la pedrera d'en Lleal i de l'excavació a la banda nord del temple en construcció. Altres pedreres possible són les de l'Olla, una vasta extensió rocosa que es troba totalment aplanada com a conseqüència de les extraccions dels blocs petrins, i la de la Punta, amb nombrosos blocs arrancats de la base rocosa dispersos pel sector. Altres pedreres són la de les Planasses, la de les Coves d'Empúries i la de les Muscleres Grans.

Tot el litoral escalenc rocós devia haver complert en l'antiguitat la funció de pedrera; d'on, si no, devien sortir els incomptables blocs de pedra que es van utilitzar per aixecar les ciutats emporitanes d'Indika i Emporion, la gegantesca muralla primigènia (ara descoberta casualment) que les protegien i el complex portuari romà ara submergit (segle IV aC). Segurament l'actual fisonomia del litoral té poc a veure amb la que existia en edificar-se l'encara i localitzada Indika. La més gran de les tres coves de l'indret denominat Coves d'Empúries té taponada la seva entrada amb tres enormes rierols. Hom ignora si respon a un fet natural o a la mà de l'home. Segons una llegenda ancestral, la cova comunica subterràniament amb Indika (com també s'ha dit que la cova del Gegant de la Creu comunica amb la torre del Pedró).

L'antiga ciutat Emporiae ha estat abans pedrera on s'han aprovisionat els fortificadors de les ciutadelles de Roses i Perpinyà (segle XVI), els frares servites en erigir el seu convent (1605) i el castell de Sant Ferran (XVIII). Molt abans, però, també s'ha extret molta pedra quan el seu abandonament i la reocupació definitiva de Sant Martí d'Empúries (seu episcopal i capital del comtat carolingi); també matèria primera per a les noves edificacions alt-medievals d'arreu de l'Empordà. Alhora serà pedrera a meitat del XIX per construir a l'Escala el casalot dels Maranges. Resulta irònic, com al setembre de 1936, iniciada la Guerra Civil arran de la insurrecció feixista, retornen a Empúries carreus originaris de l'Emporiae arrabassats

del campanar de l'església de l'Escala per fer l'entrada del museu (avui botiga) i les dues finestres d'ull de bou.

El carro procedent de l'antiga Emporiae tirat per una parella de bous enfila el Camí Vell d'Empúries (avui barrat i impracticable). Amb prou feina pot arrossegar el seu carregament de pedra. Els fidels ajuden a estirar tot trepitjant trossos de ceràmica i alguna moneda. Estan resseguint milions de passes, un substrat de la intemporalitat. És l'arqueologia de les petjades invisibles. El ferm trontolla sota el seu pas en enfilem el carrer de Sant Martí (anys després carrer de Gràcia en atenció al conjunt conventual emporità) i el dit carrer de Torroella de Montgrí (després carrer Major). Els carros també porten fusta, blat, calç, sorra... i qualsevol altra cosa que pugui ser útil a les obres. Amb la calç, la sorra i l'aigua fan el morter o argamassa. Tothom ajuda. Lligats amb corda, com animals de tir, amb palanques... Els picapedrers treballen a les pedreres d'origen els blocs de pedra amb cisells de ferro i grans martells de fusta. Els paletes ajuden, a la llotja, ja a peu d'obra, a donar a la pedra mida i forma.

És molt important l'exactitud en l'escaire i el bon poliment. El mestre marca les pedres amb guix. Els treballadors formaven un riu humà per transportar les pedres. Estan arrossegant pesades pedres i celebrant, als seus ulls, el miracle. A terra hi posen dues estaques grans i empenyen la pedra fins col·locar-la a sobre, després recuperen les estaques pels seus extrems i a cada pedra es va repetint mimèticament l'operació. Les cantonades es fan amb carreus escairats. Però els murs laterals, apuntats amb suports de fusta, s'aixequen amb pedra sense treballar, talment com també es fa a l'Alfolí.



Sector de la porta de la muralla romana meridional desproveïda dels carreus originals que conformaven el seu basament, els quals han estat substituïts per un modern parament destinat a evitar l'esfondrament de les restes esberlades de l'opus caementicium superior. Foto: Dídac Colomeda.

La pedrera de la Mar d'en Manassa, una caleta de còdols amb un front rocallós d'uns 5 m d'alçada, mostra les roques calcàries en posició horitzontal, de forma tabular, a punt de ser utilitzades. Al peu de l'explotació i arran d'aigua hi descansa encara avui un enorme bloc desapropiat (de 1'50 m d'alçada per 5 m de llargada i 2 m d'amplada) separat de la roca mare i partit en dos trossos, en el qual s'observa perfectament la tècnica emprada per dividir-lo.

A la Mar d'en Manassa, molts anys després, hi treballen picapedrers procedents de la Cerdanya. Treballen de sol a sol per 20 cèntims diaris. Amb un cisell i un martell obren una tasconera que omplen amb fusta seca de figuera i en mullar-la amb aigua del mar es boteix fins esberlar la pedra. No n'extreuen blocs, sinó peces fines per a motlures, capitells, llindes... Se'ls ofereix una escassa alimentació i pernocten a les golfes

de les cases benestants de l'Escala (els Sastre, Maranges, Lleal, Manegat, Saguer, Molinas...). Un formigueig carreteja les pedres fins a peu d'obra.

Amb motiu de la coronació de Felip V com a rei d'Espanya es fa al vell temple el diumenge de Pasqua de 1701 una processó de prerrogatives i un tedèum, amb l'esperança que amb un rei borbó s'acabin les guerres que tant han castigat l'Empordà. Amb aquest canvi de dinastia fa un tomb el rerefons ideològic: en temps dels reis de la Casa d'Àustria hi ha un cert predomini de l'Església sobre la monarquia, mentre que en temps dels Borbó la monarquia s'imposa sobre l'Església. Europa presenta dues concepcions: França encarna la monarquia absoluta, centralitzada, rural, proteccionista... i Anglaterra, les Províncies Unides, el Sacre Imperi Romanogermànic es mostren mercantilistes, descentralitzats, tolerants...



Les dues porcions del bloc de pedra calcària desapropiat de la pedrera de la Mar d'en Manassa. Foto: Dídac Colomeda.



Una de les dues meitats del bloc de la Mar d'en Manassa on s'aprecia la meitat del solc superior i les mitges canyes aparegudes després de la partició. / Foto: Dídac Colomeda.

El país està el 1701 en ebullició. El Mediterrani és substituït per l'Atlàntic ⁽¹³⁾ com a principal focus del comerç català. El tràfic marítim és creixent a l'Empordà. Apareixen nous centres manufacturadors i noves fires i mercats regionals. Ignorem si a l'Escala el 25 de març ja es fa la Fira del Bròquil, que coincideix amb la diada de la Mare de Déu de Gràcia. La Generalitat assoleix cada vegada més competències en la gestió d'impostos, els més importants dels quals eren els de la bolla, el de la moneda i el d'entrades i sortides de les mercaderies. A tot aquest seguit de recursos s'afegeix la creació de nombrosos censals. A excepció de la important presència de colònies espanyoles i portugueses en territoris d'ultramar, encara no s'ha produït la massiva emigració europea, tot i l'existència d'enclaus d'altres potències.

El 3 de novembre molts escalencs assisteixen a Figueres al poc fastuós casament reial de Felip V amb la princesa Maria Lluïsa de Savoia que arriba d'un accidentat viatge camí de Madrid. Tot primer, esperen l'arribada del monarca al Pont del Príncep i més tard participen a Figueres en uns actes poc lluïts i austers. L'Empordà s'aboca a la festa reial. Figueres, amb un miler d'habitants, està curull de firaires i venedors. Els astròlegs diuen que el casament portarà sort a Figueres, mentre l'Església assegura que Déu per alguna cosa ha triat aquesta ciutat. Abans, el 15 d'octubre, molts escalencs convençuts equivocadament de l'arribada per mar de la princesa munten guàrdia a la Punta: *"per tenir sentinella quant las Galeras pasaran per donar avís que aportan la Reyna Nostra senyora que Déu guarde"*.

El rector escalenc i la feligresia no poden abandonar el temple primitiu tot i l'evident amenaça de ruïna. Falta encara algun decenni per a que la nova església sigui mínimament operativa. El mal estat de la coberta, els degoters i la humitat demanen sovint *"recorrer y adobar la teulada de manera que no si ploga"*. No es poden interrompre tant de temps les funcions litúrgiques fins veure's enllestida la nova església. Serà la vigília de San Martí de 1723 que finalment s'enderroca.

Els drets de pesca són una font fonamental de finançament per a la construcció del temple, talment com va passar durant l'edificació del primer temple i també en el cas dels servites. Les acaptes i redelmes -normalment de vintens- són les recollectes més o menys obligades: *"Y entre altres medis prengué lo Comú fou alcançar licència del Sr. Comte d'Empúries per fer un vinté de mary de terra"*. Una sobrecàrrega financera feixuga per a la població. Un argument o mesura recurrent. La gestió es fa des de la Universitat en consells de població generals. Es forma una comissió *ex professo* per a l'administració i direcció de l'obra i el seu finançament, que demana un permís al Reial Consell de Castella per disposar d'una part del fruit de les collites. Ignorem, però, si alguns veïns i/o possessors de cases i terres es neguen a col·laborar.

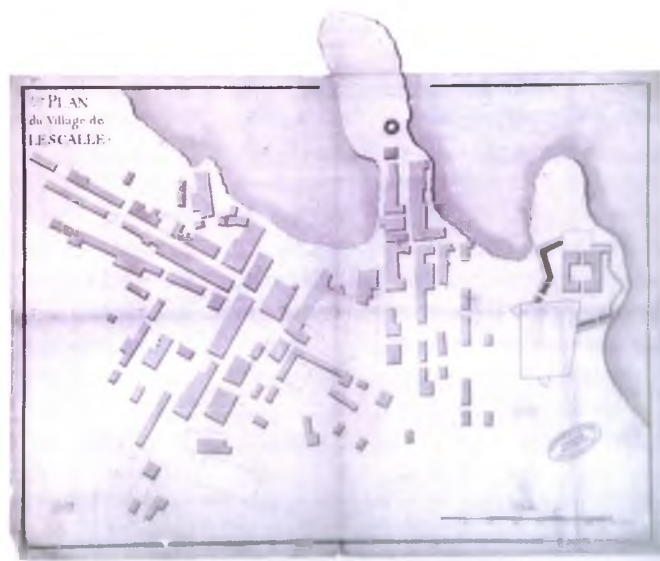
Convocat el 28/5/1690 a l'església parroquial i presidit pel batlle Joan Sala, el consell de la vila d'Empúries havia deixat constància de: *"(...) la necesitat te lo dit Convent de un retaula per la Isglésia nova que esta fabricada, i avista las obras tanta san fetas a dit Convent en resolt tots lo sobredits sens discreparne ningú que fesen tres anys de vinté tant de mar com de terra y de dits diners sen paguen mil lliures per fer lo retaula et deurar y lo que restara de dites mil lliures se ajan de gastar per adobar la plasa y altres adornos per Iglésia de Ampuries y La Escala"*.

La parròquia escalenca ha nascut, segons com, amb el beneplàcit de la comunitat servita emporitana. Malgrat aquest marc inicial de col·laboració, no exempt de conflictes,

la naixent església escalenca esdevé naturalment una competència directa. L'amenaça més gran per al convent és la pèrdua d'alguns drets i la minva de les almoïnes perquè l'oferta espiritual esdevé més diversificada. En el marc d'aquesta competència l'església escalenca adquireix prestigi en exposar les relíquies de Santa Màxima que la converteix en centre de pelegrinatge i en una notable font d'ingressos.

El contista Charles Perrault mor a París el 1703; els infants escalencs coneixen contes seus com *"La bella dorment"*, *"La Ventafocs"*, *"El gat amb botes"*, *"La Caputxeta Vermella"* i *"Polzet"*. En procedir aquest any a la renovació de les fites que delimiten els termes municipals de l'Escala i Torroella es condiciona amb parets de pedra seca el camí dels Termes que separa els dos municipis. Consta en un escrit dels llibres del clavari de Torroella de Montgrí d'octubre de 1704 que s'aixeca acta notarial inventariant les pertinences i els estris d'uns llaguts sardinals del Port de l'Escala que han feinejat sense permís prop del Ter.

El desembre de 1704, travessa el cel escalenc un meteorit que deixa una senyal de fum i sona com un gran tro similar a un tret d'artilleria i mosqueteria que *"dura com tres credos"*. Aquesta ferida al cel rosa i porpra, de color de posta de sol, provoca arreu una reacció de pànic de caràcter providencialista i hiperreligiós. Una premonició, per a alguns, del conflicte bèl·lic que havia d'esclatar. Les barraques de pedra seca, de diferent tipologia, afloren al rerepaís escalenc. El vicari general confereix el 1706 la rectoria de Cantallops, vacant per òbit, al clergue escalenc Pere Sastre. Un eclipse total de sol el maig d'aquest any fa de nou emmudir la comarca.



Aquest plànol de 1711 de l'Escala (dibuix a la ploma de l'enginyer militar francès Jean Lacroix) mostra el casalot fortificat de la Casa Gran i la torre de la Punta i a mig fer l'Alfolí i l'actual església. Plànol: Ministère de la Défence. Service historique de la Défence. Chateau de Vincennes.

Els escalencs, en iniciar-se la guerra de Successió, es posicionen majoritàriament a favor de Carles III l'Arxiduc⁽¹⁴⁾. La Universitat acorda el juny de 1706 *"celebrar una profeso general astant lo Santissim Sagrament (...) lo disapte pasat la festa de Corpus y que lo diumenge se pujas en la capella de Santa Catarina ab profeso a donarli gracias"*. S'aguditza la carestia de la subsistència el 1707 a l'Empordà. A l'abril les tropes de Felip V derroten els austracistes a la batalla d'Almansa; al regne de València hi neix la dita *"Quan el mal ve d'Almansa, a tots alcança"*. Uns pescadors escalencs amb dos bots capturen el febrer de 1708 un capità i vint soldats francesos; el general Rafel de Nebot fa aquell juliol una incursió al Port amb 300 cavalls per apoderar-se de

subministraments borbònics. Maria Lluïsa de Savoia, malalta de tuberculosi, es passeja com un aspectre pels passadissos de l'Alcalà reial; el rei Felip, obsessionat pel deure conjugal, intenta muntar-la dia i nit i quan no pot culpa els catalans.

Els escalencs s'enfilen al Pedró, des d'on observen las maniobres al golf i senten les canonades que hi espeteguen. L'Escala és ocupada per les tropes franceses a la primària de 1711 i es fortifica el complex de la Casa Gran (propietat del baró de Croze). Ésdevé per a les forces francocastellanes un enclau estratègic per facilitar el pas dels combois que arriben de Roses camí de Girona i un magatzem subsidiari de la places o guarnicions de Roses i Torroella de Montgrí. L'hivern de 1711 és un dels més freds del segle. L'Escala torna a caure el 1712 en mans austracistes. La resistència austracista, durant la contraofensiva felipista, dinamita el 1713 la Casa Gran amb més de 60 mines. Entre els carrasclats escalencs destaca el metge Ramon Verdier; Isidre Reglar és el 1713 l'altre cirurgià de l'Escala.

El 1717, en ocasió d'esdevenir el servei religiós escalenc independent del d'Empúries, l'Escala és objecte d'una altra visita pastoral. La població té uns 600 habitants. El bisbe "Michaele Joanne de Taverner et Rubi" visita l'església en construcció i fa un seguiment de les obres en curs. També té ocasió d'observar les "insignis Sta. Maxima V. et M. in reliquario lignes bonde et decenter custodita". Girona el centre de la diòcesi; és la ciutat levítica per excel·lència. Els bisbes, ben situats en l'escalafó social, són naturals del país. El cap del general austracista Moragues és exposat de 1715 a 1727 en una gàbia al Portal de Mar de Barcelona. L'Empordà pateix el 1718 un conat d'invasió per part de l'exèrcit francès de Carles VI. S'inicia el 1735 amb "honras per a Bernat Jaume que morí en los vaxells que se era llogat" un seguit de funerals de joves escalencs que s'han enrolat a l'Armada espanyola en guerres d'ultramar.



Edifici de la Casa Gran (actual Albatros) amb restes de l'antiga fortificació bastida pels felipistes i dinamitada pels austracistes. Foto: Josep Esquirol. Arxiu Històric de l'Escala.

La festa de benedicció de l'església és el 1739. El pescador Jeroni Masas demana el 1748 al comte Alfons IV d'Empúries, en nom dels pescadors, l'ajornament del delme i fer efectiu el pagament dels viatges de pedra d'Empúries amb destí a l'església efectuats temps enrere amb les seves embarcacions. La façana no s'acaba fins al 1752 i l'església no s'enllesteix fins al 1761. Carles III prohibeix el 1776 el català a les escoles. La independència de la parròquia escalenca vers la d'Empúries s'oficialitza el 1777. El mossèn escalenc Josep Pancol rep aquest any la notificació de Carles III conforme també es prohibeix el ball a l'interior de les esglésies. Fa una centúria del naixement del primer temple; llavors va començar una llarga història, en part consignada als llibres sacramentals, que ens ha de portar fins avui.

El magistrat i viatger Francisco de Zamora escriu el 1790 al seu diari: "La iglesia es nueva y mal construida. En sus portadas se notan los efectos del rayo y la tramontana (...). En la iglesia se han gastado inmensas sumas malamente". Es diu, de ben segur una exageració, que poc abans, entre gener de 1769 i febrer de 1770, una tramuntanada ha bufegat catorze mesos seguits.



Església recent acabada i el cementiri adjacent (1761). / Dibuix a la tècnica mixta de Rubén E. Morales.

NOTES PEU DE PÀGINA

1 Un port és un refugi on salvar la vida i refer el viatge o salvar el viatge i refer la vida. Deriva de 'port' l'adjectiu 'oportú' que prové del llatí 'opportunus', un terme nàutic referit a un tipus de vent (just el que duu a port).

2 La Casa de Trastàmara passa a regnar a la Corona d'Aragó mitjançant el Compromís de Casp (1412) que va posar fi a la crisi successòria originada per la mort sense descendència de Martí l'Humà el 1410. Reforça l'autoritat monàrquica i afavoreix el monolingüisme castellà a la cort de la corona catalano-aragonesa.

3 El complex es proveeix de l'aigua de la deu de la Fornaca, alimentada per una capa freàtica que aflora, canalitzada fins allí per decantació a través d'un recorregut d'1,4 Km.

4 Frédéric Armand de Schömberg lluita a Flandes durant les guerres contra Carles III i el 1674 li és confiat l'exèrcit del Rosselló, amb el qual s'apodera de Figueres, ataca Girona, saqueja l'Empordà i recupera el castell de Bellaguarda.

5 Autorització atorgada per l'autoritat eclesiàstica que anul·la un matrimoni no consumat entre batejats o entre part batejada i part no batejada a petició d'ambdues parts o d'una d'elles tot i l'oposició de l'altra.

6 La bruixeria es remunta en clau europea a l'inici del segle XV quan tenen lloc a les catalanes valls d'Àneu les primeres caceres de bruixes, abans dels molts coneguts casos dels Alps i del Delfinat occità.

7 Pepet Guanter les va amagar al seu olivar a instància del rector Carles Costa en iniciar-se la Guerra Civil, però poc després va morir sobtadament sense precisar l'amagatall. Després d'alguns intents frustrats, Joan Pellicer, J. M. Cortal i el nou rector Salvador Juhé las van localitzar el 17 de gener de 1984.

8 Innocenci XII, nascut amb el nom d'Antonio Pignatelli (1615-1700), és l'últim papa que porta bigoti i barba. Aquest senyal d'identitat és considerat immoral ja que es creu que és la representació dels pecats comesos.

9 Niklas Copèrnic (1473-1543), un dels grans personatges polifacètics del Renaixement, és considerat el fundador de l'astronomia moderna; les seves bases van permetre a Galileu i Isaac Newton de culminar la revolució astronòmica i capgirar la visió del cosmos.

10 El cadastre de Patiño és un tribut, fill del decret de Nova Planta, nascut amb pretensions de modernitat i equitat entre els diferents territoris peninsulars. La seva aplicació va provocar que en cinquanta anys la fiscalitat augmentés a Catalunya un 150%.

11 Michelangelo Merisi da Caravaggio (1571-1610) és un dels pintors més destacats de l'escola naturalista que va sorgir a Itàlia com a oposició al corrent manierista que va dominar l'escenari artístic del segle XVI.

12 A l'Empordà no hi ha una permanent presència maçonica. Amb cada invasió francesa s'introdueix un corrent maçó, però quan l'exèrcit es retira també ho fan els maçons. La francmaçoneria es configura el segle XVII com una societat universal.

13 El discret moviment de les relacions comercials entre Catalunya i Amèrica durant els segles XVI i XVII va prenent embranzida al llarg del segle XVIII, fins arribar a la màxima intensitat i configurar-se com a l'àmbit més actiu del comerç català.

14 Carles III l'Arxiduc (1685-1740) és pretendent al tron de la monarquia hispànica durant la guerra de Successió en virtut d'un antic pacte. El 1711, és coronat emperador del Sacre Imperi Romanogermànic.

Cedrhe

Centre de Documentació i
Recerca Històrica
de l'Escalà

www.cedrhe.cat · cedrhe@cedrhe.cat

DOCUMENTACIÓ I BIBLIOGRAFIA

Arxiu Diocesà de Girona.

Arxiu Històric de l'Escala (AHE): Llibre de Preposicions y Resolucions y altres notes de la Universitat de Empuria y la Escala (1699), Cadastre de José Patiño (1716) i Llibre de Entradas y Axidas de la Universitat de Ampurias y la Escala (1739).

Arxiu Parroquial de l'Escala: Llibres d'obra (1701).

Arxiu familiar de Benet Poch Tarrés: Llibre de Comptes (1683) –l'original és conservat a l'AHE– i carta manuscrita de Geroni Masas (1748).

ALMAGRO, Martín: *Las fuentes escritas referentes a Ampurias* (1951).

BALAGUER, Josep: "De història. Construcció de la primera Iglésia", *Costa Brava*, 38 (1921).

BOIX, Lurdes: "Del barri de pescadors al poble de l'Escala. El Port de l'Escala de la Vila d'Empúries", a *Dels mercaders d'Empúries als pescadors de l'Escala* (2012).

BOTET i SISÓ, Joaquim: "La iglesia de la villa de La Escala", a *Revista de Girona* (1877).

CATALÀ, Pere: *La plaga de la llagosta a Catalunya. 1686-1688* (1987).

COLOMEDA, Lluís: "La bruixa Piratona (segle XVII)", a *L'Escalenc*, 256 (2001).

DOMÈNECH, Gemma: *Els oficis de la construcció a Girona. 1419-1833* (2001).

ESTEBAN, Marina: *L'Escala. Un exemple de supervivència* (2001).

DONJÓ, Josep: "Orígen i toponímia de l'Escala", al *Llibre de la Festa Major de l'Escala* (1979).

GIFRE, Pere: "Universitats endeutades i fiscalitat comunitària. Les universitats del comtat d'Empúries. 1659-1705", a *Recerques* (1995).

JIMÉNEZ, Montserrat: *L'església catalana sota la monarquia dels borbons* (1999).

KAMEN, Henry: *Cambio cultural en la sociedad del Siglo de Oro. Cataluña y Castilla, siglos XVI-XVII* (1998).

MONSALVATGE, Francesc: *Los condes de Ampurias vindicados* (1917).

PELLA I FORGAS, Josep: *Historia del Ampurdán* (1883).

ROSSELLÓ, Ramon: *Procés contra Ponç Hug per pecat de sodomia* (2003).

SALA, Francesc: "Mariners i patrons", a *Fulls d'Història Local*, 9 (1989).

SANMARTÍ-GRECO, Enric: "La primera aproximació al coneixement de les pedreres de l'antiga Empúries", a *AIEG*, 33 (1994).

SANS, Josep Maria (dir) i altres: *Dietaris de la Generalitat de Catalunya, volums 6-10* (2007).

SERNA, Èrika i SERNA, Joan: "Aproximació a l'estudi d'alguns retaules altempordanesos (1620-1650)", a *AIEE*, 32 (1999).

SOLÀ, Xavier: *La reforma catòlica a la muntanya de Catalunya. Els bisbats de Girona i Vic. 1587-1800* (2008).

VILA, Mercè: *L'església de l'Escala. Allò que contenen els arxius* (1997).

ZAMORA, Francisco de: *Diario de los viajes hechos en Cataluña* (1973).

Aportacions orals: Benet Poch, M.D. Piñero i Benjami Bofarull.



FERRO / ALUMINI
INOX / P.V.C.

Polígon industrial Els Recs - C/ Saladors, 6 - 17130 L'ESCALA (Girona)
Tel.: 972 770 467 Fax: 972 775 868 e-mail: metallsues@orangemail.es



Lluís Colomeda

El misteriós encàrrec del submarí U-33



Un submarí alemany en ruta / (<http://www.24flotilla.com>).

El 1914 començava la Primera Guerra Mundial (coneguda també com la Gran Guerra) i Espanya s'erigia en un país neutral. Els dos objectius més importants per a Espanya eren Gibraltar i Marroc. El govern espanyol se sentia alié al conflicte bèl·lic. La seva neutralitat no impedia, però, que els submarins alemanys U-Boots actuassin impunement en les aigües jurisdiccionals espanyoles mediterrànies.

L'11 d'octubre d'aquell any va començar la guerra submarina. Alemanya tenia millor flota submarina que la coalició franco-anglo-italiana. Dels 130 submarins alemanys, uns 20 patrullaven per la Mediterrània. Els submarins del Kaiser no tenien pietat per al tràfic comercial. Grans velers inofensius, mercants armats o no, aliats o neutrals... eren tots víctimes dels U-Boots. El transatlàntic RMS Lusitània va sortir de Nova York el maig de 1915 amb 1.959 passatgers; va ser torpedinat pel submarí alemany U-20 davant la costa d'Irlanda. Es va enfonsar en 18 minuts i es va arrossegar fins al fons del mar.

Els submarins alemanys utilitzats durant la Primera Guerra Mundial van ser dividits en tres series. La designació U es va reservar generalment per a submarins oceànics d'atac. La designació UB es va utilitzar per a submarins costers d'atac, mentre que la designació UC va ser reservada per a submarins minadors costers. Encara que per evitar la confusió amb els U-Boot de la Kriegsmarine (Segona Guerra), els submarins alemanys de la Reichsmarine (Primera Guerra) solen ser reconeguts com els SM U-1.

Unterseeboot, klar machend zum Tauchen

A la Fonda Sureda de l'Escala, regentada per la Quimeta Sentella Sureda, hi va pernoctar uns dies de l'estiu de 1916 un alemany molt elegant, vestit impecablement de blanc de dalt a baix amb barret inclòs. Quimeta Sentella estava casada amb Pere Sureda Maranges, més conegut per Peret Joaquim, qui va ser secretari de l'Ajuntament de 1905 a 1935. Aquell alemany va comentar a la Quimeta que buscava algú de confiança i valent per fer una determinada tasca a Roses relacionada amb la mar i va ser així com aquesta demanda va arribar a la meua àvia Antònia Vilabré Coll, llavors cuinera a l'establiment. Antònia Vilabré havia vingut de Roses i havia fet d'assistenta a casa del notari Fermí Pi i Pi.

L'àvia en arribar a casa ho va comentar a l'avi Joan. En Joan Ximinis Guillot, més conegut per en Joanet, havia nascut a l'Escala el 19 de febrer de 1880. Era pescador, un home de mar... Hi ha, però, un abans i un després lligat a la Casa Gran dels Blondel en mig de l'episodi del tema del submarí. En Joan treballava el 1898 amb el baró de Blondel Carles de Miquel de Sambol quan va ser allistat, tot i ser fill de vídua, per anar a batallar a Cuba poc abans que Espanya perdés la guerra. La molt influent i enèrgica intervenció del baró de Blondel va fer que finalment Joan es deslliurés d'anar a Cuba. A la Casa Gran hi solien venir a passar uns dies de vacances, durant la primera dècada del segle XX, els fills d'Alfons XIII per l'amistat dels Blondel amb la família Borbó.

Els Blondel van ser els primers a tenir cotxes de línia motoritzats a l'Escala. Era l'any 1920. Les tartanes començaven a quedar obsoletes. El meu avi feia de cobrador dels cotxes de línia

dels Blondel fent diferents rutes, quasi sempre amb el xòfer Jaume Salip. Joanet també havia treballat la vinya i havia anat a fer carenes amb borrom a les dunes d'Empúries llogat per un enginyer de la Forestal. Aquell juliol havia arribat l'aigua corrent a l'Escala de la mà de l'alcalde Joan B. Gou.

Catalunya es dividia entre germanòfils i aliadòfils. Entre les diferents classes socials, els polítics, el clero... existien partidaris d'un i altre bàndol. A Catalunya abundaven els espies de les potències en conflicte (Alemanya, Anglaterra, França...), sobretot en les localitats costaneres. L'espionatge (i contraespionatge) es va convertir en una frenètica activitat. Barcelona va esdevenir un veritable niu d'espies provinents dels serveis secrets d'arreu del món que trobaven col·laboradors de tota mena, fins i tot entre la població catalana. Les principals activitats tenien a veure amb les ambaixades dels països rivals i les operacions dels submarins alemanys.

En Joanet va pensar que era bo aprofitar aquell jornal proposat per l'alemany i d'aquí ve que va protagonitzar aquesta història que ara llegiu. Ell, seguint les instruccions de l'alemany elegant, va sortir un dia cap a Roses on l'esperaven cinc homes en un cafè o taverna. Havien d'anar caminant ja de fosc fins a cala Montjoi. En arribar-hi van trobar un barca preparada per salpar i una caixa de fusta molt gran camuflada i segellada. Amb moltes dificultats, atès el seu sorprenent pes, van carregar la caixa a la barca i es van dirigir cap al cap Norfeu i nord enllà resseguint la costa.

A l'alçada de cap de Creus un dels homes de la barca va fer senyals amb un llum i davat la mirada atònita de l'avi va apareixer un submarí que acabava d'emergir. Després de recollir l'enigmàtica caixa, el capità del submarí i alguns oficials van saludar des del pont als sis homes de la barca i el submarí d'immediat va tornar a les profunditats del mar. Es tractava d'un U-33 alemany. El meu avi mai va saber quin era el contingut de la caixa (armament, documentació...?), però si sempre més va recordar el descomunal esforç que va demanar el seu trasllat.

Unes tres setmanes després de l'operació, en Joanet va rebre de l'home alemany el jornal estipulat i va sentir dels seus llavis que el govern alemany estava molt agraït pel gran servei que havia fet al seu país. L'avi no va conèixer mai la identitat de l'alemany, però es podria tractar de Heinrich Zoeller Visset, un enginyer civil resident a Roses entre 1908 i 1936. Zoeller devia tenir algun contacte a l'Escala que l'informava dels moviments marítims al port escalenc. L'alemany, segons m'explica l'arxiver Josep M. Barris, explotava una pedrera de marbre blanc entre la punta Falconera i la cala Montjoi. Un emplaçament magnífic per a l'espionatge i control del tràfic marítim. A Roses era de domini públic que Zoeller feia d'espia per al govern alemany.

El fet que l'alemany Zoeller tingués contactes durant la Gran Guerra amb el financer i contrabandista mallorquí Joan March no descarta que aquest últim pugués està implicat en l'afer de la caixa. Joan March, un obscurs personatge, va fer el seu agost durant la guerra. Va controlar el tràfic marítim i el cabotatge després de crear el 1916 la Companyia Transmediterrànea, va subministrar armament als submarins austríacs i va fer d'espia per a Espanya i contra Espanya.

Els U-Boots patrullaven tot el Mediterrani, des de la seva base d'operacions a la costa de l'Adriàtic. Els que controlaven la part occidental feien sovint incursions a tocar el litoral empordanès i les immediacions del golf de Roses. Els mercants Palermo italià i Llanishen anglès van ser les seves dues grans víctimes. El 1916 va ser enfonsat el Palermo davant el cap baixempordanès de Sant Sebastià; els 148 homes de la seva tripulació es van salvar, però van morir negats centenars dels 1.200 cavalls americans i 200 mules destinades a l'exèrcit italià. L'agost de 1917, el Llanishen, procedent de Marsella amb un canó com a única arma, va ser torpedinat al golf de Lleó per un submarí U-33; el torpede va travessar la sala de màquines. La tripulació va arribar a Portbou i Portvendres, però el vaixell, escorat, continuava flotant a la deriva fins embarrancar i enfonsar-se a la cala Caials de Cadaqués.



Joan Ximínis Guillot als 35 anys.
Foto: autor no identificat. Col·lecció de l'autor).



Cartell de propaganda del primer documental que va fer la Kaiserliche alemanya (Hans Rudi Rrdt).



Josep Ximínis Casadevall

Passejant vora la mar de l'Escala

ADDENDA A L'EDICIÓ DE 2013.

Quan els amics de CEDRHE em varen proposar de tornar a publicar aquest text, em vaig trobar que no el tenia digitalitzat i per això aprofito per agrair la feina de l'Ildefons Clos que el va escanejar i transformar a text digital.

Una vegada rellegit, per causa dels 21 anys transcorreguts, que m'han fet madurar, l'he trobat una mica innocent, es podria haver aprofundit més- ara ho faria-. També he trobat, però això sí que es causa del temps, que hi ha paratges que ara són totalment diferents, però això, que de primer pot semblar un inconvenient, no deixa de ser interessant des del punt de vista històric.

Què fer? Retocar-ho, posar-ho al dia, tant des del punt de vista personal com de paisatge?

Aquesta era la pregunta que em vaig fer. Després de donar-hi unes quantes voltes he decidit de deixar-ho com estava. Només amb algunes correccions d'estil, que em semblen que fan el text més entenedor.

L'Escala a 11 de gener de 2011

PRÒLEG

Si he decidit escriure aquest pròleg, ha estat perquè qui es disposi a llegir aquest text que parla de l'Escala, ho faci tenint una idea de què es trobarà. És un recull de pensaments i records, desgranats tot passejant en solitari i en conversa amb un mateix.

Com a tal conversa, no hi busqueu cap fil conductor, que no sigui el paisatge...

Ja se sap que parlant amb altres o amb un mateix, la conversa porta cap aquí cap allà sense adornar-se'n. També, com en tota conversa, hi trobareu opinions, dades, motius de persones, noms de llocs i fets, saltant cap aquí i cap allà, basats en les meves vivències, més quatre coses escoltades i prou.

No he volgut començar a preguntar a uns i a altres i fer un inventari exhaustiu de les persones o fets de què parlo. Potser un hi trobarà a faltar això o allò.

Quan un parla del que ha viscut amb altres, tots donen opinions i expliquen la seva, completant dades amb noves aportacions que no tots coneixen o recorden.

Espero que aquest text us serveixi una mica per això, per excitar records, sentit crític i constructiu. No són, per tant, unes pàgines històriques, sinó viscudes.

Per altra banda, si ho he volgut fer tot passejant ha estat per tornar als orígens. Per intentar tornar al saber del carrer, en contraposició de la saviesa oficial, nascuda dins d'aules tancades i amb aire enrarit, conservada dins d'armaris florits i amb teranyines.

Fa dos mil quatre-cents anys als alumnes de l'escola d'Aristòtil els anomenaven els peripatètics (peripatos en grec vol dir passeig) perquè feien les classes i les xerrades filosòfiques a l'aire lliure, tot passejant. També un filòsof de finals del segle XIX, mort justament el 1900, Frederic Nietzsche, esperit crític abans que res, aconsellava: «no fer cas de cap pensament que no hagi nascut a l'aire lliure i podent nosaltres bellugar-nos amb llibertat...».

Finalment, i en una època en què els autos van amb injecció i turbo, en què el mèrit és dels qui triomfen econòmicament, malgrat que siguin uns infeliços a nivell personal, en què si gastes perfum les noies o els nois més sublimes cauen als teus peus com les mosques, en què hisenda som tots..., jo em

declaro devot de la passejada, m'acontento amb el que tinc -tot i no renunciant a anar millor-, amo l'aroma de la mar, dels pins, la farigola... i, ho dic sense posar-me vermell, estimo l'Escala, el meu poble.

Nota: Com que els escalencs de l'antic Port de Pescadors en diem literalment «la Plaja», m'he permès la llicència literària d'escriure la Plaja cada vegada que m'hi refereixo, per diferenciar-ho de la platja- de sorra- en general.

LA FADA. CAPÍTOL I

Des del bell mig de les ruïnes de la ciutat d'Empúries, parcialment lliurada de la mortalla de sorra que ha cobert les seves restes més d'un mil·lenni i mig, ara mostrades als curiosos, turistes i estudiosos, amb la fredor que mostra el cadàver el forense, guaito l'aparentment petita vila de l'Escala, rebroll tardà de la soca arranada de l'abans vigorosa ciutat.

Empúries mostra les seves despulles, a través de les quals s'endevena un cos bell, ple de vitalitat, sense haver arribat al límit de les seves possibilitats. Sembla com si la mort l'hagués sorprès en plena joventut i per això ens ve una rebel·lia interior.



Empúries-l'Escala.

Pensem com sol ser d'injusta la vida! Perquè ella?
No. No m'agrada aquest començament. Sembla de l'època del romanticisme.

A veure aquest altre.

L'Escala petita vila marinera banyada per la mar Mediterrània, que es rendeix manyaga en les seves platges daurades pel sol, tan buscat pels estiuejants que amb l'impuls de la seva vinguda han canviat la fisonomia i el ritme de la vida dels seus habitants, ara majoritàriament dedicats a ocupacions relacionades amb el sector turístic.

Aquest començament tampoc no m'agrada. Sembla l'explicació d'una guia turística.

Bé, us explicaré el meu cas.

Em trobo a la meua taula, de la qual no es veu ni un pam quadrat, tan plena és de papers, llibres, discos, tasses de cafè i vasos buits, un cendrer ple de burilles de cigarretes fins dalt, intentant començar un escrit sobre l'Escala per presentar al II Certamen Literari.

La ploma, bé que corre sola -això de ploma és una concessió literària, perquè jo escric amb llapis i després ho passo a l'ordinador- però el meu esperit està torbat i indecís.

I tot plegat perquè temo escriure parcialment i caure en els defectes propis de quan un parla de casa. Per dos motius. Primer, por de fer anar l'aigua cap al meu molí, vull dir tractar l'Escala com la mare tracta als seus fills. Segon, por de dir el que cal, per allò de qui diu les veritats perd les amistats.

A part d'aquests aspectes, podríem dir-ne prosaics, hi ha el sentimental. Com fer-ho perquè les pròpies vivències es facin entenedores, com obrir la porta de la pròpia intimitat per mostrar-les?

L'Escala és el meu poble. No en tinc cap d'altre. Aquesta abans petita vila, ara ciutat turística, varada a la mar Mediterrània, posada sobre els últims esculls del Montgrí, encarada a tramuntana -quin agosarament!-, ha estat el meu bressol.

En ell he vist per primera vegada la mar, els homes i dones mariners, la finíssima i blanca sorra de les seves platges, la negror dels esculls...

Hi vaig aprendre la parla. Em va fer gran a cops de sol, de mar de tramuntana i, últimament, de ciment, «bon jour», «souvenirs» i un cert desordre, fruit de la improvisació que porta el fet de col·locar tants d'hostes de cop, que ha trencat el ritme en que des de temps immemorial s'havia viscut.

Tot això m'agradaria explicar-vos-ho no amb retòrica, ni amb un estudi fred estadístic i ple de xifres. Us ho voldria contar amb la sàvia senzillesa de l'àvia que, tot i no saber

gaire de lletra, contava aquelles rondalles que ens deixaven bocabadats fent inútils la tele i el vídeo.

No voldria escriure un enfarfegat i exhaustiu tractat sobre l'Escala. Però estareu amb mi, que no es pot descriure amb quatre paraules el que un ha viscut pas a pas, i tot el que m'han contat els qui em precediren.

Així fou, que un dia estava jo capficat en tot això, quan pensant en les rondalles se'm va ocórrer que en totes les històries hi ha una fada. L'àvia Tereseta deia que cada poble té la seva fada. I més d'una. I diables (amb cua, banyetes i forca), bruixes, follets...

De més gran vaig llegir que les fades i esperits protectors solien habitar en paratges elevats i que per això els sacerdots (homes iniciats) de totes les religions hi han fet bastir els temples.

Mireu, si no, els temples dels set turons de Roma, el Partenó, el Matxu Pitxu o, sense anar tant lluny, tots els cenobis i ermites posats dalt de muntanyes: Sant Martí del Canigó, Núria, Montserrat, Queralt, Santa Fe, els Àngels. Tots els nostres pobles empordanesos solen tenir l'església sobre el lloc més alt del seu nucli.

Fou així com vaig pensar que potser la fada de l'Escala estaria al puig més alt del terme i vaig decidir anar fins a dalt la muntanya de Montgó, a tocar la torre.

I ja em teniu allà dalt. Com que tinc entès que no surten fins que s'ha post el sol, vaig anar-hi passada la mitja tarda. El sol anava a la posta. El cel es tornava de tons rojos i els pocs núvols que hi havia sobre el Canigó, s'esfilagarsaven com una barba de sucre. Per les seves esclertes deixava passar els últims raigs de llum que queien a plom sobre el mar. Cel de vent?

La fosca començava a fer acte de presència. Només destacaven en el paisatge la ininterrompuda successió de façanes blanques d'edificis i cases que de Montgó van fins a l'Escala, les primeres i més valentes estrelles, la lluna que es trobava si fa o no fa en quart creixent i una mena de núvol que brillava com amb llum pròpia. Segons com bufava el vent anava agafant formes diferents. Se'm va anar atansant i paulatinament agafà forma femenina.

Els fanals del Passeig del Mar, l'av. Riells, el Passeig i la Punta començaren a fer pampallugues. Els meus ulls també, davant d'aquella visió.

- Què mires amb aquesta cara?

Era aquella donzella que se'm dirigí. Jo no sabia què respondre.

- No venies a veure'm? Sóc la fada.

- Ah! _ fou tot el que em sortí.

- Per què tanta estranyesa?

- Per què no t'havia vist mai.

- Tampoc havies pujat mai aquí per veure'm.

- Bé, és veritat.

De fet, tenia raó. Sempre havia pujat per gaudir del paisatge, tirar fotografies o ensenyar a algun visitant amic aquella meravella, com qui ensenya les sabates noves.

De moment em costà de parlar-li amb naturalitat, però com que ella era planera, riallera i quasi m'atreviria a dir entremaliada, de seguida m'inspirà confiança... Jo volia que ella, com a fada que era, em fes la mercè d'alguna narració o que, si res més no, m'inspirés el llenguatge adient per a cantar el meu poble.



Platja Montgó. Al fons la muntanya de Montgó.

És difícil per a un mateix descriure la nineta dels seus ulls...

Jo li vaig dir que volia escriure un relat basant-me en fets històrics. Començant tal com cal, pels antics: grecs, romans. Fins a arribar al dia d'avui: francesos, belgues, alemanys... Que pensava que ella podria explicar-me tot el que els llibres no posen i seria interessant de saber.

Tots sabem que les fades viuen molts i molts anys i ho saben tot, o quasi...

-No hi estic d'acord. -em replicà- Quina mania d'explicar les històries sempre igual!! Si vols un consell de fada, fes-ho al revés. Comença per avui i vés tirant enrera.

- Però fada...

- No remuguis i fes-me cas. No puc dir-te altra cosa. Hi ha moltes menes de fades. Jo sóc de les que surten a les nits i desordenen els papers de les taules, o trencen copes, embolico la cabellera a les donzelles, la troca de la mitja... No et puc aconsellar altrament. I no esperis que t'expliqui res d'abans, tot i que sé moltes coses passades, trobo molt més divertit el present. Mira, ara està tot il·luminat, ho tinc més bé per a treballar de nit. I què me'n dius dels cotxes?. A mi m'agrada la velocitat. I les criatures? Que maques que pugem ara!. Abans passaven gana i moltes es quedaven pel camí.

I les persones no han de treballar tan dur i teniu més bon viure. Bé, et diria moltes més coses però haig de marxar a fer de les meves.

- Bé, m'has deixat ple de dubtes com abans.

Ella féu per marxar. Jo la vaig cridar per última vegada.

- Com és que no has vingut mai a la taula del meu despatx a fer-hi enrenou?

- Vaig preguntar innocent de mi.

- Moltes vegades he vingut, però l'enrenou que tu hi tens només em permetia d'ordenar-lo i no és la feina d'una fada entremaliada com jo.

Tenia raó. Va desaparèixer.

La nit havia guanyat el dia tot i que la llum, artificial, feia acte de presència per tot el terme, encara que fos a claps i a intensitats desiguals. Vaig tornar cap a casa tal com n'havia marxat.

De tornada em vaig adonar que era tard.

Ja feia estona que havia enfosquit. Era l'estiu, segurament que devien ser les onze tocadetes.

Baixava per la pista militar, ara carrer Punta Montgó.

La muntanya de Montgó -segons sembla, el seu nom vindria del llatí Mont Jovi, muntanya de Júpiter- qui

sap els anys que feia que era en aquell lloc, potser tants com la fada. En canvi, els seus nous habitants no feia ni una generació que hi eren. Les seves cases s'enfilen des de la platja de Montgó i el paratge de l'Illa Mateua fins dalt la muntanya, on per imperatius de la força militar, en forma de filferrada, s'han quedat envoltant el pla que forma el cim, al bell mig del qual es troba la torre.



Torre Montgó.

Torre que s'aixeca orgullosa i malferida esperant la pròxima tramuntana, fent de punt i final d'aquell eixam d'edificacions, que fa bona la comparança amb la torre de Babel. Perquè tot i que la majoria són francòfons, segur que anant de casa en casa no tindriem prou dits a les mans per comptar les diferents nacionalitats de cadascú.

Circulava ja pel paratge de l'Illa Mateua. A la meva dreta la mar; al fons, la munió de llums de Roses i les seves urbanitzacions que fan pampallugues. Més cap a mi, gronxant-se en el mar, els llums dels bots que han anat pel calamar.

A la meva esquerra... A l'esquerra, com volent fer realitat allò de llibertat, igualtat i fraternitat de la comuna, conviuen, formant un gran poble, tres o quatre mil persones en un immens càmping. Llibertat! Si veiéssiu la manera de viure! Marrecs nus empaitant-se, pares llegint el diari, o estenent roba, en un joc multicolor de tendes, rulots, veles de surf assecant-se, sacs de dormir... Dones amb el mamellam descobert, amb més o menys fortuna. Uns jugant a bàdminton, altres a la petanca, a bàsquet amb una improvisada cistella o clavant coces a la pilota, que no sempre va al lloc desitjat, fent més d'un estrall en els menjadors a l'aire lliure.

Igualtat! Dutxes i rentamans comuns, així com la música i també els crits del veí, el self de les dotze a les tres, a les onze llums apagats i al llit. Fraternitat!

-Senyora Joana, que em deixaria un parell d'ous que se m'han acabat? Un parell d'homes empenyen el cotxe d'un tercer que no s'engega. Un nen que plora desesperat, perquè s'ha perdut de tenda, és recollit per una noia que el consola, fins que arriba la seva mare que fa estona que el busca nerviosa. El nen atura el bram, però continua en rebre un bon mastegot al cul -Ja et deia jo que no t'allunyessis.

Més enllà un noi ajuda un altre a canviar la roda de la rulot que s'ha reventat.

Qui sap si la legió romana d'Escipió acampada a tres mil passes d'Empúries -la Clota?-, esperant l'hora de la batalla, no vivia de manera semblant?

Seguint el carrer Punta Montgó, camí de l'Escala, s'acaba sobtadament el càmping. Trobem quatre cases i la cruïlla d'un altre carrer que està fet sobre l'antic camí de Montgó i part de la Pista Militar, el seu lleuger paviment ha donat peu que s'hagin permès la llicència de dir-ne el pompós nom d'Avinguda Montgó.

Tota cruïlla és un enigma i aquesta també.

A la dreta, sempre anant cap a l'Escala, el mar, però abans una considerable extensió de terreny anomenat les Planasses, que per imperatius de la legislació centralista, en comptes de ser terreny comunal, és a dir del Municipi, és de l'Estat. Conten que quan varen fer el cadastre no va sortir ningú que en reclamés la propietat. També conten que en aquest paratge batut per la tramuntana, de tal manera que els pocs pins que hi creixen són escarransits, s'arrosseguen per terra i estan totalment orientats al sud, (semblen el que ara s'anomenen bonsais), hi venien a enterrar els animals que es morien. Era el canyet, com es deia. També he sentit a dir que en temps de pestes, els malalts els portaven aquí i amb barques els subministraven queviures a la paltja de predrigolet del Bol Roig.

Sigui per la tramuntana i la salabror que no hi deixa viure ni la mala herba, o per ser llatzeret o per ser canyet, la qüestió és que ningú va voler-se carregar el mort i ho aprofitaren els de Madrid, com sempre.

A l'esquerra comença a enfilarse l'altre turó alt de l'Escala, el Puig Sec, seixanta metres d'alçada sobre el nivell del mar. No ens podem queixar. Montgó el supera de trenta-cinc, mentre que l'altra alçada a citar és el Pedró amb quaranta metres.



Al fons, punta Montgó, el puig Sec amb el dipòsit i la marca de la pujada de l'aigua, i al fons a la dreta la Muntanya Gran. Any 1970.

El Puig Sec, com el seu nom indica, era ple de sorra amb pins, marges de pedres immenses i per les parts baixes alguna vinya. Ara per art de màgia de la fada trapella que tot ho trastoca, el Puig Sec ha esdevingut el Puig «Moll».

Veieu, si no, l'important dipòsit d'aigua municipal, bastit els anys setanta, la cabuda del qual es compta per milions de litres, crec que tres. També s'hi troben les cases de més categoria de l'Escaló, i és clar, una gran quantitat de piscines, que haurien fet les delícies dels nostres avis per a regar horts i sulfatar vinyes. En un corral dels voltants, ara desaparegut, hi va néixer un Maranges, quan la seva mare corria amagant-se d'una carlinada. Curiosament, encara avui aquesta muntanya serveix d'amagatall, tot i que no sigui de tan nobles llinatges.

Situant-vos dalt del Puig Sec, pels volts del dipòsit d'aigua, que és l'obra més important de l'Ajuntament de l'Escaló de l'època preconstitucional, segons s'anomena en llenguatge de «Reconciliación Nacional», i mirant cap a migjorn, es veu la Muntanya Gran. A sobre seu els tres turons que sobresurten del Montgrí, el de la dreta anomenat el bisbe o també la dona, perquè recorda la forma d'una persona jacent. Al davant d'ell hi ha Sobrestany i en direcció cap a l'Escaló hi tenim l'espai que formava l'estany de Belcaire, que a finals del segle passat es va acabar de dessecar amb la construcció del rec de Sobrestany que repartia l'aigua de les plantacions d'arròs que s'hi plantaren.

La Muntanya Gran sempre ha estat motiu de litigi entre Empúries-l'Escaló i Torroella de Montgrí. Dic Empúries-l'Escaló, perquè l'últim plet que data del 1755 -en aquelles dates encara no es parlava de Municipis- s'anomena la

«Universidad del Castillo de Ampurias y Puerto de La Escala». Per estalviar feina a l'escrivà, aquesta denominació és substituïda sempre per «Villa de Ampurias y Puerto de La Escala».

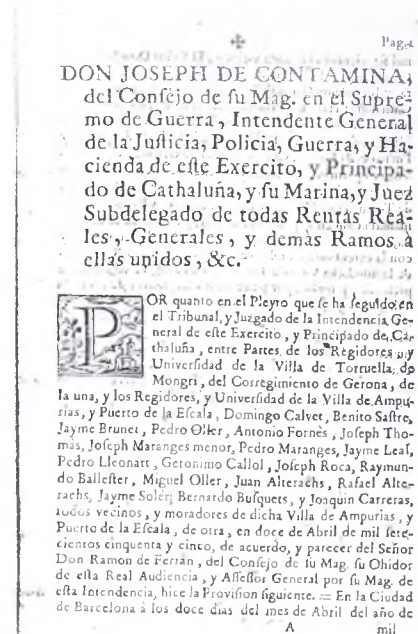
Els d'Empúries-l'Escaló sempre l'han tinguda per seva la Muntanya Gran, no sense motiu, si tenim en compte que, en els documents antics, el Comtat d'Empúries arriba fins al cap Castell, a sota hi ha la Foradada. Però els de Torroella de Montgrí quan aconseguiren del Rei Felip II, 1599, confirmat després per Felip III, 1601, l'ús de la Muntanya del Montgrí, amb un cens de 20 lliures anuals, consideraren que la Muntanya del Montgrí arribava fins a Montgó, fet que va confirmar la sentència d'aquell plet.

Al contrari, els d'Empúries-l'Escaló consideraven que la Muntanya del Montgrí s'acabava on començava la Muntanya Gran -on començaven els dominis del comte d'Empúries-. Aquesta diferent interpretació fou motiu d'altercats i plets. D'un d'aquests altercats nasqué el mot que els escalencs donem als torroellencs de Lladreburros. Una vegada més els reis varen anar contra els comtes.

Potser va ser un embolic propiciat per la fada entremaliada per preservar la seva muntanya. Qui no ens diu que de ser terme municipal de l'Escaló no estaria plena de cases i apartaments?

Vaig preguntar a la fada entremaliada, de quina manera es feren seu aquest turó del Puig Sec uns senyors que varen venir de la ciutat, comprant-lo per quatre rals, urbanitzant-lo i venent-lo a preu d'or, i em contestà que havíem quedat de no parlar del passat, que ja m'ho explicaria en una altra ocasió.

És com el miracle de la multiplicació



Portada sentència de 1775

dels pans i els peixos. Que no només s'ha donat al turó del Puig Sec sinó en altres indrets de l'Escaló, Punta Montgó, Muntanya d'En Pastor...

Potser estareu pensant que la gent de l'Escaló en la seva majoria deuen ser milionaris. Doncs no!

Els qui han fet els grans negocis són els de fora. Els pobladors de l'Escaló de fa trenta anys s'han fet la casa nova amb el que els han donat per la vinya..., han arreglat la botiga amb la venda d'una pineda... Però no gaire res més. D'acord que, com a tots els pobles, hi ha benestants amb molts bitllets, això ha estat sempre així. Però els qui s'han folrat abric i armilla amb el fenomen anomenat turisme, han estat la gran majoria els forans. Mireu, si no, les agències promotores d'apartaments, les constructores, intermediaris, bancs (ai ! pobre Escaló amb les pòlisses!!!).

La gent d'aquí, quasi tots senyors Esteves, miren neguitosos el cel, com havien fet abans quan la majoria vivia de la terra i el mar. Ara, si el temps no acompanya, el calaix és eixut. Hi ha bones i males anyades com sempre ha estat.

Abans duïen el gat a l'aigua els forners i botiguers que tenien llistes de fiar llargues com un dia sense pa. Això els reportava una pineda, un erm o un pati quan la llista era impossible d'esborrar. Conten d'algun creditor que escurçava la llista a canvi de poder pessigar una o altra mestressa de bon veure. En definitiva, la vida ha fet la típica giravolta. Ha fet allò de roda el món i torna al Born, amb l'inconvenient que ara per més bufona que sigui una mestressa no pot anar al director de la caixa i dir-li que li redueixi el deute. Vull dir que els afers no es poden arreglar en família.

I bé, m'havia entretingut massa en el Puig Sec. Vaig fer via per arribar a casa. Ben mirat no em quedava massa temps per escriure una narració per concursar al certamen literari.

Continuo per avall. Al cap de poc es troba una altra cruïlla. Es creuen l'avinguda Montgó amb l'avinguda Riells que aquí s'acaba -a tocar la casa del capità-. Si d'aquí baixem per l'avinguda Montgó, arribarem al pla, on, cap a l'esquerra- migjorn en direcció al Camí dels Termes, hi ha el paratge dels Cossis, on s'hi anava pel camí dels Cossis, ara carrer del mateix nom. Abans ple de pinedes amb excel·lents rovellons i pinetells. Ara de cases.

Davant, l'estany de Poma i a la dreta -nord- el paratge de la Clota. Abans amb vinyes i pi mediterrani. Ara...

L'Estany de Poma va sorgir de dragar una zona baixa normalment humida i plena de joncs, que en temps pretèrits fou mar, fins que es formà la barrera sorrenca de la platja dels Riells. Per aquest clot o còrrec entre el Puig Sec i la muntanya d'en Pi s'escorren part de les aigües dels Cossis i final de la muntanya Gran, formant, en arribar cap a la mar, un dels tants recs que abocaven les seves aigües a la platja dels Riells, fent-hi la seva petita aportació de sorra. Aquest rec encara aboca, tot i que ara quasi tot ell està entubat. L'anomenada muntanya d'en Pi -a ponent del carrer Cossis- és l'esquena d'ase rocós que antigament serví de pedrera per fer la muralla romana -cesarina, d'Empúries-. Com que el mar hi arribava era fàcil de transportar la pedra amb barques sense quilla, fins a Empúries. El temps, igualment com el port d'aquella ciutat, l'ha cegat de sorra, fins a ser lloc de vinyes, algun pi, i els llocs més baixos de joncs i canyars no aptes pel cultiu.

Un càmping ocupa actualment la propietat del Dr. Pi -nom del qual deriva el topònim actual del paratge- preservant-la d'haver sofert l'escarni de la caseta, el carreret, el fanalet i la voravia-liliput.

La fada entremaliada em diria que amb aquests comentaris semblo un d'aquests que estan contra el progrés. Que com tot, l'únic que cal, és controlar-lo i que si no ho sabem fer és problema nostre.

Miau!!! ja entrem en política.

Bé, ben mirat no es tracta només de política. Amb idèntiques possibilitats en un lloc, un ha fet barrabassades i un altre ha fet una cosa digna. Això és qüestió de la psicologia de l'individu que escomet l'obra. O dit en paraules d'un castís escalenc «és falta d'ignorància».

Però no us penseu que la cultura, el saber més, ho arreglaria tot. Perquè les barrabassades les sol signar un ignorant amb calés, amb la indispensable ajuda de les idees d'arquitectes, advocats, banquers i qualque artista en disseny, tots amb carrera i havent estudiat molt. Però de cultura -sensibilitat- zero.

I és que arreu els que pensen i estudien el sistema de fer factibles les idees dels ignorants de lletra, però savis en saber buscar la pela, són els que han estudiat. Això és el fracàs de la il·lustració. Els enciclopèdics francesos, i posteriorment Marx i d'altres, defensaven l'escola per a tothom i la humanitat serà salvada. Ara tothom a la universitat...

La cultura no és saber de lletra.

Sembla estrany com pensant i xerrant un se'n va d'un tema a l'altre!

Tornant a on érem i parlant del que us deia, a la dreta de l'avinguda Montgó trobem el paratge de la Clota. On hi ha la Clota Grossa, amb l'actual port de pescadors i club nàutic i la Clota Petita, que fent bo allò que el peix gros es menja el petit, és a punt de convertir-se en l'eixample del club nàutic. De moment conserva la seva forma original, només que a l'estiu està envaïda per petites embarcacions que hi fan estada.

No és casualitat que triessin aquest lloc per a fer el port. De la meua memòria era el canyet de les teranyines i bots vells a més d'haver-hi a la platja de sorra de la Clota Grossa -on ara hi ha l'edifici dels despatxos del club nàutic- bots de pescadors. A part, enmig de la Clota, dins la mar, i a redós cap a la penya que hi ha a llevant, el final de les Planasses, hi havia un parell de pilons -si fa o no com els que hi ha a la Punta -on potser els dies de llevant s'amarrava algun mercant de cabotatge esperant que passés la mala maror. Afavoria el redós, el fet que aproximadament on ara hi ha el moll que tanca el port per tramuntana, hi sorgia com un moll de rocam, no sé si junt amb esculls, o si era el que quedava d'alguna antiga rada de desembarcament. Hi ha qui apunta la hipòtesi que ja Cneu Escipió, el 218 a.C., i posteriorment Marc Porci Cató, 195 a.C. poguessin haver desembarcat a la Clota. L'actual port de l'Escala és molt tardà. Finals dels anys seixanta. Tot i que curiosament l'origen de l'Escala ve del fet de fer de port. Però com diu la vella tonada, «l'Escala n'és mal port, pel vent de Tramuntana». I més si tenim en compte que les barques eren a la Plaja, sobre pals i que cada vegada que sortien en mar havien d'empènyer-les fins a l'aigua i després pujar-les amb cordes i corrioles. Més endavant s'instal·là l'anomenada màquina de treure, que estirava les barques amb un motor elèctric. D'aquest empènyer les barques amb l'esquena ve el mot «d'esquena pelats», amb el qual ens obsequien als escalencs. Als de Roses, que ens porten molts anys d'avantatge amb la qüestió del port, els escalencs els diem ànecs, les seves barques es branden en les aigües del port com els ànecs a les basses.

No cal ni dir que amb el turisme el nombre de barques i mariners ha minvat. Com a tot arreu, els qui s'han de guanyar la vida en els sectors primaris -així en diuen ara- pagesia, mariners i altres no ho tenen gaire clar. Ara es porta més «fer negocis», anar amb camisa neta, despatx calent a l'hivern i aire condicionat a l'estiu, mans fines, caps de setmana lliures, i no haver de mirar el cel per saber si menjaràs o no.



El port de la Clota

L'última part de l'anomenada av. Montgó, transcorre pel pla del Riells paral·lela a la mar fins que fa una giragonsa al nord i es troba el carrer del Palau -antic Camí del Palau.

Aquesta zona era plena de vinyes. També horts al costat del rec Madral, ara entubat -encara raja una mica a la platja dels Riells-, i en tot el tros més baix, que s'anomenava el Clot dels Riells -popularment «el fondo dels Riells».

Dels Riells fins al camí dels Termes -anomenat així perquè fa de terme amb Torroella de Montgrí- s'alternava la vinya amb l'olivera. Travessat el terme continua fins a arribar al Palau, on es troben les restes de l'església del Palau i un poblat medieval situat tot plegat sobre d'una villa romana, i envoltat per pinedes, el camp d'en Maranges, l'olivet d'en Kilis i a prop -més al nord- el Puig de les Sorres. Puig de les Sorres que prenia el nom de ser un petit puig de sorra de la platja d'Empúries, que en realitat era una duna que anava rodolant, per efectes de la tramuntana, de la Badia de Roses fins a Torroella de Montgrí.

A principis de segle, l'Estat decidí aturar-la i plantà a les platges d'Empúries borroms i pins fins a crear l'actual aglomeració de sorra, la qual amb la més lleugera tramuntana envaeix el camí de Sant Martí d'Empúries i no es pot passar. El Puig de les Sorres, abans que -fa gairebé més de quinze anys- els propietaris decidissin vendre's la sorra, era un lloc d'excursió, berenades (enterrament de la sardina, fi de curs de l'escola, casal d'estiu ...) amb les corresponents corredisses i tombarelles per la sorra. El final de la duna, de cares al Montgrí, formava un fort pendent que ens servia de tobogan, quan tot just si en els parcs públics es veien els primers trapezis de les «Xocolates Torras».

Tornant dins el nostre terme i baixant el carrer del Palau a mà esquerra i dreta trobem l'Estepa Negra, i arribant cap als Riells a l'esquerra hi ha un paratge més o menys planer anomenat les Terrogues. Abans vinyes, pins, algun olivet, tots amb la seva figuera o ametller, barraca amb cisterna per a preparar el sulfat. Ara cases, un clap de ceps morts aquí, una barraca enfonsada allà, o una figuera, vivint impertèrrita



La Plaja



Una de les darreres barraques als carrers Ponent-Tramuntanta.

davant del pas de centenars de cotxes que l'emblanquinen de pols. Perquè, això sí, els constructors saben fer cases-és un dir -però s'han oblidat totalment de fer carrers.

La fada entremaliada diu que a ella tant li fa. Li agrada més la terra que no l'asfalt.

Però els nous invasors, els bàrbars del nord, només fan que reclamar les seves comoditats habituals. Amenacen amb marxar al seu país. Més d'un escalenc els diu que ja haurien de ser fora. Amb tot això, com que el negoci és el negoci, últimament sembla que els constructors, a més a més de fer cases, han recobrat la memòria de fer carrers.

Anem baixant i arribem a l'encreuament dels Riells amb el Camí Ample, on avui, a ple estiu, s'està celebrant un ball, dels que cada setmana es fan per ambientar, diuen. Sembla ser que el paguen els comerciants d'aquí.

Els Riells està esdevenint el centre comercial de la vila. N'hi ha que mig en broma diuen que l'Ajuntament i l'Església s'hauran de traslladar cap aquí. No deuen anar tan desencaminats, quan fins i tot ja hi comencen a obrir oficines els bancs, i tots sabem que aquests la saben molt llarga.

Davant de l'inaccessible que resulta el casc antic, per no perdre guanys, alguns comerciants de tota la vida han comprat botigues als Riells i ara en tenen dues. Però a part d'aquests pocs, els altres quasi tots són forans i, molts, estrangers. D'aquests últims, sembla que alguns fan servir els negocis de tapadora per emblanquinar calé negre. Ara, aquest nucli de comerciants rivalitza amb el de l'Escala -o nucli antic- i per això, a part d'altres singularitats que pretenen tenir, han organitzat aquest ball setmanal, ja que els «altres» fan sardanes a la Plaja.

I és que en aquest país la tradició de tants caps tants barrets és norma. Però n'hi ha més de tradicions. Conten els vells que a l'Escala deien allò de «siguis lladre, siguis honrat, vine a l'Escala i seràs salvat». I ja sabeu que hostes vingueren i de casa ens tragueren.

Ara, molts d'aquests lliguen els gossos amb llangonisses, però quan varen arribar... Es diu que el pitjor és el poll ressuscitat. És clar, que al qui li surt bé el negoci creu que és mèrit propi o predestinació i pensa que els uns neixen amb estrella i els altres amb esquella. Però tot i que ara són de casa bona, cal que pensin que de les bones cases en surten els grans ases i que brams d'ase no pugen al cel.

Finalment vaig acabar la davallada de Montgó i arribat a casa vaig posar-me al llit, l'endemà hi havia matines.

LA NIT. CAPÍTOL II

M'he adormit. No sé l'estona que fa, ni quin soroll m'ha despertat però no hi ha manera de dormir. Fa una xafogor que convida a obrir la finestra de la cambra; tot i així, com que no passa ni un alè d'aire i la temperatura exterior és alta, és com si no l'hagués oberta. Ara una arrencada amb llarg xerricar de rodes, ara un grup empitimat que canta la Marsellesa, ara dues motos accelerades a 12.000 r.p.m., l'auto que passa amb el volum de la ràdio al màxim...

La qüestió és que no podia dormir. L'ambient de gresca em convida a sortir. Són quarts de tres de la matinada, em vesteixo i surto al carrer.

Hi ha dues maneres d'agafar-se les vacances. La de reposar del tràfec portat durant l'any, fent vida metòdica i descansada. I la segona que és la de reposar de la vida metòdica i quotidiana, portant uns dies de no parar, seguint un ritme una mica boig i desordenat. Aquestes dues maneres, com veiem, es reuneixen en una que és canviar (descansar) el ritme de la vida que normalment es porta.

Cadascú tria la seva manera en funció de les seves necessitats i heus aquí que, com sempre, hi ha qui es queixa dels sorolls, tractant de brètols als qui els produeixen. Els altres s'hi tornen menyspreant-los per ensopits.

M'he dirigit cap a la mar on la marinada fa de bon estar.

Ja em teniu passejant per la platja del Riells. Platja d'origen modest.

Mai no havia estat un gran platja, la veritat sigui dita, almenys, en amplada. Amb els anys s'ha construït tot el seu entorn, s'han conduït amb canonades els recs principals (he citat el rec Madral i el de l'estany de Poma) i anul·lat els

recs d'escórrer de vinyes i horts, cada dia arribava menys aportació de sorra i terres a través de les pluges. La platja s'anà encongint, fins que de cop i volta una corrúa de camions abocà sorra procedent de les dunes de Sant Pere Pescador, i de mica en mica, dia rera dia, com un «casament» d'infatigables formigues ompliren de sorra la platja dels Riells, fins i tot tapant l'ullal d'aigua «salmàstica» de la banda de Ponent, molt a prop del Passeig del Mar.

La platja dels Riells, cofoia, no s'ho creia. Amb el nou maquillatge li havien tret la gepa que tenia al bell del seu recorregut longitudinal, producte del fet que els esculls de l'Aspre situats dins la cala, trenquen les esbotzades, fent que la seva fúria respecti una mica la sorra d'aquell indret. Ara lluïa una noble i bella forma de punt rodó que l'omplia d'orgull. La sorra venia de les dunes del Riuet de la banda de Sant Pere Pescador. Per causa d'aquesta extracció ara ha desaparegut la platja del riuet, tal i com es veu en les fotos antigues.

Però els maquillatges en anar a dormir es malmeten. I heus aquí, que l'endemà, després d'un petit gregal, la gepa havia tornat a sortir i més endavant a cops de tramuntana la sorra i amb ella l'amplada anà desapareixent en part.

Mantenir la sorra a la Platja dels Riells, ens hem de mentalitzar que serà costós, i que no es podrà fer cada dos per tres.

Em vaig passejant per la llongada de la platja, rebent la rítmica manyaga de l'aigua que de tan quieta sembla que dormi. En la fosca sobresurt la claror dels fanals del Passeig del Mar, que el fiten fins a arribar a la Casa Gran.

Haig d'esquivar algun pescador que pacientment espera. Allà, en un racó,

uns visitants de motxilla, dormint sobre la sorra. Aquí i allà les parelles, no distingeixo sexes, la foscor els empara, fan anar les mans nervioses buscant la pell, fins a l'esclat tranquil·litzador.

Pujo pel corriol que mena al final del Camí Ample. Davant meu em topo amb la zona d'esbarjo que hores abans estava curulla de criatures, llums girant al compàs dels cavallets, música... Ara tot és quiet. Arran la paret de la tanca encara hi ha un parell de ceps que ens indiquen que aquí també hi havia vinyes. Abans de fer la pista militar, el Camí Ample baixava cap a la platja dels Riells, i es passava entre la mar i els marges i tanques de canya i tamarius de les vinyes que hi donaven directament. De la platja estant es pujava cap al camí de Sant Briu o Camp Rabassa o els Cossis.

Dels Riells fins a l'Ave Maria, on comença el nucli antic de l'Escala, tot eren vinyes.

Moltes cases de l'Escala tenien bótes i es feien el vi, amb més o menys fortuna. El cep d'aquí és de molt bona mena, però el vi no té gaire grau perquè hi plou força. A més, el mateix que passa amb els embotits que es salen i que cal que s'adobin, el contrast amb la humitat del mar i la sequedat de la tramuntana, fa que no segueixin el seu procés de transformació dins de l'estabilitat atmosfèrica que requereixen. Tot i amb això, tothom deia glòries del seu vi (encara que aquella anyada tingués un punt de picat).

L'època de verema era després de la Festa Major. Al Codolar, sota el Passeig, on hi havia parades, tómbols, cavallets i les barques d'en Jaumet, hi havia les semals que es netejaven amb aigua de mar i tot s'anava amanint perquè quan es premsés no fallés res i els atuells necessaris estiguessin a punt.

Hi havia algunes premses fixes on es premsaven els raïms i d'on sortien les semals, portades per dos homes, amb els pals semalers cap al celler directament, si era algú que hi vivia a prop i tenia poc most, o carregat dalt dels carros. La canalla, com els abegots, no paràvem de voltar les semals, agafant un gotim de raïm d'ací, un d'allà, fins que els grans ens picaven els dits. Tots demanàvem de tastar el most -que n'és de deliciós acabat de premsar!- generalment ens engegaven a dida, però sempre en trobàvem un de més mainader que ens en donava.

Vaig caminant tot vora mar cap al poble, la nit avança i cada vegada passen menys cotxes. Els llums de les finestres dels apartaments quasi tots són apagats. És l'hora dels solitaris, torrats, desquiciats, i dels que busquen no saben què.



Camí Ample i avinguda Riells.

Jo sóc a l'alçada de la Punta de l'Ase. Més cap enllà, dins la mar, veig el que fora el pedestal de la roca del Frare, desapareguda fa uns anys d'un cop de mar.

Cap en terra hi ha la versió moderna de la institució gastronòmica que fou «Ca la Nieves».

Del Passeig estant, mirant pel carrer que puja per munt, anomenat Gregal, es veu el Cementiri Vell de l'Escala.

Passa un auto amb una colla que van molt contents, em saluden fent servir els braços com molins de vent. Porten el cassette al màxim amb l'últim d'en Lou Reed, New York.

Torna la calma.

El Cementiri Vell (també anomenat poèticament Mar i Blanc) havia arribat a un grau de degradació pel pas del temps que necessitava que se li restaressin motlures dels nínxols, creus trencades, lloses de terra, etc... Per portar a terme això es veu que es va agafar un arquitecte, i no un mestre d'obres. Pel que m'han dit, sembla que la restauració no és només això, sinó una autèntica intervenció, en el sentit de canviar aspectes del cementiri, que a part dels gustos personals de cadascú, no es basen en necessitats pròpies del seu ús -com a cementiri està clausurat- que justifiquin aquestes reformes o canvis -que així es com s'integren i agafen solera els afegits i supressions- sinó en pures entelèquies estético-artístiques de difícil justificació.

En fi, esperem que el seny i la mesura deixin el cementiri on és i com és, no en va és un lloc on la pau i el repòs justifiquen que el deixin en pau. Una mica com els morts, nets, polits, però en pau.

Anava pensant tot això quan arribo a l'alçada de l'Ave Maria, on hi havia els estenedors vora mar.

Hi recordo la penya amb tancats provisionals, amb quatre gallines dels guàrdies civils que tenien la «Casa Cuartel» on ara hi ha la llibreria «Els Trobadors» -bonica manera de santificar un lloc maleït per les armes, aquesta de posar-hi llibres.

Un baixant davant dels entenedors -més o menys a tirada de l'Ave Maria- duia a l'escar d'en Bigarós. Venint dels Riells era després de la roca del Bou o del Lleó. Després hi ha el Codolar que és l'espai fins a l'escar d'en Llardén.

L'antic passeig anava de la Casa Gran fins a la tirada del carrer del Mar i el seu mur era coronat per una barana de més bon gust que l'actual. La petita penya del Codolar es feia servir per llençar les robes i mobles que ja no servien. Els temporals de llevant feien la neteja. Mentrestant, les maletes esfotrassades, matalassos i somiers podrits, farcells de roba -havien netejat la cambra d'algú que s'havia mort?-, caixes, pilons de revistes, etc... feien les delícies dels petits que ens dedicàvem a remenar, destrossar i enfonsar a l'aigua a cop de còdol -la penya de la Creu feia les mateixes funcions però del barri del Pedró-.

Quan de petits accedíem a l'escar d'en Llardén per anar a saltar per roques i esculls, et rebia una característica flaire d'orina. I és que trenta anys enrere era costum habitual pixar en racons, no només de mar, sinó pels carrers, aprofitant un brançal d'una porta de pati o la mica d'intimitat d'una cantonada.

Sortíem del col·legi i berenàvem amb pa i xocolata (Juncosa), pa amb vi i sucre, pa amb anxoves. Si la mare no ens feia anar a comprar o no ens donava qualsevol altre encàrrec, ens n'anàvem cap al Codolar amb la canya de pescar -de canya no d'aquestes modernes- amb un tros de fil de niló, un plom i un ham-, a vegades amb la popera, i així hi passàvem l'estona. Primer agafàvem pades, els cargols no perquè no van bé per esquer, o cuques remenant la sorra de la llongada i sota els còdols. Les posàvem dins duna boina vella girada del revés i encoixinada amb algues. Després de saltar totes les roques i els esculls pels llocs més difícils, més d'una vegada ens fèiem un bon trenc, o agafàvem un pop -en dèiem agafar un pop de caure dins l'aigua vestits i quedar xops-, ens posàvem amb



Passeig del Mar.



Eixample de l'Ave Maria fins Riells. av. Girona.



Antiga caserna de la Guàrdia Civil.

les canyes per les roques dels Porquets, de la Gallina, del Barco, o per la infinitat de racons que entre roca i roca hi ha, on amagats els gòmits atacaven l'esquer, la qual cosa era la seva perdició.

Menjàvem patallides que agafàvem de les roques i miràvem com en Pepet Mai Mengis, o en Tero, o en Mojines i tants d'altres anaven d'escull en escull agafant peluts amb una canya al final de la qual posaven un filferro amb una patallida. Es posa l'esquer davant del cau on se suposa que hi ha el pelut. Si aquest surt i amb la pinça s'agafa a la patallida, se l'estira i se'l fa saltar dins el xalabret que es du a l'altra mà. Quan feien el mur que aguanta el Passeig del Mar -de l'Ave Maria fins al Camí Ample-, les aigües que quedaren entre el mur i la penya, estaven plenes de peluts, gratonells, cabres, guiules, llisses, gòmits, algun porquet, bètzeres, baboses... que per pocs dies feren les delícies dels pescadors d'escull.

Quan tornàvem cap a casa amb el nostre tresor pescat -la meitat dels peixos no eren mengívols-, acabàvem donant-lo als gats, que poblaven els carrers i feien estada en els patis coberts on es guardaven les armellades, xarxes per tenyir -abans dels fils sintètics, les xarxes s'havien de tenyir periòdicament, perquè no es podrissin, barrils d'anxoves, estris i atuells que cadascú tenia per les feines d'en mar. A manca de productes eficaços, els gats eren els encarregats de donar guerra a les rates, per tal que no malmenessin les xarxes. Per això totes les portes dels patis tenien la gateraforat rodó que possibilitava l'accés dels gats- i quasi sempre, davant, un plat o paper de diari amb restes de menjar.

Sense adonar-me'n, mentre pensava tot això, he quedat assegut en el banc d'en «Si no fos». Està adossat a la paret del jardí del Clos del Pastor, de la Casa Solitud que les germanes Granell varen obsequiar a la Puntona -al pare de la Víctor Català li deien en Punton-.

Cal pensar que varen fer aquest banc tan ben fet, perquè abans de bastir la casa, quan era una part més dels estenedors, ja hi havia un banc d'en «Si no fos», encara que hagués sigut amb unes pedres i una fusta, on ja s'anava a mirar el temps i on els més grans arreglaven el món i passaven l'estona veient les «remendadores» i els bots que del Codolar sortien?. No ho sé.

Ara m'està tocant una mica de marinada que fa més passadora la nit. Quina calor!!!

Va sortint jovenalla del Look i de l'Aquàrium. Comencen a anar a «retiro» -a tancar els ànecs-. Una parella em crida l'atenció perquè s'han aturat a la barana. Traspuen sentiment de felicitat, es miren, semblen tots dos encisats, els dits d'un amanyaguen els de l'altre, a poc a poc, sense dèria, amb la seguretat i confiança de l'amor sabut. Es van mirant i apropant-se lentament, no hi ha pressa, tot el món, tot el temps és seu, finalment els llavis es toquen, s'ajunten i gaudeixen.

La nit, ara tan curta, no tardarà en deixar pas al dia.

El compassat ritme de les blaves llums del cotxe de Policia Municipal ha interromput el meu pensament.

M'aixeco, segueixo passejant. Han tancat l'Aquàrium, surten els últims, els animals de nit. Són quarts de quatre, s'aturen i decideixen anar a un altre lloc que tanquen més tard.

L'Aquàrium és una petita discoteca instal·lada al voltant i sota una piscina construïda fa trenta anys dins el mar. Aquesta piscina sobre el mar suposo que és una altra trapelleria de la nostra fada. Fer una piscina a secà o en terra és raonable, però d'aquesta feta sobre el mar, i oberta a llevant, sempre m'ha semblat una collonada. Collonada: paraula usada, amb el sentit de presa de pèl, per l'escriptor empordanès Josep Pla -molt aimant dels suquets i del mam de «Ca la Nieves».

Pel rocam que va del final del Passeig fins a l'Olla, sota la Casa Gran, hi havia els viviers de ca la Nieves, el Voramar, el Marquesado... on guardaven les llagostes i altres mariscs. Aquests viviers fets amb totxanes sense tapar els forats perquè hi entrés i sortís l'aigua, aprofitant tres o quatre petites roques que li feien de reforç, tenien una tapadora de fusta superior. Quan algun client demanava llagosta, veies els ajudants de cuiners amb el xalabret que l'anaven a «pescar» al viver.

Encara no hi havia els moderns viviers artificials amb filtre i bomba d'aigua que veiem ara als restaurants i marisqueries. Donant la volta a l'edifici que ha substituït la Casa Gran -si aquella era gran, aquesta en fa tres com ella, un altre dels miracles escalencs de la multiplicació de l'espai- que podria haver continuat amb el mateix nom i que els seus promotors han batejat amb el poc afortunat de «Albatros» i el poble amb el «d'Exin Castillo», arribo al port d'en Perris passant per l'Olla, lloc de banys abans no es possessin de moda les platges, així com La Creu i el Codolar.

Passo per la Timpa, la Punta i arribo a la Platja.



Casa de Can Llardén.



Passeig d'en Lluís Albert, amb la Casa d'en Llardén i la Casa Gran al final.



En primer terme la Casa Gran, més enllà la piscina amb l'Aquarium.



La Punta i la Platja.

Tot el recorregut està ple de bars, pizzeries i restaurants amb terrasses cobertes amb tendals on descansen les taules i cadires, esperant l'endemà per suportar el cul desmesurat d'un bevedor de cervesa botit, o el del xulo piscines que s'hi passa el dia amb les seves ulleres fosques i posat de perdonavides mirant si lliga un cromó, o el de la senyora gran que va a passejar el nét o els peus d'aquest que no hi ha manera que s'assegui, o el culet ben fet proporcionat, rodó, sensual, cobert -és un dir- amb un short del que sorgeixen dues esculturals cuixes que fan les delícies dels que fan la caminada tot fent borrom, i dels joves que busquen barrila. Que diferent aquesta Plaja de la d'abans! Ara hi dormen centenars de cadires, abans una cinquantena de teranyines. Era més bonic? Potser sí. Més típic? Potser també. Però deixant a part el tòpic dels temps passats millors, cal prescindir del tipisme i viure el present, que serà la base del futur, treballant per no destruir les arrels culturals, arquitectòniques i paisatgístiques (ecològiques). No mirar enrere lamentant-nos del passat perdut -lligat per altra banda a la misèria, subdesenvolupament, analfabetisme, mortaldat infantil, caciquisme...-. Els partidaris del progrés irrespectuos i a ultrança s'aprofiten d'aquesta connotació negativa, per sortir-se amb la seva, amb la justificació que els «altres» encara viurien a les coves. Cal que aquests «altres», en comptes de marginar-se amb l'excusa que no hi ha res a fer, maldin per ocupar el seu lloc a la societat amb què s'arribaria a un equilibri.

Alerta!! El progrés és discutible quant a les formes d'opressió i alienació que porta inherents, però que no són intrínseques d'ell, sinó dels homes que hi especulen i el manipulen.

El mateix passa amb el fenomen turístic que ha caigut com una allau sobre els pobles de la costa, incidint-hi sense que ni se'n adonessin -com fou posem pel cas, el descobriment del ferro, o de la roda per la humanitat- i sense poder-lo controlar, si pensem amb els mitjans humans, tècnics, legals... dels

quals disposaven en els anys cinquanta, seixanta i setanta. Tot i la impossibilitat de sortir del joc, sí que ara existeixen mitjans per controlar aquesta sensació de desordre i descontrol que es nota en tots els pobles costaners, l'Escala no n'és una excepció.

ELS CARRERS. CAPÍTOL III

M'he assegut en una de les cadires de la Caravella, torna a passar un cotxe de la patrulla municipal, alenteixen i m'observen per si cal intervenir, em coneixen, em saluden i continuen. En Papi arriba de fer el vol i cantar en Sinatra, ni em veu.

Toquen les quatre al rellotge de la vila.

M'aixeco, continuo, sento el terrabastall del camió de les escombraries tot escurant els contenidors.

D'esquenes a mar miro la façana costanera, hi recordo els il·lustres bars on mentre uns hi feien l'últim «carajillo», els altres ja hi feien el primer, quasi mai tancaven: can Panxo, can Trenta, can Paciència.

La fàbrica del gel -a l'anomenat edifici de la punxa. Les neveres i cambres anaven amb gel. Ara ningú n'hi vol, de gel a les neveres.

Pujo pel carrer del Port, Banc Transatlàntic, antiga Ca la Nieves. Galeries Sant Rafel, abans sala Sureda (ball, cinema, teatre). Davant, la Maria del Pa, cantonada Maranges - c. del Port, abans Sala Pekín (ball, cinema, teatre).

Hi havia hagut dos ateneus, el d'esquerres i el de dretes (ara en dirien el progre i el carca). Més endavant passada la guerra, el cine parroquial anomenat Cacauet, al carrer Poca Farina cantonada Pintor Massanet.

Al costat del bar d'en Bofill, on ara hi ha l'hotel Voramar, hi havia un espai on posteriorment es féu una bolera (actual hotel Juvínés) on també es feien balls.

I és que per un poble de dos mil cinc-cents habitants, l'Escala estava ben assortida de llocs de diversió. En compensació l'església té unes dimensions considerables pel nombre de feligresos. Últimament l'Ajuntament ha fet una Casa de la Vila que no ha volgut ser menys.

Aquesta quantitat de locals de ball, teatre, recolzant en la corresponent associació que hi desenvolupava les seves activitats, i esbarjo, ens confirma que el caràcter de l'escalenc és expansiu, donat a gresca, i a portar a cap activitats de conjunt on ell personalment tingui algun tipus de protagonisme. El que trenca el tòpic del català com a seriós i avorrit -hi ha algun tòpic que es pugui aplicar seriosament? En l'actualitat els «altres catalans» -que segons el tòpic tot el dia canten i ballen- s'han afegit a la munió dels qui organitzen fan i gaudeixen. Només cal mirar últimament, el Play-Back, el Carnestoltes, la processó del Carme -amb l'homenatge a la vellesa i dinar de germanor-, l'homenatge a l'escalenc absent...

És curiosa aquesta substitució del patronatge dels pescadors que correspon a Sant Pere, fins i tot l'església de la vila li està dedicada per la Mare de Déu del Carme. Malgrat altres versions, jo hi veig un motiu freudià en aquest èxit, i és el que un senyor amb barba i mariner mai no podrà competir amb una dona, que reflecteix més la imatge d'aquella que mira el mar neguitosa si veu grop, que pateix, que procura, que vigila i té cura que la casa tiri endavant, tot i l'absència d'ell i alguna dosi de bohèmia que hi ha en tot mariner. Si tenim en compte que en l'antigor les divinitats que procuraven per l'abundor -de fills, collita, cacera, pesca- eren sempre de sexe femení (deesses), ja tenim raó ancestral que ha originat el procés de substitució d'un sant barbut per una fina Mare de Déu.

Ara mateix ha estat la festa del Carme i el gremi de pescadors ha treballat fent uns gegants i caps grossos per fer de comparses de la processó i de passada dotar la vila d'una figura folklòrica que no posseïa.



Façana al carrer Pintor Joan Massanet de l'edifici del cine Cacauet.

Arribo al carrer de les botigues (el carrer Maranges). No és difícil deduir d'on li ve el nom o més ben dit el mot. Després del port amb totes les tavernes venia la duana, edifici de l'Alfolí de la Sal, i finalment les botigues, les de menjar, que ara anomenen supermercats, abans en deien botigues de «ultramarinos». Tenien productes de més enllà de la mar. Sucre, cafè, espècies, ron... No us penseu que només venien menjar. En una botiga hi podies comprar pa, queviures, espartenyas, betes i fils, aigua oxigenada, aspirines. Venien a ser una mena d'hipers d'aquells temps. Hi havia cal Gambo, can Llonch i can Frigola (ca la Victorina). A la frontera entre el Passeig i el Pedró hi trobàvem cal Ros, can Rosendo, cal Gall. Al Pedró: can Sabateret, can Tarra, ca la Rallona...

El pa, fins que decidiren ajuntar-se diversos forners i fer l'«Agrupación Panadera Ampurdanesa», que muntà la primera fàbrica a l'Ave Maria on hi havia hagut l'escola vella del poble i on ara hi ha el bloc de pisos que fa cantonada amb el c. Santa Màxima, se'l feia cada forner i se'l venia a la botiga de casa seva. En Martí Solés, en Joan Lau, en Sabateret, en Gall, en Frigola, en Pere Juli... Tots eren forners.

Podríem citar carnisseres: en Buac, en Gardella, cal Vaquer, Casas, i altres oficis, comerços, indústries de tots tipus que han anat desapareixent.

El Noi Boter i el de ca la Petanca, que feien bótes, semals... En Valls que feia caixes de cartró.

Les fàbriques de filats. Les drassanes d'en Vadoret. La malaurada Elena amb la qual tantes noies aprengheren a brodar fent llençols, estovalles, bates, bosses de pa.

M'imagino que la direcció dels carrers de l'Escala es deu al fet d'haver seguit la trama bàsica dels dos camins principals. L'actual Enric Serra, abans carrer Major, que era el camí que menava als masos que hi devia haver en el que ara és el nucli antic cap a Torroella i Girona, i el c. Empúries o el de Gràcia que era l'altre camí que menava cap a Empúries i Figueres.

Seria curiós de saber de qui fou la idea urbanística que inspirà la trama de carrers. El fet de ser un poble modern, amb el creixement decisiu durant el mil set-cents i començament del mil vuit-cents, podem pensar raonadament que qualche mestre d'obres o persona il·lustrada del ram, inspirés la xarxa viària. Eren temps en que la Il·lustració aportà noves idees en el camp de la higiene de l'habitatge i de l'organització de les ciutats, i l'Escala, lloc sense un nucli medieval que l'encotillés, es desenvolupà linealment.

La trama dels carrers que van nord-sud, són paral·lels al carrer Major -formen la part del poble anomenada el Passeig-, s'interromp tocant a l'Ave Maria, per raó dels horts que encara no s'han edificat -en el seu moment s'hauran d'obrir- i en l'àmbit de l'església al voltant de la qual hi havia el cementiri parroquial.

La trama est-oest, carrers de la Creu i part del Pedró són paral·lels al carrer Empúries.

Els carrers també han sofert el canvi del pas del temps. No només en els materials que ara els cobreixen, asfalt i voreres, sinó, i això és el principal, en el seu ús i funció. Podríem dir, no sense fonament, que el carrer era la continuació de la casa. L'espai de carrer de davant de casa, cadascú el tenia com a seu, en ell hi portava a terme diverses activitats pròpies del seu ofici i se'n servia com un annex de l'habitatge.

Els carrers eren de terra i sense voreres. Davant d'una casa s'hi podia veure testos amb geranis, clavellines..., o un petit jardí senyalat amb pedres, ple de flors de nit, una parra. Els escalencs treien al carrer a assecat les bótes d'aigua plenes d'escates, la galleda d'anar en mar, palangres, jombines... Mentre es xerrava amb algú altre s'anava ordenant els hams del palangre o s'esclovelaven les mongetes seques que s'estenien sobre un sac perquè el vent s'emportés la pellofa seca. S'esgranava blat de moro o, amb la madeixa de fil a la butxaca s'anava omplint l'agulla de «remendar». Un altre,



La Creu a sota can Guinya, al carrer de Gràcia.



Inici del carrer Major, avui carrer Enric Serra. Primer terme ca la Gansa.

assegut en una cadira baixa de balca «remendava» l'armallada enfilant-la en els claus clavats dalt dels barrots de la respallera d'una altra cadira que es posava davant repenjada en els genolls. Durant la verema les semals dormien al carrer.

Al carrer podies veure els matalassers estendre la llana sobre un gros mocador, picant-la amb dos llargs bastons amb un rítmic i peculiar compàs, refent i cosint després el matalàs que quedava com nou. L'esmolet amb el seu carret, en el qual es feia anar la mola gronxant el peu sobre una palanca, passant pels carrers fent el xiulet característic, amb una fulla d'acer passada sobre la mola en marxa. El parracaire anava pels carrers fent tractes de porta en porta. El paraigüer que, a part d'apedaçar i canviar barnilles dels paraigües trencats, amb el soldador que portava dins un fognon sempre amb brases, tapava els forats dels pots i olles amb estany. És que no es llençava res!

Els fusters, ferrers, boters... també usaven el carrer com una continuació del seu obrador, ja sigui emmagatzemant-hi material que no els cabia dins, com treballant al defora per manca d'espai i claror.

Donada l'economia escalenca, l'arquitectura no podia ser opulenta i la majoria de cases eren entre mitgeres, amb una façana no gaires vegades superior a trenta pams. De planta baixa i planta pis reculada del darrera on quedava el petit terrat, que donava sobre el pati al qual s'accedia per la planta baixa. Aquesta solia tenir una porta d'entrada central que donava a una entradeta en el millor dels casos, o directament a la que en podríem dir menjador-cuina-estar, que donava a un rebost lateral, amb finestra a l'exterior, on hi havien les bótes de vi, el barril d'anxoves, els tomàquets penjats, les cebes, alls i les patates esteses. Al fons una cambra per magatzem de xarxes i estris de pesca, una escala que comunicava amb les cambres de dalt, i sota d'ella la comuna.

Les obertures eren petites i, per tant, les cases fosques i humides per causa del clima de l'Escala.

No és estrany, doncs, que el carrer servís d'apèndix al propi habitatge, si pensem que a vegades hi havien de conuiu els avis, els joves i els infants, i més si tenim en compte el clima temperat del país, on durant la major part del temps fa de bon estar al carrer. Per tot això és normal que el carrer es convertís en un espai lúdic (els qui hagin fet vida de càmping ho entendran de seguida). Quines garotes són les més bones, sinó les menjades assegut al carrer, al sol de febrer, amb un bon porró de vi fet a casa al costat, i un bon pa de llenya, tot plegat compartit amb la conversa dels veïns (no passaven cotxes ni motos).

I de les sardines, acabades de portar de la barcada, fetes al caliu d'un foc de carbó posat al mig del carrer, a primera hora del matí? Què me'n dieu?

O cap al tard, durant un merescut repòs, gandulejar mig ajaçat per terra, arreglant el món a cops de discussions político-econòmiques, amb l'amaniment de l'olor de les flors de nit, tot rosegant un tros de pa amb una arengada.

De tant en tant, els déus sabran perquè, s'ajuntaven l'avi Esquelleta, l'avi Buac, els Català i cantaven a veus sardanes, havaneres picants... Això ja era glòria!

Periòdicament pel carrer també se sentia a cantar les gitanes tot acompanyant-se amb el tambor i les castanyoles, passejant una mona o una cabra, al finalitzar passaven el plateret on els tiraven deu cèntims o els més generosos dos rals.

Ara bé, els autèntics amos i senyors dels carrers érem la canalla. La manca de tele, classes particulars, cambres àmplies i assolellades, amb tota mena de joguines, llibres, cassettes..., ens feia sortir de casa a practicar jocs de tot tipus: les olles, els quatre cantons, vistri, el palet, bèlit, saltar a corda, les boles, la inevitable pilota. Anàvem amunt i avall com les volades d'ocells i amb la nostra infantil, però empenyadora inconsciència, més d'un test, vidre, gat, gos i tota mena d'estrís i atuells que pel carrers hi havia, va rebre les conseqüències d'una pedra, cop de pilota, coça ...

Ara, això sí, fins el més entremaliat quedava quiet quan havent sopat, a l'estiu, al carrer, asseguts fent rotllana, escoltàvem les rondalles que ens explicava l'àvia Tereseta. Era el màgic poder de la paraula que s'apoderava de l'aire. Aprofito per fer un incís i retre homenatge a aquesta àvia, la qual als dels voltants del carrer Puig Sureda,



L'ajuntament vell des del campanar de l'església parroquial.

ens va nodrir de rondalles, fent d'autèntica transmissora dels sentiments, lluites i llegendes ancestrals, en aquells temps de la nostra infantesa, quan les cases eren sempre obertes i no sabiem ni on era la clau. A aquests tipus de persones, n'hi ha moltes més a l'Escala, senzilles, però no tontes, sense ambició, però no pobres d'esperit, que passen per la vida com aquell qui res, són les que, si mai hi ha seny, caldrà posar als llibres, diaris i revistes i no la colla de pòtols (Juli César, Wamba, Pere el Gran, Sant Lluís de França, Hegel, Boier, Julito Capillas i la resta d'«artistes», jet set, «esportistes»...) que només han embrutat la història dels pobles i la intenten distreure amb cants i proeses de mal gust, que al cap i a la fi només serveixen per escurar-nos les butxaques.

Ara, d'ençà que les cases es tanquen amb pany i clau, els carrers han esdevingut espai de tothom, públic. Ja no és la parcel·leta de cadascú. I com que el que és de tots no és de ningú, el carrer ara és un espai d'asfalt delimitat per una vorera a cada banda, que serveix per magatzem de cotxes, de tal manera que no pots entrar al teu propi garatge si no tens placa de gual.

Aquests canvis ens fan veure que tot és relatiu. No hi ha res que duri, tot canvia (ja ho deia el filòsof grec) i no ens podem encaparrar ni en el que és bo ni en el que és dolent que ara tenim, perquè amb una generació es capgira tota l'escala de valors i la Terra continua el seu persimoniós i imperceptible viatge per l'univers, els savis d'ahir ara ja no ho són, demà potser ho tornaran a ser, i aquí, aparentment, no passa res.

Tot i els canvis, modernament, igual que abans, s'han fet servir els antics camins per a vertebrar la xarxa de carrers, oblidant-se d'adreçar-los.

Així tenim carrers que fan fins a dos quilòmetres com el Tarragona, Lleida, Sant Briu, Cossis, Camp Rabassa, que segueixen el camí antic fent les mateixes que aquell feia. De totes maneres i tractant-se d'una ciutat de segona residència no hi fa res, ans al contrari, ja que a cada revolt només veus una petita tramada del carrer i aquest es torna més amè i menys ciutat. Per altra banda i de cares als romàntics s'ha conservat sencera la trama de camins però més amples. Així doncs, (potser influx de la fada entremaliada) al contrari de molts pobles i ciutats, l'Escala té el nucli antic rectilini i la part nova entortolligada, plena de carrers sense sortida i innombrables culs de sac.

Un aspecte que diferencia el poble de l'Escala (recordem que no té gaire més de tres-cents anys) dels pobles d'origen medieval, és la manca de plaça del mercat. Quan un veu l'actual plaça de l'Església que era cementiri i la plaça de l'Ajuntament, la plaça del Sòl d'en Saguer, ara Víctor Català, no existia fa cent cinquanta anys, es fa difícil d'imaginar on es devia situar una institució tan arrelada i necessària per a l'intercanvi comercial, com és el mercat. Això em porta a una reflexió i és que l'Escala amb el peix, els ramats, els horts familiars i la vinya, formava un poble econòmicament autosuficient. Si tenim en compte que en néixer l'Escala els mercats feia centenars d'anys que existien, hem de suposar que els pocs primers no devien representar una força econòmica suficient com per fer venir el mercat a ells, i devien ser ells qui anaven al més proper, segurament Torroella de Montgrí. Toquen un quart de cinc de la matinada, he trencat pel carrer de les Botigues i he pujat pel Santa Màxima fins a la plaça de l'Església, la façana de la qual recentment s'ha il·luminat.

Per cert que el carrer de les Botigues, feia funcions de rambla del poble. Els dissabtes a la tarda i els diumenges, així com els dies de feina cap al tard, la jovenalla caminava d'un extrem a l'altre de carrer, tot i xerrant, insinuant-se i començant els primers jocs de busca de parella, amb les habituals persecucions, indirectes, estirades de trenes i declaracions dissimulades, d'on naixien els primers amors i les primeres frustracions. Sortíem de repàs o del comerç, amb en Mena. Compràvem una bossa de pipes i fer volts al carrer de les Botigues.

A la cantonada del cine Pekín hi havia la pissarra on, amb lletres de mà i amb guix de colors, s'anunciava la pel·lícula de dimecres al vespre i la de dissabte i diumenge. Al cine Cacauet només en feien diumenge a la tarda.

Per l'influx de la tècnica i les novetats que de mica en mica anaven arribant, colles de joves amb un tocadiscs i els discs que aconsegueixen reunir, formaven grups que fins i tot tenien nom i feien balls casolans en algun local més o menys gran, (magatzem, garatge) on es penjaven pòsters dels músics populars del moment i alguns elements decoratius per fer més apropiat l'escenari.

I és que els pares s'estimaven més això que no pas que els seus fills anessin a les discoteques, que eren considerades llocs de perdició, gents extravagants, homosexuals i alcohòlics.

Encara no es parlava de les drogues. Quins temps!!!

Després vingueren els 25 anys de pau, l'utilitari, la música yeyé, la immigració, el Vaticà II, la minifaldilla, la construcció, els electrodomèstics, el rock, les discoteques eixordadores, la seguretat social, la reforma, les autonomies, les 40 hores, la droga, l'ajuntament democràtic, el monobikini, la màfia, el mercat comú, la pol·lució i les zones blaves.

Vaig pensant tot això i he arribat fins a la plaça de les Escoles. Ah, les escoles, quantes estones passades!

Les escoles, per la gent del poble els estudis, han sofert una sèrie d'ampliacions i afegitons, que les han convertides en un edifici incòmode per a ensenyants i alumnes i sense cap valor arquitectònic.

No crec en l'engrandiment i massificació dels serveis. Trobo una ximpleria, per exemple, l'engrandiment de l'hospital de Girona el Trueta. Més valia fer-ne un altre a Figueres i un altre a Olot.

Amb l'escola passa el mateix. Més valia haver-ne fet una de nova i com cal al Poble Sec, per exemple.



Nucli antic i eixample; al fons el fum de les escombraries cremant.



El nucli antic, la platja del poble i la Mar d'en Manassa.

Els anys cinquanta, a part dels estudis, hi havia un parvulari (és un dir, era a ca la Tàtia, per als caganers. I una mena de primera etapa (aprendre de lletra i les operacions aritmètiques) a ca la senyoreta Mercedes (com estimava els gats!).

A ca la Tàtia (carrer d'en Perris, entre carrer del Mar i carrer de l'Església) era una casa típica, per tant, petita i fosca. Ens passàvem el dia al pati (encara existeix, Perris-Església) o als estenedors (Passeig Lluís Albert-Ave Maria-Puig Sureda) on ens portava tot controlant-nos amb una canyeta, com si d'un ramat d'oques es tractés. Amb el seu gest característic per culpa del parkinson, amb la sordesa que la feia parlar fort, el seu vestit i davantal negres fins als peus, el mocador al cap també negre i grosses arracades també negres, al mig de la corrua de nens

petits, mocallosos, amb espartenyas, apedaçats i mal girbats, devia semblar una imatge digna d'una pel·lícula d'en Buñuel o d'en Fellini. Si feia mal temps ens tenia assegudets en una mena de menjador llarg i estret, quietos amb les manetes plegades sobre els genolls, quasi a les fosques, la finestra era petita, i per distreure'ns, ens feia dir les cinc vocals, amb una cantarella que es repenjava una estona en cada lletra a fi que l'exercici durés més, quan arribàvem a la u tornàvem a la a. Molts, com si d'una cançó de bressol es tractés, s'adormien. I així fins que ens venia a buscar la mare.

A ca la senyoreta Mercedes (carrer Sant Pere, baixant a la dreta la segona casa després del carrer Avi Xaxu) s'hi anava de més gran. Allà la cosa ja anava de veres. Havies de portar plumier, llibreta i un llibre. Les classes es portaven a



Pont d'Empúries i rec del Molí

terme en el que era l'entrada de la casa, que també feia funcions de botiga (a part de vendre-hi oli mai vaig saber ben bé què hi venia) i en una peça del costat que devia ser el menjador. Allà entre taules, pupitres, bancs i cadires de totes mides i models, anàvem aprenent les lletres i les xifres. El seu pare ens vigilava si ella havia de sortir o quan era a la classe del costat. No era pedagog i feia servir el sistema infalible de la vareta que passejava pels clatells i dits amb mestria envejable. No teníem patí i les hores se'ns feien interminables. Com a distracció ens ensenyava alguna cançó. Mentre als estudis cantaven «El Cara al Sol», ella, més aviat liberal, ens ensenyava aquella que fa «miau, miau, fa la gatada, miau, miau, per la teulada...», o una molt antiga, «Donde vas Alfonso XII, donde vas triste de ti... » Així passàvem els anys fins que anàvem als estudis.

LA MATINADA. CAPÍTOL IV

Enfilo la Ronda Pedró. El Pedró (can Puig) és el punt més alt tocant al poble. El Dr. Puig Sureda va permutar aquesta muntanya pels terrenys de l'actual escola i la plaça de les escoles (abans vinya), lloc molt més idoni que no aquell per a la seva construcció.

El Doctor, volia fer un sanatori. Va començar les obres construint el casal, on després va passar les vacances, i el pavelló annex. Desconec els motius, però el sanatori no fou una realitat i les obres es deturaren. En aquest indret hi ha



Vistes d'una sortida de sol amb el Cargol des de la Mar d'en Manassa.

el dipòsit que proveeix d'aigua el nucli antic d'ençà que es va fer la portada d'aigües a l'Escala als anys quinze. Abans d'això la gent tenia cisterna a les cases. A part hi havia dues bombes, (pous amb bomba manual, d'on els ve el popular nom de bomba), una a la plaça del Vaquer, anul·lada l'any 81 i l'altra encara existent a la cantonada c. d'en Perris - c. del Mar. També hi havia la font (davant el pont d'Empúries) on s'havia d'anar a buscar l'aigua.

Parlant d'aigua he arribat al pont d'Empúries i m'hi he deturat. Veig l'aigua del Rec del Molí passar per sota meu i donar-se imperceptiblement als braços de la mar.

Són tres quarts de cinc.

La mar és podrida (terme que s'usa, així també, com mar morta, per designar l'estat en què alguns dies està la mar, quan és quieta i llisa com un mirall). La nit és molt curta en aquesta època de l'any. Per llevant ja comença a clarejar.

Travesso la duna i vaig fins a la llongada... Camino...

La claredat a poc a poc va augmentant, envaint l'ambient de tons rosats. He arribat al Portitxol. Trepitjo carculles, closques petitíssimes de musclos.

L'horitzó s'il·lumina, aixeco el cap, a sobre encara és fosc i es veuen estrelles. Flairo la naturalesa intensament. Els meus sentits s'embriaguen. La màgia d'una sortida o posta de sol en les solitàries platges d'Empúries no es pot descriure. Sembla com si els déus, nimfes i tots els panteons ancestrals cantin a l'esperit la més mellosa i dionisiaca cançó, que se't va apoderant, fins que tu mateix no saps si formes part d'aquell paisatge com un més dels seus elements: esculls, estrelles, flaire de pins i mar, l'alba, la immensa aigua, el misteri subaquàtic...

En aquests instants un sentiment de gelosia se t'apodera i voldries ser l'únic amant de la naturalesa i com a amant voldries que aquest temps no s'acabés mai. Però l'alba és fugissera com un acte d'amor. S'acaba amb l'esclat del sol, que et retorna a la realitat de la vida quotidiana.

És de dia, no sé l'estona que he passat ajagut a la sorra. M'aixeco, els ulls em pesen.

A poc a poc deixo les ruïnes d'Empúries enrera i retorno cap a casa.

Els primers raigs de sol malden per travessar el retorçat brancam dels pins de vora el camí, la silueta dels quals se'm retalla negra sobre la mar que ara és tota ella platejada i enlluernadora. Els ocells comencen la seva esbojarrada cantúria.

Arribo a casa. Em poso al llit. Lentament l'ànima se'm va adormint. Encara no sé ben bé què escriure per al certamen literari, però m'ho he passat tan bé fent aquest volt que penso que no sé què val més, si viure o escriure.

No sé què faré. M'ho rumiaré. Potser us n'explicaré alguna de romans.

Mig en somnis, sento el soroll de les persianes dels matiners, que treuen el cap per la finestra per veure quin temps farà. Per la finestra s'escola la monòtona veu del locutor que per la ràdio diu les primeres notícies del dia (cent disset morts a les carreteres amb l'entrada dels estiuejants el mes de juliol).

Les veïnes més polides i matineres escombren el carrer i el reguen, mentre comenten l'última parella que s'ha separat i l'última xafarderia del poble (normalment distorsionada o corregida i augmentada. En això som especialistes els escalencs).

No me n'adono i ja estic adormit, no sé si en somnis veig la fada entremaliada asseguda a la finestra de la meua cambra, cantant-me una cançó de bressol que diu:

Estima la terra que habites,
és la mare que et dóna aliment i aixopluc.
Escolta-la i aprèn la parla de cada escull,
de cada revolt dels seus camins,
de l'aigua dels seus rius i de la mar.
Serà la teva.
Si te la vens o la malmenes,
com viuràs demà?
No siguis malànima,
i no la maltractis, ni la deshonris,
perquè, de la mateixa manera que als parricides,
la deshonra caurà sobre teu.

L'Escala, juliol i agost de 1989

Benjamí Bofarull i Gallofré



Benjamí Bofarull i Gallofré



La nova
peixateria
de L'Escala!
Amb servei
a domicili!

Peixos Riells

Av. Montgó, 8 · 17130 · L'Escala (Girona)
972 11 91 51 · 617 436 071
peixosriells@gmail.com



Arrels

- TRADUCCIONS I SERVEIS LINGÜÍSTICS -

Veronica Lambert Hall & Stephen Lambert

972 77 63 11 · 972 77 33 66
arrelstraduccions@gmail.com



eo!tech

www.eotech.es

INFORMÀTICA PER A PARTICULARS I EMPRESES

- Reparació
- Venda de material
- Servei a domicili
- Administració i instal·lació de xarxes informàtiques
- Classes d'informàtica
- Creació de pàgines web.

Avinguda de Riells, 29 · 17130 L'Escala · Tel. 972 772 314



VICENS

*“L'experiència
de cinc generacions
al servei del client”*



- AGÈNCIA D'ASSEGURANCES EXCLUSIVA
- núm Reg DGSFP: C0723B17488115



- ASSESSORIA D'EMPRESES I FINANCERA
- ASSESSORIA FISCAL, LABORAL I COMPTABLE



- ASSESSORIA JURÍDICA



- ASSESSORIA IMMOBILIÀRIA



registre d'agents immobiliaris
de Catalunya alcat 4241

Av Girona, 34 baixos - Apartat de correus,33 - 17130 l'Escala
assessoria@vicens.cat - mediadors@vicens.cat
Tel 972 770 424 - 686 961 317

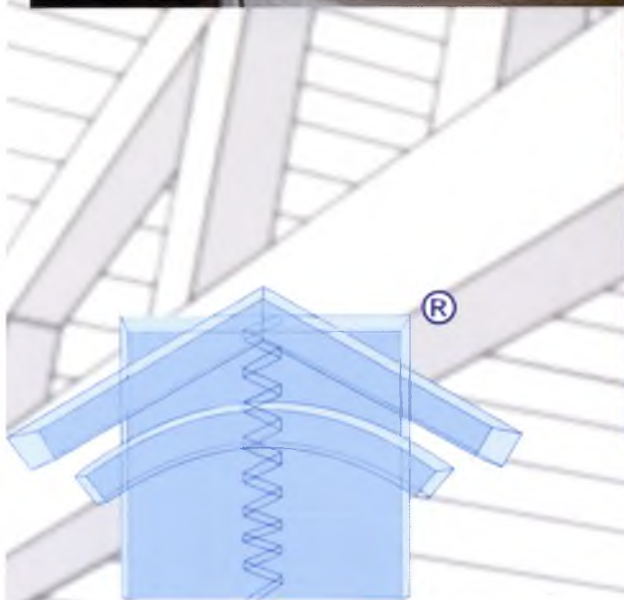
www.vicens.cat



Innovació en estructures

Fusteria tècnica a l'abast de tothom

Càlcul i disseny Qualitat



tecnifusta
enginyeria



TECNIFUSTA
RESTAURACIÓN

TECNIFUSTA

info@tecnifusta.com

www.Tecnifusta.com

Closa d'en Llop, 110 · L'Escala

Tel: 972 77 00 6